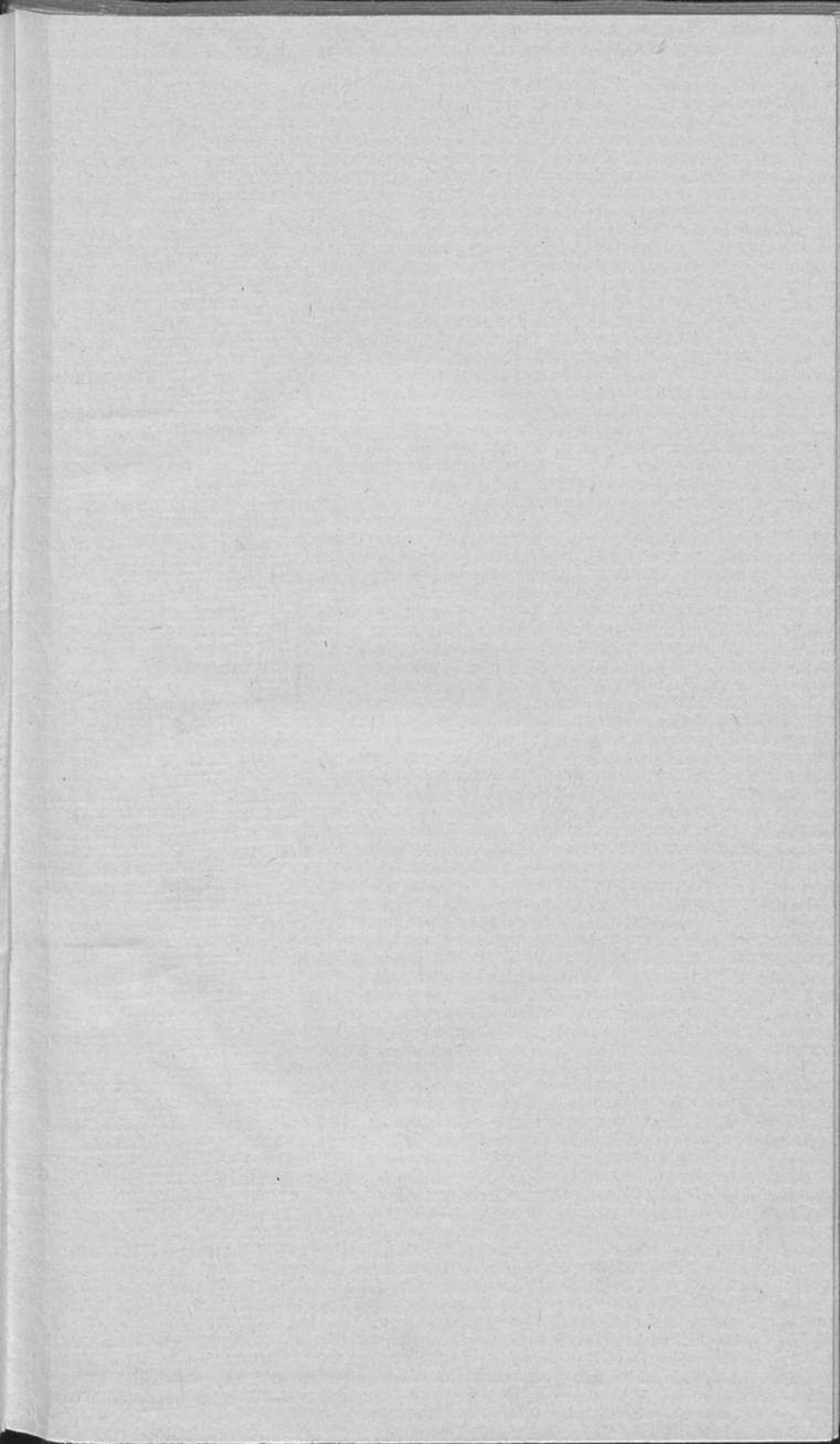

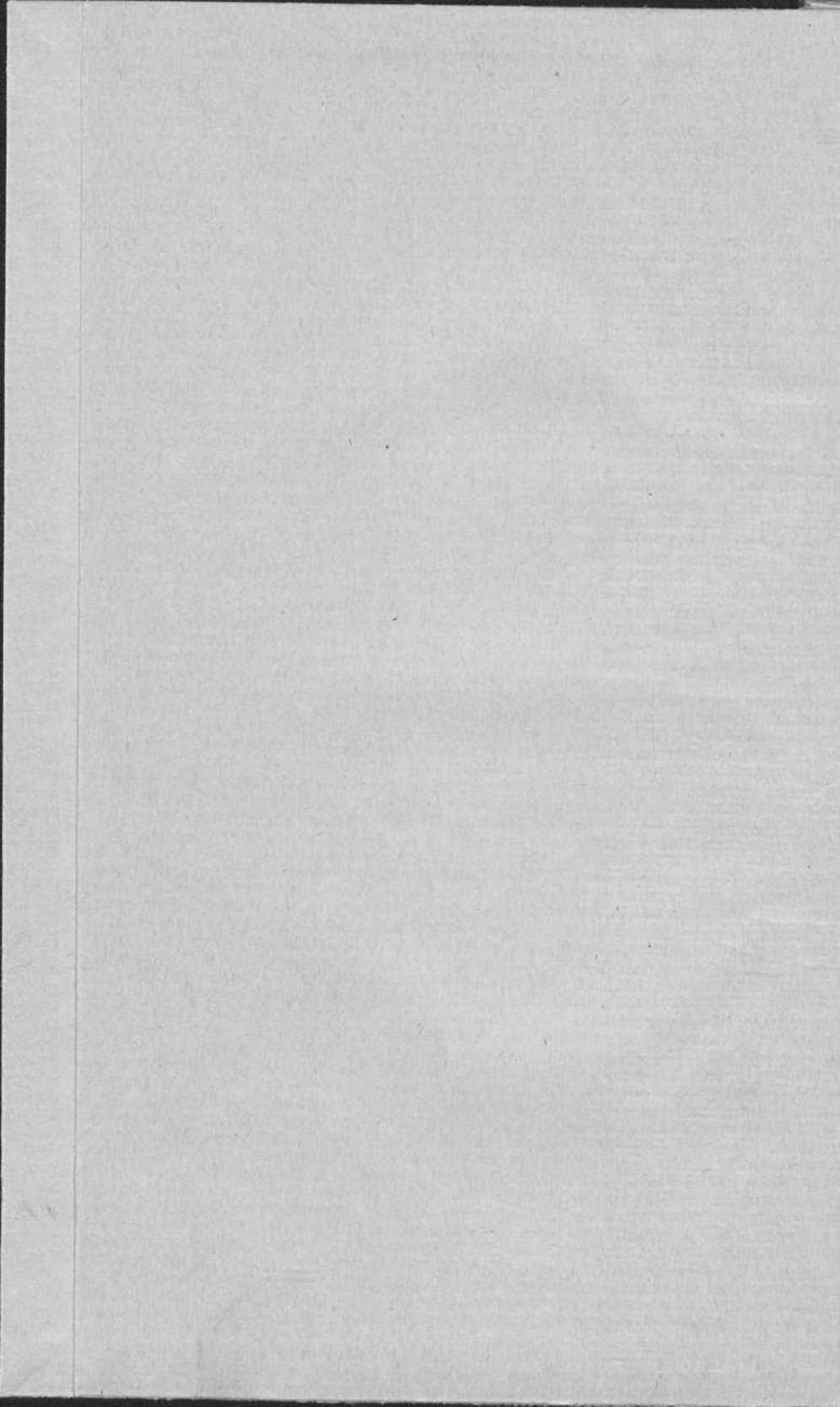
BIBLIOTHEEK KITLV

0060 0609

851531865

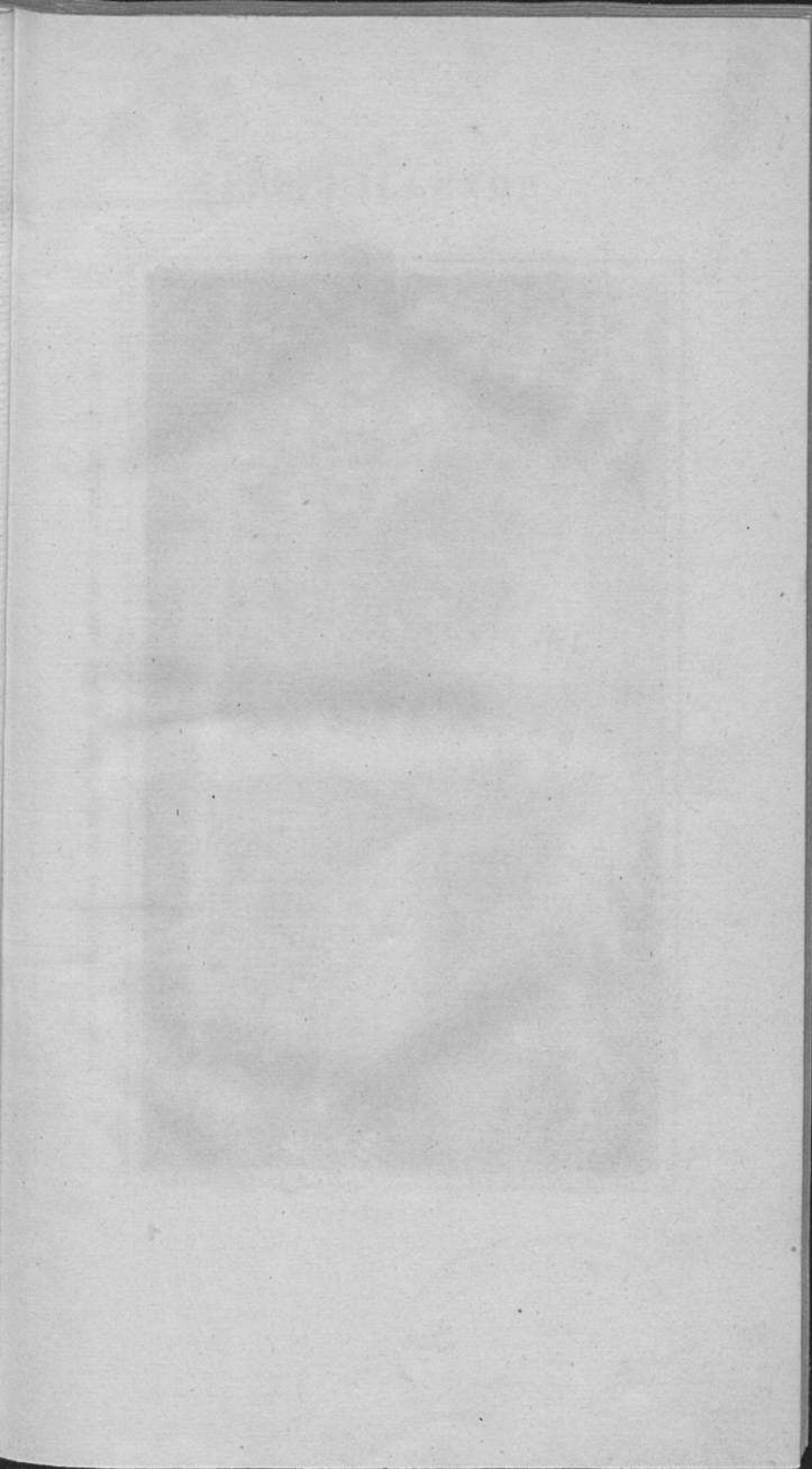

VERSCHILLENDE
REIZEN EN LOTGEVALLEN.

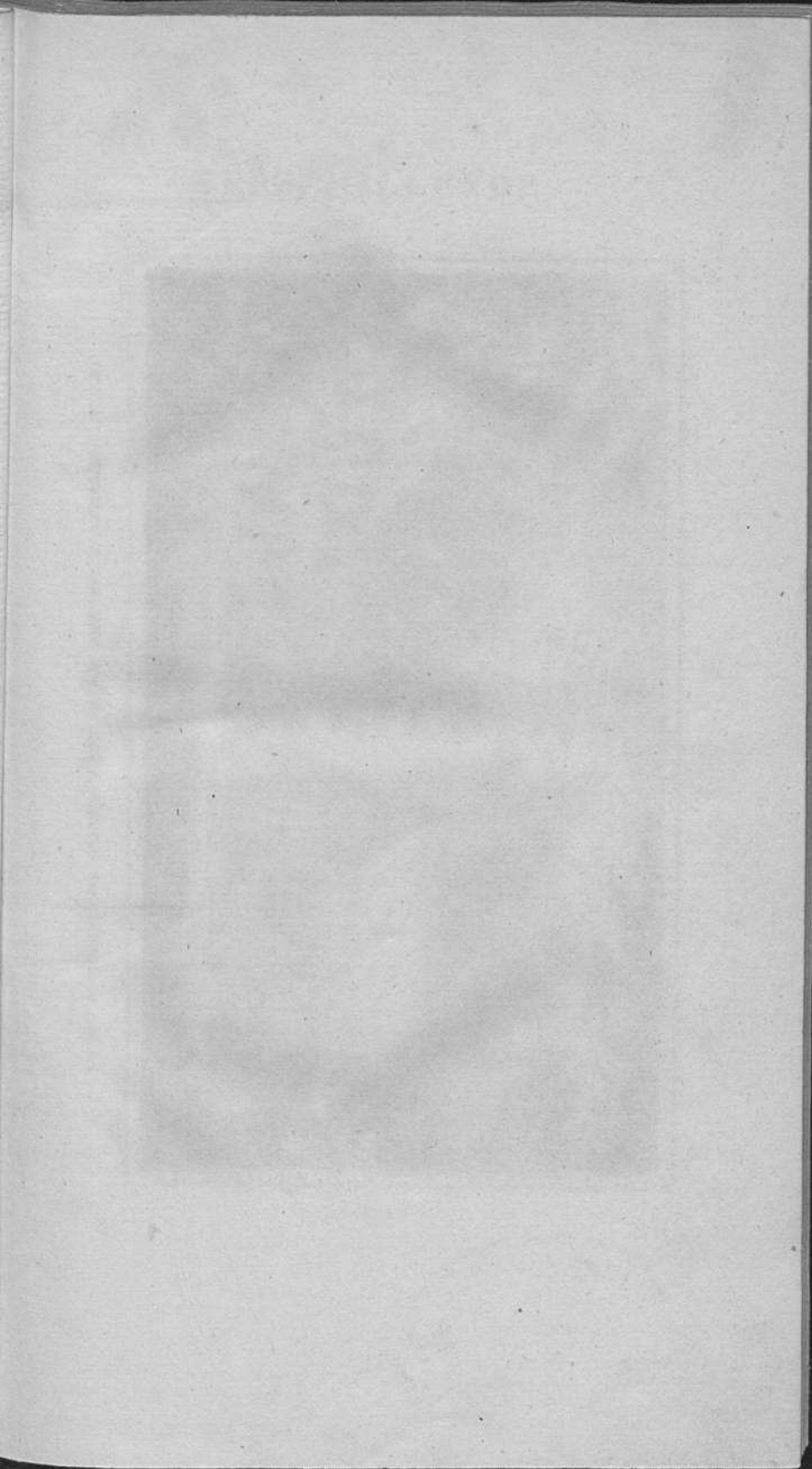
VERMIDDELE

RECHTEN EN VERPLICHTINGEN

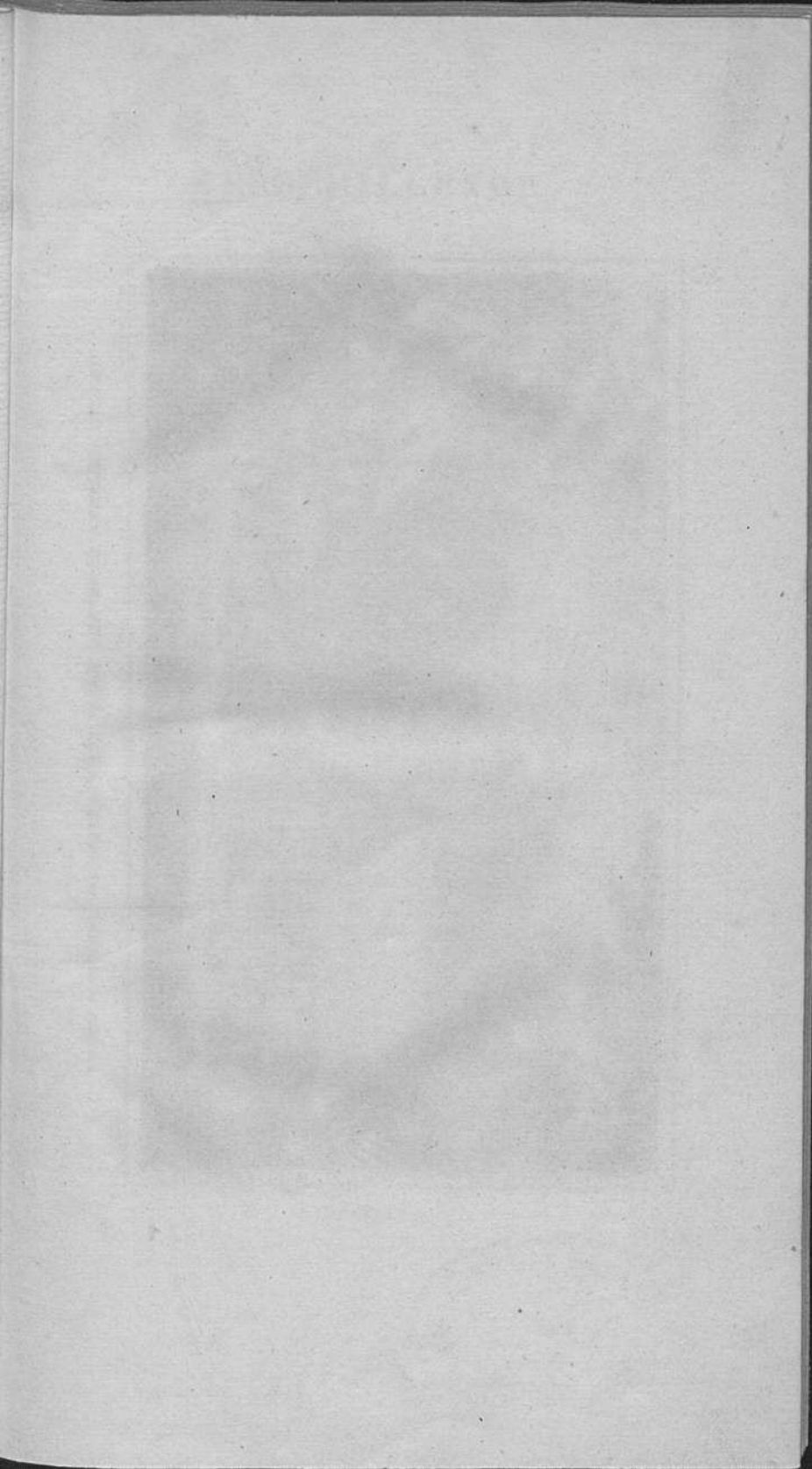
ARMEE-REGIMENT

REGIMENT DE LA GARDE IMPERIALE

VERMIDDELS

BIJZONDERE VERORDENING

J. A. M. Schouten, del.

J. A. M. Schouten, del.

PASSANGGRAHAN OF HUSTPLAATS IN DE PREANGER REGENTSCHAPPEN.

a.
69.

VERSCHILLENDE
R E I Z E N

EN

LOTGEVALLEN,

VAN

P. P. ROORDA VAN EYSINGA,

VOORMAALS BELAST MET HET DEPARTEMENT VAN
INLANDSCHE ZAKEN OP JAVA, THANS, ALS SE-
CRETARIS DER RESIDENTIE BANTAM, MET
VERLOF IN NEDERLAND.

DERDE DEEL.

Te AMSTERDAM, bij
JOHANNES VAN DER HEY EN ZOON.

MDCCCXXXII.

7 BRISBANE ST

1881

DOUGLAS

P. M. & S. M. & S. M.

THE

THE

THE

THE

THE

THE

VOORREDE.

---

*W*anneer men voor het publiek schrijft, is het immer aangenaam door hetzelfde met welgevallen gelezen te worden, en het was voor mij inderdaad genoegelijk te ontwaren, dat de twee voorgaande deelen van dit werk met graagte ontvengen en gelezen zijn. Ik ondervond zulks zoo wei door de pen der boekbeoordeelaren als door de mededeeling van vele lezers, die ik op mijne reizen in het vaderland ontmoette. Voor deze belangstelling ben ik zeer erkentelijk, en voldoe dan ook gaarne aan den uitgedrukten wensch, om mijne aantekeningen te vervolgen. Dit deel zal alzoo de reis over het eiland Java; mijne lotge-

7 BRISBANE LONDON

THE EAST INDIA COMPANY

AND THE MERCHANTS

OF THE CITY OF LONDON

IN CONNECTION WITH THE

INDIA OFFICE

PRINTED BY RICHARD CLAY AND COMPANY

BUNGAY, SUFFOLK

VOORREDE.

---

*W*anneer men voor het publiek schrijft, is het immer aangenaam door hetzelfde met welgevallen gelezen te worden, en het was voor mij inderdaad genoeglijk te ontwaren, dat de twee voorgaande deelen van dit werk met graagte ontvangen en gelezen zijn. Ik ondervond zulks zoo wel door de pen der boekbeoordeelaren als door de mededeeling van vele lezers, die ik op mijne reizen in het vaderland ontmoette. Voor deze belangstelling ben ik zeer erkentelijk, en voldoe dan ook gaarne aan den uitgedrukten wensch, om mijne aantekeningen te vervolgen. Dit deel zal alzoo de reis over het eiland Java; mijne lotge-

vallen in het algemeen, mijne reis naar en verblijf te Palembang, bevatten mitsgaders eene beschrijving zoo wel van dat rijk, als van de hoofdplaats van hetzelfde; de gevaarlijke terugreis over Banka, mijne aankomst te Batavia en eene beschrijving van die hoofdstad; voorts zullen eenige bijzonderheden, betreffende den oorlog op Java, worden medegedeeld, en zal dit deel bestoten worden door eene beschrijving over het eiland Bali.

Indien ook dit deel een gunstig onthaal te beurt valt, waaraan ik niet twijfel, dewijl ik meen, dat het in belangrijkheid niet voor de twee vorigen behoeft te wijken, zal het publiek het vierde of laatste deel ontvangen. Hetzelve moet bevatten mijne lotgevallen en reis naar Bantam; mijn verblijf aldaar; beschrijving over die residentie; bijzonderheden over Borneo Proper (eigenlijk Borneo), en over de zoo weinig bekende Lampongs. Wijders zoodanige mededeelingen over andere landen van den Indischen Archipel, als mij bij het nagaan mijner aantekeningen belangrijk zullen

toefchijnen, en eindelijk mijne terugreis over Batavia en Soerabaya, door straat Lombok, naar het vaderland, en behoudene aankomst aldaar.

De vreemde namen, die in deze vier deelen zullen voorkomen, zal ik achter het laatste deel, in eene alphabetische volgorde, vertalen, ten einde de lezer er immer, op eene gemakkelijke wijze, de beteekenis van zou kunnen opslaan.

Het plaatje, dat dit deel versiert, is gevolgd naar eene teekening van den Javaanschen prins RADEN SALEH, die zich thans in ons vaderland, reeds met dat gelukkig gevolg, op de schilderkunst heeft toegelegd, dat men met grond mag hopen, dat hij een meester in dezelve zal worden, en ten duidelijksste bewijst, hetgeen ik immer beweerd heb, dat de Javaan, bij eene goede leiding, voor eene zeer hooge ontwikkeling vatbaar is. De beroemde schilder KRUSEMAN, in 's Gravenhage, heeft de eer, den bovengemelden prins, in eenen zeer kortentijd, tot eene hoogte gebragt te hebben, die bereids de bewondering van vreemden heeft weggedragen.

Nu, waarde Lezers! ik neem nog geen afscheid

scheid van u; doch wensch, dat ik zoo duidelijk voor u mag hebben geschreven, dat gij, hetzij in stille eenzaamheid, of in den levendigen vriendenkring, mij op mijnen togt kunt volgen, en u verbeelden, hetgeen ik mededeel; dan spaar ik u toch de moeite, om uit nieuwsgierigheid Oost-Indië te bezoeken.

Inmiddels wenschende, dat de zaken van ons eerbiedwaardig vaderland dien gunstigen keer mogen nemen, welke voor u allen van het hoogste gewigt is, roep ik u van harte het vaarwel toe.

Kampen,

8 Mei 1832.

DE SCHRIJVER.

REIS

OVER

JAVA.

Alvorens ons door de residentie *Buitenzorg* op reis te begeven, koesterden wij beiden den wensch eerst naar *Tjicoppo* te gaan; de heer BLUME, om zijne echtgenoot, en ik, om mijne ouders te ontmoeten; en, na de noodige schikkingen voor de inspectiereis gemaakt te hebben, reden wij naar gezegd landgoed, op hetwelk wij onze dierbare betrekkingen in redelijken welstand ontmoetten. Mijne moeder was bijna hersteld en had aanmerkelijk in krachten toegenomen, hetwelk met regt aan het buitengewoon gunstig luchtsgestel van *Tjicoppo* kan toegeschreven worden. Dit landgoed behoorde aan den heer CRANSEN, die vroeger in de hoogste betrekkingen in *Indië* was werkzaam geweest, en thans als vergeten burger zich aan den landbouw toewijdde.

Tjicoppo is reeds op eene aanmerkelijke hoogte van den berg *Megamendong* gelegen, en zoo wel door vruchtbaarheid als fraaije ligging beroemd. Verschillende Europefche vruchten worden er gekweekt; gras is er toereikend voor het benoodigde rundvee en de koelte doet als het ware *Indië* vergeten; zelfs gebeurt het, dat de laagdrijvende wolken door het huis zweven, hetwelk echter als ongezond befchouwd wordt. Er is eene vorftelijke badplaats, wier water zeer kil en verfterkend is, doch des morgens niet te vroeg moet bezocht worden. De tuin, in den Engelfchen fmaak door den heer CRANSEN aangelegd, werd nog meer en meer vergroot, en door bruggen en waterleidingen verfraaid. — Wij maakten een' toer te paard en bezochten het landgoed *Ciceroa*, dat een kwartieruurs den berg op gelegen is, en insgelijks vele Europefche vruchten en groenten oplevert. Men ziet alom zware fteenen, die vroeger uit de nabijzijnde kraters zijn uitgeworpen, en van de groote krachten der natuur getuigen; de omftreken worden, naar mate men hooger komt, trotfcher, en geven der ziele eene vreemde, doch aangename ftemming,

Mevrouw BLUME, de dochter van den heer CRANSEN, in *Indië* geboren en opgevoed, bezat vele talenten, fprak verfchillende talen, en maakte alzoo eene gunftige uitzondering op vele harer landgenooten.

Na eenige dagen op *Tjicoppo* vertoefd te hebben, vingen wij onze reis door het Buitenzorgfche aan; in de hoofdplaats gekomen, maakten wij onze opwach-

wachting bij den graaf VAN HOGENDORP, resident aldaar, die ons op eene wijze ontving, welke zoo geheel van zijne edelaardigheid getuigde. Hij gaf ons alle inlichtingen, die wij verlangden, en beval het noodige om onze reis gemakkelijk en aangenaam te maken.

Wij reden nu immer te paard, daar wij ons van den grooten weg begaven en den togt westwaarts voortzetten, om te *Tjiomas* te overnachten. De weg was tamelijk, en liep nu en dan door rijstvelden en somtijds door heuvels, welke de Bergjavanen zeer kunstiglijk door water hadden uitgehold, ten einde gemakkelijken doortogt aan reizigers te verleenen; deze uitholling geschiedt door het afleiden van water naar de plaats, die uitgehold moet worden, alwaar de aarde met bamboezen wordt omgeroerd en allengskens wegspoelt, zoodat met geringe moeite, een oogenschijnlijk zwaar werk verrigt wordt.

De lucht betrok op den kruin van de *Salak* en dreigde ons met zware regens, die ook spoedig afdaalden en ons in een oogenblik doorweekten; de omstreken werden als door eenen zondvloed overstroomd, het graan bedolven en de rijstvelden als in zeeën herfschapen. Eerst des avonds laat bereikten wij *Tjiomas*, alwaar de mandoor ons verblijd ontving, en onze goederen gelukkiglijk voor den regen ontvangen had, zoodat wij weldra de ongemakken van het togtje vergaten.

De mandoor nam deel in onze gesprekken, dat mij regt aangenaam was, omdat ik daardoor weder

vorderingen in de inlandsche spreekwijzen kon maken. Een goed glas wijn, bij een landelijk maal, verfrischte ons in den beginne, en vervrolijkte ons vervolgens dermate, dat wij ons verheugd ter ruste begaven.

Des anderendaags entte de heer BLUME, in den vroegen morgen, de koepokken, aan de tot dat einde bijeen verzamelde kinderen, in, en ik deed de ouders derzelve het nut dier kunstbewerking befeffen. — Wij reden vervolgens naar *Parong*, om aldaar bij het hoofd RADIN SOERA DI WANGSA te overnachten; deze beminnelijke inlander kwam ons te gemoet, en betuigde zijne blijdschap over onze komst.

De dag was brandend en de weg zonder lommer, zoodat wij eenen moeilijken rid hadden; de namiddagzon stak ons zeer hevig, en wij waren regt blijde dat zij ter kimme zonk. — Onze reis duurde lang, omdat de heer BLUME onder weg in de gehuchten ook inenten moest, waardoor wij wel veel tijd verloren, doch tevens veel wonnen, door het bezoeken van buurten of kampongs, die zelden of nooit door blanken bezocht worden.

Onder weg zagen wij eenen poel van brak water, bekend onder den naam van *ajer asin*, hetwelk de eigenschap bezat, het hout te versteenen, dat in hetzelfde geworpen werd; in deze omstreken is zulks niet vreemd, doch van diergelijke versteeningen weet de inlander niet dat nut en voordeel te trekken, hetwelk in *Cheribon* het versteende hout den ijverigen en kundigen slijper aanbiedt.

De

De avond was reeds gevallen toen wij de destijds snelvlietende rivier bij *Parong* overvoeren, zoodat deze overtocht met die beklemndheid van hart gepaard ging, welke gewoonlijk door de onzekerheid van gevaar ontstaat.

Aan de overzijde der rivier werden wij door huisgenooten, bureu en volgelingen van den Demang, welke ons vergezelde, verwelkomd, en aan zijne woning door gamlangspel en danferesfen ontvangen, hetwelk een teeken van den eerbied is, dien men den aankomenden vreemdeling bewijst.

Het gamlangspel bestaat gewoonlijk uit langwerpige holle houten bakken, wier getal verschillend is, naar mate van den rijkdom des bezitters; de gedaante van eenen trog hebbende, verschillen zij in grootte, en hebben twee, drie en vier voet lengte, en zes, acht en tien duim breedte; dwars over deze bakken zijn gladde metalen staven, somtijds met zilver gemengd, gelegd, die aan de uiteinden juist in het midden een gat hebben, waardoor eene metalen pen loopt, zoodanig dat de staven er kunnen afgenomen worden; deze staven zijn verschillend in zwaarte, om den klank zachter of zwaarder aan te geven; en de bakken, die gewoonlijk gebeeldhouwd zijn, vindt men veelal rood geschilderd met verguldsel verfierd, wordende dit echter als vorstelijk beschouwd. Dit spel wordt met houten hamers bespeeld; voor iederen bak zit een speler, terwijl aan het hoofdeind twee metalen gongs of bekkens over eene schraag hangen, die anderhalf voet en somtijds grooter doorsnede hebben,

ben, en van tijd tot tijd den bastoon aangeven, welke veroorzaakt wordt door een' klopper, van welken het uiteinde een' zachten bol heeft, die met leder of doek overtrokken is. Ieder muzikant kent zijne partij, en het stuk wordt door den orchestmeester (bongngal) opgegeven. Dit spel is welluidend, doch eentoonig, en doet zich in de verte als een klokkenspel hooren; er zijn gamlangs die tot twee duizend gulden en meer kosten, en tot een blijk van aanzien en weelde der bezitters strekken, die ook zeer ongaarne, en niet dan in hoogen nood zoodanig spel zullen verkoopen.

De gongs kosten veel geld, omdat hunne bewerking hoogst moeilijk is en door weinig kunstenaars verstaan wordt, en het gebeurt niet zelden dat een gong van hooge waarde, bij de eerste bespeling berst, en voor altoos onbruikbaar wordt.

De grootste gongs, welke ik gezien heb, zijn die van den sultan van *Bantam*; dezelve moeten, zoo ik mij niet vergis, bijna vijf voet middellijn hebben; zij geven een zwaar en klinkend geluid en moeten door acht man gedragen worden. Zij zijn zoo buitengewoon, dat zij als eene zeldzaamheid waardig zouden zijn in een museum geplaatst te worden.

Het gamlangspel moet zeer oud zijn, want ik vind van hetzelfde in de oudste Javaansche kronijken reeds gewag gemaakt. De gongs werden mede in den strijd genomen, en dienden voor trommen, hun geluid zou ik de voorkeur boven de laatste geven, omdat hetzelfde doordringender en zwaarder is.

Bij

Bij huwelijken, befnijdenisfen, het bezoeken der graven en andere plegtigheden wordt de gamlang bespeeld, ook bij het vertrek en de aankomst van aanzienlijke personen, en naarmate men nadert of zich verwijdert, wordt de wijs veranderd, hetwelk den naauwkeurigen waarnemer tot teeken strekt, hoe ver de bedoelde persoon afwezig is.

Zoo wel de ronggings of dansmeiden, als de to-peng of vermomde dansers, dansen op de muziek van de gamlang, en dit nationale spel wordt in het algemeen met eene zekere achting beschouwd. Wanneer men zich in eene vallei bevindt, is het inderdaad liefelijk de gamlang langs de heuvelen te hooren, deszelfs getemperd geluid wordt al zachter en zachter, en verliest zich eindelijk in welluidende smeltende toonen.

De gamlangsmids worden pandei of kunstenaars genoemd, en deze naam komt mij niet oneigenaardig voor, dewijl er veel berekening, een goed muzikaal gehoor, benevens eene geoefende hand toe vereischt wordt, om eene zuivere gamlang te leveren. MOZES maakt, bij *Gen. IV: 21*, reeds melding van muzikinstrumentmakers, en *V: 22* van werklieden, die koper en ijzer polijstten, hetwelk alzoo als iets buitengewoons moet beschouwd zijn. Ook vind ik van bewerkers van metalen loffelijke melding gemaakt in de inleiding der geschiedenis van ALEXANDER den Groote, voorkomende in een oud Maleisch handschrift; zoodat ik gerustelijk durf besluiten, dat van ouds het smidswerk onder de kunsten eenen voornamen rang bekleedde. Wat nu

de nuttigheid der fineden aanbelangt, zal het wel geen betoog behoeven, dat dezelve in geen deelen beneden die van andere kunstenaars behoeft gesteld te worden, zoodat ik het woord *pandei* voor finid wel billijken kan.

De ronggings zijn danferesfen, die bij feesten en buitengewone gelegenheden bij het gamlangspel dansen, en indien zij publiek zijn, tot de laagste en zedeloosste klasse des volks behooren. Zij bezitten niets dat naar schaamte zweemt en moeten als het *non plus ultra* van ongebondenheid beschouwd worden. Zij zijn gewoonlijk met eene roode samaar gekleed, die om den middel met een, of twee en soms met drie verschillende gordels is vastgemaakt, en tot onder de armen reikt: aan deze gordels hangt gewoonlijk een zilveren doosje aan eenen zilveren ketting, in welke de betel bewaard wordt. Zij zijn blootvoets, en hebben de armen en het oppergedeelte van den boezem ontbloot. Hare haren zijn naar achteren opgekamd, met olie glad gesmeerd, en in een' wrong opgestoken, die met geurige bloemruikers versierd is. Somwijlen hebben zij het gelaat geel en ook enkele malen wit bestreken, en de wenkbrauwen zwart afgezet, hetwelk den Europeaan als walgelijk voorkomt, terwijl zulks bij den Indiaan voor fraai gehouden wordt, daar hij meent, dat de luchtgeesten of nimfen van hoogere gewesten zich aldus vertoonen.

Het dansen, of *tandak*, bestaat niet in kunstmatige sprongen, bijvende de voeten der danferesfen immer op den grond, maar in afgemetene bewegingen,

gen, die ik wriggelen met de voeten zou noemen, wordende nu eens op den bal van den voet en dan eens op den hiel van denzelven van plaats veranderd en rondgedraaid, welke wendingen door enkele snelle rondgangen, die loopende geschieden, worden afgewisseld. Bij deze ronddraaijingen wenden zij armen, beenen en ligchaam in de wonderlijkste bogten, en vertoonen daarbij eene lenigheid in de gewrichten en ledematen, die aandacht verdient. Bij hare zoogenoemde dansen paren zij gezang, dat den toehoorder dadelijk verveelt, omdat zij het lied, hetwelk zij kiezen, op eenen gillenden en krasfenden toon uitschreeuwen.

Om bevalligheid aan hare gebaren bij te zetten, hebben zij eenen waaijer, met welken zij verschillende zwaaijingen maken, en van tijd tot tijd tegen den blooten arm slaan; somtijds dansen zij alleen, en zijn dan niet walgelijk in hare manieren; doch als de mannen zich in den dans mengen, worden hare bewegingen en gebaren zoo onzedelijk, dat zelden een Europeaan van eenig karakter, haar met aanschouwing vereert.

Deze danferesen zijn veelal pesten voor de bevolking, omdat de jongelingen zich aan haar verflaven, hun geld en gezondheid aan haar opofferen, en wanneer zij niets meer te offeren hebben, tot roof en daarmede somtijds gepaard gaanden moord hunne toevlugt nemen. Over het bezit van sommige ronggings ontstaan dikwerf sluikmoorden, die moeilijk te beletten zijn, tenzij men het spelen der ronggings strengelijk te keer gaat; welke maat-

regel echter eene inbreuk op een nationaal spel zou maken, dat bij den inlander zeer geliefkoosd is, en misnoegen bij kwaadwilligen zou kunnen doen ontstaan, die zoodanige inbreuk al zeer ligtelijk tot voorwendfel zouden bezigen, om in tijden van misgewas, schaarschheid of andere ongunstige omstandigheden, de gemoederen van onnadenkenden in beweging te brengen. Het zou als doeltreffender te achten zijn, om van lieverlede de ronggingsspelen minder en minder te doen plaats grijpen, ten einde ongemerkt dezelve te doen ophouden.

Bij aanzienlijke inlanders vindt men ronggings, die alleen aan hunne huizen spelen, en niet publiek zijn; deze kunnen met regt tot de beste klasse van het slechtste volk der natie beschouwd worden.

De dans, of het tandakken, behoort bij eene goede opvoeding, en niet alleen oefenen en volmaken zich de prinzen en andere grooten in denzelfden, maar zelfs de keizer van *Solo* danst met eene of andere rongging in de kraton. De vaste danferessen aan de hoven worden *firimpies* genaamd.

Men vindt inlanders, die alle spieren bij het tandakken in beweging brengen, en door de zonderlingste verdraaijingen der ledematen zich dermate vermoeijen, dat hun het zweet, ofschoon zij tot aan den middel toe naakt zijn, geweldig uitbreekt.

Ons verblijf te *Parong* werd ons door den demang veraangenaamd; hij paarde bij zijne wellevendheid een gezond oordeel, sprak Javaansch, Sundaasch en Maleisch, en was in het Arabisch niet onervaren; hij leerde mij volgaarne eenige Sunda-

sche

sche woorden, met de welke ik mijne verzameling verrijkte.

Nadat de heer BLUME het noodige voor de vaccine verrigt had, vertrokken wij naar *Djafinga*, en namen van gezegden demang, die ons nog een eind wegs vergezelde, een hartelijk afscheid.

Bij het afrijden eener hoogte struikelde en viel mijn paard, zoodat ik voorover in de laagte tuimelde, en op mijn hoofd nederkwam, hetwelk mij in de halswervelen eene pijn veroorzaakte, die ik nog langen tijd daarna gevoelde. — De weg liep door woeste streken, en leverde wilde pifang op, die zeer wrang en onbruikbaar is. Eenzaam liggen deze streken, die schaars bezocht, het wild gedierte, vooral den renoceros en tijger, tot verblijf strekken. Nu en dan werd het gezigt door eene vallei afgewisseld, doch zelden door een menschelijk wezen vervrolijkt.

Een nabijgelegen hol werd door ons met moeite bezocht, daar allerlei heesters en struiken ons den toegang tot hetzelfde betwistten; onze moeite werd echter beloond, toen wij hetzelfde waren binnen getreden, want het aanschouwen der vorming van druipsteen was voor mij zoo vreemd en zoo belangrijk, dat ik de vermoeyenis geheel vergat. Het hol was flauw verlicht, zeer vochtig en had een somber aanzien, bestaande uit ongeregelde wanden, met een gebrokkeld geheel oneffen gewelf, van eene aschgrauwe kleur; door enkele rotskloven of spleten drong het licht flauwelijk heen, en schonk eenig genoeg te midden der treurigheid, daar de
door-

doordringende straal voor ons eene verbindtenis met de bedrijvende wereld scheen aan te knoopen, van welke wij als het ware in dit onderaardsch verblijf gescheiden waren.

Het belangrijke van dit hol bestaat in den druipsteen, welken wij zagen ontstaan, door het nederdruppelen van water door gezegde spleten, dat op den steenachtigen grond vallende, zich eerst tot eene lilachtige, vervolgens tot eene lijmachtige zelfstandigheid vormt en eindelijk tot steen verdroogt of verhardt; hebbende deze druipsteen eene kegelvormige gedaante en eene graauwe kleur.

Eenige stukken van dezen druipsteen medegenomen hebbende, verlieten wij dit voor ons zoo merkwaardig hol, en vervolgden onze reis, ons alleen in buurten of kampongs stil houdende, in welke de heer BLUME voor de koepokinenting nuttig kon zijn. Tegen den avond kwamen wij bij den heer FRASER, landheer van *Djasinga*, aan, die ons vriendelijk ontving, en eene ruime kamer voor ons gereed had.

De woning van den heer FRASER ligt in een koel oord, dat zelfs koude nachten heeft, die het denkbeeld aan het vaderland verlevendigen, het ligchaam versterken en den geest vervrolijken. In de nabijheid van dit huis kronkelt in de diepte eene rivier, die, over eene bedding van keisteenen schurende, een geruisch en geklater doet hooren, dat mij immer streefde en in eene aangename stemming bragt, terwijl een diergelijk geruisch door sommige reizigers, als vervelend en akelig, gehaat werd.

Op

Op *Djafinga* oefende ik mij in de bergtaal, bij eenen schrijver, die veel geschiktheid bezat, om zich mede te deelen; hij was de zoon van een hoofd, dat mij met eene zekere zelfvoldoening opmerkzaam maakte, dat deze zijn zoon buitengewoon blank was. Ik moest zulks toestemmen, doch wilde in geen natuurkundig onderzoek treden, om de oorzaak hiervan te ontdekken, die welligt niet in dezen man van jaren te zoeken was. Het bleek mij, dat de inlander er trotsch op is, blanke kinderen te hebben, iets, hetwelk hem doet wenen, bijzonder begunstigd te zijn, daar de goden en godinnen, van welke zijne kronijken gewagen, als blank zijn afgemaald. Deze oorzaak, geloof ik volgaarne, dat niet aan iederen inlander volkomen bekend is, doch heeft van oudsher ongevoelig van vader tot zoon aanleiding gegeven, om blanke kinderen als bevoorregte wezens te beschouwen.

Ik leerde spoedig zoo veel Sundaasch als noodig was, om de koepokinenting aan te bevelen, en trachtte den heer BLUME, in zijne hoedanigheid als inspecteur der vaccine, daardoor van dienst te zijn.

Mijn bed vond ik immer met bloemen bestrooid, als melati, kenangngan en anderen, die welriekend waren, doch wier beeldspraak ik niet verstond; naderhand vernam ik, dat zij het teeken waren dat eene dienaress van VENUS gehoor verlangde.

Het land *Djafinga* bevat vele wildernissen, die door den onvermoeiden ijver van den heer FRASER in vruchtbare streken herschapen werden; hij deed
de

de bosfchen vellen, en de zware boomwortels nitrocijen, die verbrand, eenen goeden mest opleverden, welke door den grond werd heen geploegd. In afgeperkte tuinen had de heer FRASER koffijkweeke-rijen van jonge boomen, die op een' voet afftands in het vierkant van elkanderen groeiden, tot zij na- genoeg een' voet lengte bereikt hadden, en alsdan in groote tuinen verplant werden. De goede be- handeling, welke den werklieden werd aangedaan, lokte bewoners van naburige oorden uit, om zich op *Djafinga* neder te zetten, zoodat men weldra op plaatfen, waar nog onlangs de tijger zijnen fchuil- hoek had, gehuchten en dorpen zag verrijzen, die een fprekend voorbeeld opleverden, wat noeste vlijt kan verrigten, die zelfs de gedaante der natuur weet te veranderen.

Het verbranden der boomwortels, die rondom tegen de heuvelen verfpread lagen, gaf des avonds een vreemd fchouwfpel, dat zich even als een bi- vak vertoonde, op hetwelk honderden vuren waren aangestoken.

Dikwerf ging ik in de woeste omftreken jagen, die met zwaar geboomte bedekt waren, en den renoceros en tijger tot fchuilplaats ftrekten, wier drinkplaats ik opzocht, om hunne fporen te zien, die duidelijc in de natte aarde nabij die plaats wa- ren geprent. Slechts eenmaal mogt ik een renoceros in het wild zien, doch nimmer ontmoette ik eenen tijger, hetwelk mij niet berouwt.

In deze oorden worden belangrijke verfteeningen aangetroffen, zelfs zijn er voorbeelden, dat alhier ge-

geheele boomen in de rivieren of spruitjes verfteed zijn; doch hoe vreemd mij deze werking der natuur ook voorkwam, was ik nog meer verbaasd, over het aantreffen van fchelpen en zeegewasfen op de kruinen van bergen, die duizenden voeten boven de oppervlakte der zee verheven waren; ik gaf mij over aan gisfingen omtrent de vermoedelijke oorzaak van het aanwezen dier gewasfen op plaatfen, waar zij zoo ver van hunne bron verwijderd lagen. Zouden dezelve voorbedachtelijk hier gebragt zijn, in oorden, die onbevolkt en woest zijn, dit kon ik, bij den bekenden aard der inlanders, niet vermoeden. Of kon het mogelijk zijn, dat alhier in vroegere eeuwen bevolkte plaatfen geweest waren, alwaar men deze gewasfen had aangebragt, om kalk te branden; ook dit verdiende bij mij geen geloof, omdat ik, in de eerfte plaats, geen fpoor op *Java* heb gevonden, dat men in vroegere eeuwen met kalk metfelde, en ten andere niet kan vermoeden, dat, indien men inderdaad alhier kalk had gebezigd, men zich de noodelooze moeite zou hebben gegeven, om de daartoe vereifchte grondftof van den oever der zee naar de toppen van bergen te voeren, en dezelve niet aan de ftranden zoude gebrand hebben. Ik moest alzo overwegen, of de overleveringen, die onder de Sundafche bevolking zijn bewaard gebleven, waar konden zijn, die melding maken, dat in de oudfte tijden, de zee haar gebied uitoefende ter plaatfe waar thans bergen en heuvelen zijn. Voorwaar, eene gewigtige vraag! Zou dan het fchip de golven gekliefd hebben,

ben, waar thans de landman het kouter door de voren drijft? Zou voor eeuwen de vischer zijn net of hengelsnoer geworpen hebben, waar thans het vruchtbaar graan gestrooid wordt? Zou de verflindende haai zijne prooi gegrepen hebben, waar thans de tijger brult? Zou de golf gekruild hebben, waar thans de wind door het gebladert ruischt? Zou eindelijk het vischje gedarteld hebben ter plaatse, waar heden paauw en boschduif het luchtruim klieven?

Zou dan de oppervlakte des aardbodems geheel hare gedaante verwisfeld hebben? Zou er eene zoo geweldige omkeering in de natuur hebben plaats gehad, dan moet er inderdaad eene omwenteling op dezen bol zijn voorgevallen, die denzelfen van standpunt deed veranderen, zee in land en land in zee herschiep, de jaargetijden andere rigtingen deed nemen, en de beide polen op hare as beroerde? Hoe dit denkbeeld ook door gewijde en ongewijde schrijvers gerugsteund wordt, vervult het echter den geest met sombere gewaarwordingen; de overtuiging toch, dat eenmaal dorpen bloeiden, steden in luister toenamen, en magtige koninkrijken zich uitbreidden, ter plaatse waar thans de golven des oceaans eeuwig voortrollen, die alle sporen van kunstvlucht, beschaving, verlichting en volksgeluk van vroegere geslachten hebben uitgewischt, doet den mensch fidderen, dat de thans alom toenemende verlichting, eenmaal vergeten zal zijn, en de voortbrengselen van kunsten en wetenschappen weder eenmaal in den afgrond der wateren zullen wegzinken.

De

De heer BLUME was onvermoeid bezig, om in de omstreken van *Djasinga* de koepokinenting uit te breiden; doorgaans volgde ik hem op zijne uitstapjes na afgelegene kampongs, van welke fommige schilderachtig gelegen zijn. De kampong *Putté* werd ook door ons bezocht, en vertoonde zich onder lommerrijk geboomte zeer bekoorlijk. Toen wij dezelve binnèn kwamen, vlugtte een groot gedeelte harer bevolking, onder het geschreeuw van *djelma bodas* (blanke menschen)! zoodat wij begonnen te twijfelen, of onze komst wel eenig goed gevolg zou hebben, doch zetten ons onder het geboomte neder, dronken water uit kokosnoten, en aten met onze handen drooge rijst, hetwelk het vertrouwen op ons begon te doen stand grijpen; in diervoege, dat de vlugtelingen van achter de heggen en het geboomte ons begonnen te naderen, en weldra tot nabij ons kwamen, toen zij zagen, dat wij wezens waren van gelijke gedaante en bewegingen als zij.

De opperste van het dorp, die met de oorzaak van onze komst bekend was, deed op eene eenvoudige wijze aan de omstanders begrijpen, dat hunne kinderen moesten ingeënt worden, om de kinderziekte te weren, die, zoo als hij zeide, door den fatan veroorzaakt werd. Men begon nu bijgeloovig te worden, en ons voor personen aan te zien, die bijzondere krachten bezaten, en het duurde niet lang, of de moeders bragten hunne kinderen, die door den heer BLUME werden ingeënt. Zelfs werd de toeloop van aanschouwers op het laatst zoo groot, dat wij ons te midden van eene groote scha-

re bevonden, en ik gemakkelijk beseffen kon, dat mannen, met eenig vernuft en menschenkennis, spoedig aanhang onder eene ligtgeloovige menigte moesten maken, en haar deze of gene gevoelens doen aankleven.

De demang of hoofd van *Djafinga* was een oud man, die mij al te gebrekkig scheen, om zijnen post met ijver in zijn uitgestrekt distrikt waar te nemen. Volgens mijne meening moest hij door een' handiger vervangen worden. Hij liet ons door eene vrouw de bewerking van het verwen der garens, voor sarongs en kleedjes, zeggen, hetwelk hier op neêr kwam: Om rood te verwen, wordt de wortel van den bengkoedoeboom eerst gedroogd, daarna gestampt en vervolgens met twee steenen tot stof gewreven. Het garen, dat men wil verwen, doopt men in eene saus van olij, zout, konjit, dja-hé, kamiri, bawang poetih, poetjok, pala tjéngké, katoembar, djintan en poetjokmangeen; daarna droogt men het veertig dagen, doet dan voormelde fijn gestampte stof in water mengen, en verwt er het bereide garen in. Om geel te verwen wordt de bast van pohon labang, kajoe kenjire, nangka, djardi, djerac, kekaje, tawas, koelit en akar mangis gebruikt.

Er worden hier zeer fijne sarongs gemaakt, die men voor twee en drie Spaansche matten koopt, zijnde veel goedkooper dan te *Batavia*.

Wij ontdekten dat hier de kinderziekte heerschte, en lieten eenige kinderen, die er door besmet waren, komen, en zagen dat de ziekte hier hevig woed-

woedde. De heer BLUME besloot om hier te ver-
toeven, ten einde de ongevaccineerde kinderen, in-
dien dit uitvoerlijk was, in te enten.

Wij begaven ons vervolgens naar *Janlapang*, om
aldaar den staat der vaccine te onderzoeken. Door den
ingbehi en eenige oppassers vergezeld, reden wij te
paard daarheen, gingen door boschen en riviertjes, en
bevonden dat de weg zeer smal en bijna onbegaanbaar
was. Wij zagen een wild zwijn, dat zich in een
bosch aan den kant der rivier verschool, kwamen
vervolgens te *Janlapang*, bij den eigenaar, den
heer REINST, aan, die ons zeer wellevend ontfing.
Hij had tien jaren in *Denmarken* gewoond, en
scheen eene goede opvoeding te hebben genoten;
het speet ons van hem te moeten hooren, dat de
vaccine alhier niet meer in werking was, wordende
dit toegeschreven aan de moeilijkheid, die er voor
den vaccinateur bestaat, om telkens van *Djasinga*
zulke verre afstanden geregeld te bezoeken.

Deze negorij bevat vijf à zes honderd zielen,
doch kon gemakkelijk nog duizenden voeden, indien
er van den grond al het mogelijke voordeel getrok-
ken wordt, dewijl er thans geheele streken onbe-
bouwd liggen. Dit land is van het Bantamsche,
door de rivier *Tjidoerian* afgescheiden.

De inwoners brengen in het gansche jaar, van
elken kokosboom, twaalf vruchten, en van de pa-
di een vijfde gedeelte aan den eigenaar op; betalen
hem geene andere belastingen, en vinden toch, dat zij
te veel bezwaard zijn. Doch dit is overal het ge-
val, en zoo men hen minder oplegde, zouden zij

even min tevreden zijn; daar zij nu vier vijfden voor hunnen arbeid hebben, en zulks van eens anders land, dunkt mij, dat zij geene gegronde redenen van onvergenoegdheid kunnen hebben.

De heer REINST zeide ons, dat vele zijner kampongslieden naar het land van den heer FRASER gingen, uit hoofde, dat men onder zijne mandoors te *Janlapang* uitgestrooid had, dat de heer REINST een steenen gebouw in *Batavia* doende afbreken, zijne landlieden gebruiken zoude, om de afbraak daarvan herwaarts te voeren, en dat door dit gerucht de Janlapangers verontrust geworden, liever verkozen bij den heer FRASER te wonen, die hun eenigen tijd vrij van belastingen liet, en nog rijkelijk voor hunne moeite beloonde.

Wat hier van zij weet ik niet. De heer FRASER spreekt dit regelregt tegen; indien het ook waar was, zoude het zeer onedel gehandeld zijn, om door listen tot een doel te geraken, dat zeer te prijzen was, indien hij naburige volken alleen door edelmoedigheid zocht tot zich te trekken; maar integendeel zeer te laken zijn zoude, indien het gemelde waarheid was; want dan zoude hij, onder schijn van wel te handelen, heimelijke kunstgrepen bezigen, om tot zijn doel te geraken; bestaande op dit oogenblik in de ontginning van vruchtbare gronden, het vrijlaten van belastingen enz., maar dit alles in de gegronde verwachting, om in het vervolg al deze pogingen tien dubbel beloond te zien. Zoo dit nu ten koste van andere landheeren geschiedt, dan vervalt de waarde van zijne handelin.

lingen. — In *Janlapang* weefden de vrouwen kleedjes voor sarongs, felindangs enz., ik zag dat zij dit alleen met hunne handen deden. Het weefgetouw had veel van de onzen, uitgezonderd dat er de werktuigen der voeten niet aan waren. Ik kocht een kleedje voor drie ropijen, dat te *Batavia* zeker vijf kost. De bewerking gaat langzaam, daar zij er wel eene maand over bezig zijn; als men nu het garen en de moeilijke bereiding der verwen berekent, dan is het haast onbegrijpelijk, hoe zij, voor zoo weinig belooning, zich zoo veel moeite geven.

Na bij den heer REINST het middagmaal, dat onze verwachting overtrof, gehouden te hebben, gingen wij weder terug naar *Djasinga*, en hadden onder weg een weinig regen, vergezeld van donder en bliksem. De weg werd zoo glibberig, dat onze bergpaarden, alhoewel zeer gewoon aan het bestijgen der hoogten, dezelve thans zeer moeilijk beklimmen konden. Op smalle plaatsen, naast welke een afgrond gaapte, moest ik mijn paard genoegzaam zijnen eigen gang laten, dewijl de minste afwijking mij met hetzelfde naar beneden zoude hebben doen storten. De paarden in het naar boven stijgen zetten zich in vollen galop, en nemen den draf weder aan, als zij de hoogte bereikt hebben.

Het was juist klein nieuwjaar, dat door twee vastendagen, of *pocāsa*, was voorafgegaan, zoodat wij vele menschen ontmoetten, welke zich met wandelen, zingen enz., vermaakten. Verscheiden

vlogen op onze aankomst de bosfchen in, daar zij zeer zelden een' blanke gezien hadden. Dit is in *Holland* het geval met de zwarten. De oorzaken hiervan schrijf ik daaraan toe, dat men van jongs af, in *Holland*, de kinderen den boozen geest als zwart affchildert, en dat in het algemeen het zwart, als eene kleur van rouw enz., beschouwd wordt, en een teeken van duisternis is; als nu een kind, of zelfs een onervaren Hollander, eensklaps een' zwarte ziet, dan vlugt hij, en gelooft den duivel of iets dergelijks te ontdekken. De zwarten integendeel vlugten om zijne blankheid; zijnde al wat wit is bij hen eerbiedwekkend, en in vergelijking van hunne kleur zoo heeft de blanke iets, dat zij als *tjaja*, of glans, beschouwen; en verscheidene onder hen wenschen zelve blank te zijn. Dit ziet men in hunne spelen, zij bestrijken zich met alles wat hun het voorkomen van wit kan geven, en laten, met een zeker vergenoegen, die kinderen aan den vreemdeling zien, die het blankste zijn.

Ik zag eenen rondgang van een paar pas getrouwden, vergezeld door eenige honderden menschen. De man zat alleen te paard, zijnde deftig gekleed, hebbende een' fraaijen kris op zijde. De vrouw zat op eene dreg, tusschen twee vrijsters, achter deze zaten drie jonge meisjes, en werden door acht mannen gedragen. De jonge vrouw was het voorhoofd zwart gemaakt, en zag er, benevens hare gezellinnen, zeer bevallig uit; achter hen was inlandsche muziek. Na dezen togt, zijnde de laatste, mogten de echtelingen eerst met elkander le-

ven. Het bevreemde mij, daar men hier zoo vele feesten bij het trouwen houdt, dat men zoo gemakkelijk dezen band weder kan verbreken, kunnende de man scheiden, en op nieuw weder huwen naar goedvinden, en ook drie of vier vrouwen houden, zoo hij dezelve onderhouden kan.

Des avonds kwam de demang ons bezoeken, en ik werd dezen keer weder in mijn gevoelen versterkt, dat indien men zich met den inlander verstaat, men veel van hem ontdekken en zijn vertrouwen winnen kan, hetwelk zich niet vestigt, als men die hoogte behoudt, op welke hij ons bij de eerste ontmoeting zelve plaatst. Toen ik mij met den demang in gesprek begaf, en mij geheel natuurlijk aan hem vertoonde, werd hij vertrouwelijker, en toen ik hem deed bemerken, dat ik met de geschiedenissen, die als heilig beschouwd worden, eenigzins bekend was, en hem de historie van den vorst INDRA LAXANA, en de slangengeschiedenis van den koning van ZAMINTAWRAN verhaalde, was hij opgetogen, begon zeer vriendschappelijk te worden, en verhaalde mij de volgende bijzonderheden.

Betrekkelijk de vangst der renocerosen zeide hij, dat de lieden, die gewoon waren, op dezelve jagt te maken, hetzij door gaten te graven, en die met bladeren te bedekken, of door hen in strikken te laten loopen, en dan hunne pooten zwaar te wonden, dikwerf gezien hadden, dat wanneer zij die niet konden vangen, er eene schoone vrouw, die zij voor den satan houden, op den rug van den renoceros zat, en hen zoodanig verzwakte, dat zij

zich niet van hunne plaats konden begeven, en dat in zoodanig geval menigeen der jagers door den renoceros was verscheurd geworden, die met zijnen scherpen tong, in korten tijd, het vleesch van de beenderen likte; doch indien de vrouw niet op den renoceros zat, zij denzelven doorgaans vingen. Ik vroeg hem, of er ook in den omtrek wilde menschen gevonden werden, waarop hij mij een ander verhaal begon.

Dat er een man in het land gewerkt had, die geen rijst van zijne vrouw volgens gewoonte ontvangende, in het bosch was gaan dolen, en aldaar eene vrouw slapende op den grond had gevonden, wier voeten verkeerd stonden; dat hij deze vrouw omhelsd had, zoodat zij wakker werd, en hem bij haar ontwaken met een leelijk vocht bespogen had, zoodat zijn gansch ligchaam er van besmet was; dat deze vrouw vervolgens het bosch in gevlugt was, gaande met haren rug vooruit, door dat hare voeten verdraaid stonden, waarop de andere huiswaarts ging, en het gebeurde verhaalde, dat thans voor waarachtig gehouden werd.

Meer diergelijke fabelen deelde hij mij mede, die op zich zelve niet belangrijk waren, doch door de gevolgen, die men er uit afleiden kan, van gewigt kunnen zijn. Men wordt bekend met de neigingen der inlanders naar het buitengewone en hunne bijgeloovigheid. De demang zeide: „*Kaloe Allah poenja soeka appa kita boleh* (als God wil, „wat vermogen wij dan)?” Ik werd overtuigd, dat men hen, door hen telkens op het bestuur van
het

het Opperwezen terug te brengen, tot vele zaken kan gebruiken. Zij gelooven zeer aan de voorbeschikking, en hierdoor kan men met hen veel verrigten; ja! indien men de hoofden hierdoor kon leiden, zoude men in alles veel kunnen doen. Men moet de verbeeldingskracht ontvlammen, indien men gehechtheid wil doen ontstaan; men moet doen gevoelen, dat men voortreffelijker is, dan zij, en dat men meer talenten bezit; indien zij dit beseffen, dan zullen zij gewillig hem volgen, in wien zij dit ontdekken. Men moet hun gevoel ontvonken, en hun toonen, dat men hun geluk beoogt, dan zijn zij leidzame menschen zoo als anderen.

Den 2den September maakte ik kennis met den heer *RAOULT*, die onlangs van *Isle de France* gekomen, hier getracht had zijnen staat te verbeteren, en daar ook wel in geslaagd was. Hij heeft het bestuur over de landen van den heer *FRASER*, en schijnt veel van de landbouwkunde te verstaan. Hij is een man, die een zeer gevoelig hart bezit; hij weende, toen hij mij den dood van zijn dochtertje verhaalde, en ik kon mijne tranen niet weêrhouden, toen ik de volgende advertentie las, die een zijner vrienden over haren dood, in de *Gazette de Maurice*, had doen plaatsen, in dato 26 September 1818, zij was van dezen inhoud.

DÉCÈS.

CLARISSE RAOULT, jeune personne de la plus grande espérance, vient d'être enlevée à la tendresse de ses parens, dont elle était l'unique consolation. Elle réunissait aux charmes d'une figure angélique toutes les qualités du coeur et de l'esprit. Dans un âge, encore tendre, on voyait se développer en elle le germe de toutes les vertus, qui devaient en faire l'ornement de la société, comme elle faisait déjà la gloire des personnes, chargées de son instruction. Enfin elle pouvait être présentée comme un modèle de perfection... Et il a fallu par une fatalité bien marquée, qu'elle soit sortie une seule fois de la pension de madame LE PRINCE, pour rencontrer en arrivant chez elle, l'animal furieux, qui lui a donné la mort.

Neuf mois de tranquillité, après avoir employé les remèdes nécessaires, ne laissaient plus aucune inquiétude sur la suite de la morsure, lorsque tout à coup le mal se déclare avec une telle violence, fait des progrès si rapides, que bientôt, malgré tous les secours, on voit succomber cette malheureuse victime! Ange de bonté! que de larmes tu fais répandre! quels regrets tu laisses après toi!...

Aussi quelles funérailles! quel spectacle touchant!... le cercueil entouré de ses jeunes compagnes, les deux plus jeunes en tête, tenant une couronne de fleurs blanches, toutes dans le silence

de

de la consternation, donnant par leurs larmes et leurs soupirs les marques publiques de l'attachement le plus sincère, à l'amie, qu'elles venaient de perdre, et qui, trois jours auparavant, se mêlait encore à leurs jeux et à leurs plaisirs innocens. Les professeurs de la maison partageaient avec un cortège nombreux, le deuil universel. Tout ce qui se trouve sur son passage, prend part à la désolation: les plus insensibles retrouvent des larmes, les plus indifférens ne peuvent refuser un soupir!

De heer **RAOULT** was vlug ter taal, en wist immer zoo veel gewigt aan zijn gesprek bij te zetten, dat hij nimmer verveelde.

Het was te *Djasinga*, dat ik mij alle mogelijke moeite gaf, om de taal der Bergjavanen te leeren, en ik verzamelde, door middel van het Maleisch, meer dan duizend woorden, die het meest in gebruik zijn. Hierna begon ik eenige opstellen in het Bergsch te maken, die een djoeroctoelies (schrijver) van dendemang gaarne corrigeerde, daar ik hem de Hollandsche letteren leerde verstaan.

Van tijd tot tijd ging ik op de jagt, schoot eenige vogels, die ik door mijnen bediende liet opzetten, ook verzamelde ik eenige bijzondere steenen, en aardsoorten, die zeer glinsterend waren.

Ik ondervond, dat de uitspraak van het Bergsch, moeilijker was, dan van het Maleisch, zoo als *poewuy*, dat maar het geluid van eene syllabe vormt, insgelijks *njeung* en anderen.

Met

Met den heer BLUME bezocht ik nogmaals *Janlapang*; hij vaccineerde hier verscheidene kinderen, en ik bekwam er twee buitengewoon groote herts-hoornen. Naderhand gingen wij naar de groote kampong *Bonar*, en hadden onderweg de treffendste gezigten. Op zijde van eene hoogte, die wij be-reden, waren drie elkander opvolgende watervallen, die een donderend geraas maakten.

Ik vond meer en meer aanleiding, om vast te stellen, dat de bergtaal, offchoon thans aan de Javaansche en Maleische verzusterd, vroeger op zich zelve geheel oorspronkelijk geweest was. In dit denkbeeld ben ik meer en meer bevestigd geworden, door de volgende redenen.

1°. In de bergtaal, worden geene boeken of handschriften aangetroffen, iets, dat voor den kind-schen staat derzelve pleit; zelfs vindt men geen Sundaasch schrift of karakter; want het schrift, dat op een' steen in het Cheribonsche wordt aan-getroffen, is, offchoon men zulks vermoedde, in geenén deele bewezen, Sundaasch te zijn, en zal ook daarvoor niet erkend kunnen worden, omdat niemand onder de bergvolkeren er eenige kennis, en zelf bij overlevering er nimmer van gehoord heeft, hetwelk veel zegt, omdat de kennis van de geringste voorvallen of zaken, van vroegere tijden tot op den huidigen dag, getrouw bij hen is be-waard gebleven. De batoe toelies, of beschrevene steenen, te *Buitenzorg*, zijn ook nog niet ontcij-ferd, en kunnen, even als die te *Cheribon*, van Hindoeschen oorsprong zijn.

2°. In de bergtaal worden de woorden, die de natuurmensch behoeft, geheel anders, dan in andere Indische talen, uitgedrukt. Voor zon, water, vuur, visch, stulp, mensch, tijger, rijst, dorp, vrouw, kind, goed, spoedig, langzaam, rood, wit, gaan, vliegen, slapen, weten, veel, weinig, groot, klein, en voor meer andere onmisbare woorden, heeft de Sundaasche taal uitdrukkingen, die ik in geene andere taal in Indië heb aangetroffen. Door aanraking met de Oosterjavanen en Maleijers, heeft deze bergtaal wel vele vreemde woorden aangenomen, doch dezelve zijn dadelijk te onderkennen, daar het Sundaasch eenen eigenaardigen klank heeft, die zangerig is, en geheel van het Javaansch en Maleisch verschilt. Het is dan ook een waar genoegen een bergmeisje het Sundaasch te hooren spreken; ongekunsteld, geheel natuurlijk en zeer welluidend is hare taal, en hare woorden laten immer eene aangename herinnering bij den toehoorder achter.

Na eenige dagen te *Djasinga* te hebben doorgebracht, namen wij van den gastvrijen heer FRASER afscheid, en de terugreis naar *Buitenzorg* te paard aan. Wij reden een eindwegs over de goenong *Sarieboe*, of duizendbergen, die zeer afwisselend zijn, en schoone gezigten opleveren, vooral wanneer de *Salak* zich helder vertoont, en als hunner aller moeder prijkt, van welke zij onmiddellijk schijnen af te stammen.

Tegen den avond zagen wij in de bosfchen vele apen, en kwamen, bij het ondergaan der zon, te

Tjan.-

Tjampia, een landgoed van den heer RIEMSDIJK, op tien palen afstands van *Buitenzorg* gelegen, aan. Offchoon de eigenaar afwezig was, werden wij gastvrij ontvangen, en het deed ons, des anderen daags, leed, denzelven onze erkentenis niet in perfoon te kunnen betuigen.

Over *Tjiomas*, van waar wij eenige achtergelatene goederen moesten medenemen, reden wij in den vroegen morgen terug, en verkwikten ons door de zuivere berglucht, welke wij vrijelijk inademden; de verschillende kruinen van den *Salak* vertoonden zich geheel onbewolkt, en boden het opmerkzaam oog een eerbiedwekkend rustpunt aan.

Wij namen in den tuin van den gouverneur-generaal onzen intrek, bij den profesor REINWARDT, in een tijdstip, dat het departement van dien geleerde in vollen bloei was. Alom zag ik allerlei vreemde gewassen, planten en dieren, en verbeelde mij den *Jardin des plantes* van *Parijs* in het klein te zien. De profesor stelde veel belang in mijne taaloefeningen, en moedigde mij bijzonder aan, waarop ik veel prijs stelde, en het besluit nam, om met onvermoeiden ijver de inlandsche talen aan te leeren, en eenmaal, door de verspreiding derzelve, nuttig te worden. Dit doel wortelde zich meer en meer bij mij, en stelde mij in staat, om de vele moeilijkheden, die ik in mijne studië ondervond, te overwinnen.

De heer BLUME had eenige bezigheden te verrigten, alvorens wij de reis konden voortzetten, zoodat ik eerst een uitstapje naar *Batavia* maakte,

en

en mij eenige dagen bij mijne familie vermaakte; vervolgens keerde ik naar *Buitenzorg* terug, van waar de heer BLUME bereids naar *Tjicoppo* was vertrokken, zoodat ik derwaarts de reis vervolgde, en aldaar tegen den avond aankwam. Deze togten geschieden alle te paard, en hadden op mijn gestel eene goede uitwerking. Ik ondervond alzoo, dat men in de bovenlanden sterke ligchaamsbewegingen kon nemen, zonder zich bijzonder te vermoeijen. Ik had nu toch in korten tijd drie honderd paal te paard afgelegd, hetwelk honderd uren gaans is; een afstand, die in *Europa* zelfs voor aanmerkelijk gehouden wordt.

Van *Tjicoppo* vingen wij de reis aan, in eenen ouden, doch zeer hechten wagen, welke laatste hoedanigheid een onmisbaar vereischte is, om over *Java* te reizen.

De reis van *Tjicoppo* naar *Tjanjor* is de moeijlijkste voor het rijtuig op *Java*, daar zij over den berg *Mega Mendong*, die voor een' der hoogste bergen op dat eiland gehouden wordt, heenleidt. Men legt een gedeelte alleen met postpaarden af, tot daar, waar het gebergte te steil wordt, en vier of zes buffels voor de vier paarden gespannen worden, hetwelk aan den laatsten post, welke aan den westelijken voet des bergs is, geschiedt. Men merkt hier eene groote verandering in den dampkring; de lucht wordt fijner en koelder, doch lastig voor de ademhaling; het schijnt, dat zij het bloed te veel verdunt en al te versneld doet vloeijen, want
het-

hetzelve stijgt naar het hoofd, en slaat met verdubbeld geweld.

Goenong Mega Mendong beteekent gebergte met wolken overschaduw, en is zeer juist, daar dagelijks zijn kruin met wolken of nevelen bedekt is. De weg is kronkelend, doch breed genoeg, om drie wagens elkander te laten voorbijgaan, dezelve wordt steiler en moeilijker naar mate men klimt. De regens hebben de fijne aarddeelen weggespoeld, zoodat hier en daar enkel steenen worden aangetroffen, die zeer schadelijk voor het rijtuig zijn, dat op dezelve floot, en door groote krachten naar boven wordt gesleurd. Deze togt is voor trekdieren zoo afmattend, dat de buffels spoedig voor den wagen steenen en huilen, of hijgende een medelijden wekkend geluid maken, dat hen doet uitspannen, rusten en zoo mogelijk baden.

Deze weg is een gedeelte van den postweg op *Java*, die door den gouverneur-generaal *DAENDELS* daargesteld is; dezelve draagt de duidelijkste kenmerken van juist overleg en onverzettelijkheid in het uitvoeren van eens beraamde plannen, en biedt, zoo wel voor reizigers, als inboorlingen, groot voordeel en gemak aan.

Naar mate men den kruin van dezen trotschen berg nadert, wordt het oord plegtiger, en de natuur stiller; het schijnt dat het gevederd koor ongaarne de bevolkte streken verlaat, en alleen tot gezelligheid en vervrolijking van den mensch is geschapen; want zelden nestelt hetzelve verre van de
be-

bewoonde plaatsen. Slechts enkele zangers storen de doodsche stilte der wouden, en doen zelden de rotskloven van hunne liederen weergalmen, of van de toppen der verbazende boomen hunne toonen door het luchtruim schallen; ja! de eenzaamheid is hier als hoorbaar, zelfs de tijger schuilt niet op de hoogste plaatsen, hij loert meer in de laagte, om zijne prooi te bemagtigen, en zelden komt hij, noch de renoceros, op de hoogte, tenzij om den dorst te leschen, in plaatsen, alwaar het water zich bij regens vergadert, en het lommer hetzelfde langen tijd tegen uitdamping beveiligt.

Nu en dan loopt de weg langs onafzienbare afgronden, die de verbazing en ijzing wekken, ja! den stoutsten mensch, die eenig waar gevoel heeft, zelfs met eerbied vervullen. De wouden bieden boomen aan, die inderdaad eeuwen hebben zien aanvangen en eeuwen hebben zien verdwijnen; sommigen hebben hunnen voet geworteld in de diepte van eene nooit bezochte kloof, en steken statig hunne fiere kruinen omhoog, die dikwerf door gezuiverde en ongezuiverde wolken bevochtigd worden. — Vele reizigers beklimmen den top te voet, en laten den wagen langzaam volgen; men verlangt de kruin te bereiken, en eindelijk betreedt men dezelve. De afgelegde weg is te zeer met wouden bedekt, om eenig ruim gezigt aan te bieden, en men moet zich alzoo vergenoegen, met datgene, wat zich aan de andere zijde des bergs, in de preanger-regentschappen, vertoont, maar ook dat tafereel moet gezien en niet beschreven worden;

wie toch der zwakke sterfelingen waagt het, de natuur in hare stoutheid, in hare majesteit te schilderen? Enkele flauwe trekken kunnen slechts een onvolkomen denkbeeld geven van het heerlijk schouwspel, hetwelk deze kruin, die ruim acht duizend voeten boven de oppervlakte der zee verheven is, aan het begeerig oog oplevert. Aan de regterzijde prijkt de trotsche rotswand van een' uitgebranden krater, en fpot met de eeuwen, ja! acht zich boven de verwoesting en verdelging verheven; diepe kloven wekken het afgrijzen; zware wouden maken den geest somber; lagchende valleijen geven ruime stof tot vrolijkheid; verschillende bergketens doen stoute denkbeelden ontstaan; afgelegene dorpen zijn te nietig, en door den afstand te klein, om opgemerkt te worden; onafzienbare vlakten breiden de verbeeldingskracht uit, en de hoogte zoo wel als de fijnere lucht geven der ziel eene edele stemming, en, als afgescheiden van het aardfche, gevoelt zij zich als nader aan hare oorspronkelijke sfeer.

De koude onderzoeker moge vragen, of het meetkundig te staven zij, dat op de kruin eens verheven bergs het gevoel verhoogd wordt, en de denkbeelden zich uitbreiden; ik antwoord dien ongevoeligen, wien niets dan driehoeken, regte lijnen, of kwadraten behagen, dat zelfs mathematisch beschouwd, het bedoelde tafereel eene vreemde uitwerking op den aandachtigen beschouwer moet hebben; want, is het onwederlegbaar, dat eene bloem, een heester, een lusthof, de verwondering wekken kan van den nietigen sterfeling, die geen reden
van

van Gods almacht in de vorming van een' enkelen bloesemknop kan geven, zoo moet de beschouwing van een onafzienbaar grootsch schouwspel, zoo als men van der bergen kruin ontwaart, verbazing, ja! verrukking in het hart van een' iegelijk doen ontstaan, die in den grashalm Gods wijsheid aanbidt; doch niet in de marmeren borst van den kouden mensch, die naauwelijks weet, dat hij ademhaalt.

Van de *Mega Mendong* daalt men in de zalige preanger-regentschappen af; hoezeer men ongaarne den berg verlaat, verlangt men naar bevolkte plaatsen, naar leven en beweging, die men in de hoogte miste. De buffels zijn reeds achtergebleven, en de paarden in het afrijden moeilijk te beteugelen. Weldra wordt de weg gemakkelijker; de paarden kunnen hunne drift bot vieren, en de koetsier doet hen dermate hollen, dat het rijtuig pijlsnel over den weg vliegt, en bijna alle reizigers, vooral voor de eerste maal, met vrees en beving, zich aan hunne zitplaatsen vasthouden.

Wij hielden te *Tjipanas* eenigen tijd stil, en bezagen deze inderdaad merkwaardige plaats. De verfrischende winden der verschillende bergen, geven alhier een aangenaam en koel luchtsgestel, zoodat verscheidene Europeesche groenten en vruchten hier goed slagen; aardbeziën, kool, erwten, boomvruchten, en andere gewassen, verrassen den reiziger, die zich hier zou kunnen verbeelden in het vaderland te zijn, zoo het gezigt der Indianen en der bergen zulks niet belemmerde.

Tjipanas, beteekent warm of heet water, waarschijnlijk naar de heete bron, welke achter het huis is; denzelfden naam vindt men bij eene warme bron in de afdeeling *Pandeglang*, in de residentie *Bantam*, zoodat het wel als zeker te achten zij, dat deze plaats haren naam van die bron ontleent.

Dit oord strekt enkele malen tot uitspanning van den gouverneur-generaal, het levert vruchten en groenten voor het paleis, en uitmuntend gras voor paarden en rundvee op. Men vindt hier schoone Hollandfche koeijen, en fraaije paarden van Arabisch, Perzisch, Makasfaarsch, Bimaneesch en ander ras.

Het badhuis staat niet ver achter het huis, en wordt door vele zieken en personen, die aan kwalen lijden, met vrucht bezocht. Het onaangename echter van dit bad, bestaat daarin, dat hetzelfde voor zware zieken nog te ver is, omdat zij uit het warme bad komende, te zeer aan de koele berglucht blootgesteld te zijn, die op de uitwasemende huid eene nadeelige uitwerking heeft.

De zorg over *Tjipanas* is aan eenen Duitscher toevertrouwd, die eene reeks van jaren aldaar gewoond heeft, en door eerlijkheid en gastvrijheid bemind is.

Na een weinig te *Tjipanas* verpoosd te hebben, vertrokken wij naar *Tjanjor*, en hadden reden om over de uitmuntende postpaarden tevreden te zijn, echter renden zij somtijds al te snel, hetwelk den koetsier verhoovaardigt, die er vermaak in vindt, met den zweep te klappen, dat het gehoor er door ver-

verdooft. Deze manier van rijden, hoe gevaarlijk ook, is door de gewoonte noodzakelijk geworden, want zonder het gewone zweepgeklap, willen de paarden niet tegen de hoogten of heuvelen oprijden, en zou de wagen achteruit glijden, hetwelk insgelijks gevaarlijk zou zijn.

Bloeiende koffijtuinen streelen het oog, en trefsende gezigten, die inderdaad pittoresque zijn, verbazen den reiziger; hoogten en laagten, vlakten, bosfchen, heuvelen, rijstvelden, dorpen en gehuchten, gaven de aangenaamste afwisseling, en de lieflijkste bekooring aan den geest.

Tegen den avond bereikten wij *Tjanjor*, en werden door den resident, jonkheer VAN DER CAPELLEN, minzaam ontvangen, die wel de goedheid had, ons te huisvesten.

De preanger-regentschappen worden door de *Zuid-* en *Noordzee* bespoeld, en grenzen ten westen aan het Buitenzorgsche, en ten oosten aan het Cheribonfche. Dit landschap is thans het belangrijkste op *Java*, en de opmerking van den reiziger overwaardig. — Het stelsel van verplichte koffijlevering is hier in volle werking, en is nog in geen deele bevonden nadeelig te zijn. De inlander is verzekerd, voor zijne koffij dadelijke betaling te zullen erlangen, en werkt, alhoewel voor eenen lagen prijs, in de overtuiging, dat hij zijne waar zal slijten, en heeft, bij een weinig rijstland, een bestaan, dat in zijnen staat voor hem voldoende is. Men vindt in de preanger-landen onder den inlander een geluk en welvaart, dat zich minder ui-

terlijk dan innerlijk vertoont; er wordt geen onmiddellijke rijkdom aangetroffen, doch elk heeft het noodige, en er zijn geene bedelaars, zoo als in *Cheribon*, *Japara* en in de vorstenlanden.

Ik zal het niet wagen den wijsgeer in overweging te geven, of de inlander hier al dan niet gelukkig is. Ik heb gezien, dat hij het noodige heeft, en naar niets hoogers staat; of dit verkieslijk is boven ontwikkeling, die nimmer voldoening schenkt, en immer iets hoogers vordert, zal ik niet beslissen; echter meen ik te moeten aanmerken, dat, indien men den inlander wil beschaven, er gedacht moet worden, om alles wat daartoe in betrekking staat, te gelijk aanwezig te doen zijn, anders bereikt men het doel slechts ten halve, en maakt hem welligt ongelukkig.

Kan men *Indië* voortdurend regtschapene ambtenaren in alle klasfen verzekeren, dan zal ik niet aarzelen, om de verlichting op *Java* als heilzaam te beschouwen. De maatregel, welke de Chinezen uit deze residentie verwijderd heeft, bragt der bevolking dat heil aan, hetwelk er *a priori* uit te voorspellen was. Even toch als de bloedzuiger niet ophoudt te slurpen, totdat hij tot berstens toe verzadigd is, is ook de Chinees, en nog erger, want hij zuigt den inlander onophoudelijk uit. Hij biedt hem allerlei waren, die overbodig zijn, aan, verkoopt die op crediet, en woekert voor den tijd, dien hij moet wachten. Niet zelden leent hij den eenvoudigen inlander geld op zijne nog te veld staande vruchten, en berekent daarvoor eenen interest

trest, die ongehoord is, zoodat de schuldenaar op nieuw gelden moet opnemen, en zich van dag tot dag uitkleedt, tot hij geheel rampzalig wordt.

Thans is in de preanger-regentschappen den onnoozelen Bergjavaan de gelegenheid benomen, zich door de arglistige en bedorvene Chinezen te laten bedriegen. Hij bezit, hetgeen hij heeft, in vrede, heeft geenen last van vuige woekeraars, en kan, met zijne inkomsten, offchoon zij gering zijn, voldoende in zijn onderhoud en in dat van zijn gezin voorzien.

De resident verschafte mij gelegenheid, met de inlandfche hoofden, bekend te worden, hetwelk voor mij, ten opzichte mijner taal oefeningen, zeer belangrijk was.

De heer BLUME vernam, dat de heer DE WILDE op *Soekaboemie* zich in een' ziekelijken toestand bevond, waarom hij besloot, derwaarts een uitstapje te doen, en verzocht mij van de partij te zijn, ik aarzelde niet, om dit aan te nemen. Met een met vier paarden bespannen rijtuig vlogen wij over den weg. Weldra verspanden wij, kregen vier paarden en vier karbouwen, om tegen de hoogen op te gaan, en bij het naar beneden rijden waren er zestien Javanen, om den wagen tegen te houden, dewijl dezelve anders op de paarden zoude rollen, die van deze steilten slechts zeer langzaam kunnen afgaan. Ik reken de kracht van drie Javanen gelijk aan de kracht van één' sterken Hollandfchen boer, zoodat vier of vijf van hen hier zoo veel als de zestien Javanen zouden verrigt hebben,

ben, welke met moeite het rijtuig konden tegenhouden.

Spoedig kwamen wij op het landgoed van den heer DE WILDE, hetwelk zeer uitgestrekt en fraai is. Wij reden over eenen effenen weg, regts en links tusfchen koffijtuinen, welke dit jaar vijf duizend pikols koffij opleverden, hetwelk drie duizend pikols minder dan de verwachting was, uit hoofde er veel misgewas plaats vond. De heer DE WILDE leverde zijne koffij voor negen ropijen aan het gouvernement, volgens contract. De Javanen krijgen slechts zes ropijen en zestien stuivers voor een pikol, van twee honderd vijf en twintig pond, en moeten ze daarvoor soms nog zeer ver dragen. In *Holland* betaalt men voor een pond, van twaalf stuivers tot een gulden, zoodat de winst hierop allerverbazendst is.

Nergens vond ik zoo veel vrees als in de preanger-regentschappen, waar alle inlanders, op onze aankomst, gingen zitten, of zich achter de heggen verscholen.

Een Javaan, die op eene brug zat te eten, met den rug naar ons toegekeerd, hoorde ons niet eerder, voor dat wij op eenige pasfen van hem waren; hij zag om, en sprong van verbazing in de rivier, latende zijne goederen op de brug liggen, en verborg zich zoo lang onder water, tot hij meende, dat wij reeds uit het gezigt waren.

Weldra kwamen wij bij den heer STEITZ DE WILDE aan, die een zeer fraai en welgemeubileerd huis bewoonde, hetwelk ons aangenaam verraste, daar

daar dit iets vreemds is, in het midden van een land, dat ver van den grooten weg af ligt.

Wij bleven hier eenen nacht, de heer BLUME diende den heer STEITZ medicijnen voor zijne ziekte toe, en ik heb vernomen, dat zij eene goede uitwerking gehad hebben; die heer meende, dat hij vergeven was, doch dit is gebleken niet zoo te zijn. Achter het huis was een fraaije waterval, en voor hetzelfde eene rechte laan van cederboomen, zoodat de ligging alleraangenaamst voor het oog was. — Den volgenden morgen vertrokken wij, vergezeld door den heer DIKKELMANS, assistent resident te *Buitenzorg*, en kwamen om negen uren te *Tanjor* bij den resident terug.

Een der klerken van den resident trok voor mij eene lijst, waarin hij de Javaansche karakters, met hunne pasfanggans (hulpletters), benevens derzelver veranderingen, door het bijvoegen van tittels en strepen, plaatste. Ik voegde eenige woorden te zamen, die hij verbeterde; hij was vereerd, dat ik tot hem in zijne kampong gekomen was, en zeide, mij geenen stoel te kunnen aanbieden; doch ik behielp mij op de balie, waarop hij een matje lag. Ik bedankte hem voor zijne moeite toen ik vertrok, en daarover vroeg hij mij vergeving, zoo sterk is de onderdanigheid in deze oorden.

De resident liet ons, op eene der wandelingen, de oude graven van vorige hoofden zien. Dezelve waren binnen eene heining, onder statige boomen, door trapswijze lagen van steen bedekt. Bloempotten stonden boven op dezelve, zij boezemden eer-

bied in, en getuigden ten voordeele van derzelver flichters, die ons zeker in hoogachting, die zij voor overledene vrienden koesteren, overtreffen.

Den volgenden dag deed ik met den resident een' toer te paard, vergezeld door twee huzaren van zijne lijfwacht te paard. Wij bezochten een paar heuvels, alwaar merriën, koebeesten en schapen graasden, onder de paarden waren verscheidene Arabische, waarvan men fraaije veulens verwachtte. — Na de te huis komst zag ik eene levendige tijgerin, welke in een sterk hok bij den adipatti stond, dezelve was in het woud, in een kleiner hok, dat eene klep heeft, gevangen, in hetzelfde had men eene geit voor lokaas gezet, en toen de tijgerin binnen was, haar herwaarts gevoerd en in een grooter hok overgeplaatst. Het was verschrikkelijk te zien en te hooren, hoe deze zich aanstelde en brulde, als men haar plaagde; zij sperde haren muil wijd open, schuimde, fonkelde met hare oogen, en sloeg met hare breede klauwen, dat het daverde. Zij was bij uitstek groot, zijnde zeker tien tot elf voeten lang. Eerst was het plan, om haar met een' buffel te doen vechten, doch men geloofde, dat zij zwanger was, en staakte daarom dit den Javaan bevallende schouwspel.

Naderhand bezag ik het reeds half voltooide gevangenhuis, dat van zware klipsteenen gebouwd werd. De plaats, hiertoe gekozen, schein mij zeer gezond, daar men er altoos versch water rondom kon doen stroomen. Het was bijzonder sterk, daar de muren zeker twee voeten dik waren, en dat
wel

wel van de hardste steenen, die men tot zulk werk kan gebruiken.

Tjanjor ligt op zes en zeventig paal van *Batavia*, heeft vele rijstvelden en koffijtuinen, doch weinig kokosboomen.

Van *Soekaboemi* teruggekeerd, bezag ik *Tjanjor* met veel genoegen, daar zij in allen deele boven de meeste dorpen op *Java* voordeelig uitsteekt. De straten zijn er zeer breed en lijnregt, snijden elkander vierkant, en worden door verkoelend bergwater op zijde bespoeld, dat zoo wel de frischheid als reinheid buitengewoon bevordert. Van weerskanten zijn de wegen met bamboezen hekken (*pagars*) afgezet, achter welke de inwoners hunne erven en huizen hebben. Een ruim vierkant plein verfiert *Tjanjor*, en biedt, even zoo als nog andere wegen, eene goede wandelplaats aan. Even als te *Buitenzorg*, bestaat alhier eene herberg, die den reiziger goede huisvesting verschaft.

De weg van *Tjanjor* naar *Bandong*, is door vele bergachtige streken nog al moeilijk, en kan met den wagen, niet alleen door paarden, maar met behulp van buffels worden afgelegd. De gezigten zijn enkele malen schilderachtig. Eene hangbrug, kunstiglijk op rotting hangende, geeft over eenen snelvlietenden stroom een aangenaam gezicht, en is, naar ik meen, door den jonkheer VAN DER CAPELLEN daargesteld.

Te *Tjanjor* lagen veertig huzaren, zijnde Ambonefche Christenen, die hunne godsdienst houden met in den bijbel te hooren lezen, door een ouden

Am-

Ambonees. De heer VAN DER CAPELLEN zeide mij, dat mijn vader hier eene groote dienst had be-
wezen, door hun Maleische bijbels te zenden.

De heer BLUME zond twee dondangs (inlandsche koffers) met goederen terug, dewijl het te lastig was, vele goederen mede te nemen, en alhoewel ik niets dan noodzakelijke dingen had medegenomen, zag ik dezelve toen nogmaals na, en behoefde mijn bagaadje nog een weinig, en wat ik maar eenigzins dacht te kunnen misfen gaf ik mede naar *Tjicoppo*. Dit gedaan zijnde, bedankten wij den resident voor zijne gastvrijheid, aan ons betoond, en vertrokken naar *Bandong*, zijnde een afstand van acht en veertig palen.

Van de honderd tot honderd vijf palen heeft men de verrukkendste gezigten. De natuur trotseert en overtreft hier de verbeeldingskracht. — Tot aan de groote rivier hadden wij nog geene buffels nodig. Romanesk en geheimzinnig kronkelt deze rivier tusfchen hooge lommerrijke rotfen. Bij de overvaart is men geheel als in eene groene ovale kom ingefloten, het water ruischt als eene morgenkoelte door het lenteloof. Aan de overzijde ziet men naar eene verbazende hoogte, van waar de nieuwsgierige bergbewoners in troepjes op den vreemdeling ftaren.

Toen wij aan de overzijde waren, moesten wij door buffels naar bovengetrokken worden, maar wij bekwamen die niet, dewijl ze eenen anderen wagen wegbragten. Lang te wachten was geene zaak, daarom nam ik mijnen fcheepsroeper uit den wagen, praaide eenige Javanen, welke spoedig naar
be-

beneden kwamen, en het rijtuig tegen de hoogte optrokken. Ik hielp hun hierin, en dit scheen hen bijzonder aan te moedigen. Op de hoogte gekomen zijnde, deelde ik eenig geld uit, hetwelk mij eenige flamats (zegenwenschen) opbragt. Ik ging naar het naaste huis, om mijn' wijn met water te mengen, en het was aldaar, dat ik verftomde, op het zien eener Javaanfche vrouw, wier schoonheid mij bedwelmde. Zij was rijzig van gefalte, fchoon gevormd van leden, had een sprekend oog, vol vuur en leven, het tintelde als de Orion; het wit van hetzelve was als de sneeuw, hare wangen gloeiden van een lieflijk rood, als de dageraad; tusfchen hare fraaije lippen, blonken ivoren tanden; haar gelaat drukte iets edels, iets verhevens uit; haar gang was fta-
tig, en hare taal betooverend. Nu meende ik JUNO te zien, dan weder dacht ik aan VENUS, en zeide in mij zelve: „Als PARIS u had gezien, „ dan was HELENA gefpaard.”

Nu begreep ik het weder geheel, hoe de Grieken op het denkbeeld van godinnen gekomen waren, zij hadden zulk een wezen vergood!

Na honderden kronkelingen, rijzingen en dalingen kwamen wij des avonds in de negorij *Bandong*, liggende op honderd vier en twintig palen, aan. Wij bezochten den heer LUNEL, wien ik eenen brief overhandigde, welken ik van *Batavia* van N. had medegenomen. Wij werden zeer vriendelijk door hem ontvangen, en hij bood ons aan, om ons het merkwaardige in den omtrek te laten zien; hij af dadelijk order om eenen weg naar den kra-
ter

ter van den berg *Tankoeban Prahoe* te banen; hiertoe werden twee dagen vereischt.

Te *Bandong* huisvestte ons de heer SWALUE op zijn landgoed *Oedjong Bron*, dat op ruim een' paal afftands van den grooten weg ligt. Tot onze bevreemding vonden wij hier eene steenen woning, die zoo groot was, dat dezelve voor eene kerk zou hebben kunnen dienen. De moeite om hier, te midden van bergen, bouwlieden en bouwstoffen te krijgen, is zeer groot en buitengewoon kostbaar, zoodat ik niet durf bepalen, of dit huis niet meer dan eene halve ton gouds heeft gekost. De gastvrijheid van den heer SWALUE is door andere reizigers reeds beschreven, zoodat ik niet over dezelve zal uitweiden, maar alleen eene dankbare herinnering daarvan behouden.

De heer BLUME moedigde sommige inlanders aan, om in de omstreken wilde dieren te schieten of te vangen, en het duurde slechts weinig dagen, of er werd een (banténg) bosch- of wilde stier aangedragen, wiens achterhoeffspieren gekapt waren. Dezelve was nog zoo woedend, dat wij hem niet durfden naderen, maar een touw om zijne hoornen deden slaan, dat aan een' boom werd vastgebonden, waarna hij gekeeld werd, ten einde zijn squelet ongeschonden te houden. Dit beest is niet grooter dan de bultige tamme stier op *Java*, doch heeft een woester voorkomen, en moet, volgens getuigenis van verscheidene geloof verdienende jagers, in de wildernis zeer gevaarlijk zijn, vooral wanneer men het ongeluk heeft hem aan te schieten,

ten, zonder hem doodelijk te kwetsen. — Nauwe lijk bezig zijnde dit wilde dier te ontleden, ontvingen wij, door een' buitengewonen zendeling van den Demang van *Radja Mendala* berigt, dat niet ver van zijn gehucht een renoceros was gevangen, met uitnoodiging, om spoedig dit verschrikkelijk dier weg te halen.

De heer BLUME was dermate verblijd, dat wij oogenbliklijk naar *Radja Mendala* moesten rijden, dat welligt twintig paal van *Bandong* lag. Onder weg brak ons rijtuig, zoodat er een ander moest worden gehaald, dat onze reis zoodanig vertraagde, dat wij in een der inlandsche herbergen (*pasfanggrabhan*) vertoefden, totdat hetzelfde aankwam. Eerst des avonds bereikten wij *Radja Mendala*, dat eenige palen van den grooten weg was afgelegen. Het inlandsch hoofd ontving ons vriendelijk, en verhaalde, dat de bedoelde renoceros in de nabijheid van een' koffijtuin, in een' daartoe gegraven kuil was gevangen, en aldaar bereids eenige dagen moest gelegen hebben, daar dezelve reeds dermate verrot was, dat de dampkring in den omtrek van dien kuil besmet was; doch dat men eerst den vorigen dag hiervan had kennis gedragen. Wijders verontschuldigde hij zich, dat hij niets bijzonders had, om ons voor te dienen, en wij moesten ons met drooge rijst, en eene kip, in vuile katjangolie gebraden, behelpen. De honger deed ons eten, doch de walging, die de katjangolie verwekte, benam spoedig den eetlust. Onze rustplaatfen waren insgelijks onaanzienlijk, de kussens, door de olie van
de

de haren der huisgenooten, doorweekt, zoodat ik niet, dan met moeite, een weinig rustte.

Des nachts werden wij door een hevig onweder gewekt; zware plasregens stortten neder, en klaterden zoo geweldig op onze rieten woning, dat wij elkander met moeite verstaan konden. De donder ratelde verschrikkelijk, en rommelde met ontzetting door de gebergten; de blikfems dreigden het aardrijk met brand; de stormwind ontwortelde verscheidene boomen, en de koude werd voor ons zeer gevoelig. Het geheele schouwspel was verschrikkelijk, doch groot, verheven en ontzag inboezemende voor dat oneindig wezen, hetwelk van de wolken zijn' wegen maakt, en op den stormwind wandelt.

Den heer BLUME berouwde het, geene dekens te hebben medegenomen, en hij vond zich door de koude gedwongen, om op te staan. Het onweder belette mij te rusten, en ik verliet eene slaappleats, die zeer walgelijk was. De Javanen hadden reeds vuur ontstoken, en hurkten om hetzelfde neder. Wij lieten koffij koken, doch het ontbrak ons aan suiker en melk; echter verwarmden wij ons met een' kop koffij, en maakten ons tot den optogt naar den renoceros gereed.

Toen de dag aanbrak, wandelde ik door de kampong, en verschrikte op het zien van eene oude gerimpelde vrouw, die bijna naakt in eene kooi of kouw krom gefloten zat. Dadelijk verzocht ik den mandoor die vrouw te ontsluiten, hetwelk geschiedde, doch hem zeer onaangenaam was, daar hij beweerde, dat deze wijze van opsluiten alleen geschikt

schikt was, om gekken weder verstandig te maken, zijnde deze vrouw bij vlagen van haar verstand beroofd; echter was zij, ontsloten, zoo verstandig, dat zij mij bedankte. Ik beval den mandoor aan, haar niet weder op te sluiten, en gaf van dat voorval berigt aan den resident.

Toen de zon te voorschijn trad, stegen wij te paard, gevolgd door eenige Javanen, die ons den weg wezen, en over heuvelen en door dalen, die met koffijtuinen bedekt waren, henen leidden. Al wandelende vertelden zij, volgens gewoonte, oude overleveringen, die meestal fabelachtig zijn. Zij wilden ons diets maken, dat een voor ons liggende berg veel goud bevatte, en in vroegere eeuwen door gouddorstigen ondermijnd was, die in denzelfden, door instorting, hun graf hadden gevonden, en thans bij nacht nog akelige klanken deden hooren. Dat dit een verdichtsel was, begrepen wij, doch twijfelden, of *Java* niet even zoo wel goud zou bevatten als *Celebes*, *Borneo* en sommige *Moluksche Eilanden*.

Een ondragelijke geur deed ons weldra den renoceros vinden, die door deszelfs kolosfale grootte onze verwondering wekte. De manier om deze gevaarten te doen nederstorten, is zeer eenvoudig. Men graaft een' grooten kuil in den vorm van een graf, echter aan het bovineinde zeer wijd, en naar beneden aan weerskanten schuin toeloopeude, zoodat de uitholling een' scherpen hoek vormt. Deze kuil wordt in het pad gegraven, dat den renoceros naar zijne drenkplaats geleidt, en met bamboës en

lang riet (alang-alang) zoodanig bedekt, dat dezelve niet kan gezien worden. De renoceros, geen argwaan hebbende, vervolgt zijnen weg, en zinkt door de bamboes in den hem gegravenen kuil weg, wil zich opheffen, doch heeft zijn zwaar, log lichaam door zijnen val zoodanig in de toeloopende wanden bekneld, dat hij onmagtig is zich te verroeren, en alzoo van woede en honger moet omkomen, zoo hij niet vroegtijdig ontdekt wordt.

Wij dachten dit monster uit den kuil te kunnen trekken, doch hadden onze krachten verkeerd berekend; wij konden den renoceros, offchoon wij touwen om zijnen kop hadden gebonden, niet uit den kuil trekken, en nauwelijks bewegen, zoodat er besloten werd, om kampongsvolk te doen roepen, met patjols (inlandsche spaden), ten einde dit dier op eene zijde los te graven, en alsdan te ontleden.

In den omtrek zagen wij onder de menigte pohon dadap (dadapboomen), die de koffijboomen overschaduwden, verscheidene, welke door renocerosen waren omvergelopen, wier spoor duidelijk te onderkennen was. De schade, welke deze woeste dieren dikwerf aanrigten, is zeer ontmoedigend voor den bouwman; zij vertreden door hunne logge zwaarte de bewerkte aarde, vreten het jeugdig geboomte op, en loopen zwaardere boomen in hunne dolle woede omver.

De oogen van den renoceros zijn zeer klein, en staan zoodanig op zijde, dat men beweert, dat zij niet regt voor zich uit kunnen zien, welk gevoelen

len versterkt wordt door den loop, dien zij nemen, daar zij gewoonlijk tegen het geboomte stuiten, of hetzelfde omver loopen; iets, dat vermoedelijk niet zou gebeuren, indien zij regtuit zagen. Een inlander, die als een eerste schutter beroemd was, verzekerde mij, dat hij in dit gevoelen deelde, omdat hij reeds dikwerf den renoceros tot op zes of acht schreden van voren genaderd was, zonder door denzelfden bemerkt te worden, en alzoo dat monsterachtig dier met gemak den kogel juist in den kop had geboord, die hetzelfde deed nederploffen.

Het ontboden kampongsvolk kwam weldra met spaden, en groef den kuil, in welken de renoceros was, aan den eenen kant open, zoodat hij op zijde geheel van aarde ontbloot was, en wij hem, door kracht van veel volk eindelijk konden bewegen, en van zijne plaats trekken. Zijne huid bewoog zich van de menigte wormen, die uit en in dezelfde kropen; deze wormen waren zwart, hadden twee duim lengte en ruim de dikte van eenen pijpsteel.

Weldra hadden wij kop en pooten van dit dier afgesneden, hetwelk door de dikte van het vleesch en de taaije spieren zeer veel tegenstand ondervond. De stank werd bijna onverdragelijk, en toen de heer BLUME den buik opensneed, dachten wij flauw te vallen, en verwijderden ons, behalve de heer BLUME, die de Javanen, door goede woorden en beloften eindelijk bewoog, hem behulpzaam te zijn in een werk, dat door het onreine, den inlander zoo zeer tegen de borst stuit.

Wij gebruikten eene goede hoeveelheid Madera, en hielpen nu en dan den ijverigen BLUME, die reeds in verrukking was, door uit den renoceros een *foetus* te hebben gehaald, die nog weinig bedorven was. — Ik schatte den renoceros vier à vijf duizend pond zwaar, daar dezelve in omvang wel eens zoo groot zal geweest zijn, als een os van twee duizend pond. De pooten van dit dier waren zoo lomp, dat zij van onder juist den omvang hadden van een gewoon tafelbord. De huid was niet meer kenbaar door de gemelde wormen, doch de hoorn, die door de Chinezen, als geneesmiddel in verzwakking, zeer gezocht, en tot twintig en meer guldens opgekocht wordt, was nog onbeschadigd.

De heer BLUME had verscheidene bedienden, die zeer ervaren waren in het ontleden en opzetten van vogels en allerlei gedierte; eenige derzelve werden te *Radja Mendala*, bij den Demang achtergelaten, die van ons twee jagtgeweren, benevens kruid en lood, ten geschenke ontving, en zich bereidwillig toonde, om spoedig eene verzameling van de belangrijkste dieren, met behulp van gezegde bedienden, bijeen te brengen, hetwelk hij ook getrouw heeft gedaan, daar wij, bij onze terugkomst, eene verzameling van geraamten van tijgers, renocerosfen, wilde koeijen, herten, andere dieren en vogels vonden, die, in eene daartoe opgeslagene loods, heerlijk waren opgezet, en wel bewaard gebleven.

Wij keerden naar *Bandong* terug, met het voornemen om eenen belangrijken togt te ondernemen,

namelijk om den berg *Tangkoebanpraauw* te bestijgen, die zelden door Europeanen bezocht wordt. Deze reis moest echter eenige dagen uitgesteld worden, omdat er geen weg naar de bergkruin bestond, en alzoo eerst moest gebaad worden, hetwelk door zwaar geboomte en struiken nog al moeilijk was, en tijd vereischte.

Toen wij berigt ontvingen, dat de reis kon aanvaard worden, bepaalden wij, om den volgenden morgen, om vier uren, te vertrekken, en begaven ons alzoo vroeg ter rust. — Reeds des nachts, te drie uren, werden wij gewekt, onze goederen waren vooruitgezonden, wij zaten te vier uren te paard, en aanvaardden onze bergreis.

Ons gezelschap bestond uit den heer BLUME, drie heeren in *Indië* geboren, een' priester, eenige inlandsche hoofden en hunne volgelingen, allen te paard, zoodat wij te zamen veertig à vijftig man sterk waren. De maan scheen liefelijk aan den onbewolkten hemel, en verlichtte het oord op eene tooverachtige wijze; het aardrijk en deszelfs bewoners vergaten in stille rust de zorgen des levens. De nacht was zoo eerbiedwekkend, zoo vol majesteit, als men denzelven welligt alleen tusschen de keerkringen aantreft; de sterren fonkelden aan het azuren gewelf, en wenkten de aandacht naar hooger kringen, van welke zij slechts de gordijn uitmaken; het geheel bekoorde mij wel, doch schonk mijner ziel eene treurigheid, die, bij de gedachte aan den ziekelijken toestand mijner moeder, welke waarschijnlijk spoedig boven die sterren

zou gezeteld zijn, meer en meer toenam. De stilte van den nacht deed ieder zwijgen, en liet mij geheel aan mij zelven over. De nietigheid, de broosheid, het vergankelijke van het ondermaansche vervulden mij met ernstige gepeinzen, die echter iets streelends, iets aangenaams hadden. Ik dacht: deze nacht zal spoedig door den dag vervangen worden, de zon zal heerlijk aan de kimmern verrijzen, en men zal het Opperwezen danken voor het verkwikkende, het weldadige van den nacht: zoo zal ook de doodsnacht vervangen worden door den dag der eeuwigheid, de zon der gerechtigheid zal ons barmhartig bestralen, en wij zullen Gods liefde loven, voor het nut der aardfche rampen, voor het versterkende van den doodflaap; en het purper van eenen eeuwigen dageraad zal onze zielen met hemelfche blijdfchap vervullen.

Opgeruimder reed ik voort, en de rijzende zon ftemde mijne ziel tot eene vrolijkheid, die mij in de liefde van zijnen Maker deed juichen. Bergen en dalen werden verlicht, heuvelen en valleijen juichten, de wouden werden fchooner, en de gevederde zangers welluidender. Ons gezelfchap verheugde zich in den fchoonen morgenftond, welligt onbewust, dat dezelve eene flaauwe beeldtenis van den eeuwigen dageraad was.

De weg werd al fteiler en fteiler, en voerde ons door alang-alang (hoog riet) henen; onze paarden werden vermoeid, en tegen negen uren door anderen vervangen. Ik moet de paarden op *Java*, offchoon klein van foort, als braaf, fterk, en voor-
al

al in bergachtige streken als onverbeterlijk roemen; zij bestijgen aanzienlijke hoogten, weten voorzigtig de smalste paden te betreden, en zich op de engste bergpassen, naast diepe afgronden, in evenwigt te houden. Men vertrouwt zich op hunne braafheid en wordt er zelden door te leur gesteld.

De heer SWALUE had gezorgd, dat wij onder weg een goed ontbijt vonden, dat wij volstrekt noodig hadden, want zoo wel de toer te paard, als de fijnere lucht hadden den eetlust bijzonder opgewekt. Wij vervolgden spoedig onzen weg, die al moeilijker werd, en minder bewoond was. Eindelijk verlieten wij de bevolkte streken, en gingen door woestenijen en statige boschen, die ten tempel der eenzaamheid schenen te strekken; uitgebreide wildernissen bedekten den bergrug en de onafzienbare valleijen; schrikkelijke kloven en ake- lige afgronden wekten de ontzetting en het afgrijzen, en de steilte nam dermate toe, dat wij met moeite konden voortrijden. Beddingen van lava en zware uitgeworpene steenklompen kondigden de nabijheid des kraters aan. Het vreemde heeft altijd iets bekorends, en ik was getroffen door het plegtige van het oord. De priester, welke ons vergezelde, stak reukwerk aan, om de booze geesten, zoo als hij zeide, te verdrijven; hij prevelde eenige gebeden, las zijnen rozenkrans, en ging alleen voorop.

Het is vrij algemeen, dat de meeste onbeschaafde volken de toppen der bergen, als verblijfplaatsen van geesten, beschouwen, hetwelk vermoedelijk zoo

wel door de fatigheit van dezelve veroorzaakt wordt, als door het huivering wekkend ruischen der winden, die door de stille eenzame wouden het aanwezen van geesten schijnen te verkonden.

Nadat wij op eene plaats in het woud iets gedronken hadden, deed ik een geweerfchot, ten teeken van den opmarsch. Wij moesten de paarden hier laten staan, daar het niet mogelijk was, verder met dezelve te komen. Het was goed, dat wij eenen bekwamen gids hadden, want het pad was begroeid en met bladen bedekt, en hier en daar waren holen, waarin men ligt zou nederstorten, indien men dezelve niet ontdekte.

Onze goede voorraad van versterkende dranken kwam ons uitmuntend te pas; na een uur geklau-terd te hebben, kwam ons eene sterke zwavellucht tegen, en onregelmatige beddingen van lava deden ons vermoeden, dat wij den krater naderden. Wij worstelden met klippen, steilten en omgeworpen boomen, en eerst om twaalf uren bereikten wij na ongeloofelijke moeilijke kronkelingen, den top. Wij waren bijna ademloos, doch vonden onze moeite dubbel beloond, door het volgend treffend gezicht. Eensklaps stonden wij aan den mond van eenen uitgebranden krater, die zeker duizend voeten diep en twee duizend voeten in den omtrek was. Allerverbazendst was dit schouwspel; eenige opgeworpene roffen, klippen en zware steenen maakten dezen afgrond uit. De woestheid zat hier op den troon, de verdelging en onvruchtbaarheid nevens dezelve; een enkel plekje van door de ceu-
wen

wen verouderde lava's leverde eenige struiken op, voorts bestond deze uitgebrande vuurmond geheel uit steen, kalk, zwavel, bazalt, gruis, steen en zachte blaauwe aarde, waarop geen leven te vinden was.

Loodregt waren fommige wanden, vooral die, welke zich zuidwest en noordoost uitstrekten, het was afgrijslijk zich op derzelver randen te begeven, dewijl aldaar de oppergrond, op vele plaatsen, zoo los en rul was, dat dezelve bij de minste beweging instortte. Ik nam het besluit, om eenen weg te zoeken, welke naar den bodem van deze vervaarlijke holte geleidde. De heeren LUNEL en BLUME waren ook zeer begeerig om neder te dalen, doch de heeren PEITSNER en DE HAAN verkozen liever boven te blijven.

Van den rand dezer hoogte zagen wij uit het hart van den afgrond eenen dikken damp opstijgen, die den omtrek met eene sterke zwavellucht vulde, en wij vooronderstelden, dat er een meer beneden moest zijn. Dewijl ik iets wits zag, schoot ik met een' kogel, ofschoon de priester, die ons vergezelde, mij dit uit bijgeloovigheid wilde beletten, naar de plaats, van waar ik den damp zag opstijgen. Toen het schot afging, dacht ik, dat het geheele rotsgevaarte instortte, zoo donderend werd hetzelve door de echo's der holten weërkaatst. Verscheidene Javanen vielen van schrik en benaauwdheid ter aarde. De plaats, waar de kogel raakte, konden wij door den walm niet zien.

Toen ik een' zwaren steen naar beneden wilde

werpen, hield de priester mij vast, en bad mij dit niet te doen, dewijl wij anders ongelukken zouden krijgen. Ik zeide hem, dat dit gekheid was, en wentelde den steen van den rand af, die in zijnen val geheele klippen deed nederstorten, waardoor in den afgrond een onvergelykelyk gedruisch ontstond, dat duizendwerf herhaald werd.

Nu ving ik, met gemelde heeren, den priester en eenige Javanen, den benedentogt aan; doch eer wij aftijgen konden, moesten wij den krater half rondloopen, om eenige schuinten te vinden. Deze rondgang, boven de vervaarlijke diepte, deed sommige Javanen duizelig worden, om welke reden wij hen achter lieten blijven. Het afklimmen, of liever afglijden, was moeilijker, dan ik mij voorgesteld had; soms kon ik mijnen gang met mijne voeten niet stuiten, en moest dan, achterover vallende, op mijne handen mij laten fullen. Er waren steenen, die geene schuinten hadden, maar loodregt stonden; op dezelve moest ik mij omkeeren, en dan mijne voeten laten hangen, terwijl ik mij, met mijne handen vasthoudende, mij langzaam liet glijpen. Mijne kleederen waren weldra geheel opgescheurd, en mijne schoenen door de scherpe steenen doorboord; ja! zelfs mijn hemd is mij dwars om de lendenen gescheurd, door de bewegingen, die ik met het ligchaam moest doen, om mijn evenwigt te houden.

Hoe meer wij daalden, hoe sterker de zwavel-damp werd, zoodat dit ons zeer hinderlijk begon te worden, dewijl wij den bodem van den afgrond daar-

daardoor niet konden ontdekken, daar de wind ons den damp te gemoet voerde. Menigmalen hield ik mij aan een' steen vast, die naar beneden viel, en somtijds gleed de grond, of een steen, waarop ik uitrustte, onder mij weg, zoodat ik en handen en voeten hier niet eens vertrouwen kon. Een half uur aldus geworfeld hebbende, werd ik eene vlakte beneden mij gewaar; soms moest ik gevaarlijke sprongen doen, op plaatsen, waar niets dan groote steenen op eenigen afstand van elkander lagen, doch die mij op den eersten bodem geleidden, waar ik nogmaals uitrustte.

De heer LUNEL was niet ver, maar de heer BLUME een geheel eind achter. De priester ging trouw vooruit. Nu kwam ik op den tweeden bodem, welke met eene korst, even als het grondijs, bezet was, om tot de laatste vlakte te naderen, die zich langzaam in een groot meer verloor, waaruit de dikke damp opsteeg. Ik ontdekte weldra, dat het geraas, hetwelk ik boven gehoord had, uit het meer kwam, en veroorzaakt werd door het water, dat daarin hevig kookte, bruiste en opborrelde. De priester bleef terug, durfde niet verder, zoodat ik op dit oogenblik alleen naar den oever des meers ging. De grond, waarop ik wandelde, was ondragelijk heet, en het water, dat werkelijk kookte, was bijna ongenaakbaar, zoo door den wafem van hetzelfde, als door de hitte van den grond, waarop ik stond, die onder mijne voeten brandde. Het water wafemde zoo, dat ik niet wist, of er een moeras of afgrond beneden mij

wij gaapte. Met schroomvalligheid stak ik mijne hand in het meer, maar trok dezelve dadelijk terug, daar het water te heet was, om dezelve er drie seconden in te houden. Spoedig verliet ik den grond, die mij droeg.

Toen de anderen heeren naar mij toekwamen, wees ik den weg, dien ik betreden had, en met veel moeite haalde ik hen over, om hunne handen in het water te steken. De heer DE HAAN zag ik ook volgen, die van voornemen veranderd was, en insgelijks het meer bezocht. De heer PEITSNER kwam niet, doch had andere kraters bezocht, maar was er niet in nedergedaald.

Niet ver van het meer, verzamelde ik eenige steenen, die ik voor een aandenken medenam, alsmede eenige stukken zwavel, en nam met de voormelde heeren de luchtreis weder aan.

Het scheen bijna onmogelijk weder den top te zullen bereiken, die voor ons onzichtbaar was door dikke wolken, die er zich op zamenpakten, en eenige droppels loslieten, doch spoedig door een' noordewind verdreven werden, waardoor wij weder hoop begonden te voeden; want, als de regen had aangehouden, dan hadden wij in dezen afgrond moeten vernachten, dewijl wij het alsdan niet gewaagd zouden hebben, de gladde klippen te beklimmen, en daar wij geen eten of drinken bij ons hadden, en zeer afgemat waren, zoude dit zeer wanhopig geworden zijn. De Javaan, die onze provisie droeg, was teruggebleven.

Ik spoedde mij, om den top weder te bereiken;
een

eenmaal viel ik geweldig terug, tegen enen scheepsteen, die mij van achteren pijn veroorzaakte. Na ongeloofelijke afmatting, was ik het eerst boven, en waarlijk verheugd, het gevaar ontkomen te zijn, daar ik de andere heeren en enkele Javanen, die door den afstand zeer klein schenen, tegen de steilten zag worstelen. Ik zag hunne woeelingen en pogingen van deze hoogte, even als de goden de scheepselen zien worstelen.

De heer DE HAAN kon niet langer voortkomen, en liet zich door Javanen voorttrekken. De andere heeren zaten op klippen uit te rusten, deden de steentjes uit hunne schoenen, bereikten vervolgens een voor een de hoogte, en zeide eenparig met mij, nimmer weder vrijwillig naar beneden te zullen gaan. Onze harten bondsden zoo geweldig, dat de geheele borst er van bewoog; ik zweette als een glasblazer, en was verheugd, den Javaan met de provisie aan te treffen, waarvan wij dadelijk gebruik maakten. Zelden at ik met meer smaak, en dronk een' glas sterken drank, hetwelk mij buitengewoon goed deed.

Met behulp van zes Javanen wierpen wij enige steenen, die zeker duizend pond wogen, naar beneden; dit veroorzaakte nogmaals een geluid, als dat van een' ratelslag, hetwelk ik voor een vreugdschot hield, alsmede ten teeken voor den afgrond, dat wij denzelven bezocht en overwonnen hadden. Ik blies den aftrogt op den scheepsroeper, en weldra bevonden wij ons weder in de schaduwwijke

wou-

wouden. Na drie palen gegaan te hebben kwamen wij bij onze paarden terug.

Wij ftegen te paard, en des avonds te acht uren kwamen wij weder te *Bandong* aan, alwaar wij veel zachter tooneelen onverwachts aantreffen, daar er eenige dames bij den heer LUNEL waren komen logeren.

Na een partijtje te hebben geomberd, fpijsden wij gretig, en een aangenaam gefprek met het noodige levensfap, verkwikte en vervrolijkte ons. Wij fcheidden tegen middernacht, en ik vergat weldra, in eenen gerusten flaap, de vermoeyeniffen van den 16den October.

Den 17den kreeg de heer BLUME een wild kalf, en den 19den eene wilde koe, welke door de inlanders gefchoten waren, dezelve waren bont, hebbende roode vlekken. Zij werden gevild en ontvleescht, om er de geraamten van te krijgen. Ik vond, dat de koppen veel fpijfer en de tanden vooruitstekender waren, dan die van tamme koebeesten.

Ik zag de komst van den resident der preanger-regentfchappen te *Bandong*, alwaar hij zijn' intrek bij den regent nam. Zijn intogt was deftig, als van een' vorst, zijnde vóóruitgegaan door eene menigte Javaanfche lanciers te paard, vergezeld door verfcheidene inlandfche hoofden, die zeer netjes gekleed waren, en fraaije krisfen met gouden fcheeden droegen. De along along, of plein, was met vlaggen bezet, en het Oosterfche muziek, hief reeds aan, toen men gewaar werd, dat de resident naderde.

De

De Wateryal.

In 1826 bevond ik mij met mijne familie op het landgoed *Oedjongbron*, en bezocht met mijne vrouw en eenige bloedverwanten, den waterval, die op zes paal achter het huis, waardig is bezocht te worden. De mannen stegen te paard en de vrouwen gingen in draagkoetsen, (tandoe, of djoeli.) De weg liep tusfchen aangename beemden, en bragt ons spoedig tot nabij den waterval. Wij moesten aftijgen, en hadden een zeer moeilijk pad, dat ons al kronkelende opwaarts voerde. Naarmate wij naderden, werd de weg moeilijker, smaller en gevaarlijker. De storting van den nabij zijnden waterval was zoo hevig, dat deszelfs geluid naar vereenigde kanonschoten geleek, die men op eenigen afstand hoorde. Eene foort van onregelmatigen wenteltrap, door de natuur gevormd, leidde ons tot nabij den val des waters, nog immer voor ons oog achter eene rots verscholen. Dezen te beklauteren was wel het laatste, maar ook het moeilijktste werk, om het begeerde te aanschouwen; het stuwend water, dat den dampkring vervulde, schitterde, door de zon bestraald, met de kleuren van den regenboog. Mijne vrouw eenmaal tot bij de rots gekomen, liet zich nu niet afschrikken dezelve te beklimmen, ofschoon onze wegwijzer, een eenvoudige Bergjavaan, ons verhaalde, dat twee Europefche vrouwen alhier waren

te.

teruggekeerd, zonder het te hebben durven wagen, om opwaarts te klauteren. Elkander ondersteunende, bereikten wij spoedig den top der rots; maar wie schetst onze verbazing, die de aanschouwing van een natuurtafereel, zoo vol majesteit, als zich aan ons oog vertoonde, in ons verwekte. Eene enkele ronde kolom water van twaalf voeten doorsnede, stortte veertig voeten boven ons hoofd, uit eene enkele opening, in eene steenen diepte, van welligt veertig voeten neder. De grond daverde door den geweldigen val van deze massa water. De lucht werd buitengewoon verkoeld door de snelle vaart van deze hoofdstof, en tevens vochtig gemaakt door de afftuivende waterdeelen, die in het zonlicht als vuurvonken tintelden.

Het oord was eene groote statige rotskloof, door zware boomen overschaduwd, die de eeuwen trotseerden. Sommige waren door het water ontworteld en in den afgrond als stoppelen afgeworpen. De geest werd hier tot ernstig gepeins gestemd. Alles was zoo trotsch, dat de mensch zijne aardsehe nietigheid gevoelde. Sedert eeuwen had deze waterval reeds gestort, eeuwen zou hij nog storten. Mijn leven, dacht ik, zal zich in den stroom der eeuwigheid verliezen, even als de afftuivende waterdeelen onmerkbaar zullen worden in het onmetelijk ruim van de wereldzee. O! wat roemen wij in de kracht onzer jeugd op eene nietige sterkte. Wat zijn zeventig of tachtig jaren. Zij verzwinden, en eenmaal verdwenen zijnde, laten zij nauwelijks een schaduw van hun aanwezen achter.

ter. De nakomelingen van mijn nageslacht zullen uit het geheugen der aardbewoners uitgewischt zijn, als welligt deze stroom nog ongeftoord, nog even rustig, nog even statig zal nederstorten. Dan zullen er nieuwsgierige reizigers in dit oord komen luisteren en aanschouwen; maar geen hunner zal eenig spoor van mijn bezoek alhier aantreffen. Waarlijk nietig is onze doortogt op aarde, gelukkig hij, die zijne schreden zoo rigt, dat hij bij het afsteden van het tooneel zijne rol goed vervuld heeft, zoodat hij vatbaar is, om in hooger orde werkzaam te worden. Het denkbeeld van opklimming na dit leven, kan de ziel alleen streelen, want de zekere bewustheid van het vergankelijke, het vlugtige, het nietige van dit leven, doet haar reikhalzend verlangen naar datgene, wat duurzaam, bestendig en harer waardig is.

Diep getroffen verliet ik den waterval, dien ik niet zou wederzien, en kwam met het gezelschap, voldaan over hetgeen wij gezien hadden, te *Bandong* terug.

Ik oefende mij in het Bergsch te *Bandong*, waarin de heer LUNEL mij zeer behulpzaam was. Na afscheid van mijne nieuwe kennissen genomen te hebben, vertrok ik met den heer BLUME naar *Samudang*, alwaar wij, na eene moeilijke reis, over het gebergte, dat door de regen zeer ongaanbaar geworden was, aankwamen. Wij werden door den heer R. ERMATINGER, die aldaar koffijopziener is, verzocht bij hem te logeren. Hij bevond zich ziek,

E

waar-

waarom de heer BLUME, hem eenige geneesmiddelen deed innemen, die van heilzame uitwerking waren. Hij is een origineel heer, zoo in zijne taal als handelingen. Men kent hem in weinige oogenblikken.

Sumadang ligt romanesker dan menige plaats, die ik zag. Het is geheel door bergjes omgeven, die er geen vijf minuten van daan zijn, dezelve zijn bebouwd; hier vindt men groene, daar weder roode, en elders zwarte aarde. Boschjes, en enkele eenzame boomen wisselen elkanderen af, en maken een schoon geheel.

Het regentschap *Sumadang* werd bestierd door den pangeran KASOEMA ADI NATA, die door zijne vernochtheid aan het Nederlandsche gouvernement geacht was, en door afkomst en gestrengheid alom geëerbiedigd en gevreesd werd. In aanvallen van muitelingen trok hij tegen dezelve, met zijne beroemde ruiters, op, en keerde als overwinnaar terug. — Een liefhebber van paarden, had hij de grootste en sterkste, die op *Java*, *Makassar* of *Bima* te vinden waren. Dezelve werden op de hertenjagt door jagers bereden, die, met een zwaard gewapend, hunne prooi zoo lang vervolgden, tot zij dezelve bereikten en afmaakten. De eerbied der andere hoofden voor dezen pangeran, offchoon met hem gelijk staande in rang, was dermate, dat zij aan zijne voeten knielden, om hem den kus der Oosterlingen te brengen. Bij groote plegtigheden gaf hij luisterrijke feesten, die inderdaad prachtig waren, en nog herinneringen der voormalige grootheid van de Indische vorsten deden ontstaan.

Zijne maaltijden hadden het eigenaardige, dat de

tafelerviezen, gedurende de zeven dagen, dat een feest duurde, iederen dag kostbaarder werden, zoodat zij op den laatsten dag uit louter goud en zilver bestonden. In hoogen ouderdom is deze brave man voor eenige jaren overleden, en een gedeelte van den eerbied, hem in zijn leven betoond, is op zijn graf overgegaan. Door zijne gestrengheid zou hij enkele malen tot onregtvaardigheid vervallen zijn; doch hetgeen in ons oog onregtvaardig schijnt, wordt dikwerf door inlandsche hoofden als geoorloofd en billijk beschouwd, en men moet vooronderstellen, dat deze pangeran, die immer zijn regentschap in vrede hield, de noodzakelijkheid gekend heeft, die hem tot buitengewone maatregelen deed toevlugt nemen.

Van *Sumadang* reisden wij naar *Cheribon* voort, en verlieten de prachtige bergen. Te *Carangsambong* hielden wij een oogenblik stil, doch de ondragelijke hitte, die immer als eene straf in dit oord heerscht, en de thermometer, reeds des morgens te zeven uren, zeven en negentig graden in de schaduw deed teekenen, dreef ons vooruit. De rivier, welke men hier aantreft, is ruim, en in deze opene zandige landstreek het eenige, dat verkoeling aanbiedt; zij kronkelt tot *Indramajoe* voort, alwaar zij in zee uitloopt, hetwelk den afvoer van koffij allergeunstigst bevoordeelt.

Vlakke streken vervingen de bergen, en verwekten eenen onaangename indruk door hunne eenzaamheid, die zoo sterk bij de schoonste afwisseling der oorden aftak, die wij hadden doorgetrokken.

Cheribon.

De stad *Cheribon* is de hoofdplaats der residentie van dien naam, gelegen aan *Java's* noorderstrand, heeft ruime straten, en een fort, dat de reede beschrijkt. Deze plaats werd vroeger, als ongezond, vermeden; thans heeft aldaar sedert langen tijd geene aanmerkelijke sterfte plaats gehad, en zij is welligt gezonder, dan de stad *Batavia*. Het uitzicht op de reede is te *Cheribon* vervrolijkend, en het lommer der zware boomen verkwikkend en aangenaam.

De inwoners zijn meest allen afstammelingen van Europeanen, zoo wel van Hollanders als van Portugeezen, en spreken gebrekkig Hollandsch. Hunne kleur is vaal en fletsch, en velen hunner hebben het voorkomen van wandelende dooden. Leven, geest of vlugheid wordt zelden bij hen aangetroffen, en zij bewaarden de stelling, dat eene verplante bloem of boom zelden onder vreemde hemelstreken zoo welig tiert, als in zijnen geboorte-grond.

Het residentiehuis ligt te *Tangkil*, eenige palen van de hoofdplaats verwijderd, en werd door den heer VAN SEVENHOVEN, destijds resident van *Cheribon*, bewoond, bij wien wij alle vriendschapsblijken ontvingen. Als menschenvriend is hij door iederen Europeaan en inlander bemind, en wordt dikwerf als scheidsman bij geschillen of onlusten

ge-

gekozen. Zijn gelukkig voorkomen en opregte gulle lach zijn zoo in het oog loopende, dat men hem spoedig bemint, en zijne beproefde braafheid is zoo erkend, dat zij zelfs den laster doet verflommen.

Niet ver van *Tangkil* bezocht ik eene, door kunst vervaardigde, grot, welke met kamers en kronkelgangen voorzien is, en wel waardig was bezocht te worden, en aan deszelfs achteruitgang een heerlijk tafereel opleverde, daar het gezigt van een meer met eilandjes, mitsgaders het schoonste verschiet, het oog bekoorde.

Het graf van den sjech IBN MOELANA, stichter van het Mohammedaansche geloof op *Java*, vader van HASAN OEDIEN, die *Bantam* hervormde, werd ook door mij bezocht; hetzelfde ligt amphitheatergewijs op eene hoogte, die men met trappen naderd, die zoo groot zijn, dat elk derzelve een terras bevat; de priesters, die mij begeleidden, gaven te kennen, dat het niet geoorloofd was, tot het bovineinde te klimmen, weshalve ik daartoe ook geene pogingen aanwendde. Hier en daar staat een bloempot en eenig geboomte, doch munt noch door beeldwerk noch door sierlijkheid uit.

Wat de oorzaak zij, dat dit graf niet genaakbaar is, en het graf van HASAN OEDIEN te *Bantam* den vreemdeling vertoond wordt, heb ik niet met zekerheid kunnen vernemen; dezelve ligt mogelijk in den eerbied, dien men den eersten stichter van het Islamismus op *Java* bewijst.

De bevolking van *Cheribon* is op verre na zoo onbeoefend niet, als men haar wel heeft doen voor-

komen, zij is verlichter, dan menig andere op *Java*, en daardoor te verstandig, om blindelings bevelen op te volgen, die met hare belangen niet in verband staan. De ondervinding heeft geleerd, dat de Cheribonners voor rede vatbaar zijn, en, onder een gematigd bestuur, de rust boven het oproer beminnen. De namen BAUMHAUER, VAN SEVENHOVEN, VAN BEÛSECHEM zullen immer bij hen in zegening worden gehouden, en aangename herinneringen doen voortduren.

Ik moet aanmerken, dat er vele gebrekkige menschen, als blinden, verminkten, enz., in *Cheribon* gevonden worden, doch voor het overige is men er beter gekleed, dan in de preanger-regentschappen, alwaar de vrouwen bijna naakt gaan.

Tagal.

De kinderziekte brak in de residentie *Tagal* met woede uit, en sleepte spoedig vele kinderen ten grave, zoodat de heer BLUME zich derwaarts spoedde, om die maatregelen in het werk te stellen, welke het belang en de aard der zaak zoude vorderen. Ons verblijf was alzoo te *Cheribon* van korten duur, en wij scheidten ongaarne van den heer VAN SEVENHOVEN, die zijne gasten bij voortdoring het leven veraangenaamt.

Wij reden eenen dag gedeeltelijk langs het strand, en zagen duizenden menschen, die visch uit het zee-
slijk

flijk zochten, dat, door afloop van het water, doorwaadbaar was. Wij pasfeerden vervolgens twee groote rivieren, en verloren de zee weder uit het gezigt. — De postpaarden in het Cheribonfche waren meestal flecht, zoodat wij eene lange reis hadden, en niet voor vijf uren des avonds te *Banjarang*, alwaar de resident woonde, aankwamen.

De heerschende kinderpokken vereifchten alom hulp, en de heer BLUME was onvermoeid, om dezelve zoo fpoedig mogelijk te betoonen; doch zijne tegenwoordigheid werd op zoo vele plaatfen gevorderd, dat wij eenige weken te *Tagal* moesten vertoeven. Ik maakte mij dezen tijd ten nutte, om eenige gronden, die ik van de Javaanfche taal had gelegd, te ontwikkelen. Ik leerde de ho, no, tjo, ro, ko, met de hulpletters en de klankteekens, en eer ik *Tagal* verliet, kon ik de woorden, die ik verzamelde, in het Javaanfch opfchrijven, hetwelk mij nader bijzonder te pas kwam, toen ik aan de woordenboeken in de Javaanfche taal begon, die op mijne Maleifche woordenboeken moesten volgen.

Ik zag fpoedig, dat het Javaanfche karakter veel volmaakter dan het Arabifche is, omdat het juist die klanken uitdrukt, welke moeten uitgesproken worden; echter is het zeer ingewikkeld, en zoo moeilijk, dat het vele beoefenaren affchrikt, en hen het aanleeren van het Javaanfch doet flaken; hetwelk voornamelijk ontftaat, door het voortdurend aaneen hechten der letteren van het voorgaande woord met het volgende, waardoor de lezer

jaren achtereen de grootste hinderpalen ontmoet. Hoe moeilijk zou het niet reeds zijn, in onze taal te moeten lezen: „Het is den mensch dit weten wij allen
„gezeten maalt esterven rijk of arm monarch of onderdaan
„heer of slaaf wij moeten eerlang het tooneel des levens verla-
„ten en zullen nooit wederop verschijnen.”

Maar in het Javaansch is dit nog onverstaanbaarder, omdat het schrift zelve inspanning vereischt, en de eerste lettergreep van een volgend woord dikwerf onder het voorgaande geplaatst wordt. In mijne spraakkunst is dit alles breeder ontwikkeld, en daar het voor ieder niet belangrijk genoeg is, er meer over te weten, zal ik er thans niet verder over uitweiden.

Dit spoorde mij aan, om mijne pogingen te verdubbelen, ten einde alle hinderpalen te overwinnen, en eenmaal iets te leveren, hetwelk ten nutte van het publiek zou kunnen strekken. Ik verloor mij als in een' oceaan van werkzaamheden, die ik niet durfde overzien; doch ik begreep, dat ik moest aanvangen met arbeiden, en dat ik zoo wel aan mijne taak een einde zou vinden, als ik het einde van verschillende oceanen had gevonden, die de kiel doorkleefd had, dewelke mij uit mijn vaderland naar *Indië* had gevoerd. De Maleische taal bleef mijne hoofdstudie, en het Javaansch leerde ik voor uitspanning, en deze afwisseling was oorzaak, dat mijn arbeid mij nimmer verveelde.

De resident van *Tagal*, de heer HULFT VAN HOORN, welke, om de ziekte zijner vrouw, bij haar te *Cheribon* was gebleven, had ons vriendelijk ver-

verzocht, om onzen intrek in zijne woning te nemen, en had ons de sleutels van de provisie medegegeven, om die aan eene oude vrouw te overhandigen, ten einde ons te bedienen. Wij vonden hier alles in eene orde, die van de huishoudkunde van mevrouw HULFT VAN HOORN getuigde; doch helaas! zij mogt hare woning niet weder aanschouwen, want zij, die nog voor vier dagen de piano bespeelde, werd, door den onverbiddelijken dood, uit de armen haars echtsgenoots, die nog geen jaar met haar gehuwd was, weggerukt. Hij kwam geheel bedroefd en mijmerend terug, doch gedroeg zich mannelijk, want hij liet zijne smart weinig blijken. Het ongeluk had hem reeds dikwerf vervolgd; eenmaal toen hij met de vruchten van veler jaren arbeid naar het vaderland wilde keeren, werd hij schandelijk bestolen; naderhand leed hij schipbreuk, en verloor wederom zijne goederen; thans verloor hij zijne gade, en had nog moeten bemerken, dat bij haar overlijden eenige harer kostbaarheden gestolen waren: waarlijk! ik beklaagde hem, doch dit kon niet baten, en de tijd alleen moest eenigzins zijne zeldzame ongelukken doen vergeten.

Wij bleven hier eenen geruimen tijd, daar de kinderziekte hier hevig woedde, hetwelk aan de onachtzaamheid van den opziener der vaccine, die daarom ook gedemitteerd werd, te wijten was.

Ik reed enkele malen naar *Tagal*, en bevond, dat het een bekoorlijk oord was; de rijweg liep tussehen lanen, padivelden en kampongs, die elkan- der beurtelings verwisfelden. De bevolking was

buitengewoon sterk, overal zag men honderden van menschen, die hunne bezigheden uitoefenden, vele smids, timmerlieden, steenhouwers enz., die waarlijk kunstig weten te werken, te snijden en te beitelen.

Ik bevond, dat *Tagal* eene schilderachtige ligging had; verbeeldt u, dat men door de bekoorlijkste landen er naar toe rijdt, en zoodra men er komt, door het treffende gezicht der zee aandoenlijk verrast wordt; ten minste voor elk, die een vaderlandsch hart met zich omdraagt, zou dit een aangenaam schouwspel geweest zijn.

Ik verliet de zee met hetzelfde gevoel, dat men ontwaart, bij het verlaten der graven van dierbare vrienden, die men eenmaal hoopt en gelooft te zullen wederzien. — Ik zag naderhand de haven, die ondiep is; verschillende natiën wemelden er door elkander. Vervolgens de kerk, die in verval is, en waarin sinds onheugelijke tijden niet gepredikt werd; eenige tombes van onbekende personen, naar wier naam, lotgevallen enz., men altoos nieuwsgierig is. Sommige graven waren reeds ingestort, zoodat men hier kon zien, dat de tijd nimmer rust, zich niet alleen vergenoegende met den mensch te sloopen, maar hem zelfs in zijn laatste verblijf onmededoogend aangrijpende, daar hij zijne tombe verwoest.

Ik vertoefde hier zeer lang, en gevoelde meer dan ooit, de broosheid en nietigheid van het ondermaansche. Zij, die hier rustten, waren eenmaal jong, vlug, geacht, mischien beminden zij. —

Thans

Thans zijn zij vergeten, en niemand kent hunne namen meer! Zoo volgen de geslachten elkander op, even als de golven des oceaans, die een oogenblik vertooning maken, opbruifen, en door volgende vervangen worden. *Memento mori!* is en blijft de gewigtige les. Aardsche roem, rijkdom en schoonheid verzinken in het graf: de deugd van het hart zal blijven, en is daarom, zoo wel als om haren aard zelven, alleen onze volkomene najaging waardig.

Het stadhuis toonde de oude welvaart, daar het zeer groot, en kostbaar gebouwd was. Fraai grotwerk prijkte nog in den tuin, die reeds verwaarloosd was. — Het fort is tamelijk sterk, en groot voor eene plaats als *Tagal*, doch zeer verzwakt, door het dempen der gracht, die er eertijds omstroomde. Er zaten in hetzelfde eenige menschen achter de traliën; dit is wel eene der onaangenaamste gezigten, die ik ken.

De Ambonesche soldaten, die hier de wacht hielden, waren bijzonder zindelijk. Hunne geweren blonken als gepolijst staal, en de banden als goud.

Het fort was zeer veronachtzaamd, de steenen vielen er hier en daar reeds uit, en de poorten en deuren waggelden op hunne hengfels, het had wel iets van het geheimvolle kasteel.

Ik bezocht den regent, die Europeesche manieren bezit, Hollandsch spreekt en schrijft, en op de Europeesche wijze leeft. Hij heeft een vlug verstand, wordt zeer geëerd, en is ons gouvernement zeer getrouw.

De

Den overigen tijd bleef ik veel op *Banojarang*, alwaar ik mijne studiën voortzette, mijne vorderingen aan profesfor REINWARDT indiende, en van zijne excellentie den gouverneur-generaal verlof bewam, om op mijne terugreis te *Bandong* eenigen tijd te vertoeven, om het Sundaasch te leeren.

Ik ontving, na lang wachten, brieven van mijne familië van *Batavia*, die mij eene ongeloofelijke vreugde verschafte, daar zij mij derzelver welstand meldden.

Het huis van den resident ligt zeer aardig; voor hetzelfde heeft men eene lange laan, waar de menigte op de pafar krioelt en wemelt, zoodat dit zeer levendig is, en achter een heerlijk landgezicht, dat voor de overdenking geschikt is, daar men er zelden door gewoel gestoord wordt, zoodat men van de voorste naar de achterste galerij gaande, uit de wereld in eene bekoorlijke eenzaamheid komt.

De residentie *Tagal* bevat honderd zeventig duizend inwoners, die met weinig moeite door de milde natuur gevoed worden, hunne rijst, Turksch koor, kokosnoten, visch en groenten zijn voldoende hierin te voorzien. Hunne kleeding maken zij zelf, en verwen hier sarongs, die zij beter dan elders rood verwen, en die voor bijzonder fraai gehouden worden. Hun karakter is hier veel zachter dan in het Cheribonsche, waar veeltijds onlusten ontstonden, doch zij zijn hier, even als elders, zeer diefachtig, en behendig, om zich door leugens te redden, en hebben daarom wel iets van snoepachtige kinderen.

De

De breede weg naar het residentiehuis is door hooge boomen belommerd, en onderscheidt zich door het levendige der talrijke voetgangers, die men bijna altijd op denzelfven aantreft. Zoo wel op de wegen als markten heerscht immer rust; zelden ziet men geschillen onder Javanen ontstaan, waardoor zij handgemeen worden, en men mag veilig stellen, dat de gemeene Javaan zich veel betamelijker weet te gedragen, dan de laagste klasse des volks in de steden der verschillende rijken van *Europa*. Het is wel te vooronderstellen, dat de Javaan, de wraak vreezende van zijnen tegenpartijder, liever iets geduldig verdraagt, dan zich telkens beleedigd te toonen; doch dan handelt hij verstandig, en kan men zijne handelwijs even wijsgeerig als lachhartig noemen.

Achter het residentiehuis ligt een berg, uit denwelken gedurig rook opstijgt, en enkele malen vuur geworpen wordt, echter niet in die hoeveelheid, dat er verwoestingen door aangerigt worden.

De dalam, of woning van den regent, is van steen, en door eenige muren omringd. — De regent is een beschaafd man, en heeft de zeden der Europeanen aangenomen. Men spijst bij hem alsof men te huis ware, en hij drinkt zoo wel wijn en andere dranken als de Europeaan.

De bevolking van *Tagal* bemint de rust, en heeft een' afkeer van oproer; de landbouwers kunnen er alzoo ongestoord hunnen nuttigen arbeid verrigten, en zien hunnen oogst door geene woeste benden vernielen.

Men

Men bragt den heer BLUME een' levendigen ge-
vlekten tijger, in een houten hok; dezelve was te
midden der wildernissen, in een grooter hok, in
hetwelk eene geit geplaatst was, gevangen, door
middel van eene valdeur, wier touw aan de plank,
welke de tijger moest betreden, zoodanig was vast-
gemaakt, dat dezelve terstond nederviel, en hem
het ontkomen onmogelijk maken. De heer BLUME
wenschte dit dier ongeschonden te houden, en be-
flood hetzelfde te verdrinken. Aan de rivier ge-
bragt, begon het reeds ontzettend te brullen, het-
welk zijnen doodsangst deed vermoeden. Onder
water floeg en spartelde het verschrikkelijk; ik vrees-
de, dat het hok niet bestand zou zijn tegen de
inspanningen van dit woedend, met den dood wor-
stelend dier; het water nam echter de overhand,
en deed dezen tijger weldra zwijgen. Men haalde
het hok op den wal, opende de deur, en begon
hem er uit te trekken; eensklaps doet hij zich
hooren, en de Javanen vloden. Ik was gelukkig
genoeg, de valdeur weder toe te maken, en zag
de vlugtelingen terugkeeren, zoodat andermaal het
gevlekte wouddier in het water gebragt, en geheel
door hetzelfde gestikt werd. De huid werd nu
gevild en uitgespannen, en het geraamte ongeschon-
den bewaard.

De onvermoeide pogingen, door den heer BLU-
ME, tot stuiting der kinderziekte, aangewend,
werden met den besten uitflag bekroond, zoodat
wii, na eene maand te *Tagal* vertoeft te hebben,
onze reis voortzetten.

Den

Den 24sten namen wij afscheid van den heer HULFT VAN HOORN, en begaven ons naar *Pekalongan*, zijnde een afstand van veertig palen, welke grootendeels langs de zee staan.

Te *Pekalongan* kwamen wij om drie uren aan, en namen onzen intrek in de oude herberg, die ordelijk ingerigt was, zijnde men bezig eene nieuwe te bouwen.

De heer DOMINICUS kwam om vijf uren aan, moettende naar *Samarang*, om in de zaak van den heer N. N. te pleiten. — Wij gingen na den eten den heer P. bezoeken; hij leefde zeer gelukkig, doch zijne vrouw zeide, dat het haar te eenzaam was. Hier merkte ik weder het bederf op, dat er in de groote wereld is; eene vrouw, opgebragt in een' maalfroom van grilligheid en zotternijen, wordt ongeschikt en onbekwaam, om eenmaal met een' man, op eene afgezonderde plaats, gelukkig te leven, en indien men niet geschikt is, om in de schoone natuur vrolijk te zijn, in het gezelschap van hem, of van haar, die de keus van het hart uitmaakt, dan is men, zoo al niet bedorven, ten minste verbasterd van gevoel, en ingewikkeld in de nietigheden van eene zamenleving, die veelal uit eigenbelang ontstaat: en dit toont zwakheid en kleinheid van geest aan.

Pekalongan.

Te *Pekalongan* was de staat der vaccine in be-
hoor-

hoorlijke orde, en vorderde niet dat de heer BLUME zich hier langer dan een' dag ophield, zoodat onze reis werd voortgezet.

De residentie *Pekalongan* is eene der vruchtbaarste van gansch *Java*, en levert verscheidene voortbrengselen op. De indigo, suiker en tabak groeijen er zeer welig, en brengen aanzienlijke voordeelen aan. De tabak wordt uitgevoerd en in de strandresidentiën verkocht. In *Bantam* werd dezelve in vroegere jaren bij groote hoeveelheden gesleten, en deed eene levendigheid in den handel ontstaan, die nog met genoeg herdacht, doch tevens betreurd wordt, daar thans dit artikel in die residentie bijna niet gewild is, hetwelk zoo wel aan de bevordering van het tabakplanten in dezelve wordt toegeschreven, als aan het ter sluik invoeren van dit voortbrengsel uit andere residentieën.

De Javanen, in deze residentie, spreken de *h* duidelijk uit, dikwerf hoorde ik hanak, habang en hirem zeggen, hetwelk in meest alle overige residentieën niet geschiedt.

Den volgenden dag vertrokken wij, om vier uren, bij een heerlijk schijnsel der maan. Wij moesten drie en zestig palen afleggen, en vertrokken daarom zoo vroeg. Wij gingen langen tijd langs de zee, wier branding een aangenaam, maar treurig geluid gaf, gelijk de zangen van OSSIAN, die de ziel, door eenen sterken toon, wegslepen, en zoodanig kluisteren, dat men eene onaaangename gewaarwording ondervindt, als men er aan onttrokken wordt.

De weg werd slecht, zoodat wij eenmaal tien paar-

paarden voorspanden, die, met behulp van acht Javanen, ons met moeite voorttrokken. Wij kwamen weldra in het uitgestrekte woud van *Viléri*, alwaar wij eene menigte zwarte apen zagen, die zeer schielijk van den eenen op den anderen boom sprongen, en ons de reis veraangenaamden. Eenige wilde zwijnen krioelden soms op den weg, en schenen niet zeer schuw te zijn, daar zij, nadat wij gefchoten hadden, spoedig weder te voorschijn kwamen.

Eerst te twaalf uren gelukte het ons, het einde van het woud te bereiken, alwaar een dorp was, in hetwelk wij twee schoone vrouwen zagen, die eenen aangename indruk, na het sombere der wildernis, verwekten. Wij kwamen om drie uren te *Samarang* aan, alwaar ik mijn' intrek in het heerenlogement nam.

Samarang.

Samarang ligt aangenamer en romanesker dan *Batavia*, daar het oog er niet vermoeid wordt door lange loodregte straten. De huizen liggen meer groepsgewijze, en hebben meer tuinen rondom zich, waarin zij als verscholen zijn. Men heeft er het voordeel en vermaak, om, als men gaat rijden, binnen een half uur aan de bergen te zijn, die ten zuiden naar den kant van *Solo* zich uitstrekken.

Ik beklom dezelve, en was verrukt door het

goddelijk gezigt dat men er heeft, want men aanschouwt een vruchtbaar land, hetwelk schijnt te golven door deszelfs heuvel- en bergachtige ligging; ja! het schein mij den *Atlantischen Oceaan* toe, die, alhoewel door een' tooverflag met lagchend groen en fraaije boschen beplant, evenwel bleef woelen. In de verte verscholen zich de kampongs onder de nuttige kokosboomen; het geluid van de gamlang, door den afstand getemperd, klonk ons liefelijk in de ooren; het prachtige land verloor zich in de blaauwe zee, waarin de zon zachtjes nederzank, die den gezigteinder in eenen goudstroom herfschiep, welke het westelijke gedeelte van de lucht vergulde, en met purper doorweefde; eenige vaderlandfche schepen dansten op de golven, en voerden mijne gedachten naar de overzijde, het geheel schein mij een ideaal toe; ik wist niet, of mijne verbeeldingskracht of wel de natuur mij dit fchouwspel verschafte: ik begon weder geloof te slaan aan eene denkbeeldige wereld, die zoo geheel anders zijn zal dan die, waarin ik weder afdaalde.

Ik was toch weder eenige oogenblikken gelukkig geweest; ontboeid van het nietige der wereld, had mijn geest zich als in andere ethers verloren, het verhevene van deszelfs aanzijn gevoeld, en zich verheugd in de vatbaarheid voor hoogere sferen.

Den volgenden dag ging ik ter kerk bij den predikant VAN DEN BIJLAARD. De kerk was in den smaak van het pantheon gebouwd, en had een goed orgel. — Ik bezag het instituut, waarin zestig jongelingen onderwijs in verschillende vakken ontvingen;

gen; als: geometrie, vestingbouwkunde, talen enz. Het gebouw is ruim, luchtig en zeer goed ingerigt. De heer CORNELIUS was er directeur van. Hoe nuttig dit geflacht in de *Indië* was, is niet wel te fchatten, daar men anders de jongelingen naar *Europa* zou moeten zenden, om hen in de kundigheden, die zij hier ontvangen, te bekwamen. Dit geflacht is door den commiffaris-generaal *DUBUS DE GHISIGNIES* ingetrokken.

Ik legde een bezoek af bij den heer *DOMIS*, fungerend resident, en vond in hem een befchaafd, aangenaam en vrolijk mensch. Hij verzocht mij bij hem te komen fpijzen, hetwelk ik aannam, en een zeer aanzienlijk gezelfchap bij hem vond, zoodat ik een paar uren regt genoegelijk doorbragt. De gulheid fauste de fpijzen, en een vervrolijkend gefprek was het zout van den maaltijd.

Ik bezag de Maleifche, Chinefche en Arabifche kampongs; in de laafte waren eenige *Mooren*, en ik vond hier eene groote bevolking en meer wildheid, dan te *Batavia*. Het had veel van de woelingen der menigte te *Rio Janeiro*. *Hollanders*, *Franschen*, *Duitschers*, *Engelfchen*, *Portugeezen*, *Javanen*, *Chinezen*, *Mooren*, *Arabieren*, *Ambonezen*, *Maleijers* en *Bengalezen* woelden hier door elkander, en leverden een belangrijk fchouwfpel op. De ftatige *Hollander*, heer van dit gewest, contrasteerde met den wuften *Franschman*; deze weder met den trotschen *Duitscher*. De rijke en fiere *Engelfchman* reed in galop door de menigte, te hoogmoedig, om den *Portugees* te groeten, die zich

zich zoo oneindig waant verheven te zijn boven den Javaan, die hier, met een' gouden kris op zijde en fraaije kleederen dragende, hoovaardig op zijne welgemaaktheid, met aangename zwier en Oosterfchen gang, zich van zelve ver boven hem onderscheidt, en er genoeg in schijnt te vinden, dat de geheele wereld hem aanziet en bewondert. De listige en valsche Chinees bedriegt den dommen Moor, en perst hem tot den laatsten penning af. De Arabieren, zoo kennelijk door hunne kapjes, schoofsels en sterke gelaatstrekken, gevoelen hunne waarde, als zendelingen uit het heilige land, en kennen den prijs, dien ieder der Mohammedanen hier in hen stelt. De getrouwe Ambonezen bewaren onder deze menigte zoo veel mogelijk de rust. En de fiere Bengalezen, in het wit gekleed, met hunne roode tulbanden, zijn, door hunne lengte, fonkelende oogen en blinkende tanden, het meest kennelijk van de vorigen.

Ik ontving den 29sten November een' brief van den luitenant DE HAAN, in de *Lampongs* geschreven. De brief herinnerde mij onze genoegelijke oogenblikken, aan boord van de *Galathé* zamen doorgebracht, en verlevendigde de geheele reis naar het oosten voor mijnen geest.

Samarang, de tweede hoofdstad van *Nederlandsch Indië*, ligt aan het noorder strand, en wordt door *Pekalongan*, *Kadoe*, de vorstenlanden, en *Japara* en *Ioana* aan de landzijde omgeven. De Javaansche taal is hier de heerschende, en de Javanen toonen hier eene levendigheid, slimheid en ge-

gevoel van vrijheid, die den reiziger behagen, en van eene geestontwikkeling getuigen, die bijzonder in haar voordeel pleit. Men treft dan onder hen ook allerlei handwerkslieden aan, die met de Chinezen wedijveren, om iets goeds te leveren, en dikwerf niet voor dezelve in knapheid behoeven te wijken.

Het luchtgestel is te *Samarang* zeer heet en drukkend, hetwelk zoo wel aan de bedomptheid van enkele straten, als aan de nabijheid der bergen, die de hitte terugkaatsen, wordt toegeschreven. Ik heb dan ook nergens zoo veel door de blakerende hitte geleden, dan te *Samarang*.

Het stadhuis, de Gereformeerde en Roomsche kerk, benevens de regentswoning, zijn de voornaamste gebouwen, doch verdienen geene bijzondere beschouwing. Er is alhier een raad van justitie gevestigd, die aan het hooge gerechtshof, dat te *Batavia* zitting houdt, de geflagene vonnissen ter bekrachtiging opzendt.

De resident woont te *Bodjong*, eenige palen van de stad verwijderd, in een aangenaam oord, alwaar het luchtgestel reeds aanmerkelijk met dat der stad verschilt. Personen van rang of middelen wonen op den weg van *Bodjong*, en bezoeken alleen de stad ter verrigting van bezigheden, het afleggen van bezoeken, het bijwonen van sociëteit of schouwburg, en het toeren te paard of met den wagen.

De reede biedt alhier eene slechte ligplaats voor schepen aan; dezelve is geheel open, en aan den weste-, noorde- en oostewind blootgesteld, zoodat

dat zware vaartuigen zeer ver van de rivier blijven liggen, voor welke eene groote bank ligt. Deze rivier, die geen hoofd heeft, is moeilijk van verre te onderkennen, zijnde eigenlijk eene kreek tuschen kreupelhout, die in een' inham uitloopt, en alzoo, langs een bogtig strand, geen bijzonder ken teeken aanbiedt.

Te *Samarang* wonen zeer rijke Chinezen, die schatten bezitten, en het sprekendst bewijs opleveren, hoe onder de gelukzoekers, die in *China*, hun vaderland, veracht zijn, sommige de rijkdommen van *Java* tot zich schrapen, die het deel van de Europeanen, die hier het gezag voeren, of van de Javanen moesten zijn, wier grond dezelve heeft opgebracht. Deze woekeraars, deze listige bedriegers ontblooten *Java* van aanzienlijke sommen, die zij naar *China* zenden, en zijn oorzaak, dat er bij voortdoring gebrek aan zilvergeld bestaat. Indien het getal der uitzuigers van den inlander meer en meer verminderde, zou der kolonie een bloei ten deel vallen, die verbazing zou wekken. De vrees zou spoedig verdwijnen, dat de Javaan geene handwerken zou kunnen verrigten. Het tegendeel hiervan is echter te *Sourabaya* en elders alreeds voldoende bewezen; de Javaan zou geen mededinger in den Chinees aantreffen, hij zou zeker zijn, een goed bestaan te vinden, zich in zijn vak volmaken, en weldra toonen voor ontwikkeling vatbaar te zijn, die nu nog in de geboorte gesmoord wordt. Het geld der handwerkslieden zou in de kolonie blijven, en uit en in de schatkist vloeijen;

cr

er zou een algemeene omloop van zilver plaats hebben, en eene levendigheid in den kusthandel ontstaan, die thans te vergeefs gezocht wordt.

Overal, waar de Chinees zich nestelt, wordt de Javaan arm; overal, waar hij geweerd wordt, neemt de Javaan in welvaart toe, en lost alzoo zeer eenvoudig en voldoende het vraagstuk op, of de Chinezen als nuttig of schadelijk in de kolonie moeten beschouwd worden. Men zegt met regt, dat de Chinesehe landeigenaars de volksvlucht bevorderen, en veel geld voor de voortbrengselen van hunnen grond in de kolonie doen stroomen, doch dit kon bij aanmoediging even goed door Nederlanders of Javanen verrigt worden, en zou immer ten voordeele van het gouvernement strekken, dat zijne eigene onderdanen hierdoor in bloei en welvaart ongelooftelijk veel zou zien toenemen.

Een verbod tegen de aankomst van nieuwe Chinezen in de kolonie, zal voldoende zijn, om de aanwezige Chinesehe bevolking te doen uitsterven. Vreemde natiën ziet men in *Indië* spoedig verdwijnen, wanneer zij niet telkens uit hun land worden aangevuld.

In vroegere tijden beschouwde men de Chinesehe natie op *Java*, als een noodzakelijk kwaad, om in tijd van nood als een tegenwigt tegen de Javanen te stellen; doch tegenwoordig is men van die beschouwing terug gekomen. Men heeft gezien, dat de Chinezen, noch van *Samarang*, noch van elders, vrijwillig tegen **DIPONEGORO** zijn opgetrok-

ken; maar hoe kon dit ook, daar zij, zoo zij geene tien dubbele overmagt hebben, te lafhartig zijn om zich te wagen, en geen belang in ons gouvernement stellen, dan alleen om zich op eene listige wijze te bevoordeelen. Op *Borneo* hebben zij ons willen verdrijven, en wie weet, waartoe hun verraderlijke en valsche aard hen voeren zou, indien zij, door ontzettende overmagt, eenmaal eene beslissende overwinning op ons konden behalen. Men zal mij ligtelijk als partijdig kunnen beschouwen, doch dan zou men mij onregt doen. Ik heb met Chinezen, van allerlei rang en stand, tien jaren omgegaan, en bevonden, dat zij wreed, laf, arglistig, valsch, woekerachtig, ondankbaar, verraderlijk, trotsch en bedriegelijk zijn; wijders zijn zij zwelgers, vraten, dobbelaars en wellustelingen, terwijl velen hunner betigt worden in de opvolging hunner driften met het redelooze vee gelijk te staan. Niettemin is het mij een zeer aangename pligt, te moeten melden, dat ik regtschapene Chinezen heb aangetroffen, die met regt, zelfs in de beschaafde wereld van *Europa*, zoo wel door wellevendheid, als wandel, op algemeene achting aanspraak zouden kunnen maken.

Samarang is in het midden van *Java* gelegen, allervoordeeligst voor den handel; het ligt op dezelfde breedte als de zuidhoek van *Borneo*, waardoor de vaart derwaarts in de beide moefons kan plaats hebben, hetwelk met vele andere eilanden, zoo niet onmogelijk, ten minste hoogst moeilijk is.

Van

Van *Samarang* rijdt men naar den kant van het gebergte spoedig opwaarts, en ontwaart een koeler en frisfcher lucht, en te *Salatiga*, dat tusfchen *Solo* en *Samarang* ligt, treft men het luchtsgestel van het zuidelijk *Europa* aan. Deze plaats trokken wij, op onzen weg naar *Solo*, door, en vonden dezelve zoo bekoorlijk, dat wij verkozen eenen geruimen tijd te voet te gaan. Het was reeds middag, doch de hitte hinderde ons in geenen deele, en de frischheid der lucht fchonk ons eene vrolijkheid, die zoo zelden het deel is van den Europeër op *Java*.

Salatiga levert allerlei groenten en sommige Europefche vruchten op; het is beroemd als een der gezondste oorden van *Java*, en zou een uitmuntend punt voor den zetel der hooge regering in deze gewesten zijn. In de nabijheid der vorftenlanden, zou men van daar zeer gefchikt al de bewegingen aan de hoven van nabij kunnen gadefflaan; in het midden van *Java* gelegen, zouden de bevelen, van daar uitgaande, spoedig in alle punten van dat eiland kunnen uitgevoerd worden; het beftuur der landerijen zou er meer onmiddellijk door gewijzigd, en het lot der Javanen er door verbeterd worden. De algemeene secretarij, en een gedeelte der drukkerij zou derwaarts moeten verplaatst worden; en de vestiging der hoofdkantoren zou afhangen van de rigting, die men als voordeelig aan den handel zou wenschen te geven, daar het niet te verwerpen is, om *Samarang* als

F 5

het

het middenpunt van *Java*, in dat opzigt, de voorkeur boven *Batavia* te geven; vooral, indien, zoo als thans plaats grijpt, de schepen hunne retourladingen voor *Europa* te *Samarang* en *Sourabaya* innemen. Hierdoor zou de Chinesche bevolking van *Batavia* veel verliezen, en zoo dezelve zich een bestaan op *Java* wenschte te verschaffen, verplicht moeten worden, in onbebouwde vruchtbare streken den grond te ontginnen, om, bij een matig bestaan, eindelijk voordeelen aan de kolonie aan te brengen.

Op *Solo* en *Djokjokarta* wonen ambtenaren en eenige particulieren, die handel drijven, of van hunne middelen leven; de meeste hunner zijn afstammelingen van Europeanen, en hebben vele Javaansche manieren en gewoonten aangenomen.

Mijne latere betrekkingen bij het departement van inlandsche zaken, veroorloven mij niet in bijzonderheden, de beide hoven betreffende, te treden, weshalve ik datgene, wat daarop betrekking heeft, onaangeroerd zal laten.

Tusfchen *Soerakarta* en *Djokjokarta* zag ik het fort *Klatten*, dat zich in goeden staat en uiterste zindelijkheid bevond; het is in de laatste onlusten van zeer veel dienst geweest, en heeft weder sprekend bewezen, hoe heilzaam het is, eene versterkte plaats in een land te hebben, in hetwelk men op den duur geen staat op de gezindheid der vorsten en bevolking kan maken. ALEXANDER de Groote hield immer zware bezettingen in de

ves-

vestingen der overwonnen staten, en ondervond er zoo wel het voordeel van als zijne opvolgers. In den *Hindostan* deden de Engelschen zulks met hetzelfde gevolg, en het ware te wenschen geweest, dat ook wij in de vorstenlanden meer forten hadden gehad, dan zou de laatste opstand aldaar nimmer tot die hoogte geklommen zijn, op dewelke wij dien gekend hebben.

R E I S

NAAR

S O L O.

De reis werd zuidwaarts naar *Solo* of *Soerakarta* voortgezet. Al aanstonds buiten het benaauwde en heete *Samarang* werd de ademhaling vrijer, de lucht zuiverder en het levensgenot aanmerkelijk verhoogd; zulks ontstaat door het bestijgen der heuvelen, die niet ver van de stad afliggen, en door verfrischende winden begunstigd worden. Deze togt was alleraangenaamst; de levendigste natuurtafereelen boeiden het oog en verrukten de ziel. Bergen en heuvels, door onafzienbare ketens vereenigd, boden de schilderachtigste afwisselingen aan; wouden en akkers, stroomen en beken, velden en valleijen, hemel en aarde schenen te wedijveren, om den mensch, het bevoorregte wezen van den aardbodem, de treffendste gewaarwordingen van Gods grootheid en liefde in te boezemen.

Na-

Nagenoeg half weg ligt de buurschap *Salatiga*, alwaar een adfistent resident de belangen van het gouvernement behartigt, en doorgaans eenig krijgsvolk garnizoen houdt.

Dit oord zou voor de pas aankomende troepen, verre verkiefelijk zijn boven *Batavia* en andere plaatsen; eene frischer lucht zou hen langzamerhand aan *Indië* gewennen, en men zou beter in de gelegenheid zijn, hen van het onmatig gebruik van arak en andere schadelijke, ja! doodelijke dranken af te houden, dewijl men hen beter zou kunnen bewaken, en den Chinezen den pas affnijden, om in het kamp te dringen, iets dat op *Wettevreden*, bij *Batavia*, en elders zoo moeilijk schijnt te vallen.

Onder de afwisselende gezigten, die wij op deze reis hadden, behooren vooral de aan de bergen hangende koffijtuinen, de schoone rijstvelden, en andere voordeel aanbiedende landen, die wedijveren, om *Java's* vruchtbaarheid te bewijzen. De inlanders vertoonden zich hoogmoediger dan buiten de vorftenlanden, even alsof zij er trotsch op waren door een' keizer geregeerd te worden, die, hoezeer ook in zijne magt beperkt, toch immer door de Javanen, als een voorwerp van onbegrensde eer, beschouwd wordt. Een Javaan, die in het keizerrijk *Solo* geboren is, geniet over geheel *Java* eene onderscheiding boven andere Javanen, waarschijnlijk nog voortspruitende uit de vrees, die van ouds voor den keizer bestond, doch die thans reeds aanmerkelijk verminderd is.

Met

Met het vallen van den avond kwamen wij te Solo, de hoofdplaats der residentie en van den keizer aan, en werden door den resident, die van onze komst verwittigd was, gul ontvangen en goed gehuisvest.

Het residentiehuis lag destijds in een niet onaanzienlijk fort, hetwelk door eenig garnizoen bezet was, en diende, om aan het gezag van den resident des noods klem bij te zetten. Thans is er buiten hetzelfde eene fraaije residentswoning gebouwd, die, door uiterlijk aanzien, meer met de waardigheid van dien ambtenaar strookt, dan wel de eerstgenoemde, die, en door bouwvalligheid en door bekrompenheid, niets van dat uiterlijk had, hetwelk den Javaan een hoog denkbeeld van het gouvernement doet opvatten. De wallen van het fort lieten tegen eenen aanval van belang veel te wenschen over, doch het schein niet geraden, dezelve te doen herstellen, om niet den schijn te geven, dat men den keizer mistrouwde. Bij den laatsten oorlog zullen zij gewis aanzienlijk zijn versterkt geworden, hetwelk geen genoegen aan zijne hoogheid zal gegeven hebben, die, hoe uiterlijk ook met ons bevriend, eindelijk toch getoond heeft, dat de slechte dunk, dien men van hem had, wel gegrond was, daar hij, bij zijne gevangenneming, iets in zijn schild voerde, dat regstreeks strijdig was met de verbindtenissen, die hij met ons gouvernement aangegaan, met de contracten, die hij bezworen had.

Buiten het fort wonen eenige Europeanen, en af-

afstammelingen van dezelve, in de nabijheid der Javaansche bevolking, wier huizen meestal op eene afstand van elkander staan, en tuinen met heggens tusschen beide hebben, zoodat het geheel veel van een aanzienlijk boerendorp heeft, en een veel aangenamer gezigt oplevert dan stijve straten, die, door aan elkander stuitende huizen, gevormd worden.

De rivier van *Solo* is de grootste van gansch *Java*, zij loopt langs *Awil*, *Panoelan*, *Padangngan* en *Lamongngan*, om zich vervolgens bij *Grisè* in de straat van *Madura* in zee te storten. Van *Solo* af kan zij bevaren worden, en levert van verschillende vruchtbare landschappen de schoonste gezigten op, die men zich verbeelden kan.

Het paleis van den keizer, *kedaton* of *kraton* genaamd, afgeleid van *ratoe* en *datoe*, welke woorden vorst en heer beteekenen, staat in het midden van eene menigte gebouwen, die, door zijne volgelingen en bloedverwanten bewoond, en door verscheidene muren, die door pleinen en gangen van een gescheiden zijn, omgeven worden. Op de tusschenpleinen vindt men vijvers, waschbakken, tuinen, boschjes en allerlei vruchtboomen, zoodat die pleinen wel toover- of doolhoven gelijken; men denke hier echter niet aan fraaije Engelsche tuinen, of aan de sierlijk hangende lusthoven van *Babel*, neen! men ontmoet hier meer natuur, dan kunst, en de laatste in geenen hoogen graad. Aan de noordzijde bevindt zich de ingang, die tot een uitgestrekt plein geleidt, hetwelk *Aloen-aloen* genaamd wordt, en vooral den keizer dient, om zich eenmaal

maal 's weeks aan de bevolking te vertoonen. Dit plein, dat met wariengienboomen omgeven is, dient voor openbare vermaken, als tornooi- en wedspelen, mitsgaders voor de volgelingen der edellieden, die, hunne hulde aan den vorst bewijzende, aldaar door hen afgewacht worden. Het is aangenaam, de grooten met hunnen floet, op dat plein te zien rondwandelen, alvorens zij bij den aangebedene (dit is de titel van den keizer) worden toegelaten. Hoop en vrees, trotschheid en gemaakte minzaamheid, zou op hun gelaat bij afwisseling te lezen zijn, zoo zulks niet, door het eigenaardige van het Javaansche karakter, dat veelal eene schijnbare gerustheid aanneemt, vermeden werd. Na het plein komt men in de paséban, alwaar een verhemelte den wandelaar tegen den regen beschermt, en vervolgens begeeft men zich langs uitstreckte trappen naar den sitinggil (een woord, dat door ineensmelting van *siti tingil*, dat hoogen grond beteekent, gevormd is,) zijnde eene verhevene wandelplaats, waarop een open luchthuis of *pondopo* staat, waarin de keizer zich bij alle openbare feesten ophoudt. Zelfs de hoogste in rang knielt voor hem veelal met het hoofd ter aardr gebogen, en zou, door de ingewortelde gewoonte en eerbied, niet staande tegen hem kunnen spreken.

Den sitinggil, langs nederdalende trappen, verlatende, komt men met verschillende bogten of wendingen, door verscheidene poorten, aan de paleizen van den vorst, die met fraaije opschriften prijken, en meubelen bevatten, die, daar zij voor

een

een groot gedeelte uit *Europa* afkomstig zijn, van den verbeterden smaak aan het hof getuigen. In den omtrek van het paleis wonen ongeveer tien duizend Javanen, zoo mannen, vrouwen als kinderen, die beschouwd kunnen worden op de eene of andere wijze, hetzij door bloedverwantschap of dienstbaarheid, tot het hof in eenige betrekking te staan.

De keizer is, als inlandsch vorst, de hoogste monarch op *Java*, doch leenheer van het Hollandsche gouvernement, noemende hij den gouverneur-generaal zijnen grootvader, en beschouwende zich als afhankelijk van denzelfden, waardoor dan van lieverlede ook ontstaan is, dat de wreede strafbepalingen, die tot oneer van de menschheid strekten, geheel, ten minste in het openbaar, hebben opgehouden; eene weldaad voorwaar, die niet genoeg kan gewaardeerd worden, daar toch in vroegeren tijd de schrikkelijkste verminkingen en gruwelijkste folteringen het loon van misdrijven waren. Ook in dit opzigt heeft ons gouvernement, niet alleen op *Java*, maar ook in vele andere bezittingen, door gematigdheid en waardigheid, eene verandering in de regtspleging te weeg gebracht, die reeds de heilrijkste vruchten draagt, en ten duidelijkste bewijst, wat regtvaardigheid, door wijsheid bestuurd en door standvastigheid ondersteund, op min beschaafde volken vermag, die thans hunne overwinnaars zegenen, dewelke hen van het oude spoor hebben afgebragt, en eenen nieuwen weg doen betreden, die hun geene andere, dan voor-

deelige en de menschheid vereerende, uitkomsten oplevert.

De geslachtregisters der Javaanfche vorften zijn even menigvuldig, als verfchillende in opgave van hunne afkomst. In oude gefchriften, die voor de invoering der Mohammedaanfche godsdienst gefchreven zijn, worden zij gezegd van VISHNOE af te flammen, en in latere aantekeningen hebben zij ADAM tot flamvader, geldende het laafte vooral van den fultan van *Cheribon*, die werkelijk van den Arabifchen fjech IEN MOELANA zoude afstammen. Wanneer men nagaat, dat de Arabifche geestelijken, ter uitbreiding van hunnen invloed, zich als afstammelingen van hunnen profheet doen voorkomen, die, zoo als zij beweren, uit ABRAHAM gefproten was, dan is het zeer natuurlijk, dat de Javanen, die nimmer eene goede geslacht- of tijdrekening bezaten, de fellingen van de invoerders van het nieuwe geloof volgaarne aannamen, en op dezelve, als onfeilbare waarheden, hun vertrouwen felden. Weinig moeite zoude het mij kosten, om uit de oude handfchriften, die ik van de Javanen bezit, aan te toonen, hoe onvolledig en verward hunne geslachttafelen zijn, daar zij onderling in de namen en jaargetallen geheel verfchillen, en ten duideljkfte aantoonen, dat er geene gegronde overleveringen van hunne afkomst bij hen te vinden zijn. De geslachtlijften, die van ADAM beginnen, wijken geheel af van de onze; zij beginnen met ADAM, en vervolgen met SETH, HAWAS, RAJAL, NARWANA, ENOCH, NOACH,

MAN-

MANTAS, MALEK, TSAM, ANAS, HOED, TSALEK, TALAK, SAHOE, TSABADJO, NAHOENAH, HANDJAR, ABRAHAM enz., waaruit men dadelijk zal ontwaren, welke onnaauwkeurigheid in dezelve heerscht, weshalve ik de verdere daarbij voorkomende personen dan ook met stilzwijgen voorbij ga.

Over den oorsprong der Javanen wordt verschillend gedacht en geschreven; sommige schrijvers doen hen van de Egyptenaren, en andere van de Perzen afstammen, terwijl weder eenigen, en wel met veel waarschijnlijkheid, hen als van de vaste kust van *Indië* afkomstig, doen voorkomen.

Het merkwaardigste, dat mij dienaangaande is voorgekomen, en door andere schrijvers, voor zoo ver mij bewust is, onopgemerkt is gebleven, is, dat de Javanen zich zelve *tyang djawi* in de hoogte, en *wong djobo* in de lage taal noemen, hetwelk letterlijk beteekent buitenmensen, uitlanders, en dat die benaming alleen geldt van den oosthoek af, tot aan *Cheribon* toe, terwijl op den westhoek de bevolking zich *djelma boemi* of *orang boemi* noemt, beteekenende oorspronkelijke bewoners van den grond. Indien men deze bijzonderheid in verband beschouwt met de prachtige tempelen, die beoosten *Cheribon* worden gevonden, en de sprekendste blijken opleveren, dat de kunsten en wetenschappen eenmaal op *Java* eenen zeer hoogen trap van volmaaktheid hebben bereikt, en dat de nog bestaande overblijffelen van vroegere grootheid allen den stempel van Hindoefchen oorsprong dragen, dan wordt men gedrongen, om vast te stellen,

dat in de verst verloopene tijden het oostelijk gedeelte van *Java*, door aanzienlijke stammen van de vaste kust van *Indië*, is bevolkt geworden, waarvan men meer en meer overtuigd wordt, naar mate men de Javaansche taal beoefent, die, voor zoo ver de hoftaal betreft, voor een groot gedeelte uit Sanskritsche woorden bestaat, terwijl integendeel de lagere taal voor het meerendeel uit woorden van Sundaschen oorsprong, namelijk van het westelijk deel van *Java*, ontleend en in de uitspraak gewijzigd of veranderd is. Bewesten *Che-ribon* treft men geene gedenkteekenen van vroegere verhevene bouwkunde aan; enkele beeldjes, die nauwelijks de gedaante of vorm van wezens bezitten, zoo als nader bij de beschrijving van *Bantam* zal blijken, zijn zoo ruw en lomp, dat zij van de onervarenheid en onkunde van derzelver makers getuigen, en het verschil aantonen, dat er ook vroeger tusschen de *tyang djawi* en de *djelma boemi* bestaan heeft.

Regeringsvorm.

De keizer is het hoofd van den staat, hij heeft eenen volstrekten wil, en niemand waagt het hem tegen te spreken, ten zij hij daartoe vooraf verlof verleent. Hij wordt beschouwd als algemeene grondbezitter, en als beschikker over het leven en de eigendommen zijner onderdanen. Zijn titel is:
„ *hing-*

„ *hing kang sinoehoen, kangdjéng soefoehocnan,*
„ *pakoebowono, sénopati hingngalogo, ngabdoer*
„ *rahman, sajidien, panotogomo;*” beteekenende:
die aangebeden wordt, de doorluchtige, verhevene
(aanbiddelijke), de spijl des aardrijks, het hoofd
der legerfcharen, de genadige dienaar, de voorname
handhaver des geloofs.

De troonsopvolging is erfelijk, echter is het geen
vaste regel, dat de oudste zoon kroonprins is, en
in overeenstemming met het Nederlandsch gouver-
nement wordt deswege veelal met den keizer eene
bepaling gemaakt, die, zoo daartegen geene bijzon-
dere redenen bestaan, den oudsten zoon als opvol-
ger benoemt, welke den titel voert van pangéran
adipati hamangkoe negoro.

De eerste staatsminister wordt raden adipati ge-
naamd, die het werktuig van 's keizers wil is, en
door wiens tusfchenkomst alle belangen en wen-
fchen der bevolking tot denzelven moeten komen.
Zijne betrekking is hoogst moeilijk en gewichtig
tevens, daar hij de kunst moet verstaan, om zijne
voordragten smakelijk en aannemelijk te maken, ten
einde niet in ongenade bij zijnen ligtgeraakten mees-
ter te vervallen, en tevens het geluk der onder-
danen te behartigen; niet zelden wordt hij uit
zijnen post ontzet, en mag zich gelukkig achten,
indien het vorftelijk misnoegen zich niet verder
dan tot zoodanig eenen maatregel uitftrekt. De
ambtenaren van den eerften rang zijn: 1°. de pan-
gérans of prinsen, die boven de boepaties ftaan;
2° de boepaties of hoofden der landdrosten; 3°.

de tommonggons of landdrosten; 4°. de aria's of hoofden van kleine gewesten; 5°. de mènna's of ambtenaren op de grenzen: men vindt in de geschriften nog gewag gemaakt van noharriaas, die, als vorstelijke hoofden, boven de pangérans zouden staan, doch welken titel ik niet heb aangetroffen op *Java*.

De ambtenaren van den tweeden rang zijn: 1°. de papatihs of onderregenten; 2°. de rékkijono's of priesters; 3°. de demangs of distrikthoofden; 4°. de ronggo's of onderdistrikthoofden; 5°. de ngabehies (ingebeis) of ondergeschikte hoofden; 6°. de djakfa's of fiskaals; 7°. de wédono's of mindere hoofden.

De ambtenaren van den derden rang zijn: 1°. de kaliwons, of ambtenaren, die anderen onder zich hebben; 2°. de mantries, die de bevelen van regenten of andere hoofden overbrengen; 3°. de koekoewoes of hoofdmandoors; 4°. loerahs, zijnde mandoors; 5°. de kébajans of ondermandoors; 6°. de békels of bèbékels, mitsgaders de kadjinemmans of oppassers; 7°. de pètinggies of kapala gladak, leveranciers of bezorgers van voer- of draagtuig; 8°. kamitoewa, oudsten of vertegenwoordigers des volks.

Men moet wel opletten, dat de beteekenis der voormelde namen op *Java* niet overal dezelfde is; op de eene plaats is een mantrie aanzienlijker dan op de andere, en heeft dikwerf eene geheel verschillende beteekenis, zoo is het ook met sommige andere titels, en moet men de opgegevene alleen als

tot

tot leiddraad der algemeene denkbeelden dienaangaande beschouwen.

Tot den vierden rang kan men brengen: de rëntjangs of batoers, dat medearbeiders, volgelingen of dragers zijn, al naar mate, waar men zich op *Java* bevindt; de pakatiks of paardenknechten; de djanggoes of medewachters; de pangngridiks of volgelingen; de fiképs of wachters, die op den vijand loeren; de paparèts of lijfwachters, en de ponokawans of algemeene bedienden.

Ten einde te kunnen beoordeelen, welke fijne onderscheidingen omtrent vorstelijke personen bestaan, laat ik hier deswege eene opgaaf volgen, die zoo volledig is, als ik heb kunnen meester worden, en volgens de Javaansche schrijfwijze gespeld is:

Kroonprins: panggéran dipati.

Hertog: panèbahhan.

Hoofd der panggnérans: djiboen.

Rijksvorst: praboe, rodjo, rodjong.

Hoofd der boepaties: frie boepatie.

Krijgsvorst: fri noto.

Staatsman: fri noro noto.

Een vorstelijke elefantsleider in den strijd (van ouds): fri noro dipo.

Een gematigd en bemind vorst: fri narekdro.

Een vorst, die over het leven en dood beschikt: fri noro pati.

Een vorst van een oud geslacht: fri maposo.

Een vorst, die immer gekleed is: fri katong.

Een gramstorig vorst: fri pandoeko.

- Een vorst, die strenge bevelen geeft, fri patikbro.
Een schrander, kiesch vorst: déwodji.
Een vorst, die onverbiddelijk streng is: nrapati.
Een wereldberoemd vorst: hadji.
Een magtig vorst, die zelfs het bewind voert:
moho rodjo.
Een vorst, boven alle vorsten: kangdjeng sinoe-
hoen.
Een vorst, onder den sinoehoen of soefoehoenan:
kangdjèng soeltan.
Een vorst, die geëerbiedigd wordt: kandjèng
soefoehoenan.

Officieren.

Een veldheer, sénopati; een officier, pryaji; een
hoofd der troepen, kèpolo pradjoerit; een rijksoffi-
cier, adjudant, mantrie; een officier, met wien men
raadplegen kan, pramomo; een kundig officier,
prakiro; verschillende officieren, koerowo.

Ambten.

Rijksambt, karaton; pangérans waardigheid, ka-
pangngérannan; opperlanddrostambt, kaboepatèn;
officiersambt, kaprijajèn; mandoorsambt, kaloerah-
han, kamandoeran; demangschap, kadèmangngan.

Geestelijkheid.

De hoofdpriester heet panghoeloe, en heeft onder zich in nederdalenden rang: ketip, modin, amcet, merbot, djoeroe niti en lébé.

De geestelijke kluizenaars zijn bekend onder de namen van pandito, pandhoe, pagawan, joegis, wikoe, wawafi, hadjar, nêrrodo, brommônno, djad-janggan, goetjoro, pamalanthang, manggoejoe, goe-goentoeng, poepoedoet, djambawan, toedônggo, enz.

Waardigheden en titels van geboorte.

Keizer, foefochoenan; keizerin, ratoe hageng; koning, sultan of rodjo; koningin, ratoe; erfprins, pangéran adipati hamangkoe negoro; prins, pangéran; prinses, poetri; hertog, panembahhan; ongehuwde prinsessen, raden adjeng; gehuwde prinsessen, raden hajoe; een zoon van een' prins, raden mas; eene dochter van een' prins, raden adjeng of raden ajoe; personen van adellijke familiën, raden; zoons van deftige afkomst, maas; dochters van deftige afkomst, bok maas; zoons van hoofden, këntoe of entol; dochters van dezelve, bokkëntol; zoons van werklieden, bagoes; dochters van dezelve, bokhajoe; een deftige grijsaard, kijahi (heer); een oud man uit den minderen stand, kakék.

Door al deze rangen en titels, en vooral door het verschil in de taal, wordt op *Java* de juiste afstand der verschillende volksklassen gehandhaafd, en indien men op deze gewoonte inbreuk wilde maken, om meer gelijkheid en vrijheid te doen ontstaan, zou men zich zeer bedrogen vinden; want het is juist deze band, die eene geregelde opvolging van gegevene bevelen voortbrengt, en de orde in de Javaansche staathuishoudkunde bewaart, welke, bij omverwerping van het bestaande stelsel, uiteen gerukt en zeer moeilijk hersteld zoude worden. De gewoonte heeft deze inrigting van den onderlingen afstand geheiligd, en tot eene tweede natuur gemaakt, en offchoon zulks den vreemdeling ook slaafsch moge toefschijnen, wordt zulks inderdaad door den Javaan niet als zoodanig beschouwd, en het is menschkundig zeker, dat bij het invoeren van een ander stelsel van regeringsvorm, dat uit menschlievendheid zou worden voorgeschreven, de Javaan eerder zou verliezen dan winnen; dewijl voorzeker de band en de harmonie van den door gewoonte gewetrigden vorm van bestuur zouden verloren gaan, en eene regeringloosheid geboren worden, die niet gemakkelijk zoude te herstellen zijn. Wat echter dit zoo zeer belangrijk punt betreft, zoo dient men te verstaan, dat ik alleen van de Javanen spreek, voor zoo ver zij nog niet vatbaar zijn voor eene hoogere ontwikkeling, en dat ik mijn stelsel volstrekt niet wensch toegepast te hebben op latere tijden, als wanneer de verlichting en ware beschaving meer en meer veld onder de

Ja-

Javanen zullen hebben gewonnen; iets, dat door de verbreiding van het Christendom en door de waardering van onzen zedelijken invloed, welligt kan bevorderd worden, en een punt van zoo veel gewigt is, dat ik er later op denk terug te komen, wanneer ik hetzelfde, schroomvallig doch met alle hartelijke belangstelling, afzonderlijk wensch te behandelen.

Hoezeer onder den geringeren stand op *Java* de beschaving en verlichte denkwijis nog niet ver gevorderd is, vindt men, onder de hoogere klasse, mannen, met opgeklaarde denkbeelden, die, door het lezen van oude geschriften, meer en meer algemeen worden. Uit de volgende vertaling van het werk, genaamd *Niti Prodjo*, zal men zich overtuigen, dat op *Java* belangrijke schriften bestaan, terwijl men wel zal gelooven, dat bij ontwikkeling, de verspreiding van goede denkbeelden zeer mogelijk zal zijn.

„ Een braaf vorst moet zijne onderdanen tegen
„ onregtvaardige vervolgingen en onderdrukkingen
„ beschermen; hij moet datgene voor hen zijn,
„ wat de zon voor de wereld is. Zijne goedheid
„ moet klaarblijkelijk en overvloedig van hem uit-
„ gaan, gelijk aan den bergstroom, die, in zijnen
„ loop naar de zee, de velden, waar hij op af-
„ daalt, verrijkt en bevrucht. Even als het ver-
„ welkte boomloof den regen verbeidt, om gedrenkt
„ te worden, even zoo zeer verwachten zijne on-
„ derdanen van zijne welwillendheid de bronnen
„ van bestaan, de kleeding en schoone vrouwen.
„ Wanneer een vorst audientie geeft, moeten zijne
„ ma-

„ manieren waardigheid teekenen. Hij moet neder-
„ zitten, zonder zich achteloos voorover te bui-
„ gen; hij moet weinig spreken, zijne oogen niet
„ gedurig verdraaijen, omdat zijn volk hem alsdan
„ niet zou kunnen aanzien. Zijn voorkomen moet
„ minzaam zijn, ten einde met gemak zijne onder-
„ danen gade te slaan, en als het ware te vragen,
„ of ook iemand hem wenscht te spreken; indien
„ hij aangesproken wordt, moet hij den spreker
„ aanmoedigen, zich onbeschroomd uit te drukken.
„ In zijne gesprekken zal hij geenen hoogen toon
„ voeren, maar zacht en edel zijn; ook moet hij
„ geene woorden terughouden, en nog veel minder
„ aanleiding tot een verkeerd begrip zijner gezeg-
„ den geven.”

„ Een vorst zal zich vooral beijveren, om alles
„ gade te slaan, wat er onder zijne onderdanen
„ voorvalt; hij moet aan alle aangelegenheden de
„ best mogelijke uitkomst geven; geene misdaad zal
„ hij ongestraft laten, indien hij zich geene talrijke
„ vijanden wil maken. Hij moet de verdiensten
„ zijner onderdanen en den toestand van zijn land
„ kennen, en in staat zijn, om afgetrokkene en
„ duistere uitdrukkingen, vooral die in de schriften
„ voorkomen, uit te leggen.”

„ Het is zeer ongelukkig voor eenen eersten mi-
„ nister, dat er eene vijandelijke daad tegen het
„ land, dat aan zijne zorg is toevertrouwd, ge-
„ pleegd wordt, zonder dat hij daarvan heeft
„ kennis gedragen, of alle middelen aangewend,
„ om dezelve te beletten. Het ongeluk wordt des

„ te grooter, naar mate hij meer naar de gunst
„ van den vorst staat, dan voor de veiligheid van
„ zijn land waakt. Zulks gebeurt, wanneer hij
„ niet ervaren genoeg is, om het land te beftie-
„ ren, om in de behoefte te voorzien. Wanneer
„ hij veel belooft en weinig nakomt, wanneer hij
„ de openbare belangen verwaarloost, wanneer hij
„ zonder omzigtigheid spreekt, doelende op de be-
„ wondering des volks, en fchoone ontwerpen op
„ den voorgrond ftellende, die geene uitkomst op-
„ leveren, geen medelijden toonende met de ram-
„ pen zijner onderhoorigen, eeniglijk naar geld
„ hakende, met één woord, wanneer hij een be-
„ drieger, zonder trouw is. Een zoodanige mi-
„ nister is als een roofvogel, die zich hoog in de
„ lucht verheft, om te heviger op zijne prooi ne-
„ der te fchieten.”

„ Een braaf minister heeft het hart wel geplaatst,
„ hij is zedig in tegenwoordigheid van zijn' vorst,
„ voivoert zijne orders met vertrouwen; hij is
„ opregt, onderdrukt de volken niet, en legt er
„ zich op toe, om bij voortduring hun de midde-
„ len tot hun geluk te verfcchaffen. Een eerfte
„ minister moet ten hoogfte weldadig zijn, hij moet
„ zijnen vorst, in al wat billijk is, believeu, ken-
„ nis dragen van hetgeen er in het land voorvalt,
„ en maatregelen nemen, die daartoe in betrekking
„ ftaan. Hij zal alles pogen te vermijden, wat
„ onregtvaardig zou zijn; niets moet zijner aan-
„ dacht ontglippen; hij moet geene fchatten ver-
„ zamelen, maar zijnen vorst al het kostbare aan-
„ bie-

„bieden, wat hij vinden zal; hij moet niet ver-
„zuimen zijn leven voor de regtvaardigheid veil-
„te hebben; hij zal noch vrienden, noch familiën,
„noch vijanden in aanmerking nemen, maar alleen
„datgene, wat volgens billijkheid moet geschieden.
„Hij moet er niet op letten of men hem hoog-
„acht of minacht, hij moet zich aan de Voorzie-
„nigheid houden; ook moet hij veel ondervinding
„hebben, en in staat zijn ontberingen te kunnen
„verduren; de vermaken moet hij niet najagen;
„hij moet vriendelijk jegens een' ieder, weldadig
„en liefderijk jegens de armen en hulpbehoevenden
„zijn; hij moet dikwerf met zijne ambtgenooten
„raadplegen, en hunne gevoelens over alle zaken
„inwinnen. Niemand zal zich over zoodanigen
„eersten minister kunnen beklagen; hij behoeft
„geene vrees te koesteren, dat het volk hem niet
„toegedaan zal zijn; hetzelfde zal stil en gelukkig
„leven, zich zorgvuldig op den dagelijkschen ar-
„beid toelekken, en wenschen, dat hij lang moge
„regeren.”

„Een eerste minister moet niet te veel op zich
„zelven vertrouwen, maar op zijne hoede zijn tegen
„de aanslagen van kwaadwilligen, enz.”

De Javanen.

Wat of toch zoo vele schrijvers mag bewogen
hebben, om de Javanen, als verraderlijk, wreed,
moord-

moorddadig en trouweloos, af te schetsen, weet ik niet; doch ik gis, dat zulks of uit zucht, om aan hunne beschrijvingen een zeker belang, voor eene zekere foort van lezers, bij te zetten, die gaarne van rooven, moorden en wat dies meer zij hooren willen, of uit verregaande onverschoonlijke onkunde, ontstaan zij, die, bij gebrek aan ondervinding, blindelings aan onnaauwkeurige berigten van anderen, die niet veel beter onderrigt waren, geloof heeft gehecht; ik acht mij, om de liefde tot de waarheid, en om zoo veel mogelijk te herstellen wat anderen, tot schande van onze eigene natie, dienaangaande hebben geschreven, verplicht, de eer der Javanen te verdedigen, en aan te toonen, dat zij regtmatige aanspraak op onze achting en toegenegenheid hebben.

Vroegere schrijvers bezochten doorgaans slechts de zeeplaatfen aan de noordkust van *Java*, en meenden bij de aldaar wonende inboorlingen den maatstaf van het Javaansch volkskarakter te vinden, iets, dat zeer onvergeeflijk was; want wie zou toch het Hollandsch janhagel, het Fransche canaille of het Engelsche mob tot grondslag van eene volksbeoordeeling willen nemen? En op *Java* woont het slechtste volk in de zeehandelplaatfen, of liever het Javaansche volk is in de zeeplaatfen, door uitbreiding van denkbeelden, een gevolg van den handel, en door navolging van de ondeugden en gebreken der Chinezen, slecht en ontaard geworden. Van deze waarheid wordt een ieder overtuigd, die de benedenlanden verlaat en de boven-

lan-

landen doorreist. Ieder uur, dat men aflegt, verheugt men zich over de gunstige verandering in de zeden en gewoonten des volks, en eindelijk vindt men zich terug bij den eenvoudigen, huisfelijken en braven Javaan.

Orde en gehoorzaamheid aan de wet, is op *Java* zeer algemeen, getuige hiervan de laatste oorlog, die zich slechts tot de vorstenlanden bepaalde, en geenszins tot naburige provinciën oversloeg, iets, dat men, helaas! in *Europa* zelden aantreft. Al de residentiën bleven inwendige rust genieten, ten zij men er de residentie *Bantam* van uitzonderde, alwaar eenige oproermakers wel eens aanhang, doch geen bijval in het algemeen vonden. De hoofden worden gehoorzaamd, en het uitvoeren der verplichtingen, die op de minderen rusten, wordt zeer gemakkelijk. Echter volgen de Javanen niet altoos blindelings de hen gegevene bevelen, neen! indien zij mishandeld of onderdrukt worden, durven zij hunne regten doen gelden, en des noods gewapend ondersteunen; doch, alvorens zij tot dit laatste overgaan, gedragen zij zich dikwerf als waardige mannen, wier gedrag hoogachting en liefde inboezemt. Het is nog niet lang geleden, dat in eene der provinciën op *Java* een gedeelte der bevolking, hetwelk zich mishandeld gevoelde, zich bij eenen ambtenaar van het gouvernement vervoegde, de wapens voor hem nederlegde, en zich daarna over de aangedane mishandeling vrijmoediglijk beklaagde, hetwelk het gewenscht gevolg had, dat hunne billijke klagten aangehoord en hunne wezenlij-

lijke grieven hersteld werden, waarop zij, in volkomene tevredenheid, zich alle naar hunne woonplaatsen terug begaven, en ieder denkbeeld van oproer lieten varen, daar zij de rust en vrede oneindig boven het oproer en den oorlog verkiezen.

Dikwerf ben ik in de gelegenheid geweest, vooral bij het departement van inlandsche zaken, om de oorzaken te leeren kennen, die aanleiding tot oproer, tot oorlog, en onberekenbare schade gaven, en ik heb, tot mijn diep leedwezen, moeten bespeuren, dat de fout meestal bij de hoofden, en niet bij de minderen schulde.

Zonder tot de ijverigsten te behooren, bewerkt de Javaan zijne velden, en neemt nimmer zijne toevlugt tot den bedelstaf, ten zij blindheid of eenig ander gebrek hem daartoe noodzake. Eigenlijke armoede, of nijpende ellende vindt men niet op *Java*, en offchoon zich de bergbewoner ook met weinig behelpe, lijdt hij geen gebrek. Het is waar, dat de bijzondere vruchtbaarheid hem daarvoor behoedt; doch hoe menig lediglooper treft men niet in *Europa* aan, die, bij arbeidzaamheid en eenen goeden wil, geen ballast der maatschappij zou zijn, en voor zich en de zijnen het dagelijksch brood zoude verdienen, maar liever verkiest, op eene luie en gemakkelijke wijze, zijn onderhoud in de kwalijk geplaatste menschlievendheid van anderen te vinden, die hem in den grond bederven.

Bij aanmoediging is de Javaan zeer volhardend in moeilijken arbeid; hij maakt de schoonste wegen en waterwerken in ongebaande oorden; hij

H \ trekt

trekt ten strijde, en kan bijna alles ontberen; als lastdrager is hij onvermoeid; als ruiter kent hij geene vermoeijenis en als voorlooper voor de postpaarden is hij onbetaalbaar. Bij aanprikkeling of opwekking kan men met den Javaan alzo zeer veel doen, doch laat men hem geheel aan zijne zalige rust over, dan schijnt hij die ook boven buitengewone inspanning van krachten te verkiezen.

Mijne bedienden bestonden meest allen uit bovenlanders, en ik gedenk hen nog dagelijks om hunne braafheid en trouw; een hunner vergezelde mij uitluitend op mijne reizen in de binnenlanden, en sliep gewapend voor mijne legerstede; hij droeg alle zorg voor mijne goederen, en gaf mij menigen nuttigen wenk in verschillende omstandigheden. Later had ik eenen nachtwaker in den omtrek van *Batavia*, die eenmaal zich zoo dapper, tegen zes roovers, die bij mij inbraken, verdedigde, dat hij eene belangrijke wond in de hersenpan ontving, en alzo genoodzaakt werd te wijken, echter wekte hij mijne overige bedienden, zoodat de ellendelingen zich door de vlugt reddden. Kort voor mijn vertrek uit *Indië* had ik van *Bantam* een' bediende met een vaartuig naar *Batavia*, om goederen en gelden, gezonden; op de terugreis, die zeer lang duurde, werd hij ziek, (doch, in plaats van dicht bij *Batavia* naar den wal te gaan, bleef hij bij mijn eigendom en hielp hetzelfde tegen de zee-roovers verdedigen; uitgeput en vermagerd kwam hij bij mij, en deed naauwkeurige verantwoording van geld en goed, zoodat ik, door zijne
braaf-

braafheid getroffen, hem naar verdienste beloonde.

In den huisfelijken kring leeft de Javaan regt aartsvaderlijk. Als hoofd des gezins wordt hij geëerd en gehoorzaamd; zijne vrouw eet met hem, eene eer, die alle vrouwen in *Azië* niet te beurt valt, en niet zelden weet zij, nu eens door vleijerij, dan eens door stroefheid, eenen invloed op hem uit te oefenen, dien hij eindelijk aangenaam vindt, dewijl hij, even als zoo vele mannen in het verlicht *Europa*, zich met het denkbeeld streeft, dat hij het hoofd is, offchoon innerlijk overtuigd, dat hij aan den fluweelen leiband van zijn tweede ik voortloopt.

Indien er onder de geringere klasfen eenige arbeid te verrigten is, en dezelve uit bijeengekomen personen bestaat, die elkander nimmer gezien hebben, zal er zich immer een uit hun midden aan hun hoofd stellen, en door de overigen gehoorzaamd worden, hetzij dat zijn ouderdom of afkomst, dan wel zijne ondervinding of welbepaaldheid hem daarop aanspraak geeft.

Het voorkomen van den Javaan is niet ongunstig; hij is welgemaakt en sterk gespierd, doch niet groot van lengte; zijne kleur is bruin, naar het gele overhellende, en heeft doorgaans eene fraaije tint, vooral bij de vrouwen en bij die mannen, die zich weinig aan den zonnegloed blootstellen. Men vindt onder de vrouwen enkele modellen van schoonheid, die zelfs de bewondering van Hollandfche dames hebben weggedragen, en die in blankheid en levendigheid van blos vele Europefche

ſchoonen verre overtroffen. Zij zijn fraai gevormd, ſlank en vlug, en haar vurig oog ſtort niet zelden de bedwelming in de harten harer bewonderaren. Hare taal is zeer vleijend, haar voorkomen innemend vriendelijk, en de welriekende geur, die in hare gitzwarte haren en luchtige kleederen verſpreid is, zeer aantrekkelijk.

Men vindt er echter zoo wel mannen als vrouwen, die zeer leelijk zijn, breede aangezigten, uitpuilende kaken, platte neuzen, breede monden, vooruitſtekende lippen en zwarte tanden hebben: doch overal vindt men ſpoken, en menig juffertje, die, wel gekapt, bij kaarslicht nog al eenige vertoonning maakt, ziet er in hare nachtmuts zoo erbarmelijk uit, dat zij met vrucht als vogelverſchrikſter zou kunnen gebezigd worden.

De Javaanſche kinderen zien er tot hun zesde en zevende jaar beelderig uit; vet, mollig, geheel naakt en wel gebouwd, zouden zij den ſchilder tot model voor CUPIDO's kunnen dienen; ouder wordende vermageren zij veelal, en verliezen dat aanminnige, hetwelk trouwens ook het eigendom der prille jeugd is. De kinderen der grooten, die weinig buiten komen, en immer tegen de zon beſchermd worden, zijn veel blanker en zachter van vel, dan die der minderen, dewelke als het ware in het wild opgroeijen, even zoo als zulks bij ons ten platte lande ſomtjids het geval is.

Het regt van eigendom wordt door den Javaan, die zeer weinig bezit, zeer hoog gewaardeerd; zijne vrouw en kinderen, zijne buffels, een weinig klee-
de-

deren en noodwendig huisraad maken zijnen geheel rijkdom uit, ja! er zijn er nog velen, die het laatste niet eens bezitten. Een aanflag op de eer zijner vrouw, of eene ongeoorloofde verstandhouding met haar, doet hem dikwerf zijn' eigen' regter worden, en tot moord overgaan. Hij vermeent een zoodanig regt op zijne vrouw te hebben, dat hij zich bevoegd acht, om haren verleider het leven te benemen, en niet zelden wordt hij door den regter, die het Javaansche regt, hetzij dan gegrond, hetzij door gewoonte gewettigd, in aanmerking neemt, van de doodstraf vrijgesproken.

Men vindt daarentegen gehuwde Javanen, die, nadat zij dienaangaande geraadpleegd zijn, hunne vrouwen, voor een' zekeren tijd, *in leen* aan anderen, voor eene bedongene som, afstaan. Eene zoodanige overeenkomst noemen zij eerlijk, omdat er geen bedrog of verleiding, maar alleen wederzijdsche openhartigheid en bevordering van onderlinge belangen bij plaats vindt.

Men kan nergens veiliger reizen dan onder de Javanen in de binnenlanden; nimmer wordt men aangerand, nimmer bestolen, (tijden van oorlog maken hierop eene uitzondering.) Menig Europeesch ambtenaar grendelt des nachts niet eens zijne deuren, en is dikwerf omtrent gelden en goederen van waarde zeer onbezorgd, daar de ondervinding hem geleerd heeft, dat alles in zijne woning heilig is.

De Javaan is wellevend en voorkomend, zelden zal hij iemand eene belediging zeggen, doch zich

ook niet ligt laten beleedigen zonder zich te wreken, en hieruit alleen is het te verklaren, waarom *Java* eene zoo benijdenswaardige inwendige rust geniet; het eene zwaard houdt het andere in de scheede. Elkander kennende, vermijden zij de gelegenheid om twist te zoeken, en het is vreemd onder een volk, zonder opvoeding, zoo veel minzaamheid en wellevendheid aan te treffen, als op *Java*. Lage scheldwoorden, verschrikkelijke vervloekingen of verwenschingen, zoo als die, helaas! onder de zoogenaamde beschaafde volken in zwang zijn, bestaan in de Javaansche taal niet, en kunnen alzoo ook niet geuit worden. Een Javaan moet al driftig zijn om te zeggen: „Gij zijt een buffelskind, en „onecht kind,” en fatanskind is het *non plus ultra* van zijne boosaardige uitdrukkingen. Hoezeer ook de Javaan een minnaar van vrouwen is, zal hij in het openbaar zich zeer kiesch gedragen, geene vrouw aanraken, en zelden met andere mannen over de schoone kunne spreken, zoodat hij in dat punt wel ten voorbeeld van vele zoogenaamde fatsoenlijke heeren zou kunnen dienen, die dikwerf de onbeschaamdheid met boert en aardigheid verwarren. De vrouw helpt op *Java* den man in zijnen arbeid; hij ploegt en verrigt het moeilijkste werk, zij helpt zaaijen, planten, wieden, maaijen en oogsten, belast zich met de huishouding, weeft het benoodigde voor de kleedingstukken, en leeft met hem in het algemeen op eenen zeer goeden en lof felijken voet.

Waarlijk! het lot van menigen Javaan is te benij-

nijden; verwijderd van het tooneel van ondeugd en hartstogten, leeft hij in de binnenlanden stil en genoegelijk: zijn akker levert hem, bij matigen arbeid, bijna alles, wat hij noodig heeft, en voor het graan, dat hij verkoopen kan, verschaft hij zich het overige. Zijne nederige woning is het verblijf des vredes; trotsche palmen beschaduwen hem voor de gloeiende hitte der zon; liefelijk ruischt eene murmelende beek, met water als kristal, langs zijnen grond, en dient hem en zijn gezin gedurig tot een' verkwikkenden en versterkenden drank; nuttige bamboes groeit in de nabijheid tot huisfelijk gebruik; heerlijke vruchten, als ananas, pisang, manggis en anderen streelen oog en mond. Geene begeerte naar weelde, rijkdom, roem of grootheid, verpest zijn geluk; tevreden met het tegenwoordige, dankbaar voor het genotene, en niet beangst voor de toekomst, geniet hij het leven als een echt wijsgeer, zonder te weten, wat het zegt, doctor in de filosofie te zijn. Te midden van een vruchtbaar land, onder eenen helderen hemel, in de nabijheid van trotsche gebergten, met eeuwig groen tot op de toppen prijkende, die door de wolken boren, is hij, bij het gedruisch van klaterende bergstroomen, die de keijen schuren, regt gelukkig, en als een bewoner van het ware aardfche paradijs te beschouwen. Hij gelooft aan God en hoopt op een beter leven, zonder zich in godsdienstige stelsels te verdiepen; hij betracht zijne pligten, die door den kleinen kring, in welken hij zich beweegt, niet moeilijk te vervullen zijn, en

is vervreemd van die driften en hartstogten, welke door aanraking van meerdere punten in uitgebreide betrekkingen in beweging worden gebragt. Het zal alzoo zeer moeilijk vallen hem, door verlichting en beschaving, waarachtig gelukkiger te maken. Meerdere beschaving zou toch zijne behoeften uitbreiden, hij zou naar meerdere aardfche goederen haken, en van waar zou hij die bekomen? Zijn akker zou niet voldoende zijn, om hem dezelve te verschaffen, en wanneer de begeerte naar hooger levensgenot wel opgewekt, maar niet voldaan werd, zou hij, bij den aanwinst in kennis, zeker in waar genot, dat hem thans nog te beurt valt, verliezen. Dit punt zal ik thans niet verder behandelen, daar ik er wel eens nader meer opzettelijk op zal terugkomen.

Op *Solo* worden kleedjes geweven en geleverd, die voor de beste worden gehouden, welke men op *Java* aantreft, terwijl de Solofche zadels, tui- gen en andere lederen goederen zeer fraai bewerkt zijn, en door duurzaamheid uitmunten.

Zoo als men gewoonlijk doet, kocht ik eenige voortbrengfelen van Solofche nijverheid, om bij mijne terugkomst tot gefchenke te doen dienen, wel wetende, dat een reiziger, bij zijne te huis- komst, door een blijk van oplettendheid meer ge- noegen verwekt, dan door de fterkste betuigingen van toegenegenheid en vriendschap.

Het

Het was tijdens mijn verblijf te *Solo* juist in het hartje van den winter in het vaderland. Ik herinnerde mij, hoe dikwerf ik mijnen verjaardag, in den gelukkigen familiekring, in *Europa*, gevierd had; hoe vele vrolijke uren wij dan, bij het knappend vuur, gefleten hadden, nadat wij, op stalen vleugels, op de spiegelgladde vlakke des waters, derwaarts gevlogen waren, waar onze wil ons gevoerd had. Ik herinnerde mij, hoe ongekunsteld wij ons dan met vervrolijkende gesprekken vermaakten, hoe wij plannen voor de toekomst vormden, en nimmer gedacht hadden, dat ik eenen zoo heeten dag in wintermaand zoude beleven. Ik bevond mij thans ver van mijne familie verwijderd, en het herdenken aan de vervlogene dagen, hoezeer met treurigheid doormengd, schonk mij eene genoe-gelijke herinnering van dezelve.

De markten wemelen van de duizenden Javanen, die dezelve van alle kanten, hetzij met koopwaren, hetzij uit nieuwsgierigheid, bezoeken. Dikwerf bezocht ik die verzamelplaatfen, alleen om met de gewone spreekwijzen der inlanders gemeenzamer te worden. Het gehoorde teekende ik aan, en schreef het naderhand in eene zekere volgorde over, om eenmaal, tot algemeen nut, der beoefenaren van het Javaansch te kunnen dienen.

Van *Solo* reisden wij naar de residentie *Kadoe*, alleen om eenige oudheden te bezoeken; geene residentie is zoo algemeen bebouwd, als deze, en de vruchtbaarheid is hier zonder voorbeeld; de weelderige groei in het plantenrijk, het aangenaam

luchtsgestel en de arbeidzaamheid der bevolking, maken dit land tot het heerlijkste van *Java*, en zal het moeilijk vallen, ook elders schooner dreven aan te treffen.

In het distrikt *Boro*, nabij den zamenloop der rivieren de *Elo* en de *Progo*, prijkt de heerlijke tempel *Bodo*, ook wel *Boro Bodo* en *Boro Boedon* genaamd, staande op eenen heuvel, en volgens de overleveringen, vóór duizend jaren door de Braminen gebouwd, welke voor de nieuwe sekte van BUDDA moesten vlugten, en op *Java* eene schuilplaats vonden. Dit prachtig gebouw deed mij verbaasd staan. Hoe zou ik het hebben kunnen gelooven, dat onder volkeren, die in het algemeen voor zoo onbeschaafd worden gehouden, de bouwkunst eenmaal dien trap van volmaaktheid zoude bereikt hebben, die ik hier aanschouwde. Het gebouw heeft beneden ruim zes honderd voeten oppervlakte in het vierkant, en bestaat uit zeven muren, die boven elkander, amphitheatersgewijs, op den heuvel gebouwd zijn, zoodat de eene muur door een terras van den anderen verwijderd is. De top van den heuvel is effen gemaakt voor den koepel, die vijftig voeten doorsnedé heeft, en door drie rijen torens, ten getale van twee en zeventig omgeven is. Deze torens bevatten beelden, die zeer regelmatig en met het aangezicht naar buiten gekeerd zijn. Het gansche gebouw is versierd met rijke voortbrengselen van beeldhouwkunst, en bevat eene menigte nissen, waarin beelden in eene zittende houding, met de beenen kruifselings onder
het

het lijf, geplaatst zijn. De hoogte van dezen tempel is ruim honderd twintig voeten. Al de beelden zullen bijna vier honderd stuks bedragen. De koepel bevat er geene, en is geheel ledig. Vier ingangen geleiden tot dit eerwaardig gebouw, ieder met eene soort van leeuwen prijkende, die als wachters hetzelfde schijnen te beschermen.

Zoo wel in dezen tempel als in anderen, die wij zagen, schijnt de dienst van BUDDA, een onderdeel van die van BRAMA te hebben uitgemaakt. De leer van BRAMA is de oudste op de vaste kust van Indië, en die van BUDDA slechts duizend jaren vóór CHRISTUS. De laatste streed met die van de eerste, zoodat er tuschen de wederzijdsche aanhangers een onverzoenlijke haat ontstond, die de verdelging of de verdrijving der Buddisten uit Indië ten gevolge had, welke zich in twee takken schijnen verdeeld te hebben, waarvan zich de eene in het rijk der *Birmans* en in *Thibet*, en de andere zich op *Ceylon*, *Java*, *Bali*, enz., gevestigd heeft. De dienst van BRAMA is eene natuurgodsdienst, het huwelijk is daarbij geheiligd. Daarentegen predikt de leer van BUDDA den ongehuwden staat, die voor eené bevolking, zoo als in het weelderige Indië, in het geheel niet geschikt was, en alzoo overal veel tegenstand ontmoette. De Buddisten vereerden wel BRAMA, die als het eeuwig albezielend vuur werd voorgesteld, en nog in het Javaansche woord *bromo* of *brama*, dat vuur beteekent, gevonden wordt, doch zij volgden meer bijzonder de voorschriften van BUDDA, die de
mon-

monnikenorde heeft daargesteld, welke niet door geboorte, maar door opneming zich moest staande houden. De Buddisten eenmaal van het vaste land verbannen, en op vreemden bodem aangekomen, ondervonden op *Java*, alwaar de veelwijverij heerschte, zoo vele beletselen in hunne grondstellingen, dat, wilden zij hunne godsdienst niet spoedig in verval zien, zij van den ongehuwden staat afstand moesten doen, en alzoo toenaderen tot de leer van BRAMA, waardoor die vermenging van godsdienstige beginselen ontstaan is, die thans nog zoo duidelijk, zoo wel door de beelden van BRAMA als door die van BUDDA, welke op *Java* aanwezig zijn, wordt bewezen.

Na een kort verblijf in de residentie *Kadoe*, begaven wij ons naar de residentie *Djokjokarta*, (eigenlijk *Jogjokarto*,) alwaar een sultan zijnen zetel heeft. Onder weg zagen wij nog kleinere tempels dan de bovengenoemde, die het sprekendst bewijs opleveren, dat, voornamelijk in het middelpunt van *Java*, de Hindoefche godsdienst eenen bijzonderen aanhang heeft gehad, en niet dan na bloedige oorlogen, voor de leer van MOHAMMED heeft moeten plaats maken. Hoe veel bloed zal er nog moeten vergoten worden, eer het Christendom in plaats zal treden van de zinnelijke instellingen diens leugenprofeets, welke alom juist zoo veel aanhang vond, omdat hij de veelwijverij predikte, en het volgend leven als een' staat van het hoogste aardfche genot affchilderde, hetwelk zoo bijzonder met de zucht naar genietingen strookte.

Het

Het fort en de kraton van *Djokjokarta*, zijn in denzelfden smaak gebouwd als het fort en de kraton van *Solo*, en verdienen dus geene bijzondere beschrijving. De voorname woningen der inlanders zijn met ringmuren omgeven, en hebben alle hare tuinen, zoodat het geheel een statig en aangenaam gezigt oplevert.

Hetgeen mijne aandacht bijzonder boeide, was het kasteel van den sultan, dat, om zijne ligging, te regt het waterkasteel genoemd wordt. Door verscheidene muren omgeven, nadert men tot deszelfs bovenste gedeelte, door middel van onderwaterfche gangen, die overal gemetseld, onder een meer doorloopen, dat over dezelve stroomt. Op verschillende afstanden heeft men torens op deze gewelven gebouwd, welke als lichttrechters het daglicht eenen onbeduidenden toegang in deze holen verleenen. Het is onbeschrijfelijk, hoe naar deze doffe, uitflaande gewelven zijn; stiklucht, benaauwde dampen en duisternis heerschen er; de stilte, of wel de ontwaakte echo, wekt de ijzing, men weet niet verwaarts men zich begeeft. Men doolt van den eenen kronkelgang in den anderen, en het is even alsof men het doodenrijk te gemoet snelt. Legioenen van vledermuizen bewonen deze dorre engten; zij fladderen met hunne vale vlerken door het schemerachtig licht; de stank, dien zij verspreiden, is ondragelijk; droefgeestigheid en treurigheid zweven langs de wanden, en de akeligheid zit hier met het afgrijzen, als het ware,
op

op den troon. Men dwaalt, draait rond, meent in eenen afgrond te zullen storten, en hervindt zich in een paradijs, hetwelk zich aan het einde van den trap, langs welken men naar boven stijgt, lagchend vertoont; men is eerst als bedwemd, men ontwaakt als uit eenen benaauwd droom, na denwelken men een geliefd voorwerp omarmt; men wordt verbaasd door natuur en kunst; en is verrukt door de onverwachte gelukkige uitkomst.

Het meer, waaronder men is doorgestaan, de fraaije tuinen, en het prachtige paleis, vormen een zoo aangenaam geheel, dat men zich in het gebied der toovergodinnen als verplaatst ziet. Dit kasteel diende voorheen den sultans, in tijd van gevaar, tot eene veilige wijkplaats; na zich goed van levensmiddelen en wapenen te hebben voorzien, lieten zij de gangen vol water loopen, en verschansden zich boven op het kasteel, dat geheel door het meer omringd was, en geene andere ingangen dan de gewelven had, die vol water waren, zoodat de vijand, om het aan te vallen, eerst het meer moest overvaren, en dan de steile muren beklauteren, hetwelk niet wel mogelijk was, dewijl de belegerden, van de torens des kasteels alle bewegingen gadeslaande, elken vermetelen bestormer met een' pijl straffen, die, uit de schietgaten afgezonden, den schutter niet verraadde, en alzoo den grootsten schrik en verwarring onder de belegeraars verwekten, die dan ook, volgens de overleveringen, dit kasteel nimmer overwonnen. Thans zou
een

een achttienponder de nietigheid van deze sterkte kunnen aantoonen, zoo ver zijn wij thans in de verdelingskunst gevorderd!

Van *Djokjokarta* bezochten wij het zuider zee-strand; de weg derwaarts was niet aangenaam, hier en daar ziet men slechts een gehucht, en de zandige vlakten, zoo moeilijk als verblindend om door te reizen, leveren immer een dor en doodsch gezigt op. Het strand zelve biedt iets sombers, doch tevens iets groots aan; de barre, kale rotsen, onbewegelijk en koud als het hart van den ongevoelige, en onvruchtbaar als hetzelve, verwekken niets dan afgrijzen; maar de eeuwig rollende *Zuidzee* breekt hare bruifende golven op de onbewegelijke klippen, met dat donderend geweld, hetwelk den hoogen toon van de harmonie der natuur in het hart stort, en die gewaarwordingen schenkt, welke de zangen van eenen OSSIAN, bij den beminnaar van grootsche tafereelen, van treffende schilderingen, doen ontstaan.

De rivier *Progo* is, van de monding af, voor een gedeelte bevaarbaar, en laat groote vaartuigen, bij geringe afwatering, het opvaren toe. Wanneer bij zware regens het water van het gebergte zich in haar ontlast, zwelt zij eensklaps, wordt onbetembaar in hare vaart, en sleept, al wat zij ontmoet, in hare woede voort. Verscheidene grotten zagen wij, waaronder die van *Kala*, bewesten *Patjitan*, door wonderlijken vorm bijzonder de aandacht trekt; men zou denken, dat dezelve door menschenhanden gemaakt waren, wanneer men aan
de

de verhalen der inlanders geloof wilde slaan, die ons mededeelden, dat zij voor onheugelijke tijden door pelgrims of heiligen, tot verblijfplaatsen van eenzaamheid en afzondering, waren gevormd; doch de onregelmatige gedaanten doen hen voorkomen als door uitkabeling van eb en vloed daargesteld te zijn. De thans steenharde wanden kunnen eenmaal eenen zachteren aard hebben gehad, die door het zeewater is versteend geworden, doch, in dat geval, moet dan ook de zee eenmaal een' hooger' stand gehad hebben, dan tegenwoordig, hetwelk voldoende bewezen schijnt te zijn uit de streken, die in *Bantam*, aan het noorder zeestrand, thans reeds vruchten dragen, en duidelijk, door hunnen koraalachtigen grond, aantonen, dat zij eenmaal tot het gebied der zee behoorden, die thans slechts hare oevers bereikt.

Van het zuider zeestrand keerden wij naar *Samarang* terug, dat wij, na eenige moeilijkheden, als het verliezen van een ijzeren wagenpen, het bijna affortten van eenen berg, en het aanhoudend regenen, binnen twee etmalen bereikten, ons zeer verheugende over al de merkwaardigheden, die wij, op onze reis door de vorstenlanden, hadden aangetroffen.

Te *Samarang* vertoefden wij zeer kort en vervolgens onze reis naar het oostelijk gedeelte van *Java*. Op eenen schoonen dag reden wij, des namiddags te twee uren, af naar *Japara*; de weg derwaarts was meestal onbewoond en moerasfig tot aan het distrikt *Patty*, en bood niets belangrijks, maar

maar veel eentoonigs aan. *Patty* zelf is een dorp, dat zeer aangenaam gelegen is, en onder een hoofdstond, dat ons zeer heusch onthaalde. Tornooispeelen met de lans zijn hier zeer bemind, en worden nu en dan nog wel uitgeoefend.

Patty uitrijdende, verlieten wij den grooten weg, sloegen links af, en reden, door rijke koffijtuinen, naar *Japara*. Des avonds, te negen uren, kwamen wij bij den resident aan, welke ons zeer goed onthaalde, hetwelk ons, na de menigvuldige vermoeijensissen, die wij doorgestaan hadden, bijzonder verkwikte. Keurige wijn versterkte het ligchaam, en stemde den geest tot eene vrolijkheid, die de hevige schokken, van het rijtuig, deed vergeten.

Japara is een niet onaanzienlijk stadje, liggende aan eene rivier langs de zeekust uitgestrekt; de stranden zijn hier moerassig, echter schijnt de lucht daardoor niet besmet te worden, want ik trof hier zeer hoog bejaarde menschen aan. Er moeten alhier vroeger veel vernielende ziekten geheerscht hebben, waardoor somtijds de bevolking bijna geheel uitstierf, doch dit was even als op zoo vele andere plaatsen in *Indië* geheel tijdelijk. Op *Banka* roch zijn er oogenblikken van verbazende sterfte en daarentegen jaren, waarin de bevolking bijna van geene ongesteldheid weet, hetwelk aan de verschillende luchtstroomen, en in het geheel niet aan de plaats of den aard der grond moet worden toegeschreven.

De huizen van de Europeanen zijn van steen, die

der inlanders van bamboes of hout; de straten zijn smal en krom, hetwelk immer onaangenaam is. Vele Chinezen hebben zich hier gevestigd, en drijven met de Javanen en zeevarenden eenen handel, die ter bevordering van landbouw en zeevaart strekt.

In het begin onzer vestiging op *Java* ondervonden wij op *Japara*, door het trouweloos gedrag der inlandfche hoofden, den grootften tegenstand in onze ondernemingen, en onder de regering van den gouverneur-generaal KOEN, werd onze krijgsmagt aldaar, in tijd van vrede, in den slaap overrompeld en verraderlijk vermoord, hetwelk, door bemiddeling van het hof van *Solo*, geschiedde, dat met de vorften van *Jakarta* en *Bantam* heulde, om ons ten onder te brengen, uit vrees, dat onze aangroeiende magt hunne trotschheid fnuiken, en hunne dwingelandij beperken zoude.

De markt is te *Japara* voor den binnenlandfchen handel belangrijk, en de levensmiddelen zijn er goedkoop, daar men er fomtijds dertig à veertig hoenders voor één gulden, en een dozijn ganzen voor drie gulden kan koopen.

De bevolking zal hier ruim acht duizend zielen belooopen, en heeft zich, sedert de laafte tijden, tamelijk rustig gedragen.

Er is hier eene groote moskée met verscheidene daken boven elkander, die van hout gemaakt en met pannen gedekt zijn. In hare nabijheid is een groote renbaan, waarin de inlandfche grooten gewoon zijn, des maandags te paard te rijden, en met

met de lans elkander te bevechten. — Het residentiehuis, dat onlangs gebouwd was, vertoont zich goed voor het oog, en is, overeenkomstig het heete luchtgestel, ruim ingerigt, en biedt al die gemakken aan, die zoo veel bijdragen, om het leven in *Indië* eenigzins dragelijk te maken. De school voor Europefche afstammelingen was zeer bloeiend, had eenen voortreffelijken onderwijzer, en deed de gegronde hoop koesteren, dat de aankomende jeugd, de door het gouvernement aangewende pogingen en kosten, ter bevordering harer ontwikkeling, door leerzaamheid zou weten te waarderen. Naderhand heb ik met belangstelling vernomen, dat de bloei van deze school meer en meer heeft toegenomen, hetwelk aan den kundigen en ijverigen onderwijzer *POSTMA* werd toegeschreven.

Voor de stad liggen kleine eilandjes, die haar eenigzins voor den aanflag der zee bedekken, en tevens een aangenaam gezigt opleveren.

Reeds in 1664 hadden wij te *Japara* een opperhoofd, zoodat toen reeds het belang van die plaats gevoeld werd; wat of eigenlijk aanleiding gaf, dat de opperhoofden aldaar slechts twee of drie jaren, en eene enkele maal vijf of zes jaren met het gezag bekleed bleven, is eene zaak, die veel te gisfen overlaat; was het de zwakke staat hunner gezondheid, of de fpoedige stijving hunner beurzen, of wel iets anders? Ik weet het niet, doch weet wel, dat gedurige verandering en verplaatsing van residenten of opperhoofden eenen na-deeligen indruk op de bevolking maakt, die immer

roept: „*Toewan baroe, printah baroe* (nieuwe heeren, nieuwe wetten).”

Van *Japara* reisden wij voort naar *Joana* (*Djawanana*), en zagen onder weg de ongelukkigste voorwerpen, die het oog aanschouwen kan. Eene vrouw was door de *elephantiasis* zoo deerlijk geteisterd, dat op verscheidene plaatsen van haar lichaam de verrotting reeds groote verwoestingen had aangerigt, en haar eene arm bijna geheel was afgevallen. Eene ondragelijke lucht belette mij haar te naderen zoodat ik haar eenig geld moest toewerpen, dat zij met de eene nog gezonde hand oprapen en bewaren moest, totdat de een of ander medelijdende haar daarvoor eenige spijs bezorgde. Deze ongelukkige personen waren uit hunne dorpen verwijderd, omdat zelfs hunne bloedverwanten met eenen sterken afkeer tegen zoodanige zieken, die als melaatschen beschouwd worden, vervuld zijn.

De weg was eentoonig, en ik verheugde mij toen wij te *Joana* aankwamen, alwaar de adfistent resident ons opwachtte, en minzaam ontving. Hij verschaftte ons de gelegenheid, twee bijzondere menschen te zien, die tot het geslacht der kakkerlakken behoorden. In plaats van zwart of bruin, zoo als de Javanen zijn, waren zij wit, even alsof zij met meel besmeerd waren, hunne haren waren rosachtig en hunne oogen rood, welke laatste dan ook geen sterk daglicht konden verdragen, in de schemering zagen zij zeer goed. Hun spraakvermogen en gansche lichaamsbouw waren zwak, en hun geheel voorkomen boezemde een wonderlijk ge-

gevoel, eene soort van deernis in, waaraan ik den regten naam niet weet te geven; welligt dat hui- vering het regte woord voor de gewaarwording is, die ik op het zien van hen gevoelde.

Van *Joana* reisden wij naar *Rembang*, door- gaans in de nabijheid van de zee rijdende, en kwa- men aldaar in eenen voormiddag aan. Onzen intrek in het logement genomen hebbende, bevonden wij, dat het zeer slecht was, en verheugden ons, dat de vriendelijkheid van den resident, die ons gedu- rig aan zijne tafel noodigde, het onaangename van de herberg vergoedde. — *Rembang* is de hoofd- plaats van de residentie van dien naam, ligt aan de opene zee, en heeft aan haren oever eenen uitmun- tenden zandgrond. *Laut rembang* beteekent *opene zee*, zoodat *Rembang* eene natuurlijke benaming voor deze hoofdplaats is.

Rembang drijft eenen voornamen handel in rijst, en levert eenen rijken voorraad van djatihout, dat ons eikenhout in deugdzaamheid overtreft, en vooral op de scheepswerf gebruikt wordt, zoo als zulks nog onlangs diende voor het te *Toeban* ver- vaardigde oorlogschip *de Javaan*, dat thans in *Nederland* dienst doet. — De bevolking, zoo in als buiten de stad, zal ongeveer vijf duizend huis- gezinnen bevatten, en onderscheidt zich door rus- tige geaardheid, levende van landbouw en zeevaart. Bewesten *Rembang* is een klein riviertje van dien naam, doch oostwaarts, bij *Lassem*, dat mede eene aanzienlijke plaats is, stroomt eene groo- te rivier, bekend onder den naam van de rivier

van *Lassem*. Zij is een tak van de rivier *Samangi*, die in *Mataram* ontspringt, en dient voor den afvoer der voortbrengfelen van de bovenlanden.

Over *Lassem* kwamen wij te *Toeban*, een zeeftadje, dat voor twee eeuwen eene aanzienlijke plaats was, en eenen magtigen koning had, die onzen zeeheld VAN WARWIJK zeer deftig onthaalde. De fcheepswerf alhier is beroemd, doch werd in den laatften oorlog verbrand, en zonder tufchenkomst van onze dappere marine zou het er op deze kust flecht uitgezien hebben. Doch zij weerde zich zoo heldhaftig, dat de muitelingen teruggedreven of verflagen, en alzoo in hun voornemen, om op *Soerabaya* aan te trekken, verhinderd werden.

De landftreek wordt hier weder bekoorlijker, en het ftadje *Grisfé*, alwaar wij weldra aankwamen, ligt zeer fchilderachtig, aan den oever der zee, in de ftraat van het eiland *Madura*, dat men met het bloote oog duidelijk onderscheiden kan, en hetwelk zich fchilderachtig, zoo door eene keten van bergen, als door heerlijk groen vertoont. De levendige vaart door deze ftraat maakt *Grisfé* tot eene belangrijke en aangename plaats; fchepen van allerlei natiën, zoo wel Europefche, als Amerikaanfche en Indifche, zeilen af en aan, en veroorzaken een goed vertier in den handel, die dan ook in deze oorden zeer bloeiende is. *Grisfé* was eene residentieplaats, doch is naderhand in eene adfistentresidentie herfchapen, ten einde gelden voor 's lands kas te befparen.

Te *Soerabaya*, een der hoofdsteden van *Java*, vertoefden wij verscheidene dagen, en vermaakten er ons tamelijk wel. Deze stad, de hoofdplaats van de residentie, heeft eene schoone en breede rivier, en is de geschikteste voor den handel van geheel *Java*. Eene veilige en ruime ree kan een groot getal schepen bevatten, en wordt bij stormen niet onveilig, omdat het nabijgelegen eiland *Madura* de onstuimigheid der zee tempert. In de rivier worden zelfs groote schepen, die op zijde gehaald worden, gekalesaterd. Rivier en ree wemelen van de menigte prauwen, die af- en aanvaren, om levensmiddelen en koopwaren van en naar boord te brengen.

De stad zelve is volkrijk en levendig, en hare constructiewinkel zeer bloeiend, dezelve bevat de munt en is de verzamelplaats der ervarenste Javanen, die hier duidelijk aantoonen, hoe ver zij het onder eene goede leiding in handwerken brengen kunnen. In het smeden, timmeren, kunstdraaijen, metaalgieten, verwen enz., hebben zij eenen graad van volmaaktheid bereikt, die verwonderlijk is, en bewijzen, dat ook zonder Chinezen *Java*, uit zijnen eigenen boezem, zeer goede werklieden zoude bekomen, hetwelk thans moeilijker is, omdat de listige en schrandere Chineesen den nijveren Javaan onderdrukt, en zijnen moed uitdooft.

Rondom *Soerabaya* zijn verlustigende wandelwegen, prachtige tuinen, vruchtbare velden, frische stroomen en vrolijke inlanders, zoodat, wat de

omstreken betreft, *Soerabaya* boven *Batavia* de kroon zou spannen. De regent heeft eenen grooten dalem (paleis) en leeft op eene Oosterfche wijze. De Javanen vervaardigen hier allerlei aardigheden, als: schildpadden kammen, rottingen, pijpen, mandjes, doosjes en andere voorwerpen, die zij veelal aan de Europeanen, die naar hun land terugkeeren, verkoopen. Er is hier een groot Chineesch kamp, waarin veel handel gedreven wordt. Men treft hier eene Hervormde en eene Roomsche kerk aan, die ieder eenen leeraar heeft. De heer POTTER, bekend door zijne reizen, stond hier als predikant, huisvestte mij met alle mogelijke gulheid, en liet mij de omstreken naauwkeurig bezigtigen; weinige jaren daarna is hij hier overleden, en zijne familie moet, zoo als mij verzekerd is, hier gebleven zijn.

Soerabaya bevat vele geregelde straten, alle met gemetselde gebouwen, die door Europeanen of hunne afstammelingen bewoond worden, en kan te regt als eene aanzienlijke stad beschouwd worden. — De inlandfche vrouwen zijn hier zeer ontuchtig en begeven zich in menigte aan boord van de schepen die ter reede liggen, ten einde van het scheepsvolk de zuur gewonnen penningen, op eene schandelijke wijze, meester te worden. Dit kwaad, dat nog geduld wordt, heeft het voordeel, dat de matrozen niet naar wal gaan, en alzoo minder in de gelegenheid zijn, om zich in sterken drank te buiten te gaan, dan wanneer zij deze vagebonden van vrouwen in hare woningen bezochten; echter worden

den zij meest allen door kwalen, die de gevolgen hunner ontucht zijn zoo hevig aangetast, dat vele hunner er onder bezwijken, en in zee geworpen worden, doch veelal te befmet zijn, om tot prooi voor de haaijen of krokodillen te dienen.

Onze reis voortzettende, kwamen wij te *Pasarocwang*, ook wel *Pesocroewan* genaamd; beteekende het eerste *geldmarkt*, en het laatste *afgezant*. Deze stad is vrij aanzienlijk, en bevat vele duizende huisgezinnen, en was, in oude tijden, de hofplaats van eenen vorst, die *SOERAPATI* genaamd werd. Rijst, verfftof, vogelnestjes, rundvee en gevogelte zijn de voornaamste artikelen, welke hier gevonden worden. In 1707 is deze stad door den oorlog deerlijk geteisterd; thans wordt zij, benevens de residentie, door eenen resident en eenige regenten geregeerd. In hare nabijheid stroomen de rivieren *Gombong*, *Garoeda* en *Radjusa*, die alle in zee uitloopen. Het land is voortreffelijk schoon, en wordt naar den kant van *Besoeckie* nog heerlijker. Verschillende soorten van bergen, land- en zeegezigten maken dit oord inderdaad tot een paradijs. Te *Probolingo* is een aanzienlijk fort, dat, in tijd van nood, van veel dienst kan zijn. Een adfistent-resident is aldaar met het gezag belast, en kan, zoo hij de eenzaamheid bemint, de natuur in al hare schoonheid genieten. Tot aan *Bazoeckie* of *Besoecki*, dat *heil*, *welvaart*, *geluk* beteekent, konden wij met den wagen komen, en zelfs nog verder, doch wij lie-

ten het rijtuig aldaar staan. Inderdaad, men kon geenen beteren naam aan dit landschap geven, het is het ware clyfium van *Java*. Ja! *Befoekie* is een luthof, te schoon, om naar waarde geschilderd te worden, het schijnt, dat de natuur al haar vermogen verspild heeft, om aan dit oord alle bevalligheid, waardigheid en schoonheid te schenken, en hij die er eenmaal geweest is, vergeet het nimmer.

Des avonds, na onze aankomst, kwam er een Javaan, door eenige kameraden bijgestaan, eenen tijger bij den resident brengen, dien hij zelf had afgemaakt. Met eene eenvoudigheid, die alle begrip te boven gaat, verhaalde hij, dat hij op het oogenblik, dat hij zich in de rivier wilde gaan baden, door den gezegden tijger in de lendenen aangevalen, die ook de bloedige kenteekenen daarvan aantoonde, zijnen kris had getrokken, en het bloedorstig dier zoodanig gewond had, dat hetzelfde hem had moeten loslaten, en door bloedverlies was nedergevallen; weshalve hij nu om de premie verzocht, die op het dooden van eenen tijger gesteld was. Deze onverschrokken man, vertoonde zich in het minst niet onthutst, en men zou gezegd hebben, dat hij over de vischvangst of over zijne buffels sprak. Is dit onverschilligheid, koelbloedigheid of verstand en bedaardheid van geest? Er zijn menigvuldige voorbeelden van dien aard op *Java*, en hoe ook zijne gemoedsgesteltenis in zoodandige omstandigheid wezen mogt, moet hij voor-

zeker toch eene bedaardheid van geest bezitten, die den grootsten wijsgeer bij zoodanigen aanval zelden bezitten zou.

Van *Befoekie* reden wij te paard door een groot gevolg vergezeld, door de akeligste wildernis en de eenzaamste oorden naar *Banjoewangie*. Deze togt was zeer vermoeijend, gloeiende hitte, doodsche stilte en moeilijke wegen, maakten het voortgaan bijna onmogelijk. In deze woeste streken te overnachten was ongeraden, uit hoofde der menigte tijgers, die hier hunne voornaamste wijkplaats van geheel *Java* hebben gevestigd, en wier gebrul wij in de nabijheid gedurig hoorden, en ons, hoewel goed gewapend, zeer akelig klonk.

Wij reden tegen den avond, toen de hitte geweken was, versnelde voort en met het vallen van de duisternis gelukte het ons *Banjoewangie* het uiterste punt van *Java's* oostkust te bereiken.

Dankbaar voor de afgelegde reis sliep ik gerust in, en ontwaakte des anderen daags vrolijk, het uitzigt hebbende op de straat *Bali*, en op het eiland van dien naam, dat nog geene twee uren van *Java* verwijderd is. In het vervolg van mijne beschrijving zal ik gelegenheid vinden eenige aantekeningen over het eiland *Bali* mede te deelen.

De residentie *Banjoewangie* wordt voor de ongezondste van geheel *Java* gehouden, en door velen als eene plaats van ballingschap beschouwd, dewijl de Europeanen er doorgaans zeer spoedig door kwaadaardige koortsen worden weggerukt.

Niettegenstaande de ongezondheid van dit oord,

is

is het echter zeer vruchtbaar, en leverde vroeger peper, die door misdadigers, welke van elders alhier gebannen waren, aangekweekt en geplukt werd. Van *Grisé* tot aan den oosthoek van *Java*, is de taal vermengd, gedeeltelijk met het Madureesch, dat een' onaangenamen klank heeft, en gedeeltelijk met het Balisch, dat zachter klinkt. Aan de noordkust vindt men geheele kampongs van Madurezen, die zich op *Java* hebben nedergezet en door hunne dapperheid beroemd zijn.

In vroegere tijden had men aan den oosthoek van *Java*, de vorstendommen *Panaroekan* en *Belimbangam*, die beide vervallen en onder ons gouvernement gebragt zijn, zoodat gansch *Java*, met uitzondering van de vorstenlanden, die echter slechts als in leen aan den keizer van *Solo* en den sultan van *Djokjokarta* zijn afgestaan, aan het Nederlandsche gezag onderworpen is. De bergen, welke in de nabijheid van *Banjoewangie* liggen, zijn vulkanisch, en hunne kruinen door vroegere uitbarstingen ingestort. Sedert lang hebben zij niet gebrand.

De weg, dien wij hadden afgelegd, was bijna drie honderd uren gaans, hetwelk door de bogten, die dezelve bevat, veroorzaakt wordt. *Java* is bijna twee honderd uren hemelsbreedte, en *Batavia* veertig uren van den westhoek, zoodat wij in een rechte lijn gerekend, honderd zestig uren hadden gereisd.

Om niet in gedurige herhalingen te vervallen, heb ik niet gedurig van onze bezigheden gesproken, en merk hier

hier alleen aan, dat zij voor den heer BLUME hoofdzakelijk bestonden in de uitbreiding der inenting, en al wat daartoe in betrekking staat, waardoor hij zich de dankbaarheid der bevolking en de goedkeuring van het gouvernement heeft verworven. Wat hij als natuuronderzoeker kon waarnemen, verzuimde hij nimmer, en was onvermoeid arbeidzaam, om de kennis der natuurlijke historie uit te breiden. Mijne werkzaamheden doelden voornamelijk, om de taal, zeden en gewoonten der bevolking te leeren kennen, hetwelk mij naderhand van wezenlijk nut is geweest. Mijne denkbeelden over *Java* en de Javanen zal ik later trachten te ontwikkelen, dezelve zullen door meerder ondervinding, dan ik, na het doen dezer reis, had, ondersteund, meerdere waarde verkrijgen, en niet als enkele vrucht van losse of oppervlakkige opmerking te beschouwen zijn. Mijne latere betrekkingen onder de inlanders gaven mij aanleiding hen van verschillende kanten te leeren kennen.

Bij eenen bewolkten hemel was onze terugreis naar *Besoekie* veel gemakkelijker, dan de togt naar *Banjoewangie*, dien ik niet ligt vergeten zal.

Van *Besoekie* reisden wij met den meesten spoed over den grooten weg naar *Batavia* terug. De heer BLUME had aldaar belangrijke zaken te regelen en ik werd als naar huis teruggedreven, door de mij bedroevende tijding van de toenemende ziekte mijner moeder; zoodat wij weinig nachtrust genoten, en van *Soerabaya* naar *Samarang*, een' afstand van zeventig uren, in een etmaal afreden.

In

In het woud van *Viléri* werden wij door plasrengens overvallen, en in het holle van den nacht verplicht, met het rijtuig, een' geruimen tijd, in den modder te blijven zitten, daar nog het voortzweepen der paarden, noch het roepen om hulp ons van eenig voordeel was. Niet voor dat de paarden uitgerust waren, konden wij de reis voortzetten, en troffen vervolgens geene hinderpalen of moeilijkheden op onzen weg meer aan.

Het postwezen op *Java* is uitmuntend, en over het geheel beschouwd onverbeterlijk. De koetsiers zijn volkomen voor hun vak berekend, en kunnen met hunne lange zweepen klappen, dat er de ooren van tuiten. De paarden zijn veelal vlug en sterk, en de loopers (jongens die op de paarden moeten passen) allerbehendigst. De schoonste wegen veroorloven den wagen met de meeste snelheid voort te rollen, zoodat men, zoo als zoo even vermeld is, zeventig uren in een etmaal kan afleggen, iets, hetwelk in *Europa* schaars zal worden aangetroffen.

Bij mijne terugkomst te *Batavia* diende ik een rapport aan het gouvernement, over mijne opmerkingen in, dat met welgevallen ontvangen werd; doch ik vond mijne moeder, door ziekte, ten uiterste afgemat en verzwakt. Slechts eenen enkelen avond mogt ik het genoegsmaken mij met haar te onderhouden. Hare belangstelling in het lot harer kinderen was zoo groot, dat zij onder het gewigt van dezelve als gebukt ging. Haar einde voelende naderen, bekommerde zij zich ten sterkste over haar kroost. Hoe gaarne zou zij aan hare,
in

in *Europa* achtergeblevene, lievelingen nog een' kus, zoo als eene stervende moeder die alleen kan aanbieden, hebben willen geven, maar dit heil mogt zij niet smaken. Weinige uren voor haar verscheiden, was zij zoo kalm en schijnbaar beter, dat de geneesheeren aan hare herstelling niet meer wanhoopten, en wij eene hoop koesterden, die zalig was; doch, helaas! te spoedig grievend te leur gesteld werd. Hare krachten waren dermate uitgeput, dat zij, bij eenen nieuwen aanval van koorts, zichtbaar begon af te nemen. Mijne pogingen, om haar nog te laven, werden spoedig vruchteloos. Teederlijk zeide zij mij: „Vaar eeuwig wel!” en stierf in mijne armen. Het smartelijke van dit verlies kan ik niet uitdrukken. Zij, die eene brave moeder verloren, zullen mijn gemis beseffen, en gaarne een' traan aan de asche wijden eener vrouw, die de teederste moeder, de deugdzaamste echtgenootte en de braafste burgeres was, die men zich zou kunnen voorstellen. Dit getuigde gansch *Batavia*, en de achting, die men haar toedroeg, was zoo groot, dat dezelve, tot heden toe, nog niet uit de harten van de inwoners van *Java's* hoofdstad is uitgewischt.

Mijn vader was zelf te ongesteld, om van dit hartverscheurend sterfgeval aan onze familie, in *Europa*, dadelijk kennis te geven; ik nam de onaangename taak op mij, om mijne achtergelatene zusters zulks mede te deelen. Ach! hoe moeilijk viel het mij, om haar, die in eenen genoegelijken waan over onzen gelukstaat verkeerden, te grieven.

Ik

Ik moest haar echter, hoe hard mij dit ook viel, de waarheid melden. Haar gezigteinder was nog helder, dezelve moest verduisteren, en een schrikbeeld voor hare oogen opdagen. Zij dachten immers nog, dat de vrouw, die haar het aanzijn gaf, zich in *Indië* zoo gelukkig vond, als eene moeder, die het wel gaat, in afwezigheid van eenige harer lievelingen zijn kan. Ik moest haar de mare doen hooren, dat de dierbare het sterfelijke met het onsterfelijke verwisfeld had, en haar, te midden mijner droefheid, die echter door haar zalig sterfbed eenigermate gewijzigd was, zoo goed als ik vermogt, te troosten.

Mijne brieven werden met het schip *Arinus Marinus* afgezonden, dat, helaas! even buiten straat *Sunda* geheel verging; slechts vier matrozen, die zich aan een stuk hout vastklemden, werden gered, de vijfde, die zich bij hen bevond, verloor zijne krachten, en zonk weg in de golven, op het oogenblik, dat hem eene hand ter redding werd aangeboden. Het verhaal der geredden omtrent het vergaan van dit schip was zeer treurig. Een ijlings ontstane orkaan had dermate op dezen bodem gewoed, dat dezelve met den voorsteven ten afgrond was gezonken, terwijl de schepelingen en passagiers slechts een oogenblik, op den achtersteven, in den schriklijksten doodsnoed en jammerende wanhoop, hunne smeekgebeden, bij radeloos handenwringen, tot God hadden kunnen opzenden, daar zij dadelijk met het zinkende schip, als een pijl, in de diepte werden verzwolgen!

Twee lieve kinderen van mijnen buurman SAK waren onder de pasagiers, en wie verbeeldt zich de smart van hunnen grijzen vader, bij het vernemen dezer verpletterende tijding! Mijne droefheid, die eenigzins bedaard was, werd op nieuw verlevendigd, te meer, daar ik nogmaals het verscheiden mijner betreurde moeder moest melden, en alzoo weder die snaren aanslaan, die immer der ziele geweldige trillingen aanbrengeu.

Ons huisgezin werd, kort na het affterven mijner moeder, geheel ontbonden. Mij n vader ging, tot herstel zijner gezondheid, en als visitator der kerken en scholen, op reis, zoo als zulks in zijne reizen reeds is beschreven. Mijne zuster SARA en mijn nichtje, die bij ons te huis waren, traden in het huwelijk. Mijne jongere zusjes gingen eerst naar de Fransche school te *Batavia*, en vervolgens naar *Europa* terug, en ik betrok een zeer lief huis, in een aangenaam oord, langs den weg van *Goenong Saharie*.

De *cholera morbus*, die reeds in het oostelijk gedeelte van het eiland *Java* woedde, bedreigde weldra de hoofdstad *Batavia*, en joeg reeds voorloopig den angst in aller gemoederen. Bij eenen staanden oostewind naderde deze ziekte weldra, en kwam eindelijk, door de schrik en vernieling vergezeld, in ons midden. Haar spoor was geteekend door verdelging; waar haar verderfelijke adem blies, vielen duizenden slagtoffers om haar te verzoenen. Jeugd noch ouderdom, rijken noch armen, Christenen noch Mohammedanen, blanken
K
noch

noch zwarten werden gespaard door hare verdelgende geesfroede. Er waren dagen, dat er te *Batavia* honderd zestig menschen door haar werden weggerukt, die, door hevige krampen gefolterd, in weinige oogenblikken den geest gaven. De neerslagtigheid werd algemeen, de onverschilligheid nam zichtbaar toe. Een leven, dat zoo, in vollen bloei, alom werd weggemaaid, had minder waarde, het schein, dat men reeds gemeenzaam met den dood werd, want menschen, die men pas in gezondheid verlaten had, zag men kort daarop naar het graf dragen. Bij gebrek aan geneesheeren moest ieder de geneesmiddelen, die verkrijgbaar waren gesteld, aan de lijdens toedienen. Ik had het geluk, niet aangetast te worden, en vele zieken, die ik behandelde, te zien herstellen; doch ik matte mij zoodanig af, dat ik bijna niet gaan kon. In een gloeiend luchtsgestel lijdens te behandelen, die, wanneer zij tot de mindere klasse behooren, veelal in kleine steenen kamers gehuisd zijn, valt zeer moeilijk. Deze kamers moeten gesloten worden, ten einde allen togt te beletten. Hierbij kwamen nog warme baden, en dan de verschrikkelijke toestand der aangetasten, die ik met arak moest doen inwrijven, of, bij gebrek aan hulp, zelfs inwrijven, maakte de behandeling tot eene dier onverdragelijke bezigheden, welke men met den naam van *helsche* zou dienen te bestempelen. Zag ik, door Gods hulp, mijne pogingen zegenen, dan verlevendigde zich mijn moed; doch stierven de behandelenden, dan werd ik mismoedig, en voelde mij-

mijne afmatting des te sterker. Als voorbehoed-
middel werd het gebruik van sterken drank aange-
prezen, en als nu werd door vele Europeanen het
een of ander geestrijk vocht, vooral veel brande-
wijn gebruikt, en niet zelden werd dit gebruik,
dat niet matig geschiedde, oorzaak van heete
kwaadaardige koortsen, die, met den naam van *cho-*
lera morbus gebrandmerkt, de lijders onmeêdoo-
gend wegsleepten. Men moet zich in *Indië* bevon-
den hebben, om al het ijsfelijke van den gezegden
braakloop te kennen.

Het is waar, deze ziekte heeft ook in *Europa*
grootte verwoestingen aangerigt, doch niet in dien
graad zoo als in *Indië*. In *Hongarijen* zijn, vol-
gens de jongste opgave, wel honderd twee en twin-
tig duizend menschen door haar weggesleept, doch
op *Java* alleen, dat slechts zes millioenen zielen
bevat, zijn meer dan tweemaal honderd duizend
lijders voor dien geesfel des menschedoms bezweken.
Geheele dorpen ontvolkt, steden aanmerkelijk ver-
minderd, gansche bevolkingen gevlugt en verhuisd,
ieders naaste bloedverwanten weggerukt! Met één
woord, het was alsof, in den eigenlijken zin, de
engel des verderfs de oordeelen Gods op aarde
verbreidde!

De oorlog met *Palembang* woedde op het he-
vigst. Onze troepen, die ingescheept waren, leden
verschrikkelijk door gezegde ziekte, en onze eerste
aanval werd door den vijand afgeslagen, zoodat
onze vloot moest wijken. Het was een tijd, dat
menigeen de moed verloor, doch de gouverneur-

K 2

ge

*Wloft met met het
offereerde bewilligd 1810 Jan. 17.*

generaal VAN DER CAPELLEN stond vast als eene rots te midden der stormen. Zelfs in de hevigste woede van den braakloop begaf hij zich naar het volkrijke Chinese kamp, en verlevendigde, zoo door zijne tegenwoordigheid als door zijne krachtadige hulp, den moed der verflagene gemoederen. Hoezeer hij zich op zijn buitenverblijf op *Buitenzorg* had kunnen ophouden, was hij gedurig in de hoofdstad, en toonde door zijn voorbeeld, dat hij, die een waar belang in het lot der bevolking stelt, zich doet kennen in tegenspoed.

Door de behandeling van inlanders, die door den *cholera morbus* werden aangetast, had ik de beste gelegenheid, mij in de inlandsche taal te oefenen, en zoo geheel met de eenvoudige huishouding der inlanders bekend te worden. Uit de boeken en geschriften leert men immer eene beschaafdere en hoogere taal, dan uit de gesprekken van de dagelijksche zamenleving. Dat vertrouwelijke, dat huiselijke, dat gemeenzame, hetwelk men in den kring der lagere volksklasse aantreft, en dat zoo onontbeerlijk is, om zich een goed, een waar denkbeeld van den inlander, van zijne behoeften en gewoonten te vormen, put men niet uit de geschriften, die altijd het kenmerk van eenige beschaving en fierlijkheid in uitdrukking dragen, die aanleidende oorzaak kunnen zijn, dat hij, die alleen zijne kennis van de inlandsche talen uit de boeken ontleent, eene geheel onverstaanbare taal spreekt voor inboorlingen, die zich nimmer op het schrijven of lezen hebben toegelegd. Omgekeerd is het hetzelfde geval met

met vele Europeanen, die nimmer de inlandfche talen uit de gefchriften beoefenende, en geenen omgang met fatfoenlijke lieden hebbende, zich alleen met de lagere klasfe ophouden, en door hunne taal juist den trap van befchaving aanduiden, waarop de inlanders ftonden, met dewelke zij verkeerden. Onwetend verraden zij den lagen kring, in welken zij zich hebben rondgedraaid, en die hen zelden tot eer verftrekt. Zoo hoort men dikwerf: „*Loe, kelloor, bangfat, anak tahi ajam etc.*,” zonder dat hij, die deze woorden uitspreekt, er aan denkt, dat hij zich daardoor in de oogen van befchaafde inlanders verachtelijk maakt, en geene aanspraak op de achting kan hebben, die zij zoo gaarne aan diegenen bewijzen, welke zich door zachte en kiefche uitdrukkingen onderscheiden.

Ik las gewoonlijk des avonds met eenen priester in een of ander handschrift, of in den koran, waardoor ik de zuivere uitspraak en tevens den zin der woorden leerde. Dit gaf aanleiding, dat de inlanders, uit de nabuurfchap, onder mijne venfters, of in de galerij van het huis, kwamen luiften, daar zij veel belang in hunne gefchriften ftellen, die zoo moeilijk te bekomen zijn, en tevens nog al nieuwsgierig vallen, om te ontdekken, wat toch den European mag nopen, om hunne taal volkomen meester te worden. Zij namen de grootste befcheidenheid in acht, waren immer zeer ftil, en ik had nimmer reden, om hunne toenadering te verbieden. Inderdaad zij overtreffen vele Europeanen in kiefcheid.

De plaatselijke translateur, de heer KOOL, van wien ik veel geleerd had, overleed, en kort daarna werd ik bij het departement van inlandfche zaken geplaatst, tot eersten commies bij hetzelfde be- noemd, en met de werkzaamheden van de inland- fche drukkerij belast, waardoor mijne inkomsten vermeerderden. Een nieuw veld van arbeidzaam- heid opende zich voor mij, spoorde mijnen ijver aan, en deed mij onafgebroken aan een Nederduitsch en Maleisch woordenboek arbeiden. Met het toe- zigt over de inlandfche drukkerij belast, achtte ik het mij ten pligt, het Arabisch letterzetten te lee- ren, en had er de zelfvoldoening van, dat ik wel- dra die letterzetters, welke in de inlandfche taal en het Maleische schrift onbedreven waren, kon onderrigten, iets, waarvan ik naderhand de beste vruchten oogfte.

Bij het departement van inlandfche zaken werd de briefwifeling, tusschen den gouverneur-generaal en al de vorsten en grooten van *Nederlandsch Indië*, gehouden; confideratiën en advies gevraagd over zaken, de vorsten of de inlanders betreffende; alle publicatiën of besluiten, van algemeenen aard, werden bij hetzelfde vertaald, mitsgaders alle akten van aanstelling voor inlanders. De chef van het departement, ELOUT, wendde veel aan, om dit departement zoo nuttig te maken, als mogelijk was. Hij behartigde de belangen van het gouvernement, en van de vorsten; bevorderde den voortgang der drukkerij, en liet de inlandfche kronijken en oude gefchriften nagaan en vertalen.

De

De heer PEERBOOM, een zeer ijverig jongeling, welke insgelijks bij dit departement arbeidde, overleed, toen hij eenen aanvang gemaakt had met de vertaling der levenschets van den fultan IBRAHIM, vorst van *Eirak (Irak)*, zoodat ik zijne taak op mij nam, en eene geheel nieuwe overzetting van dezelve begon, die in het begin van 1822 gedrukt in het licht verscheen, en wel, met den tekst, met Arabisch karakter, boven aan, het Maleisch, met Italiaansch karakter, in het midden, en de vertaling onder hetzelfde. Zoo moeijelijk mij de uitvoering hiervan geweest was, zoo gretig werd deze arbeid door het publiek ontvangen, zoodat spoedig de exemplaren van dit werk, het eerste in zijne foort, uitverkocht waren.

Het gouvernement betuigde mij deszelfs tevredenheid, en de raad van *Indië*, Mr. J. H. MUNTINCHE, betoonde mij achting en vriendschap. De langdurige ondervinding van dezen zoo kundigen als welsprekenden staatsman, werd voor mij eene onuitputtelijke bron, waaruit ik meer nut kon trekken, dan uit al de werken, welke destijds over *Nederlandsch Indië* waren geschreven.

De gouverneur-generaal, de baron VAN DER CAPELLEN, had de goedheid mij toegenegen te zijn, zoodat ik meer en meer redenen had mij over mijne standverwisseling te verheugen.

Ik trad in het huwelijk met eene Nederlandsche vrouw, in het vooruitzicht eenmaal naar mijn vaderland te kunnen terugkeeren, iets, hetwelk met eene vrouw, in *Indië* geboren, immer met groote

moeijelikheden gepaard gaat. Het huiselijk geluk, dat ik smaakte, deed mij zelden genoegen buiten mijne woning zoeken, en was uitnemend geschikt mijne oefeningen te bevorderen.

Bij resolutie van den gouverneur-generaal in rade, dato 16 Julij 1822, n°. 1, werd ik, als ambtenaar voor *Palembang*, te gelijk met de heeren KRUSEMAN, REIJNST en OLIVIER, benoemd, ten einde in dat rijk, hetwelk door onze roemrijke wapenen was ten onder gebragt, den commisfaris van het gouvernement, die zich op de hoofdplaats bevond, behulpzaam te zijn.

Het rijk van *Palembang* had zich immer, als bondgenoot, onafhankelijk van ons gouvernement gehouden, en enkel het tin van *Banka* aan ons geleverd. Door ontrouw en verraad haalden zich de vorsten van hetzelfde de tuchtiging en straf op den hals, die eindelijk op hun verderf uitliepen. De belangstelling in het lot van het aan ons onderworpen *Palembang*, was algemeen, en mijne nieuwe benoeming vorderde, dat ik mij met den toestand van dat rijk zoo veel mogelijk bekend maakte.

De heer MUNTINGHE, die vroeger op *Palembang* geweest was, gaf mij, zoo wel bij monde als bij geschrifte, die inlichtingen, welke de strekking hadden, mij de toedragt van zaken van dit wingewest te doen kennen; hoofdzakelijk kwamen zij hier op neder.

De strengste maatregelen, door den commisfaris genomen, waren niet dan door onderwerping en
de

de uitgezochtfte betuigingen van trouw en onderdanigheid door den vorst en de zijnen beantwoord, zoodat de klem van ons gezag zich ter hoofdplaats meer en meer vestigde. Verscheidene kwalijk gezinde pogingen der vorften, hadden ons op nieuw overtuigd, van het bedrog, de geveinsdheid, de ontrouw, ja! zelfs het bondbreukig gedrag van beide hunne hoogheden, den foefoehonan en den fultan. Men was alzoo weder in het gevoelen verfterkt geworden, dat het hart van Mohammedanfche dwingelanden door geene weldaden is te vermurwen, dat zij geene verpligting noch dankbaarheid ten onzen opzigte kennen, en dat zij alzoo inderdaad het gezag onwaardig waren, hetwelk men voor als nog in hunne handen liet.

Hoezeer dit nu ook bewezen was, werd het niet raadzaam geoordeeld, den fultan en den foefoehonan met hunne aanhangelingen naar *Java* op te zenden, of indien zulks al gefchiedde, de vorftelijke waardigheid geheel af te fchaffen. De vooronderftelling beftond, dat door deze opzending, indien zij vervangen werden, weinig zoude uitgewerkt worden, daar de prinfen, die tot verkiezing in aanmerking zouden komen, met hetzelfde zuurdeefem doortrokken waren. Van geen hunner kon men ware trouw en gehechtheid aan 's gouvernements belangen verwachten. De meesten zouden hunne rol nog listiger en behendiger hebben weten te fpielen, dan de toen nog beftaande vorften, die door hun gedrag aanleiding gaven, om ons gezag en onzen invloed over hen te verfterken. De verwifeling

der vorftelijke perfonen werd alzoó befchouwd meer nadeel, dan voordeel te zullen aanbrengeu.

De nafporing der fchatten van den ontroonden MAHMOED BADAR OEDIEN, moest volftrekt geen hinderpaal worden, die grootere belangen zou doen achterftaan. De Calcuttafche nieuwspapieren hadden reeds getracht ons eene diergelijke klad aan te wrijven, en er ging te *Palembang* niets om, of het werd getrouw aan de Engelschen te *Bencoelen* overgebracht; geene maatregelen waren genomen, ftrijdig met de waardigheid van ons gouvernement, en onze eer moest ook thans gehandhaafd blijven.

De geheele affchaffing der vorftelijke waardigheid op *Palembang* werd wijders nog onraadzaam geoordeeld. *Vooreerst*, omdat er geene voorbeelden beftonden, die zoodanigen maatregel aan de hand gaven, en omdat de *Palembangfche* natie aan die waardigheid fterk gehecht was. *Ten tweede*, omdat het van voren kon worden beredeneerd, dat het voordeeliger zou zijn, die waardigheid vooreerst nog te behouden.

Alhoewel omtrent *Palembang* de beste bepalingen gemaakt werden, begreep men echter, dat volmaaktheid nimmer het deel is van menfchelijke inrigtingen of inzigten. Er beftond toch nimmer eene regeringsvorm of beftuur, waaronder alle bijzondere belangen zoo volkomen in overeenftemming gebragt werden, met de algemeene of ftaatfbelangen, dat iedere ondeelige met zijn' toefland en met het beftuur van zaken tevreden was. Deze volmaaktheid werd in de verlichtfte deelen
van

van *Europa* nog niet bereikt; en zouden wij ons als onfaalbaar hebben willen beschouwen in het beftuur van Indifche volken? dit doel zou te hoog en boven ons bereik geweest zijn. Dat zelfs de Europefche gouvernementen te vergeefs daarnaar zouden ftreven, blijkt uit den geest van partijfchap en tegenkanting, die zich vroeg of laat onder alle regeringen openbaart. Wij konden ons alzoo niet vleijen, dat er te *Palembang* geene partij, geene klasfe van onvergenoegden zouden blijven beftaan, en moesten de onmogelijkheid bekennen, om allen perfoonlijk te bevredigen.

Nam men de vorftelijke waardigheid weg, zoo nam men tevens datgene weg, in hetwelk de wenfchen, de begeerten en de vooruitzigten der onvergenoegden, als het ware, nog een rustpunt vonden. Men zou hun daardoor de hoop voor het vervolg benemen, hen tot wanhoop drijven, en zij hadden daardoor tot onrustige en gevaarlijke bewegingen kunnen overflaan. Liet men daarentegen de vorftelijke waardigheid beftaan, zoo liet men hun een punt, in hetwelk zij hunne hoop en begeerten bleven vereenigen; en, hield men de vorften flechts in rust, zoo bleven zij allen rustig.

Om den fultan in rust te houden, ontbraken ons geene middelen. Door onze wezenlijke magt en door de vereeniging van onze belangen met die der bovenlandfche bevolking hield men hem in bedwang.

In het genot van een toereikend inkomen, in de eer der uiterlijke vertooning zijner waardigheid en in het geluk der gewone genoegens van zijnen *dalem*

lam, had de vorst beweegredenen genoeg, om de rust boven den opstand te verkiezen. Onder welk oogpunt dus de zaak ook beschouwd werd, kwam het behoud der vorstelijke waardigheid als het raadzaamste, als het verkieslijkste voor. Het doel moest alzoo zijn, de vorsten, onder betooning van zachtheid en beleefdheid, in dwang te houden, en de uitwerkselen van hunne snoodheid en ontrouw tegen te gaan.

Als een middel, dat hiertoe kon dienen, werd het dienstig geacht, dat de soefochoenan met den sultan hun verblijf hielden, benedenwaarts van den commissaris, in den ouden vervallen *kraton*; daar zij, bovenwaarts wonende, ongehinderd hunne correspondentiën met de bovenlanden en nog verder, met de Engelschen, konden voeren, zonder dat er bijkans middel was, om hen te bewaken, of de personen, welke hen daar naderden en omringden, gade te slaan. Eenige inlanders, die als gevaarlijk bekend stonden, moesten voor altijd van *Palembang* verwijderd worden, doch de opzending van staatsgevangenen moest met de meeste spaarzaamheid geschieden.

Het gezantschap, dat te *Batavia* van *Palembang* was aangekomen, bestaande uit de voornaamste prinzen, zou zoo lang mogelijk op de hoofdplaats blijven, ten einde den commissaris te *Palembang* van hunne tegenwerking in den beginne te bevrijden.

De klem, welke onze maatregelen tot nog toe te *Palembang* gehad hadden, mogt men grootendeels

deels toefchrijven aan de fterke militaire magt der hoofdplaats, en hoewel dezelve in de eerfte twee of drie jaren niet wel kon verminderd worden, moest echter het bestuur op dien voet gefchoeid worden, dat zij op den duur niet meer noodig zou wezen.

Er was alzoo, tot beteugeling van het gezag en den invloed van de vorften, een andere fteun, dan de militaire arm alleen noodig; die fteun werd gevorderd, om hunne verkeerde handelingen tegen te gaan, om de bronnen van het land te voorfchijn te brengen, en om uit dezelve zoo wel een beftaan voor die vorften zelve, als een billijk voordeel voor het gouvernement te trekken. Die fteun was alleen te vinden in de eigenlijke klasfen der bevolking, en derhalve moesten hare belangen op het naauwft aan die van het gouvernement verbonden worden. Om dit krachtdadig te bewerkftellingen, moest de commifaris al deze belangen regtftreeks behartigen, door zich de handhaver te toonen van al de infellingen, en de befchermer van de voorregten der inlandfche bevolking, door haar van die lasten, over welke zij klaagden, te bevrijden, door haar de voordeelen deelachtig te maken, die het gouvernement haar toeftaat, en eindelijk, door haar te doen gevoelen, dat het onmiddellijk van het gouvernement en van hem was, dat haar die gunften konden te beurt vallen.

De klasfe der pangérans (vorftelijke perfonen) en pryajies (hoofden), moest door den commifaris aan het gouvernement verbonden worden, door
haar

haar zijnen invloed te doen zien en gevoelen in de handhaving harer regten, wanneer zij zich trouw gedroegen, en door haar te verzekeren, dat er over hunne adellijke goederen zou worden beschikt, wanneer zij die door ontrouw mogten verbeuren.

De mindere hoofden zouden in tijdelijke commissiën gebezigd worden, die voor hen, naar 'slands wijze, zoo wel eervol als voordeelig konden zijn.

Op deze wijze zou er een slagboom gevormd worden tegen den invloed van den sultan en den soefoehonan, dien zij weldra niet meer zoude kunnen verbreken; hun magt en aanzien zou te niet gaan en verwelken, even als die van de sultans van *Cheribon* en *Bantam*. Eenmaal de belangen van land en volk behartigende, moesten de bronnen van *Palembang* strekken tot welvaart van dat rijk, en tot voordeel van het gouvernement, dat zich zoo vele opofferingen voor hetzelfde getroost had.

Naar mate de landbouw zou toenemen, zou het stelsel van belasting, in overeenstemming van deskundige inlandsche hoofden, worden nagezien en geregeld.

Het rijk van *Palembang* was, volgens kontrakt, het eigendom van het gouvernement, en slechts aan de vorsten in leen afgestaan, welk leen, bij ontrouw, kon worden ingetrokken, zoodat hieruit gevolgtrekkingen konden gemaakt worden tot nadrukkelijke verroogen; de vorst moest over alle zaken met den commissaris raadplegen, aan wien de invloed over de hoofden in de bovenlanden

ver-

verzekerd was, terwijl aan de bevolking der bovenlanden de handhaving harer belangen was toegezegd.

Voorts werden er eenige bepalingen gemaakt omtrent de dienstpligtigen, of hen, die heerendiensten bewezen, omtrent de pandelingen, zijnde personen, welke zich aan hunnen schuldeischer als slaven verbonden, omtrent den landbouw en personen, die als gevaarlijk beschouwd, en omtrent andere punten, die, in dienst van den lande, met vrucht zouden kunnen gebezigd worden.

Met de ambtenaren, hier boven vermeld, vertrok ik, met de brik *Emilie*, die door kapitein Ross, een Engelschman, gevoerd werd. Mijne reisgenooten stonden, uit wellevendheid, aan mij en mijne echtgenoot de halve kajuit af, wordende de andere helft door den kapitein betrokken. De spijsen en dranken waren uitmuntend, en de bediening was onverbeterlijk, zoodat ik de drie honderd gulden, die ik voor den overtocht, die slechts vijf dagen duurde, moest betalen, met genoegen aan den gezagvoerder overhandigde.

De reis was voorspoedig, doch een heir van kakkerlakken overviel ons des avonds, als de sprinkhanen, en maakte een gedruis, als de wind door het gebladerte. Deze walgelijke dieren, die een' duim lengte hebben, en bijna zoo dik zijn als eene groote tor, hebben eene vetachtige zelfstandigheid

heid bij zich, die, wanneer men hen doodtrapt, aan den grond blijft kleven, en allen eetlust beneemt. Men vindt hen het meest op schepen, die suiker geladen hebben, waar zij op azen, en het is bijna onmogelijk hen uit te roeijen, daar hunne eijertjes, die overal verstrooid zijn, en door de warmte van het schip uitgebroeid worden, niet kunnen gevonden worden.

De rivier de *Soengfang* werd in vier dagen bereikt. Deze rivier heet eigenlijk *Moefie*, doch draagt veelal den naam van *Socngfang*, ontleend van eene spruit, die in de *Moefie* uitloopt. Niet ver van hare monding ligt het *Muggeneiland* (*Poelaú Njámok*), en verdient dien naam volkomen. Nergens trof ik zoo veel en zulke groote muggen aan als hier; hun beet was fel en scherp, en wij trachten ons door kleeding en berooking van hen te bevrijden, hetwelk ons eenigermate gelukte, doch des nachts kwelden zij ons geweldig, en lieten de sporen hunner bloeddorstigheid op de huid achter.

Eenige prinzen onze aannadering vernomen hebbende, kwamen ons aan boord minzaam verwelkomen, en dachten van ons opheldering over hun toekomstig lot te vernemen, doch konden hunne hoop, te dien opzichte, niet bevredigen, daar wij hen alleen de verzekering konden geven, dat het gouvernement bijzonder ten doel had, om personen van verdiensten te beloonen. Na eenige pligtplegingen werden wij van deze wellevende, doch nieuwsgierige bezoekers, die terugkeerden, bevrijd.

De rivier van *Palembang* is bekoorlijk, en op som-

fommige plaatfen drie duizend voeten breed. Hare beide zoomen zijn met voortdurend groen verfierd, waarin men verfchillende apen ziet dartelen, die, op de kluchtigfte wijze, van den eenen op den anderen tak fpringen, en ook fomtijds aan den oever komen fpelen.

Des avonds zagen wij fommige boomen zonderling verlicht door millioenen vuurvliegjes, die bij zwermen door het loof wemelden, en gedurig van plaats veranderende, even als vuurvonken, het oog boeiden. Deze vliegjes hebben een phosphorifch vocht, dat door het achtereinde van hun ligchaam zichtbaar is, en veel licht verspreidt, zoodat een enkele, onder het glas van een zakuurwerk gelegd, voldoende is, om des nachts de wijzers te onderscheiden, en den tijd te doen kennen.

Niet ver van de hoofdplaats, kwamen eenige ambtenaren ons met onze behoudene aankomst welkom heeten, terwijl de adfistent resident **DONKER** mij en mijne echtgenoot, met zijne overdekte floep, afhaalde, en ons tafel en bed aanbood, hetwelk door ons erkentelijk werd aangenomen. Alle blijken van gulheid en gastvrijheid bewees hij ons, en heeft ons daardoor duur aan hem verpligt. — De commiffaris **J. VAN SEVENHOVEN** ontving ons alderminzaamst, en had reeds voor ieder onzer, zoo wel voor huisvesting als voeding, gezorgd, zoodat wij in hem den zelfden menfchenvriend herkennen, die hij op *Java* immer geweest was.

De commiffaris belastte mij met de politie, hetwelk voor mij aangenaam en nuttig was, daar

zaken, van allerlei aard, door mij onderzocht moesten worden, en ik alzoo dagelijks gelegenheid had anderen van dienst te zijn, mij in de Maleische taal meer en meer te oefenen, en mijne woordverzameling te verrijken. Er bestond eigenlijk geen regt op de hoofdplaats, daar gunst, willekeur of omkoopng de eigenlijke drijfveren der inlandische regters waren. De regterlijke magt was in tweeën verdeeld; de eene bestond in de regtbank van den geestelijken panghoeloe, die onderzoek hield en uitspraak deed in alle zaken, welke op geboorte, huwelijk, echtscheiding, sterfgevallen, erfregt en bloedverwantschap betrekking hadden. De leden van dezen raad waren uit katiebs (geestelijke schrijvers) gekozen, die door den panghoeloe werden voorgesteld, in zijn belang stonden en zich bij het doen van uitspraak naar hem regelden. Deze personen namen den schijn aan, dat zij de voorschriften van hunne godsdienst tot grondslag hunner handelingen hielden, doch wisten dezelve zoodanig uit te leggen, als het beste met hun voordeel strookte. De andere regtbank behandelde alle politie- en crimineele zaken onder eenen tommongong, die een' djakfa als aanklager had, welke wederom door een minder ambtenaar werd bijgestaan. Het regt was voor dit hof gewoonlijk aan de zijde van de aanklagers, die bijna altijd hooger in rang waren, dan de beschuldigten, daar zelden een mindere zijnen meerderen voor eene regtbank durfde trekken.

Na gehouden onderzoek, droeg ik den commissaris-

fa-

faris de zaken voor, die in billijkheid uitspraak in dezelve deed, en immer trachtte de partijen te bevredigen. Enkele zaken maakte mijne verontwaardiging gaande; de grootste mishandelingen werden mij bekend, en veroorzaakten zeer veel moeite en inspanning, daar de aanklagers op de genoemde regtbanken, met welke ik mij verstaan moest, een' invloed uitoefenden, die alle inspanning vereischte, om verijdeld te worden.

De dwingelandij was te *Palembang* zeer ver gegaan, zij beschikte willekeurig over de eigendommen van anderen, rukte vrouw en kind van den huisvader af, floot den laatste in ketenen, en belette hem, door middel van hem een tjangkah (houten knijper) op den keel te zetten, het schreeuwen. Deze en diergelijke zaken moest ik onderzoeken, en had het onwaardeerbaar genoeg, door den commissaris gerugsteund en gehandhaafd, verscheidene ongelukkigen der vrijheid te hergeven en eenige schuldigen te doen straffen.

Het was niet vreemd vrouwen voor de balie te zien verschijnen, die, als gemagtigden van sommige partijen, de zaken harer lastgevers met eene welsprekendheid en list verdedigden, dewelke verwondering verwekten.

Door mijne ambtsbetrekking kwam ik met alle standen der Palembangfche bevolking in aanraking, en zag, dat de minderen onderdrukt en de grooten dwingelanden waren. De soefochoenan ontving mij met eerbewijzingen, en hoopte door mij iets ten zijnen voordeele bij den commissaris aan te wenden.

den. Met den sultan speelde ik schaak, die zichtbaar misnoegd werd, als ik hem schaakmat zette, zoodat ik nimmer het tweede spel van hem wilde winnen, te meer daar hij mij gezegd had: „dat „geen pifangboom twee malen vruchten moet draagen (*).” De pangeran adipati MOEDAH ABDUL RAHMAN scheen mij toe de braaffte te zijn, en maakte aanspraak op mijne achting; hij bezat wel eenige gebreken, doch had een goed hart, en heeft mij geene redenen gegeven, mij over mijne keus te bedroeven.

Te *Palembang* had de volgende gebeurtenis plaats, die te zeer van de gezindheid des sultans getuigde, om langer aan zijne kwade oogmerken te twijfelen.

Nadat de sultan des morgens bij den commissaris geweest was, die daarna met eenige prinzen en amb-

(*) Ik ontdekte immer onrust bij zijne hoogheid, en als ik mij onverwacht bij hem vervoegde, zag ik spoedig eenige personen vertrekken, die mij, door de beweging en opschudding, die ik bemerkte, vermoeden deden, dat zij als verdacht moesten beschouwd worden, en de vorst alzoo verkeerde oogmerken koesterde. De bijzondere beleefdheid, die mij op hetzelfde oogenblik bewezen werd, bevestigde mij in mijn vermoeden, want de ondervinding had mij meermalen doen opmerken, dat de mensch, die overvallen wordt, wanneer hij zulks niet verlangt, zeer verpligtende is, even alsof hij, door vleijerijen, dengenen, die hem overvalt, van de ongunstige gevoelens poogt af te leiden, die dezelve over hem mogt koesteren.

ambtenaren in de opene gehoorzaal zat; vertoonden er zich twee priesters van *Djambie*, die, door hunne witte kleeding, welke een onheilspellend voor- teeken aanduidt, de aandacht van een' prins boeiden, die hun vroeg, wat zij begeerden? waarop zij een nietsbeduidend en onvoldoend antwoord gaven, terwijl een hunner, genaamd LÉBY, den rechterarm, even alsof hij kramptrekkingen had, bewoog, en kort daarop zijnen kris boven het hoofd van den heer DONKER hield opgeheven. De commissaris waarfchuwde dien heer plotfelings, welke zijwaarts fprong en geen letfel bekwam. De boosdoener naderde den commissaris met rafche fchreden, die hem zijne muts in het aangezigt wierp, hetwelk zijne woede gaande maakte, zoodat hij op eens toefchoot, doch andermaal werd afgekeerd, daar de commissaris hem eenen fchrijfftefenaar naar den kop fmeet. Nu was hij ontembaar, en zou den commissaris doorftoken hebben, doch werd, door een' jongen prins, zoodanig gekrist (met een' ponjaard doorpriemd), dat het wapen, in den rug ingegaan, door het buikvlies doordrong. Nu ftak hij in het rond, en wondde een' der omftanders op verfchillende plaatfen, doch werd, in een oogenblik, van alle zijden aangevallen, doorhakt, doorftoken, vertrapt, en diende nog aan de toefchietende wacht om hunne bajonetten te verwen. Deze ellendeling was niet dadelijk dood, en blies ftuiptrekkend zijne zwarte ziel uit. Hij was onkenbaar; zijn bloed verwde den troon en de gehoorzaal; zijne haren ftonden ftekelachtig omhoog,

hoog, en zijn verdraaid gelaat verwekte het afgrijzen in het rond.

Dit alles was het werk van een oogenblik, zoodat ik, van het politiekantoor, de groote beweging, die er plaats had, ziende, naauwelijks tijd had, om de oppassers in tweeën te verdeelen, de eene helft aan den trap van het kantoor latende om het afklimmen te beletten der menigte, welke zich op de galerij bevond, en, volgens inlandsch gebruik, met krisfen gewapend was, en de andere helft medenemende, om bijstand te verleen, zoo dezelve gevorderd werd.

De gezegde priester gevallen zijnde, liep zijn makker woedend rond, met een' uitgetogen moordprijem (badé-badé), doch viel in de handen der politiedienaren, die hem sterk vleugelden, en vervolgens op het kantoor bragten, alwaar hij zoo schuimbekte, dat ik, in geen kwartier uurs, een woord uit hem kon krijgen. Vervolgens bedaarde hij; ik nam hem in het verhoor, en hij bekende, dat hij, met zijn' medemakker, door den sultan, voor twee honderd Spaansche matten, was omgekocht, om den commisfaris van *Palembang* te vermoorden, en dat hun beloofd was, bij het welgelukken van hunnen aanslag, nog eene aanmerkelijke som te zullen ontvangen. Dit verhoor was naauwelijks afgelopen, of de sultan verscheen zelf in den kraton, gevolgd door eene geheele schaar die, volgens 's lands wijze, gewapend was. Ik deed de poort fluiten, toen eenige volgelingen binnen waren, en liet de overige buiten staan. Zijne
hoog-

hoogheid wenschte den commissaris geluk, dat God hem zoo bijzonder gespaard had, en de commissaris deed, na eenige pligtplegingen, den gevangene komen, ten einde nogmaals te hooren, wie de aanleidende oorzaak van het plan was, om den gezegden moord te plegen; doch door de tegenwoordigheid des sultans getroffen, durfde hij de afgelegde verklaring niet te herhalen, en zeide, dat de engel GABRIËL hem en zijnen makker verschenen was, en gelast had, om het hoofd des beftuurs te doen vallen. De sultan vertrok, en de gevangene werd in de gevangenis gezet, alwaar hij meer dan eens herhaalde, dat de sultan hem tot het plegen van gezegd misdrijf had omgekocht, en dat nog andere personen, in eene buurt aan de prinsessen rivier (soengej poetrie) in deze zaak betrokken waren. De commissaris dit vernemende, zond mij naar die buurt, met eenige politiedienaren en soldaten, ten einde te ontdekken, of aldaar ook medepligtigen te vinden waren, mij tot dat einde den gevangene medegevende. Op het midden der groote rivier gekomen zijnde, wierp zich deze ellendeling op zijde van de ranke praauw, die ons overbragt, en deed dezelve reeds water scheppen, in de hoop, ons te doen omflaan en verdrinken; wel overtuigd, dat hij toch ter dood zou veroordeeld worden, en alzoo liever den dood in de golven boven het krisfen verkiezende. Het evenwigt van de praauw werd gelukkig hersteld, doch de soldaten werden zoo woedend, dat zij den ellendeling wilden doorsteken, en ik hen ter naau-

wernood kon bedwingen, hunne regtmatische gramfchap te beteugelen, hetwelk mij echter gelukte, door hen te zeggen, dat deze gevangene er ons nog meer andere zou bezorgen, die wij, zonder hem, niet op het fpoor hadden kunnen krijgen.

Aan den overwal gekomen, moesten wij over enkele bamboezen gaan, die over moerasfige gronden lagen, hetwelk zoo ondoenlijk voor ons was, dat wij genoodzaakt waren, over dezelve te kruipen. De foldaten hadden met hunne wapens de grootfte moeite, en wij waren zeer verheugd, de woning, die de gevangene ons, als verzamelpplaats van flecht volk, aanwees, te bereiken. Dit huis omfingeld hebbende, deed ik de geweren laden, met last, om, zonder nadere order, niet te vuren, en ging met de oppassers het huis doorzoeken, in hetwelk wij flechts de bewoners aantroffen, die dadelijk erkenden, dat de gevangene wel bij hen was gehuisvest geweest, zoo als meer andere perfonen, welke, uit de bovenlanden komende, geen eigene woning op *Palembang* hebben; doch dat zij van de handelingen dezer perfonen volftrekt geene kennis droegen.

Alhoewel geene gegronde redenen hebbende, om deze perfonen te verdenken, meende ik hen voor den commiffaris te moeten brengen, zoodat ik hen mede naar den kraton nam, alwaar zij flechts korten tijd bleven, en naar hunne woning terugkeerden, dewijl er geen bewijs van fchuld tegen hen te vinden was.

De commiffaris leverde vervolgens den gevangene

ge-

genaamd BAKOEL, aan den sultan over, die hem op de markt deed krisfen, en alzoo zijn doel bereikte, om te doen gelooven, dat hij niemand zou kunnen doen ombrengen, om eene misdaad, die hij zelve bevolen had. De ambtenaren, mij niet geloovende, hielden den sultan voor onschuldig, nogmaals vergetende, tot welke uitersten een Aziatische dwingeland kan vervallen; de latere gebeurtenissen hebben hen echter de oogen geopend.

In mijne betrekking, als ambtenaar van politie, moest ik den ganschen dag in de Maleische taal spreken en schrijven, en ik ontving eene menigte brieven, die weldra tot een aanmerkelijk boekdeel aangroeiden, iets, hetwelk mij zoo bijzonder voor mijnen woordenschat diende, dat ik dezelve reeds alphabetisch rangschikte.

Van tijd tot tijd maakten wij togten op de rivier, met welingerigte prauwen, en bezochten de vorstelijke graven, die, in steenen gebouwen gelegen, zeer eenvoudig zijn, en zich door geene sieraden onderscheiden. De tempel, achter den kraton staande, heeft eenen marmeren vloer, en een toren, van welken de bevolking tot het gebed wordt opgeroepen. De oude kraton was geheel vervallen en is nader geslecht geworden. De nieuwe kraton was insgelijks in diep verval, dezelve kon niet meer als eene vesting beschouwd worden, zoo als nog nader zal blijken. De huizen der

Europeërs waren grootendeels op bamboezen vloten op de rivier gebouwd, zij boden eene gezonde woonplaats aan, daalden en rezen met eb en vloed, en hadden het voordeel, gedurig zoodanig verplaatst te kunnen worden, als de eigenaar zulks begeerde, hetzij om digter bij, of verder van den naasten buurman af te liggen, of wel, om naar den overwal verplaatst te worden, ten einde een ander gezigt voor de deur te hebben.

Wandelwegen waren er destijds nog niet, doch zijn naderhand, door de vereeniging der eilanden, die door krekken van elkander gescheiden waren, en door bruggen vereenigd zijn geworden, daargesteld. Ook is op de plaats van den ouden kraton, die geslecht is, een plein ontstaan, dat eene goede wandelplaats is geworden, zoodat *Palembang*, in dat opzigt, veel verbeterd geworden is.

Mijne aantekeningen over *Palembang* zal ik hier, ten einde eene zekere orde te bewaren, in de beantwoording der volgende vragen bijvoegen.

- A. Is de grond van het Palembangfche rijk vrucht- of onvruchtbaar?
- B. Wat levert die grond thans reeds op, en wat zou dezelve nog kunnen opbrengen?
- C. Is de ligging van dat rijk voor- of nadeelig voor den koophandel?
- D. Hoe groot is de bevolking van het Palembangfche rijk? en is dezelve toereikend, om al dat nut en voordeel te verschaffen, wat er van *Palembang* te trekken is?

E.

- E. Welke middelen zouden er aangewend kunnen worden, om die bevolking spoedig uit te breiden?
- F. Hoedanig is de aard der bevolking?
- G. Welke vorsten hebben *Palembang* federt onheugelijke tijden geregeerd, en hoe was hunne regering?
- H. Welke uitwerking had die regering op de onderdanen?
- I. In welk verband stonden wij met die vorsten, en in welk verband staan wij er thans mede?
- J. Gevoelen zich de onderdanen gelukkiger onder het Nederlandsch of onder het voormalig bestuur?
- K. Hoedanig zijn hunne wetten? zijn die beter geschikt voor hen, dan de onzen?
- L. Zal het voldoende zijn, dat de Nederlandsche magt zich enkel op de hoofdplaats vestige?
- M. Wat zijn de middelen, om den landbouw, veeteelt, handel, kunsten en wetenschappen uit te breiden?
- N. Is verlichting voor de bevolking nuttig, of in hoe verre moet zij gewijzigd worden?
- O. Blijft na het betoogde de hoop bestaan, dat eenmaal het Palembangfche rijk gelukkig, en voor ons zoo voordeelig zal worden, als men, bij het zien van deszelfs oppervlakte durft vooronderstellen?

A. Is de grond van het Palembangfche rijk vrucht- of onvruchtbaar?

De

De oppervlakte van dien grond aan de zee-kanten veelal zeer moerasfig zijnde, kan dezelve alleen geschikt beschouwd worden voor rijstvelden (fawa). Die velden, welke ik er gezien heb, stonden zeer voordelig. De houtboschen, in de moerasfige gronden, aan de oevers der stranden, vertoonen zich zeer schoon. Hun aangenaam groen, dat soms, als een loofwessel over de prauwen hangt, levert een fraai gezigt op. Doch het hout zelve, zeer verschillend van dat, waarover ik straks denk te spreken, is zelden zwaar, en dus weinig meer dan voor brandstof geschikt; niet, dat ik hierdoor zou willen beweren, dat het voor den inlander niet dienstig zou kunnen zijn, tot steunbalken in zijne bamboezen woningen, integendeel heb ik het als zoodanig menigmalen, en vooral in den gedeeltelijk verwoesten kampong *Soengsang* zien bezigen.

Hoe verder men de rivier opvaart, hoe hooger natuurlijk de gronden worden, en den naam van bovenlanden bekomen; minder en minder, en eindelijk niet meer moerasfig zijnde, worden dezelve van eenen voordeliger aard voor de teelt van verscheidene voortbrengselen, als: koffij, rijst, katoen enz. Hoe hooger men komt, hoe zwaarder houtboschen men aantreft, die voor vele zaken geschikt zijn, zoo als ik, bij de beantwoording der vraag B, hoop aan te toonen.

Het land met verschillende rivieren doorsneden zijnde, welke van de ontzettende gebergten immer

genoegzamen toevoer van water ontvangen, kan, door middel van waterleidingen, bijna en genoegzaam overal bevochtigd, en mensch en vee toereikend gedrenkt worden. Aan gras en grovere kruiden is geen gebrek, anders zouden er niet zoo vele buffels kunnen gevoed worden, welke dagelijks voor het garnizoen afkomen. In den tijd, dat ik te *Palembang* was, ontstond er wel eens gebrek aan dit hoornvee, doch dit kon alleen aan een gevolg van den kwijnenden en onzekeren toestand der inlanders toegeschreven worden, zoo als ik, bij de beantwoording der vraag K, denk te betoegen.

Het zal wel onnoodig zijn te beweren, dat de grond van het Palembangfche rijk, als een der vruchtbaarste, kan beschouwd worden, weshalve ik tot de beantwoording overga der vraag

B. Wat levert die grond thans reeds op, en wat zou dezelve nog kunnen opbrengen?

Al, wie slechts eenigen tijd met aandacht te *Palembang* verkeerd heeft, zal overtuigd zijn, dat de grond, in de bovenlanden, de zwaarste houtfoorten oplevert, die men zich verbeelden kan; al, wie de prauw *Puspa Ganda* gezien heeft, welke uit één stuk zeer gaaf hout gebeiteld of gedisfeld is, staat verwonderd. Die prauw, en meer anderen, zijn van tachtig tot honderd voeten lang, en van twaalf tot veertien voeten breed. Het hout zelf is van eene deugdzame zelfstandigheid, en wordt voor den fcheepsbouw zeer dienftig geacht;
an-

andere houtsoorten wedijveren met de Ambonesche, alhoewel er niet geheel mede gelijk staande.

De koffij en rijst, offchoon niet met die van *Java* gelijk gesteld, komt dezelve toch zeer nabij.

De benzoin en harst worden voor zeer goed gehouden, en het was wordt in groote hoeveelheid afgevoerd.

De kokosboomen leveren meer vruchten, dan voor eigen gebruik noodig is, zoodat de bovenlanders die, op hunne vloten, ter verkoop afvoeren. De vruchten zijn er menigvuldig, en volgens den smaak van velen, waarmede ik mij vereenig, lekkerder dan wel op *Java*.

Dit de voornaamste artikelen zijnde, welke ik mij herinner, dat aldaar in het plantenrijk voorkomen; ga ik tot den rijkdom van het dierenrijk over. Onder de viervoetige dieren telt men bijzonderlijk den elefant, wiens kostbare tanden eenen voornaamen handeltak aanbieden. In sommige oorden worden die dieren in menigte gevonden, en kunnen, voor zoo ver zij den landbouw niet verwoesten, als zeer voordeelig aangemerkt worden.

De tijgers zijn er ook menigvuldig; hen uit te roeijen zou allerraadzaamst zijn, daar zoo vele inlanders er de schrikkelijkste slagtoffers van worden. Ik zag een' Palembang, die, voor vele jaren geleden, uit de klauwen van een dier bloeddorstige dieren gered, er nog de afzigtelijkste likteekenen van droeg. De huiden van deze dieren zouden, als winstgevende koopwaar, kunnen uitgevoerd worden.

An-

Andere viervoetige dieren, als: herten, kiedjanga en kantjils, zijn er overvloedig. Schoone, veelkleurige vogels doen de wouden door hunne zangen weërgalmen, en zij bieden den natuurkenner nog veel ter ontdekking aan.

Visfchen, van verscheidenen aard, vervullen de wateren, en niet ver van de stranden vindt men er, die den kiefchen Europefchen fmaak ftreelen, en den strandbewoner een middel van beftaan verfchaffen.

Wat het delfftoffen rijk betreft, zegt men, dat er in de binnenlanden goud, alhoewel in geene groote hoeveelheid, zou te vinden zijn, en dat de moeite, om het te verzamelen, niet tegen de kosten zoude opwegen, die daarmede zouden gepaard gaan.

Kalkaarde wordt er genoegzaam gevonden; aarde voor pannen en vaatwerk is er zoo overvloedig, dat daardoor zelfs handel ontftaat, terwijl de Palembangfche waterkruiken alom beroemd zijn.

En wat zou die grond nog kunnen opbrengen?

Den naauwkeurigen befchouwer kan het niet ontglippen, dat de grond van het Palembangfche rijk, offchoon in vruchtbaarheid voor die van den Javaanfchen zwichtende, echter bijna daarmede kan vergeleken worden. Door wijze inrigtingen en aanmoedigingen zou van dien grond nog veel nut te trekken zijn. Indien geene overheerfching den inlander drukte, geene willekeurige fchikkingen hem van zijne vruchten beroofden, en hij overtuigd was,

de-

dezelve, onder opbrengst van billijke belastingen, te zullen plukken, zou de koffij- en rijstteelt bloeijen, en andere voortbrengfelen, als suiker en indigo, ten volle flagen. De katoenkweekerij, zoo geheel in verval, zou almede, door aanwakkeringen, moeten bevorderd, en het voortbrengfel daarvan, in *China* zoo gewild, tot verlevendiging van den handel, uitgevoerd worden.

De geiten, fchapeu en koeijen, welke men zeer fchaars te *Palembang* vindt, en wier vleesch echter, door de voornaamften des volks, zeer gezocht is en duur betaald wordt, zouden, door er voor eenen geruimen tijd een minder vertier en zorgvuldiger aankokking van te bevelen, overvloediger worden; dewijl het anders, gemerkt de moeijelijkheid om die dieren aan te voeren, te duchten is, dat dezelve binnen korten tijd niet meer op *Palembang* zullen worden aangetroffen.

Wat de zware houtbosfchen betreft, zou men daarvan veel voordeel, voor den aanbouw van fchepen, kunnen trekken, en de fraaijere houtfoorten zouden zeer dienftig zijn voor de vervaardiging van huisraad, indien de bergbewoner, op eene gefchikte wijze, hetzij door verffchaffing van kettinggangers of buffels, werd te gemoet gekomen. Het is genoeg bekend, dat te *Palembang* goede timmerlieden zijn, en dat zij, onder eene kleine leiding, al zeer fpoedig fraaije meubelen zouden vervaardigen, die zij, met eene redelijke winst, zouden kunnen flijten, of in ruiling, voor benoodigde goederen, die door de fcheepvaart aangevoerd worden, van de

25 hand

hand zetten, weshalve ik mij overtuigd houd, dat het Palembangfche rijk, onder andere inftellingen, meer zou kunnen opleveren.

C. Is de ligging van het Palembangfche rijk voor- of nadeelig?

Een land, doorsneden met rivieren, welke de grootste koopvaardifchepen, tot eene aanmerkelijke hoogte, het opvaren toelaten, kan toch wel niet anders dan zeer voordeelig befchouwd worden. Vreemdeelingen kunnen met gemak hunne koopwaren tot aan de hoofdplaats en verder opvoeren. Ongetwijfeld wordt hierdoor de doorftraling in den handel oneindig meer bevorderd, dan door andere midde-len, waarvan men genoodzaakt is, zich, bij ontftentenis van die wateren en rivieren, welke den toe- en afvoer te *Palembang* zoo zeer bevorderen, te bedienen. Niet alleen de *Soengfang* en de *Zoutrivier*, maar de *Hogan* en anderen zijn zoo vele kanalen, welke den landman uitlokken, om slechts te planten en te oogften, ten einde, door middel van gemakkelijke afzendingen van de vruchten zijner handen een goed middel van beftaan te vinden. Hoe dikwijls heb ik mij zelf niet overtuigd van het beweerde; verfcheidene bamboezen vlothuizen zag ik naar de hoofdplaats afzakken, ten einde aldaar de overgewonnen vruchten te flijten, of, dezelve fomtijds op andere vaartuigen overladende, naar *Bangka* en elders ter verkoop aan te bieden.

De inlander, welke, tot heden toe, nog tot traagheid overhelt, befchouwt voornoemde kanalen

als zijne vrienden, welke hem, op eene gemakkelijke wijze, van zijne overvloedige vruchten ontlasten; en met regt zou men mogen vooronderstellen, dat de oneindig wijze Voorzienigheid, die uit alle plannen het volmaaktste koos, dit land, hetwelk bijna onder de middellijn ligt, en dus, door de hitte van de luchtstreek, allerongefchiktst voor lastdragers en lastdieren zijn zou, bijzonder door zulke rivieren en waterleidingen beweldadigd heeft.

Bergachtig zijnde, is de toevoer van water, gemerkt de vele regens, welke genoegzaam voortdurend op de hooge bergen vallen, bijna altijd voldoende, en daar, waar men nog zou wenschen nieuwe waterleidingen te maken, zou zulks weinige tegenkantingen ontmoeten. Met genoegzaam water en met de bijzondere bekwaamheid van den inlander in dat vak, kan men in dit opzigt alles verrijgen, wat men begeert.

Het rijk van *Palembang*, ten opzichte van deszelfs ligging tusschen andere landen, is allerveroordeeligst. Van *Java* kan men, met eene gunstige gelegenheid, in vijf dagen te *Palembang* zijn; van *Bangka* is de overvaart zeer klein; de monding van den *Soengsang* is somtijds zichtbaar van dat eiland. Ten opzichte van *Poeloe Pienang*, *Malakka* en *Linga*, is het ook allerveroordeeligst gelegen; jammer maar, dat wij niet in het bezit van de eerstgenoemde plaats, dien sleutel van *China*, zijn, dan zou niet alleen *Palembang*, maar ook *Padang* en andere posten op *Sumatra*, door spoedigen bloei tot eenen hoogen trap van welvaart rijzen.

Voor

Voor vijandelijke aanvallen is *Palembang* door de natuur zelve al zeer sterk beveiligd; van den eenen kant maken de moerassen, en van den anderen kant de bergen de aannadering van vreemde ontveldigers bijna onmogelijk. Eene wel verdeelde krijgsmagt is, offchoon niet sterk zijnde, in staat eene zeer groote magt te wederstaan. De onderzinding leerde ons, dat zelfs de inlander, onder goede aanvoerders, veel tegen Europefche magt vermagt. Voor mij blijft er dus geen twijfel, of *Palembang* moet, door dezelfs voordeelige ligging, als zeer gefchikt voor den handel befchouwd worden.

D. Hoe groot is de bevolking van het Palembangfche rijk, en is dezelve toereikend, om al dat nut en voordeel te verfcchaffen, dat er van te wachten is?

Tot dus verre mogt ik mij verheugen, nog weinig anders, dan voordeeligs van *Palembang* te melden; het fmert mij zeer, dat ik deze vraag niet zoo gunftig zal kunnen beantwoorden. De geheele bevolking zou, volgens fommige mij geemaakte rapporten, nog geen driemaal honderd duizend, en volgens andere nog geen tweemaal honderd vijftig duizend zielen beloopen. Van dit geheel getal zou er ten minfte een vijfde gedeelte op de hoofdplaats alleen gevestigd zijn; hetwelk al zeer weinig tot bevordering van den landbouw kan bijdragen. Arabieren, die, door hunne fchraapzucht en invloed, den inlander geen winstje gunnen; Chinezen, die denzelven uitmergelen, en dan

al de grooten, die nog veelal hunne pandelingen onderdrukken, zoodat zij tot den akkerbouw weinig aangemoedigd worden, zijn alle zoo vele beletfelen, dat het thans moeilijk wordt, om van dat vijfde gedeelte dat nut te trekken, hetwelk er, bij eenen anderen toestand van zaken, van zou te wachten zijn. Dit in aanmerking genomen, zal elk mij gaarne toestemmen, dat de bevolking onvoldoende is, om al het mogelijke voordeel van dien uitgebreiden grond, welken het rijk van *Palembang* beslaat, te trekken. Onafzienbare velden toch liggen nog onbebouwd, dezelve vragen slechts handen, om de rijkdommen, welke zij bevatten, overvloediglijk op te brengen, maar, helaas! handen, ja! honderd duizenden handen ontbreken om die vruchtbare landouwen te bezaaijen, te bewerken en er de vruchten van in te zamelen. De natuur, hoe mild ook, vermag niet alles, en ik moet dus overgaan tot de vraag:

E. Welke middelen zouden er kunnen aangewend worden, om de bevolking spoedig uit te breiden?

In vruchtbaarheid vele andere volken overtreffende, brengen de vrouwen op *Sumatra* op twaalf jaren reeds kinderen ter wereld; doch, daar de kinderen, vóór hunne geboorte, veelal reeds tot eene eeuwige pandelingschap, of liever, wezenlijke flavernij gedoemd zijn, zoo kan het der moeders niet zeer ten kwade geduid worden, dat zij zich, vóór dat de geboorte van haar kroost plaats heeft, niet genoeg in acht nemen, daar zij te zeer weten,
hoe

hoe moeilijk het haar vallen zal, hetzelfde groot te brengen. Ook veroorlooft haar eigene ellendige toestand haar niet, voor de ter wereld gebragte ongelukkigen, de noodige zorg te dragen; ja! wie beeft niet terug, bij de geheime overtuiging, dat zij hare kinderen, voor of na de ter wereld bringing, van het leven berooven; eene daad, waarvoor de menschelijke natuur fiddert, en waartoe het redelooze vee zeer zelden in staat is. Zonder alzoo het antwoord op de vraag M vooruit te loopen, zal het, dunkt mij, niet ondienstig zijn, het volgende voor te stellen.

1°. Het huwelijk moet onder de bevolking aangespoord en meer geheiligd worden, hierdoor zal onmiddellijk de bevolking toenemen.

De priesters, die ellendelingen, welke het armzalige volk nog ongelukkiger maken, daar zij eenen onbepaalden invloed op hetzelfde uitoefenen, moeten in hunne magt gefnuikt, en tot bereiking van ons doel als middelen en werktuigen gebezigd worden. Zij moeten, op straffe van verbanning, het huwelijk heiligen en meer bevestigen, en ik houd mij overtuigd, dat de bevolking zich spoedig zal uitbreiden.

2°. Even als op *Java* zal men de koepokinenting in voormeld rijk krachtadig moeten invoeren. Het is een overwonnen land, en dus vatbaarder en geschikter om zoodanige instellingen te ontvangen, dan wel andere oorden, waarvan wij, bij lieverleê, bezit hebben genomen. De kinderpokken, welke duizenden menschen 's jaarlijks wegslepen, zullen

in hnnne woede gestuit, de vooroordeelen weggenomen, en de bevolking ontzettend vermeerderd worden. En ten

3°. Waag ik het nog een punt aan te roeren, dat ik almede ter bevordering van de uitbreiding der bevolking dienstig acht.

Wie zijn toch die ongelukkige *orang malajoe*, of die roovers, welke somtijds, in groot getal, tot onheil en verderf, in de bovenlanden stroopen, den inlander vermoorden, hem zijne bezittingen en dierbaarste panden ontrooven, en dusdoende eene onveiligheid doen ontstaan, welke, zoo zij blijft voortduren, allerheilloost voor de bevolking, den landbouw, ja! voor de rust van *Palembang* zelve worden kan? Wat is de oorzaak, dat de verbannen sultan zijne verbondschriften, met het gouvernement gemaakt, heeft verbroken? Wat is de oorzaak, dat de voormalige sultans schatten konden verzamelen, en de laatste de belastingen nog niet eens kon doen innen? Was dit een gevolg van den oorlog? Had de sultan zijnen invloed verloren? Of was het een heimelijk pogen, om ons te verblinden en op verschrikkelijke onkosten te jagen en tijd te winnen? Of stonden zijne mindere hoofden ook in verband met die roovers om den inlander afkeerig te maken van het Nederlandsch gouvernement, dat hun, zoo als hun wijs gemaakt wordt, geene bescherming verleent, en om er zich, ware het mogelijk, bij de eerste gunstige gelegenheid van te onttrekken? Niemand kan mij
doen

doen gelooven, dat een Mohammedaansch vorst, met zijne broeders en verdere vassalen, de ingekankerde heerschzucht, die zoo allervoordeeligst voor de ingebeelde belangen van elk hunner was, zou kunnen afleggen, ons met genoeg zien regeren en behulpzaam zou zijn in de edele pogingen, welke wij ons voorgesteld hebben te bereiken. Zij zien al te duidelijk hunne verguizing, val en wellicht den afgrond voor oogen, waarin zij zeer waarschijnlijk zullen nedergestort worden, wanneer eenmaal de bevolking, door ons regtvaardig bestuur, van al die rampen bevrijd wordende, waaronder de bevolking, tijdens de sultansregeringen, gebukt ging, de oogen opent, en met edele wraak bezielde, al de geledene ellende op de veroorzakers van dezelve doet terugkomen, zoo als zulks veelal, in vroegere en latere tijden, in *Rome* en elders gebeurde, zonder mij thans in geschiedkundige vergelijkingen te willen inlaten.

Hoe het zijn moge, welk verband er al of niet bestaat tusschen de *orang malajoe* en de hoofden; het blijft onbetwistbaar, dat zij allernadeeligst zijn voor de bovenlanden, den inlander met schrik en vrees vervullen, en dus voor de bevolking en den landbouw tot verderf strekken.

Mogelijk zijn zij thans in rust, doch die rust is evenveel te vertrouwen als de schijnbare tevredenheid der vorsten. Zij sidderen voor de krijgsmagt van de hoofdplaats; doch, wie verzekert ons, dat zij rustig zullen blijven, wanneer eenmaal

die krijgsmagt, als overbodig beschouwd, van tijd tot tijd verminderd wordt. Wie belooft ons, dat dan die ruwe roovers stil zullen blijven, en dat zij geene werktuigen in de handen der sluwe loerende vorsten zullen worden, om ons nadeel te berokkenen.

De *orang malajoe* moeten in de onmogelijkheid gebragt worden, om hunnen invloed uit te oefenen; doch, daar het niet wel doenlijk zou zijn hen uit te roeijen, zoude er eene poging beproefd kunnen worden, om hen tot ons te lokken. Hen afzonderlijk te doen wonen, onder het opzigt van eene toereikende krijgsmagt; hun vruchtbaren grond af te staan; van het noodige te voorzien; eenige jaren vrij van belasting te laten en bescherming te verleenen: of, indien dit onuitvoerlijk was, hen in de onderscheidene kampongs te verdeelen, onder een streng opzigt te plaatsen en tot nuttige werklieden te vormen, daar het toch te vooronderstellen is, dat zij, door de eene of andere onderdrukking, uit *Menang Kabo* of uit andere oorden gevlugt, tot dien ellendigen staat, waarin zij thans verkeerden, vervallen zijn, en welligt, door een billijk bestuur, tot hunnen oorspronkelijken staat zouden kunnen worden teruggebragt, daar het te vooronderstellen is, dat zij de rust boven een zwervend leven, en een gewettigd bestaan boven gevaarlijken roof zullen verkiezen.

F. Hoedanig is de aard der bevolking?

De Palembangsehe bevolking droomt zich nog terug in vroeger gelukkiger dagen, waarvan hunne kro-

kronijken en gezangen nog gewag maken, en het schijnt, dat er nog een zweem van herinnering dier betere tijden hun flauw voor den geest zweeft. De aard, de oorspronkelijke aard der bevolking schijnt dus zoo te zijn, dat zij, even als ieder wezen, het geluk boven het ongeluk bemint; doch, eeuwen van onderdrukking hebben haar op eenen zeer lagen trap gebragt, en haar gevoel van eigen waarde doen verloren gaan. Ik heb bovenlanders te *Palembang* gesproken, die het woord *regtvaardigheid* niet kenden, hoe kon ik vergen, dat zij er de beteekenis van verstonden? Zoo diep zijn die menschen gezonken. Wat zal ik er nu meer van zeggen? Het denkbeeld van eenen God is bijna geheel bij hen verloren; enkelen mogen er den naam nog van kennen, doch zij kunnen zich onmogelijk dat hoogste Wezen, als regtvaardig, voorstellen, daar dit denkbeeld, door eeuwen van overheersching en flavernij, is uitgewischt. Evenwel vindt men er onder de bovenlanders, welke nog vatbaar zijn voor dankbaarheid; er waren er, welken het mij gelukte, onder medewerking van den menschlievenden commissaris VAN SEVENHOVEN, voor hunne vervolgers en onderdrukkers te beschermen, en die mij, uit erkentenis, een' bos pisang aanboden. Mijne weigering, om dien aan te nemen, konden zij niet begrijpen, en lieten denzelven liggen, willende dien volstrekt niet weder terug nemen.

Wat men over de luiheid van den inlander ook zegge, er valt nog wel iets over aan te merken.

De dienstpligtigen en pandelingen, die voor de wraak hunner meesters beven, toonen ons, dat zij wel werken kunnen; doch, zal men zeggen, zij verrigten eenen dwangarbeid, en kunnen dus als geene uit den aard werkzame menschen aangemerkt worden. Dit zoo zijnde, zal ik mijne gedachten over de andere bewoners laten gaan. Zij werken ook al niet veel; maar wat is er ook de oorzaak van? Dezelve dunkt mij daarin duidelijk gelegen te zijn, dat zij, bij meerderen arbeid en oogst, ook meer zullen moeten opbrengen, of, dat de overgewonnen vruchten hen door roovers, zoo als de *orang malajoe*, zullen worden afgenomen, hetwelk reeds zoo dikwijls gebeurd is. Ook hieruit zou men dus nog geene vaste flotsom kunnen opmaken, of zij al of niet lui van aard zijn.

Het lijdt geene tegenspraak, dat een luchtgestel, als dat van *Palembang*, hetwelk verschrikkelijk heet kan zijn, allerongefchikst is om de arbeidzaamheid te bevorderen, en men kan dus vaststellen, dat de bewoners van hetzelfde niet onder de vlugsten te rekenen zijn.

Echter kan ik niet onopgemerkt laten, dat men te *Palembang* werklieden vindt, die, wanneer zij slechts middelmatig beloond worden, als tamelijk naarstig moeten worden beschouwd: onder hen vindt men timmerlieden, die voor eenen geringen prijs ledenkanten, banken, enz. maken, en die voor opleiding in hun vak vatbaar zijn. Als men hun goede modellen kan opgeven, maken zij die al spoedig na. In het vervaardigen van goud- en zilverwerken zijn sommigen

gen reeds zeer ervaren. Hunne wapens vervaardigen zij aardig, hunne beteldoozen met veel smaak, en doen hierdoor, zoo wel als door het kunstig bouwen van hunne praauwen, de hoop geboren worden, dat zij het in andere vakken ook ver zouden kunnen brengen. De genoemde kunstwerken worden wel is waar veelal op de hoofdplaats gemaakt, alwaar de kundigsten en ervarensten des volks wonen, die, door omgang met vreemdelingen, zeker de bovenlanders in kunde en ervarenheid overtreffen; doch hieruit blijkt nog niet, dat laatsgenoemden daarom onvatbaar voor het beoefenen van kunstwerken zouden zijn, en als vooreerst de bovenlanden beginnen te bloeijen, zullen de kunstenaars aldaar een beter middel van bestaan vindende, ook meer en meer in de verdere volmaking van hunne handwerken worden aangespoord, die zij in ruiling, tegen voortbrengfels van den grond, zullen kunnen leveren.

De aard van den inlander zal alzoo dusdanig bevonden worden, dat bij de minste welvaart, zijnen moed angevuurd wordende, zijne arbeidzaamheid zal aanwakkeren, en hij zich aangespoord vinden, om meer en meer voor zijne eigene nooddrift niet alleen, maar zelfs voor iets meer te zorgen.

Voorts heeft het mij toegeschenen, dat de Palembangse bevolking niet die zachtzinnigheid bezit, welke men onder verscheidene volken van *Java* aantreft; die klasse namelijk, welke boven de laagste verheven is, bevond ik veelal heerschezuch-

zuchtig, listig en wraakgierig te zijn; doch dit moet veelal worden toegekend aan hun eigenbelang. Niet gewoon te werken, wil die klasse als hooger wezens aangezien zijn, die door de mindere gevoed en gevreesd moet worden. Deze kwade gewoonten hebben haar gif ook reeds in de gemoederen van hen gestort, die niet tot de allerlaagste en in de diepste ellende gedompelde inlanders behooren.

Onder de vrouwen, welke als gevolmagtigden van de grooten gezonden worden, waren er vele, die de mannen ver in schrandtheid overtroffen, als pleitbezorgsters in regtzaken optraden, en door de listige wendingen van hunne voordragten, de ervarenste onderzoekers zouden misleiden.

De inlanders houden zich nog gaarne aan hunne oude instellingen en wetten, oendang-oendang genoemd. Het schijnt, dat dezelve reeds bij hen bestonden, eer zij door de Mohammedaanfche godsdienst en daaruit gevolgde onheilen, ongelukkig werden. Zij verbeelden zich, (en zulks is ook wel mogelijk) dat zij onder die instellingen gelukkiger waren. Ook dit herdenken doet hen nog eene geheime hoop op betere dagen voeden; door die hoop geven zij te kennen, dat zij gelukkiger kunnen worden dan thans, dat eene betere voorziening in hunne behoeften hen kan streelen, en verschaft ons de zekerheid, dat zij, onder een billijk bestuur, zeer gewillig tot den arbeid en tot de bevordering van kunsten zouden te brengen zijn.

G. Welke vorsten hebben *Palembang* sedert onhe-

heugelijke tijden geregeerd, en hoe was hunne regering?

Uit geslachtregisters der Palembangfche vorften blijkt, dat zij Arabieren zouden zijn, die zelfs uit den gewaanden profect zouden afstammen. Overleveringen maken melding, dat zij, als op goddelijk bevel, naar de Heidenen gezonden waren, om dezelve tot het ware geloof, vervat in het zoogenaamd goddelijk, uit den hemel nedergedaald boek, hetwelk den naam van koran draagt, over te halen. In blinde tijden werkte zoo iets, zeer onmiddellijk, op de weifelende gemoederen; niet wetende, waar zich aan vast te houden, ontving men op eens eene wet, met vaste instellingen, waaruit men zich veel heils voorfelde, en men beraadde zich niet lang, eene zoodanige wet aan te nemen. De vorften van *Palembang*, het volk tot hun geloof overgehaald hebbende, benoemden priesters, of, om aan de nieuwe godsdienst meerder luister bij te zetten, deden zij uit *Arabië*, het heilige land, dezelve overkomen, en maakten bepalingen, waardoor bedevaarten naar *Mekka* en *Medina* ontftonden, om telkens het denkbeeld aan den grond huns profceets te verlevendigen.

Door de nieuwe priesterfchaar lieten zij den koran, volgens hunne ftatuzuchtige dwingelandij, uitleggen en verklaren. In het Arabifch gefchreven zijnde, kon die door niemand, dan door de priesters, gelezen worden. Die priesters, de werktuigelijke kracht der nieuwe vorften, verblindden de
me.

menigte, verhieven de vorsten als goddelijke afgezanten, wiegden het volk in slaap, zoodat het blindelings alle voorschriften, welke hetzelfde, door die baatzuchtige en vuige priesterschaar, gegeven werden, getrouwelijk opvolgde.

Eigenbelang hun hoofddoel zijnde, waren die vorsten ongevoelig, of hunne slaven in ellende verzonken waren, en hunne eenigste poging was, om, onderdrukking, blinde gehoorzaamheid aan hunne bevelen, en het willekeurigst gezag, hun eigenbelang en dat hunner eigene lage vassalen en priesters, de werktuigen van hunne bedoeling, te bevorderen. Ivoor, goud, steenen van waarde en zware opbrengsten waren voor die uitzuigers bepaald, zonder van lager, geheime orders te spreken, waardoor zij hunne dierlijke begeerten tot walgens toe verzaadden.

Even als zij zelve, was hunne regering slecht, onregtvaardig, ja! ontmenscht.

H. Welke uitwerking had die regering op de onderdanen?

In alle staten, waarin de sterken de zwakken verdrukken, gaan de voormalige wetten, gebruiken en regeringsvormen verloren. Zoodra de dwingelanden genoeg huurlieden kunnen omkopen, die, op hunne wenken vliegende, derzelve bevelen als godspinken rondbazuinen, of wel in het geheim op eene listige wijze uitvoeren, ten einde aan de baat-, heb- en heerschzucht te voldoen, en om hunne begeerten, genietingen en uitgezochte verma-

maken te streelen, dan voorzeker gaat het volkskarakter en de wezenlijkheid verloren, de menigte wordt arm en verlaagd.

Dit alles vond in het rijk van *Palembang* plaats. De onderdrukten aldaar verloren hunnen moed, geestkracht, gevoel van eigene waarde, het denkbeeld van regtvaardigheid; en door de opeenvolgende eeuwen, waarin het rijk verdrukt was geworden, was het gevoel zoodanig verdoofd, dat het volk, niet zoo als andere natiën, het hoofd durfde opsteken, de tirannen van hunne troonen werpen; neen! integendeel: het scheen zoo verbasterd, zoo verdierlijkt, dat het geen kracht gevoelde, om zich weder te verheffen. Domheid en priesterlist hadden het volk zoo in teugel en in bedwang, dat niemand, al dacht hij iets verder dan een ander, zich zou verftout hebben, zijne stem te verheffen, uit vrees, dat hem een eeuwig stilzwijgen zou worden opgelegd.

De bovenlanders van *Palembang* zijn zoo ver gezonken, dat zij zelf, zonder schaamte, belijden: „Wij zijn ellendige menschen!”

O, vorsten! die *Palembang* geregeerd hebt! aan u, en aan u alleen, is het te wijten, dat uw volk tot dien verbasterden, verarmden en diep vervallen staat gezonken is, waarin wij het gevonden hebben! Gij hadt al die onheilen, die rampen, die ellenden kunnen verhoeden, die het zoo deerlijk ge-teisterd hebben! De vervloekingen der nakomelingschap zullen uwe graven ontheiligen, en uw nakroost zal nog welligt bedelen bij dat volk, hetwelk

welk door u zoo rampzalig werd; maar, zoo is het besloten in den wijzen wil des Regtvaardigen!

Welk een genoegen zoudt gij niet gemaakt hebben, indien dat schoone rijk door u was gelukkig geworden! Uwe domheid en begeerlijkheid beloofden u eene voortdurende regering; gij wist niet, dat orde een grondtrek der schepping, en dat wanorde eene afwijking van de wet der natuur was, die nimmer kon voortduren!

De uitwerking dus van de regering der Palembangfche vorften op de onderdanen, was allerverderfelijkst; doch, daar hoogmoed voor den val komt, moest een MACHMOED BADAROEDIEN het vermetel ontwerp vormen, om ons aan te vallen, in den waan zich nog grooter dan zijne voorvaderen te maken, en om eindelijk, door zijnen val, die vele vorften in den *Indifchen Archipel* tot les zal strekken, zijn land gelukkiger te doen worden.

I. In welk verband ftonden wij met die vorften, en in welk verband ftaan wij er nu mede?

Tusfchen de voormalige vorften en ons gouvernement bestonden verbindteniffen, volgens welke zij verpligt waren, al het tin van het eiland *Bangka* aan ons af te ftaan. Zij bekleedden het oppergezag en genoten ook de voortbrengfelen van hun land. Veelal toonden zij zich niet opregt jegens ons, en kwamen fomtijds hunne verbondfchriften niet na; ook ontzagen zij zich niet, om onderdanen van onzen ftaat te vermoorden, en wisten, bij onderzoeking naar de oorzaken van zoodanigen moord,

moord de vragen te ontduiken, en zich als geheel onkundig te houden.

Het gedrag der Palembangfche vorften, na het gebeurde in 1811, toen de Europeanen te *Palembang* vermoord werden, vorderde eene verandering van zaken. Spoedig bleek hoe trotschheid in vrees ontaardde; op aannadering van de magt, beftemd om MACHMOED BADAROEDIEN te ftraffen, vlugtte hij naar de bovenlanden. Zijn jonger broeder, ACHMAT NAJAM OEDIEN, werd tot fultan uitgeroepen, die fpoedig, door zijne zwakheid en onverschilligheid, waaruit nieuwe onheilen ontftonden, als onbekwaam voor de regering gehouden werd, zoodat hem de Nederlandfche commiffaris in 1818 naar *Java* deed vertrekken.

Het gouvernement, door een contract van den 23ften Junij 1818, met den fultan NAJAM OEDIEN gemaakt, het oppermagtig bestuur, over de binnen- en bovenlandfche provinciën van het Palembangfche rijk, aanvaard hebbende, hield zich bezig, of de laatstgemelde fultan al of niet naar *Palembang* zou terugkeeren. Terwijl zulks gefchiedde, fmeedde de oude fultan, welke weder in het genot van fomige voordeelen, door de fchikkingen, welke uit opgemeld contract voortvloeiden, getreden was, die ontwerpen, waarvan de gevolgen te zeer bekend zijn, om hier vermeld te worden. Hij werd overwonnen en verbannen. NAJAM OEDIEN, na alvorens vergiffenis verzocht en verkregen te hebben, werd, bij contract van 28 April 1821, als foefoehonan van *Palembang* benoemd, en het bestuur

ftuur aan zijnen oudften zoon opgedragen, onder voorwaarde, om aan al de artikelen, in dat contract vervat, ftiptelijk te voldoen. Nu fcheen alles betrekkelijk *Palembang* zich goed te laten aanzien. Van eenen vorst, die zoo vele blijken van vergevensgezindheid en gunften ontvangen had, kon er ook wel niet anders verwacht worden, of hij zou zijne contracten nakomen. De uitkomst leerde echter het tegendeel, zoodat een nader contract (hetwelk ik in het Maleisch vertaalde) met den fultan gefloten werd; waarbij hem en eenige rijks grooten een middel van bestaan, en ons de inkomsten van het Palembangfche rijk verzekerd werden. Hieruit volgt, dat voorheen de Palembangfche vorften onafhankelijk van ons waren, en thans geheel afhankelijk van ons geworden zijn.

J. Gevoelen zich de onderdanen gelukkiger onder het Nederlandsch, of onder het voormalig vorftenbestuur.

Tusfchen regtvaardigheid en overheerfching, tusfchen billijkheid en onderdrukking is de keus zeer gemakkelijk. Die inlanders, welke reeds den weldadigen invloed van onze menschlievende grondbeginsfels konden gevoelen, waren als herfchapene menfchen; doch de menigte, nog te onvatbaar, om den fchok en den overgang van ons bestuur te waarderen, daar zij te veel verlaagd was, zal nog eenigen tijd behoeven, om zich te herstellen, en ons de verpligte dankbaarheid te bewijzen. Ook belet hen nog de ingewortelde vrees voor hunne vorften, zich vrijelijk te durven uitlaten. Langza-

zamerhand zal die vrees verdwijnen, naar mate het vertrouwen op het bestuur van het Nederlandsch gouvernement bevestigd wordt, en ik kan niet gelooven, dat de gewoonte, alhoewel eene tweede natuur zijnde, hen liever het voormalig bestuur, dat hen tot flavernij doemde, dan het tegenwoordige, hetwelk hun geluk bedoelt, zou doen verkiezen.

K. Hoedanig zijn hunne wetten? zijn die beter voor hen geschikt dan de onzen?

De meeste vorsten, welke meesters van wingewesten werden, en de wetten, welke zij in dezelve vonden, in het begin hunner regering lieten voortduren, bleven in het bezit dier gewesten. Nimmer is eene omwenteling zachter, dan die, waarbij de minste veranderingen plaats grijpen; de overgang is alsdan zoo zacht, en de loop der zaken ondergaat slechts geringe veranderingen. Geen verstandig vorst werd immer de nieuwe wetgever van een volk, dat hij nog niet kende. Eerst onderzocht hij de noodzakelijkheid, om de wetten te veranderen, daarna de vatbaarheid van het volk voor de nieuwe wetten, en bragt eindelijk, zoo die vatbaarheid en noodzakelijkheid in overeenstemming met de gevoelens konden worden gebragt, dezelve in werking. De thans bestaande en nog in werking zijnde wetten van *Palembang* hebben reeds lang onder de bevolking bestaan: voornamelijk worden de oendang-oendang negrie beschouwd, reeds voor de regering der vorsten aanwezig geweest te zijn. De eenvoudigheid derzelve pleit voor die vooronderstelling;

zeer zelden komen er lijfstraffen, meestal boeten in voor.

Het zijn alleen de onregtvaardige en willekeurige, den inlander onderdrukkende instellingen, der baatzuchtige vorsten, welke als zeer verderfelijk moeten worden aangemerkt, en als zoodanig spoedig dienen te vervallen, eenige wijzigingen in de oedang-oedang negrie, of grondwetten van het rijk, zullen vooreerst nog in dien pas ontluikenden staat als voldoende kunnen beschouwd worden, en voorzeker beter voor denzelfden zijn, dan een geheele nieuwe regeringsvorm.

L. Zal het voldoende zijn, dat de Nederlandsche magt zich enkel op de hoofdplaats vestige?

Indien de sultan van *Palembang* het laatst, met het Nederlandsch gouvernement aangegaan contract, om geheel van al de voortbrengselen van het *Palembangsche* rijk af te zien, en er volstrekt geen aanspraak op te maken, stiptelijk nakomt, en indien de pangerans en andere hoofden, volgens gedane belofte, al hunne vermogens inspannen, om het rijk van *Palembang* te doen bloeijen, en daardoor de inkomsten van het Nederlandsch bestuur te doen toenemen; indien de inlander niet meer gekneveld, en door geen *orang malajoe* meer overvallen, geplunderd of vermoord wordt, voorzeker zal dan de Nederlandsche magt op de hoofdplaats alleen voldoende zijn. Doch, indien een vorst, die meermalen zijne contracten niet nakwam, zich op nieuw weder aan dezelve onttrok, op eene geheime wijze, door den invloed zijner weinige aanhange-
lin-

lingen, den inlander nog onderdrukte, om zijn gewaand eigenbelang te bevorderen, en indien de mindere hoofden in de districten de oude gewoonten nog niet konden afleggen, om den inlander onregt aan te doen; dan zou het zeker noodzakelijk worden, om in de bovenlanden nog eenige posten op te rigten, ten einde meer klem aan het bestuur te geven, en het staatsligchaam geregeld in beweging te houden. De inlander, welke toch in de bovenlanden onderdrukt wordt, zou wel is waar zich naar de hoofdplaats kunnen begeven, om daar zijne regtmatige klagten in te dienen; doch de vrees voor de lange reis, voor den invloed zijner hoofden, voor de scheiding zijner betrekkingen en mogelijk voor gevangenschap, en andere diergelijke den eenvoudigen inlander ligt ontmoedigende zaken, beletten hem, zich van zijne woning te verwijderen, en hij wil liever eenige onderdrukking lijden, dan zich aan groote moeilijkheden blootstellen.

Het is wel niet te ontkennen, dat nieuwe postvattingen van civiele of militaire autoriteiten den kortzigtigen inlander, in den beginne, vrees inboezemen; doch, het is ook te vooronderstellen, dat, zoodra hij er het nut van bevroeden kan, dezelve zal verdwijnen.

M. Wat zijn de middelen, om den landbouw, veeteelt, handel, kunsten en wetenschappen uit te breiden?

Veel, ontzettend veel, heeft het Nederlandsch gouvernement reeds voor *Palembang* gedaan; vele

fchen, fchepen en gelden zijn er opgeofferd. *Palembang* zelf heeft veel geleden; de bevolking is in de laatste oorlogen door drukkende belastingen, het afperfen van goud, zilver en juweelen en door het doen van zwaren arbeid, zeer ontmoedigd geworden. Het belang van het Nederlandsch gouvernement en van het Palembangfche rijk vordert, dat de inlanders aangemoedigd en er, door het thans gevestigd bestuur, nog eenigen tijd zekere opofferingen gedaan worden, ten einde daardoor de hoop op eene betere toekomst met zekerheid te vestigen. Veiligheid van binnen en van buiten, zoo voor perfonen als goederen, kan als de eerste bron beschouwd worden, waaruit eene heilzamer toekomst zal voortvloeijen. De visfchers, die de stranden bewonen, of in den omtrek van de *Zoutrivier*, of de monding van de *Soengfang* zich ophouden, moeten beschermd worden tegen roovers, die hen overvallen, hunne volgeladene praauwen plunderen, of hen soms als flaven medevoeren. Indien zulks geen plaats meer vindt, zal de handel in gedroogden visch, die zoo gewild is bij de zeevarenden, spoedig herleven; ook hierdoor zal de Palembang, of de bovenlander, zijne goederen veilig durven afvoeren, en naar *Bangka*, *Java* of elders ter markt brengen.

De *orang malajoe* moeten volstrekt de bovenlanders niet meer kunnen ontrusten in het inzamen of verzenden van de voortbrengfelen van den landbouw, en hierdoor zal de vrees, om voor roovers gewerkt te hebben, geheel verdwijnen.

De veiligheid van buiten verzekerd zijnde, zal
daar-

daardoor de handel reeds beginnen te bloeijen, en zeker oneindig toenemen door inwendige veiligheid. Om daartoe te geraken, wordt onmisbaar eene persoonlijke kennis der inlandfche hoofden, die het volk regeren zullen, vereischt, omdat men zich omtrent hen nimmer op de zoogenoemde geloofwaardige getuigenissen van anderen kan verlaten. Hoe vele vijanden een inlandfch hoofd ook hebbe, er zullen altoos lieden gevonden worden, die met hem in verband staande, gaarne tot zijn voordeel zullen getuigen. Hoe moeilijk het ook zij, tot de voorgestelde kennis te geraken, dient zulks echter te geschieden; want, zal een uurwerk goed gaan, zoo moeten alle raderen eenstemmig medewerken. Die hoofden, welke thans reeds als naideelig bekend staan, moeten naar elders verwijderd worden. Dit moge sommige andere grooten wreedschijnen, zulks is om het even; er wordt menschengeluk door bedoeld; om het belang van eenigen kan het geluk van velen niet opgeofferd worden, en zware ziekten vereischen ook sterke geneesmiddelen.

Zich aldus van het goede doel des inlandfchen bestuurs verzekerd hebbende, zal de onderdrukking ophouden, en de inlander zal beginnen adem te halen en te gevoelen, dat hij werkelijk leeft.

Daar er in eenen opkomenden staat nimmer door wijze regenten zware fchattingen zullen geheven worden, zoo zal zulks in het Palembangfche rijk ook zeker voorerft geen plaats grijpen.

Dusdoende zal de inlander, verzekerd zijnen

handenarbeid niet vergeefs verrigt te hebben, met vertrouwen zaaijen en planten, met lust zijne velden bebouwen en met vreugde oogsten.

Zoodra een volk niet gedrukt wordt, begint het te bloeijen en zich te vermenigvuldigen; dit geschiedende, zullen er vruchtbare gronden, tegen billijke voorwaarden, aan zoodanige familiën afgeftaan kunnen worden, die zich door vlijt en braafheid onderscheiden. Hierdoor zal een ander aangefpoord worden, om het voorbeeld van zoodanig begunstigde familiën te volgen, en de landbouw zal uitgebreid worden, de vee-teelt zal, door uitbreiding van grondgebied, van zelve bevorderd worden, en de inlander zal zich weldra met betere spijsen, dan pisangbast en andere kruiden, kunnen voeden.

De handel zal van zelf herleven; indien een land meer opbrengt dan hetgeen voor eigene nooddruft benoodigd is, en geene belemmeringen den uit- en invoer beletten, zal er, door eigene of door vreemde schepen, eene doorstraling ontstaan, die geene, dan heilzame gevolgen kan doen geboren worden. De vreemde koopgoederen zullen den inlander oplettend maken, dat er meer dingen, welke tot het levensgenot behooren, bestaan; zijne zucht naar genoegens zal opgewekt worden, en hetgeen hij van zijnen arbeid heeft overgehouden zal hij aanwenden, om zich die goederen aan te schaffen; hierdoor zal hij vreemde kunstwerken in handen krijgen, en er zich op toeleggen, dezelve na te maken, of te verbeteren, datgene, wat hij bij ande-

re volken beter dan in zijn land aantreft, zal hij nabootsen en bij hem invoeren; dusdoende zullen de kunsten bloeijen, en de wetenschappen er uit voortvloeijen.

N. Is de verlichting voor de bevolking nuttig, of moet zij beperkt worden?

Zonder koophandel is het moeilijk, en welligt onuitvoerlijk, een volk te verlichten; die volken, welke het eerst handel dreven, werden de verlichtste, dus zou de wering van verlichting door de wering van den handel moeten voorafgegaan worden, en daar dit thans niet meer mogelijk is, blijft mij nog ter beantwoording over: of de verlichting moet gewijzigd worden?

Ware verlichting moet gevoel voor hooger levensgenot, verbetering van denkwijze, verstand en hart ten gevolge hebben, en daar dit niet anders kan aangemerkt worden, dan zeer nuttig voor een volk te zijn, moet hier de tegenwerping vervallen, dat die volken, welke zeer verlicht waren, somtijds tot het plegen van die gruweldaden vervielen, welke tot de looden eeuwen der onwetendheid behooren; dewijl zulks uit het misbruik hunner verlichting voortvloeide, en het gebruik van iets nuttigs niet afgekeurd kan worden, om het misbruik, dat er van gemaakt is geworden; zoo blijft bij mij de stelling bestaan, dat de verlichting niet beperkt, maar wel gewijzigd moet worden; namelijk, dat, bij vermeerdering van kennis, er immer gewerkt worde op verbetering van hart en zeden.

Nu blijft mij nog ten slotte ter beantwoording de vraag over:

O. Blijft na het betoogde de hoop bestaan, dat het Palembangsche rijk gelukkig en voor ons zoo voordeelig kan worden, als men, bij het zien van deszelfs oppervlakte durft vooronderstellen?

Zonder mij op de veelkleurige vleugelen eener streelende verbeeldingskracht te verlaten, doet mij het betoogde, of mischien mijn vurige wensch voor het heil van het Nederlandsch gouvernement en het geluk van het Palembangsche rijk vertrouwen, dat het onder een zacht, gematigd en billijk bestuur, zoo als dat, waaronder het thans reeds is, zal herleven; dat de bronnen van welvaart, er eenmaal geopend door wijze inrigtingen, mildelijk zullen vloeijen, en dat de gelukkig gemaakte bewoners van dat gedeelte van *Sumatra*, hetwelk het Palembangsche rijk bevat, en welligt van nog andere gedeelten, zullen beseffen, dat onder de regering van zijne excellentie den gouverneur-generaal VAN DER CAPELLEN, hunne gelukszon ter kimme steeg, en er den koesterenden invloed van ontwarende, den naam van denzelven tot hunne nazaten, in eerbiedige en dankbare herdenking zullen doen voortduren, nevens den naam van dien wijzen en dapperen held, die hen van het hatelijk juk van MACHMOED BADAROEDIEN bevrijdde.

Na de algemeene beschouwing van het rijk van *Palembang*, ga ik tot de beschrijving der hoofdplaats in het bijzonder over, ten einde men zich alzoo een denkbeeld over dezelve kunne vormen.

Palembang, de hoofdstad van het rijk van dien naam, ligt op het noordoostelijk gedeelte van het eiland *Sumatra*, op bijna 3° Z. B. en 105° beoosten *Greenwich*, aan den oever van de rivier *Moefse*, op zestien Duitsche mijlen van de zee. Het luchtgestel wordt er als gezond gehouden, en van heerschende of aanstekende ziekten hoort men er niet. De thermometer van FAHRENHEIT teekent hier des morgens vijf en tachtig en des middags vier à vijf en negentig graden in de schaduw. Echter heb ik dezelve in mijne woning, die in een' hoek van den kraton stond, alwaar de zonnestralen werden teruggekaatst, tot boven de honderd graden zien rijzen, zoodat ik dacht te stikken van de benaauwende hitte, en genoodzaakt was, gedurig naar buiten te gaan, om adem te scheppen. Het is opmerkelijk, dat wanneer zich de zon naar den zuider- of noorder keerkring begeeft, en zich alzoo verwijsert, de hitte toeneemt, en bij het naderen der linie er meerdere koude in den dampkring bestaat, zoodat de graad van warmte alsdan wel tien graden kan verschillen, met dien van den gezegden stand des thermometers. Hieruit zou blijken, dat de schuinsche stralen der zon feller branden, dan de loodregte, hetwelk ik ook dagelijks on-

ondervond, daar mij des morgens, van acht tot tien ure, de hitte hinderlijker was, dan op den vollen middag, wanneer de zon haar hoogste top-punt bereikt had.

Men is hier aan meer afwisselingen van het weder, dan wel op *Java*, blootgesteld, hetwelk voor hen, die er niet aan gewoon zijn, somtijds schadelijk wordt, doch tevens de lucht zuivert, en de vrije ademhaling bevordert. Zoo wel op de hoofdplaats als in de bovenlanden heeft men zware onweders, en ik zal nimmer den verschrikkelijken nacht vergeten, dien ik te *Palembang* beleefde. Niet alleen ratelende, maar dreunende donderslagen, die de lucht deden golven en het aardrijk daveren, dat de kraton als op zijne grondzuilen beefde, volgden elkander onafgebroken op. Een letterlijke vuurtroom van bliksemstralen bedekte het aardrijk, zoodat ik dikwerf als in de vlammen stond. Op drie plaatsen, in de nabijheid mijner woning, floeg de bliksem in boomen en muren. Stortregens, die uit wolkbreuken schenen voort te komen, dreigden ons te verzwelgen, en veroorzaakten een zoodanig verdoovend geraas, dat ik mijne vrouw volstrekt niet verstaan kon. Hierbij kwamen rukwinden, die boomen ontwortelden en het water uit de rivier ver op den oever wierpen. Het was alsof de wereld verging, en den volgenden morgen hadden wij het liefelijkste weder, dat het oog aanschouwen kon.

De snel vlietende rivier, die het lekkerst drinkwater bevat, is zeer bevorderlijk voor de gezondheid, en bij uitstek voordeelig voor den handel;

niet

niet alleen koopvaardijfchepen kunnen tot voor de hoofdstad en nog verder komen, maar zelfs liniefchepen zeilen met gemak tot op de reede, zoodat wij te water dit broeinest van ongeregtigheden in den laaftten oorlog konden beftoken. Van Augustus tot April zijn de winden afwifelend, en in de overige maanden veelal oostelijk. Van November tot Mei, belet de fterke afwatering den vloed het doordringen, in de overige maanden is er geregeld eb en vloed, en het water heeft alsdan eenen val van twaalf tot zestien voeten, waardoor de huizen op vlotten, gedurig rijzen of dalen.

Sommigen willen het woord *Palembang* afleiden van *Limba*, eene vallei, doch dan zou men, volgens de woordvorming *Palimba-an* moeten fchrijven; *Pala abang* beteekenende zekere roode noot, die in de bovenlanden gevonden wordt, en die wil men ook wel als aanleidende oorzaak der benaming opgeven; doch het waarfchijnlijkst is, dat de naam van *Palembang* van *Limbang*, met het prefixe *Pa* is gevormd, dat ertszuivering beteekent, welke bezigheid vroeger ter hoofdplaats, onder het onmiddellijk toezigt der vorften gefchiedde, die zich al den gevondennen gouderts toeëigenden.

Boven *Palembang* heeft men nog twee rivieren, de *Hogan* en *Karang afin*, (zilte klip,) welke uit de bovenlanden ftroomen.

In het midden der hoofdplaats ftaan de twee vorftelijke paleizen *karatons* of *kadatons*, van *ratoe*, vorst, en *datoe*, opperheer. De oude is de kleinste en eene eeuw oud, de nieuwe is van latere dag-

tee-

teekening en een langwerpig vierkant van zes honderd voeten diepte, en ruim negen honderd voeten breedte. Een zware muur van dertig voeten hoogte, omgeeft het gebouw en heeft vier bastions. Binnenwaarts zijn nog drie andere muren, bijna van dezelfde hoogte en zwaarte. Zij getuigen van de vrees der vorsten, die zich zoodanig binnen dezelve versterkten, dat zij zich onoverwinnelijk maakten, doch de verschijning van den generaal DE KOCK, deed hen hunne dwaling bemerken. Het was voor eenen Nederlander bewaard, hen te doen ondervinden, dat onze wapenen geenen wederstand dulden.

De opbouw dezer paleizen is een reuzenwerk; en alleen door gedwongen arbeidsvolk, dat steeds voortgezweept werd, deden de dwingelanden hetzelfde voltooijen.

In de nieuwe kraton zijn verscheidene pleinen, magazijnen en loodsen, welke laatste thans voor onze militaire magt zijn ingerigt, en in kafernen herschappen. Aan de linkerzijde van het paleis, is, achter eenen muur, een zeer aardige tuin met eenen zeer grooten vijver, die tot badplaats van des sultans vrouwen en bijwijven diende, en badhuisjes in de nabijheid heeft, alwaar zich de vorstinnen voor en na het baden begaven. Schaduwwijke boomen geven iets geheimzinnigs aan dit oord, dat door geringe heesters en bloemen, zeer welriekend is. Toen onze troepen den kraton binnenrukten, moeten zij moeilijk te bedwingen geweest zijn, op het gezigt van verscheidene schoone vrouwen, die het serail ontvlugten, doch zij werden door den

be-

bevelvoerenden generaal in hunne ontvlamde driften beteugeld, daar hij als een edel krijgsman der schoone kunne bescherming en bijstand verleende. De morfigheid der vorstelijke vertrekken moet zoo walgelijk geweest zijn, dat de troepen er voor terugdeinsden en er wel een regiment schoonmaakers noodig was, om al het onreine weg te nemen, en door eene Hollandsche zindelijkheid te doen vervangen. Sommige kamers, waarin geen daglicht mogt indringen, ten einde de schoonen voor bespieding te bevrijden, waren vol vledermuisen, die eene ondragelijke lucht verspreidden, en moeilijk waren uit te roeijen.

Niet ver van den kraton zijn eenige houten huizen, die vroeger door prinsen bewoond werden, doch thans tot verblijf van onze ambtenaren zijn aangewezen. Dezelve zijn op het land gebouwd, dewijl de overige woningen, of op palen, of op vloten zijn opgetimmerd.

Het is eene vreemde gewaarwording in een vlot-huis te wonen, dit ondervond ik bij den heer DONKER, wiens woning op een vlot gebouwd was, hetwelk uit balken en bamboes was zamengefeld. De eb en vloed deden dit gebouw dalen en rijzen en de deining der rivier hield hetzelfde in eene gedurig schommelende beweging. Voor dit huis was eene breede galerij, waarop men een heerlijk uitzigt op de prachtige rivier had. De woning zelve had eene ruime zaal, vier vertrekken en eene badplaats, achter was eene wandelplaats, die omgeven was door keuken, provisiekamers en woningen van de bedien-

dienden, wier getal aanmerkelijk was, omdat de heer des huizes verscheidene roeijers moest in dienst houden, welke zijne tentboot, die als rijtuig diende, dikwerf tegen den sterken stroom moesten oproeijen. Eene zoodanige beweegbare woning is een gehucht op zich zelve, dat de eigenaar naar welgevallen kan verplaatfen, die, door middel van uitgebragte ankers, van uit zijne voorgalerij, het geheele gebouw met al de achterverblijven kan brengen, waar hij verkiest. De heer DONKER had, tijdens mijn verblijf bij hem, in den vroegen morgen, zijne woning naar den overkant der rivier verplaatst en omgedraaid, zoodat ik bij mijn ontwaken, uit de voorgalerij ziende, niet wist, waar ik mij bevond, daar ik niets van de stad zag, en ik juist de tegenovergestelde zijde der rivier aanschouwde, hetwelk eene zeldzame verrasfing voor mij was. Al de Chinezen, met uitzondering van eenige weinigen, die aan den wal waren, leven in vlothuizen, die met planken, welke als brugjes dienen, gemeenschap met elkander hebben. Wanneer men deze buurten bezoekt, doet men eene waterwandeling, die even vreemd als gevaarlijk is, want de planken, die men overgaat, zijn smal en doorgaans nat en glibberig, zoodat men zeer voorzigtig zijn moet, om niet uit te glijden, en in de zestig voeten diepe rivier te storten, wier sterke stroom, een' ieder die niet kan zwemmen, onmiddellijk medesleept, zoodat de kinderen, die op de vloten dartelende, in het water vallen, zelden terug worden gevonden.

Na eenen heeten dag, of wel des morgens vroeg, is het zeer verkwikkend voor de vlothuizen te zitten, en al wat zich aan het oog vertoont aandachtig gade te slaan. De trotsche rivier, met hare groene oevers, biedt zoo vele afwisselende tooneelen op hare oppervlakte aan, dat de opmerkzame beschouwer zich eenen geruimen tijd met het bekoorlijkst tooneel kan verlustigen. Op het midden van den stroom ligt een statig oorlogschip geankerd en biedt reeds veel levendigheid aan; men kan al de bewegingen op het dek en in het want gadeslaan, en gedurig ziet men floepen van hetzelfde heen en wederfnellen. Europeesche en inlandsche koopvaardij-schepen, die veel beweging en leven veroorzaken, steken, door zindelijkheid, ten sterkste af bij de Chinesche wangkans (kleiner dan de Chinesche jonken of schepen), die, om de morsigheid en lompe bouworde, zelden door Europeanen bezocht worden. Deze vaartuigen dienen dikwerf om honderden Chinezen, van de laagste volksklasse, over te brengen, die niets dan hun bijna naakt ligchaam met zich voeren, en door spijzen gevoed worden, die wij onzen honden niet zouden voorwerpen, als bedorven visch, onbruikbare rijst en verdroogde vruchten. Hierbij komen nog allerlei ziekten, de gevolgen van verandering van luchtgestel, terwijl er gene geneesheeren aan boord zijn, en men zal zich kunnen verbeelden, dat een zoodanig vaartuig fomtjids eene ware hel zijn moet.

Tusschen en langs de schepen varen allerlei praauwen van verschillende grootte en gedaante, sommige

enkel tot vermaak, andere voor den handel dienende. De sultan, de prinzen en grooten des rijks hebben de fraaiste en grootste praauwen, die *pantjalangs* genoemd worden, doch ieder naar zinnen rang, zoodat de sultan de prachtigste heeft, en niemand zich in uiterlijke vertooning met hem zou durven gelijkstellen. De vorst heeft alleen wit en zwart voor de kleuren, waardoor zich zijn vaartuig onderscheidt. De prinzen voeren rood met zwarte ruiten, de mindere grooten rood met andere kleuren. Wanneer de vorst nadert, verwijderen zich de overige vaartuigen, en de roeijers houden stil, om hem eenen eerbied te bewijzen, waardoor zij soms eene halve mijl afdrijven, en een uur noodig hebben, om, tegen den stroom in, hun verlies weder in te halen, zoodat men ongaarne zijne hoogheid ontmoet. Stapt deze vorst ergens aan wal, dan snellen er herauten vooruit, die onophoudelijk roepen: „De sultan, de heer sultan!” en dan maakt zich een ieder uit de voeten, of valt ter aarde. Al wie in vroegere dagen zich niet spoedig genoeg verwijderde of nederknielde, werd, als een slagoffer van Aziatische heerschzucht, doorstoken. Welk een’ gruwel! Ziet daarentegen onzen beminden monarch alleen, zonder eenig gevolg, als burger door het Haagsche bosch wandelen, nauwelijks opgemerkt, of te zeer geëerbiedigd, om hem in zijne uren van verademing te storen. Waarlijk! wij moeten bekennen, de gelukkigste aller natiën te zijn.

Aan boord van het vaartuig, dat mij naar *Pa-*
lem-

lembang bragt, waren eenige Palembangfche prin-
fen, die zelfs, wanneer zij zich naar eene zekere
plaats begaven, op dewelke de mensch zich al zeer
dierlijk vertoont, als afgoden gediend werden.
Hun optogt gefchiedde in staatsie, door wapendra-
gers vergezeld, en alle inlanders, die op het dek
waren, vielen voor hen neder. Waarlijk! een be-
lagchelijk, maar tevens een jammerlijk fchouwfpel
voor elk, die de nietigheid van den mensch, met
de hem omgevende fchijnlorie, befchouwt, die
wel eene parodie op zijne nietigheid en behoefte
fchijnt te wezen.

De inlandfche vaartuigen hebben van een tot der-
tig roeijers, die met pagaaijen fcheppen, welke
kort en van onder breed zijn. Op de groote roei-
fchuiten bevindt zich een djoeroe batoe of klip-
wachter, die op den voorfteven de wacht houdt,
ten einde te zien, of er ook klippen, balken, of
andere belefelen zich voor het vaartuig vertoonen,
en daarvan aan den djoeroe moedic, of roeiganger,
kennis te geven. Onder het roeijen of fcheppen
wordt veelal gezongen, en op de maat van het
gezag flaan zij de pagaaijen in het water, waar-
door het vaartuig zeer snel vooruit fchiet.

Op eene der groote prauwen, die vier kamers
had, en uit één stuk hout, door middel van uit-
holing en uitbranding gevormd was, voer ik van
tijd tot tijd, met een aanzienlijk gezelfchap, langs
de prachtige rivier, en kon alsdan het gewemel op
de waterwereld goed waarnemen. Chinezen en in-
landers varen, in allerlei rigtingen, ginds en her-

waarts langs de vlothuizen de koopwaren uitventende. Deze roept melk, die groenten, hoenders of andere eetwaren te koop; terwijl aanzienlijker handelaren siften, katoenen of aardewerk alom aanprijzen. Arabieren handelen meer bijzonder in fhawls, damast, rozenolie en goederen van waarde, als: diamanten, smaragden en andere steenen, en men moet zich zeer in acht nemen, om niet door hen bedrogen te worden. Zij zijn de eerlijkheid zelve, leveren de beste waren en overvragen niet, zoo als zij zeggen, doch wie zich op hen verlaat, leert door schade en schande.

Jaarlijks gaan de meeste familiën over water naar de graven hunner voorouders, of later afgestorvene betrekkingen, om bloemen op dezelve te strooijen en offeranden aan de schimmen der verscheidenen aan te bieden. Bij deze plegtigheden komen treurige herinneringen, en niet zelden plengen de offeraars tranen op de rustplaatfen van de geliefden des harten. Na deze pligten vervuld te hebben, schijnt het gemoed ligter, opgeruimder en zelfs vervrolijkt, zoodat, bij het naar huis varen, de grafbezoekers hunne terugkomst door muziek aankondigen. Bij zoodanige gelegenheden vertoonen zich vrouwen, die anders een geheel jaar onzichtbaar blijven, hetwelk de algemeene nieuwsgierigheid gaande maakt, en menig liefhebber van de schoone kunne alsdan op de rivier lokt, waardoor eene levendigheid op dezelve ontstaat, die aan *Venetië* doet denken.

De kleinste en gevaarlijke schuitjes zijn de prauw
fum-

fumbawa (dieven vaartuigjes). Dezelve zijn zes à zeven voeten lang en slechts ruim één voet breed, en worden zelden door Europeanen gebruikt; echter heb ik er mij, bij gebrek van andere vaartuigen, somtijds van moeten bedienen, wanneer ik krekten moest binnenvaren, alwaar voor de politie iets te doen viel. Mijne dienders of oppassers volgden mij in foortgelijke prauwen, en ik mogt mij, gedurende de overvaart, niet verroeren, ten einde deze wankele booten niet te doen kantelen, die bij de minste overhelling omtuimelen. Met huivering kan ik nog de togten herdenken, die ik met dezelve gedaan heb.

De ingekankerde haat tusfchen Chinezen en inlanders bleek mij weder op de rivier, toen er eene prauw omsloeg, waarin inlanders met hunne kinderen zaten. Geen enkele Chinees ftak eene hand tot redding uit, voor dat ik hun zulks gelastte, onder bedreiging hen anders te zullen doen straffen. Zij verontschuldigten zich, zeggende: „De inlanders helpen ons nooit,” en hierdoor toonden zij weder hun wraakzuchtig, hun laaghartig karakter.

Enkele malen wordt een prauwvoerder door een krokodil gepakt, en verwt den stroom met zijn bloed, terwijl hij verschrikkelijk verslonden wordt, daar het zelden gebeurt, dat het gedrogt hem loslaat, ten zij alles gelukkig samenloopt, om hetzelfde eenen kogel in het weeke van den buik te jagen.

De rivier wemelt van visch, die zeer lekker is,

en in overvloed met hengel, net of totebel gevangen wordt. Bij gebrek aan osfen vleesch kunnen hierdoor de liefhebbers van de waterbewoners zich regt vergasten, en er wordt dan ook zelden een maaltijd zonder visch gedaan. Schuiten met zeevisch ziet men ook de rivier opvaren, doch dit behoort onder de zeldzaamheden, omdat de gevangene zeevisch, of gezouten of gedroogd, naar *Bangka* of *Batavia* ter markt gebragt wordt, alwaar zij zeer gewild is.

Wanneer de commissaris, die het gouvernement te *Palembang* vertegenwoordigt, in groote staatsie uit spelevaren ging, werd hij door honderden groote en kleine vaartuigen vergezeld, die des avonds geillumineerd waren, terwijl van velen vreugdeschoten gedaan en vuurwerken afgestoken werden. Eene zoodanige vertooning was eerbiedwekkend, en juist geschikt, om de zinnelijke Palembangers een hoog denkbeeld van onze regering in te boezemen. Bij volle maan en sommige feesten illumineren de Chinezen hunne woningen langs het water, hetwelk, door de terugkaatsing van de rivier, eene dubbele verlichting vertoont. Sommige grooten en priesters houden zich in hunne vaartuigen bezig met het lezen van den koran, of andere Arabische werken, die doorgaans verklaringen over denzelven, of wel godsdienstige voorschriften of stellingen bevatten, die zij niet volkomen verstaan, maar hoofdzakelijk lezen, om door den voorbijvarende voor eenen geletterde of diep geleerde te worden aangezien; want die inlanders zijn in het algemeen zeer verwaand

waand op weinig kunde, en het gebeurt zeer zelden, dat zij een gelezen werk grondig verstaan; ja! ik heb er zelfs velen aangetroffen, die den aanhef van den koran van buiten kenden, zonder er den zin van te begrijpen. Ook vindt men hooge personen, ja! zelfs vorsten, die op de rivier vliegers oplaten, wier touw, met gestampt glas, dat met een lijmachtig vocht gemengd is, bestreken is, ten einde het touw van eens anders vlieger door te snijden, waardoor weddingschappen verloren en gewonnen worden.

Somtijds komen er verscheidene vloten van de bovenlanden afvaren, waarop loodsen zijn opgeslagen, die den overvloed van vruchten bevatten, welke ter hoofdplaats worden verkocht. Een zoodanig vreemd schouwspel schijnt ons drijvende dorpen te vertoonen, zoo als men wel gewoon is op den *Rijn* te aanschouwen. De vloten zelve, die niet weder tegen den stroom kunnen opgebracht worden, moeten insgelijks worden verkocht, en de bovenlanders keeren, met hun winstje, in kleine prauwen huiswaarts, doch zijn dikwerf ongelukkig genoeg, hun huis uitgeplunderd, en hunne vrouwen en kinderen weggevoerd te zien, die door roovers als slaven verkocht of als pandelingen verhuurd worden. Over diergelijke verschrikkelijke gebeurtenissen ontving ik verscheidene brieven, in mijne betrekking als ambtenaar van de politie, en het lust mij de vertaling van een' derzelve hier te laten volgen.

„ Ik N. N., inwoner van het distrikt *Kamer-
ring,*

„ *ring*, onderdaan van de compagnie, weet niet
„ waar mij te wenden, zoo het niet is tot mijnen
„ heer, die mededoogend de ongelukkigen helpt.”
„ Voor zestien jaren was mijne vrouw veertig
„ Spaansche matten schuldig aan P. K., die haar,
„ omdat zij niet kon betalen, dermate sloeg, dat
„ haar hoofd zwaar gewond werd. De soefochoe-
„ nan MAHMOED BADAR OEDIN dit vernemende,
„ ontsloeg haar van hare schuld, en gaf haar een'
„ vrijbrief. Nu leefde ik drie jaren in rust, zon-
„ der gekweld te worden; doch onlangs naar de
„ bovenlanden terugkeerende, vernam ik, dat P.
„ K. haar met onze kinderen met geweld mede-
„ genomen en mijnen inboedel geroofd had. Een
„ weinig daarna keerde hij terug, zette mij een'
„ houten knijper op de keel, ketende mijne lenden
„ en beroofde mij van al hetgeen ik te huis had
„ gebragt; vervolgens bragt hij mij naar *Palem-*
„ *bang*, alwaar ik zwaar moest arbeiden, en ver-
„ nemen, dat hij met mijne vrouw in overspel
„ leefde. Mijnheer houdt de schalen der gerechtig-
„ heid op aarde, en verschaffe mij regt, ik ben
„ bedwelmnd van gramschap, en weet niet wat te
„ doen.”

Deze zaak werd letterlijk waar bevonden, en ik
had het genoeg, dezen man, met zijne vrouw en
kinderen, spoedig naar zijn dorp te zien terugkee-
ren. De heer commissaris liet den schuldige straf-
fen, en door hem eene zware boete aan de onge-
hoord mishandelde menschen uitkeeren. De misda-
diger was een man van rang, zoodat het mij veel
moei-

moeite kostte, hem van zijne misdaden te overtuigen, dewijl de getuigen ongaarne tegen hooge personen optreden. De dankbaarheid der geredde ongelukkigen was mij meer dan dubbele belooning voor de moeite, die mij hunne redding veroorzaakte.

De oorzaak, dat de Chinezen en vreemdelingen op vlothuizen, en niet aan den wal mogten wonen, was in de vrees der vorsten gelegen, die, beangst, dat zij eenmaal te talrijk mogten worden, begrepen, dat bij oproer het gemakkelijk zou vallen, de naast elkander liggende woningen in brand te steken, om daardoor alle gevaarlijke aanslagen te verijdelen. Voorwaar, eene ellendige staatkunde! In plaats van het getal der Chinezen of vreemdelingen te bepalen, en het nimmer te doen overschrijden, hetwelk gemakkelijk had gevallen, daar er van buiten af maar één weg van toenadering voor hen is, zoude men die menschen, door het afbranden hunner woning, tot een' trap van razerij gevoerd hebben, die voor den regerende vorst zeer gevaarlijk had kunnen worden.

De woningen der Arabieren staan op hooge palen, zoodat de wind er onder door kan spelen, en de rivier dezelve bij hoog water niet kan bereiken, waardoor zij zeer gezond zijn. Deze huizen staan langs steigers, die een' trap aan de rivier zijde hebben, en hierdoor worden de burens orang sa-tangga, of bij verbastering te-tangga genaamd, beteekende: menschen van dezelfde ladder of trap.

Men heeft te *Palembang* geene steenen gebouwen, dan de kratons, de vorstelijke graven en den

tempel, uit hoofde de vorst, als grondbezitter, de erven of gronden alleen in leen aan de verbruikers afftond, zoodat zij nimmer verzekerd, bij voortduring op dezelve te zullen wonen, geene kostbare huizen durfden bouwen, uit vrees van hun eigendom eenmaal te moeten verlaten, en aan de hebzucht van den dwingeland prijs te geven. De begraafplaatsen van het stoffelijk overblijffel der soefoehoenans, sultans en hunne naaste bloedverwanten, zijn benedenwaarts van de hoofdstad, op een groot half uur afftands gelegen. Het zijn groote vierkante steenen gebouwen, met koepels gedekt, waarin de dwingelanden rusten. Hunne lijken heben aan het hoofden- en voeteneinde éenen verhevenen steen, die geene sieraden bezit, zoodat de graven te *Bantam* veel prachtiger zijn.

De groote tempel staat achter den nieuwen kraton, en is een eenvoudig langwerpig vierkant steenen gebouw, met vooruitstekende trappen, en drie ingangen, hebbende verscheidene pilaren en eenen koepel. De grond is geplaveid met marmer, en het licht dringt door glazen ramen naar binnen, hetwelk in andere tempels, door reten van planken, die, even als de plankjes onzer zonnescermen, getimmerd zijn, wordt binnengelaten.

Aan het hof wordt Javaansch gesproken, en men spreekt tegen den vorst in het hoog Javaansch. De bevolking spreekt het Maleisch met eenen ronden klank uit, zoodat de woorden, die elders op *a* uitgaan, hier als *o* worden gehoord, hetwelk in den beginne nog al eenige moeite geeft, om da-

dadelijk alles te verstaan, doch dit wordt men spoedig gewoon.

Als alleenheerscher staat de vorst boven alle onderdanen als geheel op zich zelve. Zijn bestuur is willekeurig, en niemand durft hem tegenspreken. Deze dwingelandij gaat van hem op de hoogere en mindere ambtenaren over, die door hunne onderhoorigen even blindelings willen gehoorzaamd worden. De rangen en titels zijn door den Javaanschen vorst van *Madjapahit* voor *Palembang* bepaald, en, op eenige uitzonderingen na, gelijk aan die, welke men op *Java* vindt, en bereids zijn beschreven.

De belastingen zijn onregelmatig, en worden voornamelijk door de lagere volksklasse gedragen. De verdeling van dezelve is voor den geringen man drukkend, terwijl de grooten er van bevrijd zijn. Hierdoor wordt de werkzaamheid, die enkel aan de vorsten en hunne betrekkingen dienstbaar is, verlamd, en hieruit ontstaan die zwerfende benden, die in de bovenlanden liever van plundering en roof leven, dan hunnen akker bebouwen, wiens opbrengsten bijna uitluitend aan de overheerschers behooren. (Door de vestiging van ons gouvernement is, Gode zij dank! hierin eene groote verandering gekomen, die en voor hetzelfde en voor de bevolking weldadig werkt.)

Men zal wel beseffen, dat eene, sedert zoo langen tijd, onderdrukte bevolking, als van haren oorspronkelijken staat is ontaard; zij moest gehoorzamen, zware belastingen opbrengen, en zoog het

ver-

vergif van de grooten zelfs in, dat de besmetting tot hem mededeelde, die nog maar iets hooger was dan de allerlaagste, de allerarmste der standen. Heerschzucht werd dus eene behoefte, die, gepaard met dwang en wreedheid, immer den minderen onderdrukte, en eindelijk den moed en de nijverheid uitdoofde.

Het oorspronkelijk karakter van den Palembanger schijnt eenen goeden aanleg te belooven. Hij is vlug, scherpzinnig en vernuftig, en staat als mensch, voor zoo ver zijne geestvermogens betreft, op eenen hooger trap dan de Javaan. Dat hij lui zou zijn, is ongegrond; hij is onverschilliger geworden, omdat hij, voor anderen werkende, bij al zijn wroeten niet vooruit kwam, en stond alzoo gelijk met de Poolse boeren van vroegeren tijd. Het regt werd gewoonlijk door geschenken verkracht; hij, die het meeste kon geven, was bijna zeker zijne zaak te zullen winnen, waardoor de spijt, de haat, de wraak tot eene hoogte gevoerd werden, die, even als in *Sicilië*, dikwerf tot sluipmoord aanleiding gaf. De dolk was de eenige toevlugt voor den verongelijkte!

Het is nog te verwonderen, hoe nog onder de gezegde dwingelandij de handwerkslieden en kunstenaars zich in hun beroep hebben kunnen volmaken; doch zulks pleit voor hunnen ijver en schrandereheid. In het beitelen en snijden in houtwerk hebben zij aanmerkelijke vorderingen gemaakt. In het maken van lofwerk en bloemen, het kunstdraaijen, het vervaardigen van wapens, het werken in
goud

goud en zilver staan zij reeds op eene aanzienlijke hoogte, hetwelk grooten lof verdient, daar hunne gereedfchappen nog zeer eenvoudig en onvolmaakt zijn. Voor het overige zijn zij in het fnyden van allerlei figuren op hechten van fabels of krisfen, groote meesters.

De Palembangfche zijden kleedjes zijn beroemd; zij zijn met goud- of zilverdraad doorwerkt, en worden door de vrouwen geweven, die in andere vrouwelijke handwerken ook ervaren zijn, zoodat er, bij meerdere vrijheid, ook meerdere ontwikkeling zal ontftaan, en de bevolking van *Palembang* in handwerken eenen hoogen trap van volmaaktheid zal kunnen bereiken.

In de wetenfchappen of fraaije letteren heeft men te *Palembang* nog zeer weinig vorderingen gemaakt; echter vindt men dichters en dichteresfen, en onder de laatften, die voor de vuist dichten of improviseren. Op de overwinning, door de Nederlanders, op *Palembang*, heb ik een zeer aardig gedicht ontvangen, dat vol vuur is en natuurlijke fchilderingen bevat.

Er zijn weinig geestelijken, die den koran grondig verftaan; de meesten lezen denzelven, zonder dien te verklaren, en de menigte luistert er naar, alleen, omdat dit boek in de zoogenaamde heilige taal befchreven is. — De fultan MAHMOED BADAR OEDIEN was een geleerde, fchreef uitmuntend fraai en bezat eene groote boekerij, waarop hij hoogen prijs ftelde. Er beftaat echter te *Palembang* belangftelling in Maleifche gefchriften, hetwelk mij bleek

bleek uit den ijver van eenen prins, die van mij een werk in die taal geleend hebbende, hetzelfde geheel overschreef.

Scholen zijn er eigenlijk niet, doch de geestelijken geven eenig onderrigt in het schrijven aan die jongelingen, welke voor den geestelijken stand worden opgeleid, of door hunnen rang moeten kunnen schrijven. Het moeilijke van het overschrijven van handschriften, doet derzelver prijs, zoo wel hier als elders, tot eene ontzettende hoogte stijgen, zoodat ik voor eenen fraaijen koran, die te *Medina* was geschreven, twee honderd vijftig gulden moest betalen, en zelden een werk van eenig belang onder de vijftig gulden koopen kon, zoodat ik voor mijne Oostersche handschriften, die vrij voltallig zijn, eene aanzienlijke som heb moeten besteden.

Wat de godsdienst betreft, zij bestaat op *Palembang* niet, namelijk die dienst, waardoor men God in geest en in waarheid vereert. Het opzeggen toch van formulieren en het zoogenaamde bidden, dat uit fleur of wet ontstaat, kan nooit als zoodanig beschouwd worden. Het wordt door gewoonte eene tweede natuur, zonder verhevene of Gode waardige gevoelens in het hart te doen ontstaan, en in dit punt staan de Palembangers beneden de Javanen, onder welke men ware vereerders van het Opperwezen aantreft.

De Palembangers zijn bijgeloovig, slaan geloof aan voorzeggingen, aan teekenen, die zij als onheilspellend beschouwen, en dragen djimats of piertjes, of stukjes metaal bij zich, waarop de
schraap.

fchraapzuchtige priesters , tegen betaling , cijfers of Arabische karakters hebben geschreven of gegrift , die door zekeren sleutel zijn te ontcijferen , of te ontraadselen , welke alleen bij de priesters en bij enkele zoogenaamde geletterden berust . Deze djimats worden bijzondere krachten toegeschreven , en moeten als behoedmiddelen dienen tegen moord , brand , laster , onheilen , ja ! zelfs tegen de *cholera morbus* , zoo als ik zulks op *Java* dikwerf gezien heb .

Even als de Chinezen voeren de Palembangers gaarne procesfen , om hunnen geest , die geen voedfel in de letteren vindt , bezig te houden , hun vernuft te fcherpen en te laten spelen , en om zoo mogelijk , door welsprekendheid of list , eene overwinning op hunne tegenpartij te behalen . Zaken van dertig jaren herwaarts brengen zij voor de balie , en al is er ook eenmaal uitspraak in gedaan , zoo trachten zij , door getuigen , die zij omkoopen en die valschelijk zweren , aan te toonen , dat men hen vroeger , uit haat , wangunst of partijdigheid , onrecht aangedaan heeft . Zij zijn zeer arglistig , en men moet met hunne treken bekend zijn , om zich niet door hen te laten misleiden .

De Palembangers schijnen uiterlijk nimmer vertoorned , en zeggen , dat een vergramd mensch onverstandig is ; men zou denken , dat zij te verstandig zijn om te toornen , doch zulks is zoo niet ; zij verbergen hunne spijt , zij zijn zeer vertoorned , maar te trotsch , te slim , om dit te laten merken , en ik weet bij ondervinding , dat zij , in hunne woningen

te-

teruggekeerd, soms razend van toorn zijn, zoodat zij er door bedweld worden. Zij zijn dus tot alle huichelarij en veinzerij in het publiek in staat. Hunne trotschheid maakt hen voor het maatschappelijk leven onbekwaam, weshalve zij elkanders schaars bezoeken, omdat ieder zijnen grooten afstand wil bewaren, waardoor het genoegen der verkeering verpest wordt. Dat hartelijke, welmeenende en innerlijke der vriendschap of zamenleving, dat wij zoo hoog waarden, kennen zij niet, en hebben in hunne taal geen woord voor vriendschap, daar het woord *tsahhbat* van de Arabieren ontleend is.

Om zich een zeker aanzien te verschaffen, huwen de mindere grooten met verscheidene vrouwen uit den hooger stand, doch hebben daardoor een rampzalig leven, dewijl die vrouwen trotsch op hare afkomst zijn, en zulks gedurig haren mannen doen gevoelen; hieruit ontstaan die onophoudelijke huisfelijke twisten, die den man zijne woning tot eene hel maken. Hierbij komt nog de jaloerschheid, die alle levensgenoot verpest, alle vreugd vergalt, en den echtgenoot de pijnlijkste gewaarwording doet onder vinden. En is hij daarenboven van een zwak lichaamsgestel, dan moet hij dikwerf oogluikend toestaan, dat zijne vrouwen elders hare lusten den teugel vieren. Vreezende voor de vaders zijner vrouwen, die een willekeurig gezag uitoefenen, omdat zij van hooger rang zijn, dan hij zelf, bewaart hij een knagend stilzwijgen, of ontlast somtijds zijnen boezem, door zijn leed aan den eenen

eenen of anderen vertrouwden Europeaan mede te deelen. Enkele Palembangfche vrouwen maken eene uitzondering op den algemeenen regel; er zijn er die liefderijk en getrouw zijn, door goede hoedanigheden uitmunten, den man zijne woning tot een genoegelijk verblijf maken, en door poëzij en zang zijn leven veraangenamen.

De Palembangfche grooten zijn jaloersch; zulks bleek mij toen ik met mijne vrouw een bezoek bij eenen prins en prinses aflegde. Wij werden door den prins ontvangen, en hij geleidde mijne echtgenoot bij zijne vrouwen, liet mij eenigen tijd met zijnen zoon alleen, en ik begreep, dat het onwelveogelijk zoude geweest zijn, hem te volgen. Mijne vrouw meldde mij, dat het ferial alles behalve bekoorlijk was; weinig licht drong tot hetzelfde door, en de vrouwen en bijwijven waren ver van fchoon te zijn. Eene menigte kinderen, omhangen met overtollige gouden sieraden, werden bang toen zij binnentrad. Het zoogenaamde banket was een laf gebak, met klapperolie toebereid, en de flappe thee, zonder melk, veroorzaakte walging. Enkele prinzen veroorloofden mij hun ferial te zien, en ik befchouwde het als eene gevangenis, waarin nimmer vreugde, maar immer onderwerping van de min begunftigden en trots van de gunftelingen het denkbeeld van waar genoegten verdrongen, en niets dan eene wezenlijke flavernij daarftelden.

De ongezelligheid is welligt oorzaak van den fomberen aard der Palembangfchers, die zich zelden vrolijk vertoonen, en alzo minder aangenaam in

den omgang zijn, dan de Javanen. Openbare dansers en danferesfen heb ik nimmer onder hen aangetroffen, en het kan ook wel zijn, dat de staat van onderdrukking, waarin de bevolking verkeerde, allen lust tot openbare vermaken heeft verdoofd. Onderling is men zeer wangunstig jegens elkander, en er zijn voorbeelden, dat de eigendommen van bemiddelde personen alleen verbrand werden, om hun te beletten geenen staat te voeren, die hen boven anderen onderscheidde. Wanneer zij bemerken, dat deze of gene in gunst of aanmerking komt bij ons bestuur, dan weten zij alles uit te vinden, om zoodanigen als ongunstig te doen voorkomen, hetzij door hem te lasteren, of zijne vroegere gebreken of mislagen als misdaden of gruwelen te doen voorkomen, in de hoop hem daardoor te benadeelen, zoodat het veel omzigtigheid en vastheid in eenen regent vereischt, ten einde zich niet te laten misleiden, of te haastig van gevoelen te doen veranderen.

Bij den ellendigen staat der bevolking zal men ligt bevroeden, dat zij zeer onzedelijk zijn moet, en inderdaad is het moeilijk er zich een waar tafereel van te vormen. Het is welligt mogelijk, dat er geene zedelijkheid onder dezelve bestaat. Ontucht is zoo algemeen te *Palembang*, dat huwelijksrouw er als eene hersenschim beschouwd wordt. De mannen zijn door hunne oppermagt, zoo als meest overal, in dit opzigt de slechtsten, en de vrouwen, die dikwerf geene genoegzame middelen van onderhoud bezitten of ontvangen, gaan sluipsgewijze eenen penning verdienen, die zij voor hunne

zedeloosheid ontvangen. Ook zijn er, die, om zich over de dwingelandij hunner mannen te wreken, in hunne afwezigheid zich aan echtbreuk schuldig maken, om het genot te hebben van hem te bedriegen, daar het hen een waar genoegenschijs te verschaffen, dat hare echtgenooten hen als getrouw beschouwen, terwijl zij van het tegendeel bewust zijn. Men heeft er zelfs gezien, die hunne mannen, welke gevankelijk weggevoerd werden, met een' helschen lach toeriepen: „Ik ben „ u ontrouw geweest, ik heb u dikwerf bedrogen!” De oude dwingeland, MACHMOED BADAR OEDIEN, heeft vele wreedheden gepleegd, en zelfs een zijner kinderen, in tegenwoordigheid van de moeder, vermoord, omdat hetzelfde een ongunstig teeken aan het ligchaam had!

Het zal wel geen betoog behoeven, dat het stelsel van belasting allergebrekkeligst te *Palembang* was. De sultan en de hoofden vergden heerendiensten, stelden zoo veel volk in het werk als zij goed vonden, en de werklieden moesten zeer vergenoegd zijn, als zij slechts een weinig rijst tot loon ontvingen. De handelaars moesten geschenken geven, en den vorst met zijne grooten van het noodige huisraad en kleeding voorzien, die dikwerf die geschenken in een magazijn opstapelden en lieten bederven. De belastingen, welke thans door ons gouvernement worden geheven, zijn op billijkheid gegrond, en werken geregeld, waardoor een gemak in handel en hantering ontstaan is, dat vroeger te *Palembang* geheel onbekend was.

Palembang drijft handel op *Banka*, *Java*, *Singa Poera*, *Riou*, *Poclau Pinang*, *Linga*, *Malakka*, *Siam* en *China*. Lijnwaden, siften en katoenen komen het meest van *Java* en *Malakka*, en zijn doorgaans zeer gewild. Van *China* en *Siam* worden ijzeren pannen, aardewerken, zijde, gouddraad, confituren, droogerijen, thee en huismeubelen aangebragt. De overige artikelen van handel zijn kokos- en katjangolie, Javaansche en andere suiker, tamarinde, gember, rijst, ijzer, staal, koper, mondbehoefden, wijnen en eenige onbelangrijke kramerijen. In sommige jaren bedroeg de waarde dier goederen ruim een half millioen gulden, waarvan 's jaars vier en twintig duizend gulden inkomende regten gebeven werden.

De voornaamste handel wordt door kustvaarders en Arabieren gedreven, die hunne waren aan de Palembangers verkoopen, welke daarmede in de bovenlanden hun voordeel zoeken. De artikelen van uitvoer zijn hoofdzakelijk: stofgoud, ivoor, was, hars, benzoin, rotting, drakenbloed en gedroogde visch, zijnde alle voorwerpen, die in de wildernissen of rivieren verzameld worden. Als onmiddellijke voortbrengselen van aankweeking of nijverheid worden uitgevoerd: tabak, koffij, suiker, gambier, peper, indigo, matten (die beroemd zijn), koperwerk, sirdoozen, zakken en fraaije kleedjes.

Indien er meer gereed geld te *Palembang* verhanden was, zou de handel er bloeiender wezen, doch gebrek aan kapitalen en een te groote voorraad van wantrouwen belemmeren denzelfden zooda-

danig, dat er eene gedurige stremming bestaat, en er slechts weinigen gevonden worden, die iets van belang omzetten.

Daar de gouverneur-generaal het voornemen had eene reis naar *Makassar* en de *Moluksche Eilanden* te doen, en op dien togt door den translateur van het gouvernement zoude vergezeld worden, ontving ik eenen brief van den heer raad van *Indië*, Mr. J. H. MUNTINGHE, dat het zijne excellentie aangenaam zoude zijn mij het bestuur van het departement van inlandsche zaken, tijdens de afwezigheid van den heer C. VAN ANGELBEEK, op te dragen. Ik aarzelde niet deze eervolle betrekking aan te nemen, en verwierf van den heer commissaris van *Palembang* verlof, om mij naar *Java* te begeven; hetwelk mij zeer aangenaam was, uit hoofde het plan voor de reis naar de bovenlanden nog niet tot rijpheid was gekomen, en de politie aan een' der menigvuldige te *Palembang* aanwezige ambtenaren kon worden opgedragen, hetwelk dan ook weldra geschiedde, zoodat ik mij voor de afreis naar *Batavia* gereed maakte.

Er bood zich weldra gelegenheid aan, om met de brik *Emilie*, kapitein SERGÉ, te vertrekken, zoodat ik van vrienden en bekenden afscheid nam, en het genoeg had, zelfs onder de inlanders, eene toegenegenheid te ontwaren, die ik als opregt kon beschouwen, omdat zij, wanneer zij van een'

ambtenaar niets meer te hopen of te vreezen hebben, denzelven geene blijken van gehechtheid betoonen. Trouwens! had ik ook, zoo veel in mij was, hunne belangen behartigd, en mij zelven dienaangaande niets te verwijten. Den edelen menschenvriend VAN SEVENHOVEN moet ik hier nogmaals mijnen hartelijken dank betuigen voor zoo menigvuldige blijken van welwillendheid en toegenegenheid, als ik van hem heb mogen ontvangen.

Alvorens *Palembang* te verlaten, moet ik hier nog melden, dat ik, op verzoek van den commissaris, enkele malen des zondags voor de ambtenaren en voor het talrijk garnizoen heb gepredikt, nu eens in het Nederduitsch, en dan eens in het Fransch; het laatste voor de krijgslieden, onder welke vele Franschen waren, die zulks dringend verzocht hadden. Al de militairen kwamen met geweer en wapens ter kerk, en zoodra de menigte vergaderd was, kwam mij een adjudant waarschuwen, om de godsdienstoefening te beginnen, en tot mijnen eersten tekst koos ik de woorden: „*Hij, die over zijnen geest heerscht, is sterker, dan die eene stad inneemt.*”

Sommige militairen meenden, dat ik predikant was, en kwamen bij mij aan huis, om hunne kinderen te laten doopen, en bij mijne afwezigheid had mijne vrouw veel moeite, om hen te overtuigen, dat ik er volstrekt niet toe gerechtigd was. Werd ik echter bij zieken verzocht, dan weigerde ik niet met hen over ernstige onderwerpen te spreken.

Een Italiaan liet mij dringend noodigen bij hem

te

te komen; toen mijne ambtsbezigheden waren ver-
rigt, vervoegde ik mij bij hem, en ik vond hem
niet buiten gevaar. Hij had een belangwekkend ge-
laat, levendige oogen en schein aan diepe treurig-
heid of woeste somberheid ten prooi te zijn, en
eigenlijk meer aan ziels- dan aan lichaams smarten
te lijden. Hij had mij, in het Fransch, hooren
spreken over het onderwerp: „*Van waar kom ik?*
„*Wat ben ik? Wat zal ik worden?*” Zijn
geweten was ontwaakt, en hij hoopte van mij te
vernemen, of hij nog op vergeving zou kunnen
hopen. Ik troostte hem op grond van het Evan-
gelie, en mogt hem hoop op genade inboezemen.
Hij schein regt leedwezen over zijne zonden te
hebben, met het vaste voornemen, om zijnen le-
venswandel te verbeteren. Ik verliet hem met aan-
doening, doch heb nimmer weder iets van hem
gehoord.

Den laatsten avond bragten wij bij een' onzer
kennisfen door. Eenige personen bevonden zich bij
hem, om affcheid van ons te nemen. Wij bleven
tot in den nacht bij elkander, en werden door den
kapitein, kommanderende de brik, die ons zou
overvoeren, verzocht, om met de floep aan boord
te gaan. Wij namen een deelnemend affcheid en
staken van wal, en bevonden ons op de toen woe-
dend stroomende rivier de *Soengsang*, met veertien
menschen in eene kleine floep. De lomphheid van
den kapitein en stuurman deed de floep vlak voor,
en wel dwars voor het kabeltouw van den brik
komen; dadelijk kantelde de floep, en wij waren

onmiddellijk in den vloed, die tachtig voet diep was, bedolven geweest, zoo niet de onzichtbare hand des Eeuwigen ons zichtbaar gered had. De zwarten redden zich, door zich in de rivier te werpen en het kabeltouw te beklimmen. Hierdoor ligtte de floep, die reeds zoo vol water liep, dat mijne vrouw, tot aan den middel toe, doornat was. Ik riep op eenen donderenden toon om een touw, dat de dronken kapitein beweerde onnoodig te zijn. Mijne stem overwon hem, en ik kreeg eenen reep, aan welke ik mijnen regterhand vastfloeg, terwijl ik mijne hoogzwangere vrouw zoodanig met de andere hand vast hield, dat mijne hand als bestierf. Nu dreven wij langzaam naar den valreep en bestegen die. Wij dankten God, die ons het leven als op nieuw had geschonken.

De kapitein was zoodanig door den drank bevangen, dat hij in zijne kooi moest geholpen worden. Hij was een' afstammeling van eene Fransche familie uit *Pondichery* en zwierf als kustvaarder rond, doch ik zou hem niets toevertrouwen, daar mij naderhand gebleken is, dat hij met pasfagiers, welke hij naar *Makasar* overbragt, even onvoorzigtig en onverfchillig gehandeld heeft. Zulks bleek mij uit eene verklaring, die mij dienaangaande door twee heeren van *Makasar* gezonden werd.

Des anderen daags ging hij weder naar den wal, en bleef daar aan het zwieren, latende ons op de reede liggen, nadat hij ons in den nacht genoodzaakt had, om aan boord te gaan, en ons alstoen aan een zoo onmiddellijk gevaar had blootgesteld, dat

dat zelfs de zeeofficieren, die voor *Palembang* lagen, er van gewaagden.

Den volgenden nacht ontstond er in eene der buurten, voor welke wij geankerd lagen, een hevige brand, zoodat de vonken, benevens brandend riet, over ons schip vlogen, en ons met het grootste gevaar bedreigde. De vlammen verlichtten den omtrek en gaven op de terugkaatsende rivier eene prachtige vertooning, de hand eens kunstschilders waardig. Het geschreeuw der Indianen, in de nabijheid der brandende woningen, was verdoovend en het geheel was zoo vreemd, zoo woest, dat ik geen berouw had van deze akelige, gevaarlijke, doch treffende gebeurtenis getuige te zijn.

De kapitein kwam eindelijk aan boord, en om geene onaangename reis te hebben, sprak ik niet over zijne onheufche behandeling, mij voorbehoudende, om, naar omstandigheden, bij aankomst te *Batavia* te handelen (*).

Wij vertrokken weldra, en landden op *Muntok*, de hoofdplaats van het eiland *Banka*, aan. De kolonel DE LA FONTAINE, kommandant en resident van het eiland, ontving ons gastvrij. Wij fleten bij hem den tijd regt aangenaam en vertoefden er tien dagen.

Te *Muntok* of *Minto* landende, wordt men een twintigtal schreden door het water gedragen, eer men

(*) Bij aankomst te *Batavia* diende ik mijne klagten tegen hem schriftelijk in.

men aan het strand komt, hetwelk een vreemd gezigt oplevert. Officieren, burgers, vrouwen en kinderen ziet men op den rug of schouders der zwarten dragen, hetwelk dikwerf aanleiding tot lagchen en schertsen geeft.

Muntok, de hoofdplaats van het eiland *Banka*, is op een' heuvelachtigen grond, die boomrijk is, gelegen, en door de zorg van den heer DE LA FONTAINE veel verbeterd. De wandelingen zijn er aangenaam, en het gezigt op de reede is prachtig. Men vindt vele Chinezen op de hoofdplaats, die veel tot verlevendiging bijdragen, doch allen ten koste der inlanders gevoed worden.

Banka, of eigenlijk *Bangka*, is het eigendom van het gouvernement, heeft vele tinmijnen, die door Chinezen bewerkt worden, dewelke van oproerigen aard zijn, en een' verstandigen resident behoeven, of ligtelijk tot muiten overlaan.

Muntok is zeer ongezond en verscheidene malen bijna geheel uitgestorven. De heer DE LA FONTAINE, zijne echtgenoot en kinderen stierven kort na ons vertrek. De volgende resident werd er ook het slagtoffer der ongezondheid. De militaire kommandanten, geneesheeren, officieren en ambtenaren volgden elkander spoedig ten grave, zoodat een iegelijk een' affchrik voor *Banka* begon te krijgen, en sommige ambtenaren er zelfs hun ontslag verzochten.

Onze overtocht naar *Java* scheen zeer voorspoedig te zullen zijn; doch, des kapiteins onkunde en slaperigheid deed de brik des nachts op eene bank loopen, die tot de Sumatrasche kust behoorde.

Het

Het schip zat onwrikbaar vast, de storm stak hevig op en deed de volle zee met woede op de kajuit slaan. Het schip begon lijwaarts over te hellen, en ik mogt mijne vrouw niet langer verbergen, dat er gevaar was.

De kapitein was laf en radeloos, en vond zijnen troost in het druivensap. De stuurman wrong de handen, en het kommando ging verloren. Goede raad was zeer duur. Ik raadpleegde met eenen grijsen matroos wat er te doen stond; hij zeide, dat men een anker moest achteruit werpen, om te belletten, dat het schip zich niet dieper in het zand zoude woelen. Dit doelmatig vindende, riep ik al de Maleijers bijeen, liet het groot anker, door vereenigde krachten, die elk in dit gevaar inspande, achteruit brengen, en van eene goede boei voorzien. Nu kon de zee ons niet meer voorwaarts opwerpen, en wij lagen ook pal vast. De storm werd heviger, en dreigde door de zware zee ons te zullen verbrijzelen, elk een bereidde zich om zich in de kleine floep te redden, of om op een wrak naar land te spoelen. Het schip begon te werken en te kraken; er werd weldra een lek bespeurd, dat onzen toestand verergerde. Ik vertrouwde op de Voorzienigheid, en zij gaf uitkomst. Het water begon te wasfen, en om zeven uren, des morgens, raakte het schip vlot. Wij maakten zeil, en waren in vier dagen te *Batavia* op de reede, het anker viel, en dit was een van de genoegelijkste oogenblikken mijns levens.

Onze overtocht met de floep was, behalve zware lek-

lekkaadje, zeer voorspoedig, en weldra werden wij met blijdschap door de familie mijner vrouw ontvangen. Om nu de schakering van vreugd en onspoed te doen overeenstemmen, zoo moet ik nog vermelden, dat de prauw, die mijne goederen van boord moest brengen, met alles verzonk, wat zij bevatte. Mijne bedienden waren op de omgeslagen prauw nog acht uren ver weggespoeld en toen door vischERS gered.

Zijne excellentie de gouverneur-generaal plaatste mij dadelijk weder op *Batavia*, bij het departement van inlandsche zaken, en belastte mij op nieuw met de inlandsche drukkerij, hetwelk voor mij niet dan aangenaam kon zijn.

Toen mijne goederen vergaan waren, ontving ik eenen brief van den bootmeester te *Batavia*, die mij geheel *officiëet* meldde: „Dat hij de eer had „mij kennis te geven, dat er niets van dezelve „kon gered worden.”

Hoezeer ik ook bij den zwangeren staat mijner vrouw het verlies van de noodwendigste goederen gevoelde, zoo begreep ik, dat die door anderen konden vervangen worden; doch er waren voorwerpen vergaan, welke nimmer konden vergoed worden. Muzijkstukken, teekeningen, dichtstukken, aantekeningen, studiën, een woordenboek enz., waren onherstelbaar verloren, en ik had, in mijne omstandigheid, dubbele geestkracht noodig, om mij niet door het ongeluk te laten nederflaan. Ik was nog jong, gezond en werkzaam, en dacht, de ramp, die mij getroffen had, met de hulp der

Voor-

Voorzienigheid, wel te boven komen. Ik werkte onafgebroken voort, en had het genoeg mijne pogingen, op eene voordeelige wijze, bekroond te zien.

Acht dagen, na onze aankomst op *Weltevreden*, buiten *Batavia*, had ik het geluk, vader van eene dochter te worden, en mijne vrouw, na zoo vele onheilen, als ons getroffen hadden, weldra hersteld te zien. Het aanschouwen van moeder en kind, deed mij het verlies mijner goederen als vergeten, en mijnen ijver voor mijn huisgezin verdubbelen. Ik gevoelde, voor het eerst, dat een huwelijks-spruit het leven regt doet waarden, en de vrouw die liefde en achting toedragen, welke in een huwelijk, zonder kinderen, minder bestaanbaar zijn.

Aan het hoofd van het inlandsch departement stond de heer *ELOUT*, die zijne kunde en ijver aanwendde, om hetzelfde zoo nuttig te doen worden, als mogelijk was, doch door ziekte genoodzaakt werd een ander luchtgestel te zoeken, en met verlof naar *Nederland* vertrok. De heer *VAN ANGELBEEK*, translateur van het gouvernement voor de Maleische taal, volgde hem tijdelijk op, en arbeidde, om de Maleische spraakkunst van *WERNDLY* te verbeteren, terwijl ik mijn Nederduitsch-Maleisch woordenboek voortzette. In 1824 gaven wij de vruchten van onzen arbeid te gelijk in het licht, en ontvingen de goedkeuring der hooge Indische regering op dezelve.

Mijn Maleisch-Nederduitsch woordenboek was met mijne goederen vergaan, zoodat ik een ander zamenstelde, hetwelk echter niet aan mijne verwachting beantwoord.

woordde, weshalve ik mij verplicht vond, voor de derde maal eenen arbeid aan te vangen, dien ik gaarne de meest mogelijke volkomenheid wenschte te geven. Om hiertoe te geraken bezigde ik de aanzienlijkste inlandsche handschriften, rangschikte de woorden, die er in voorkwamen, in eene Arabisch alphabetische volgorde, en trok er de belangrijkste plaatsen uit, om tot opheldering der woorden te dienen.

Gedurende de afwezigheid van den heer VAN ANGELBEEK, die den gouverneur-generaal naar de *Molukkos* volgde, werd mij het inlandsche departement opgedragen, waardoor ik in de beste gelegenheid kwam, om met alle werkzaamheden van hetzelfde meer en meer bekend te worden.

In 1825 kwam mijn Maleisch-Nederduitsch woordenboek van de pers, en verschafte mij de eer andermaal de tevredenheid der regering te ontvangen, terwijl mij kort daarop den rang van hoofdkommies werd verleend. Over mijn eerste woordenboek werd mij 's konings welbehagen op eene wijze kennelijk gemaakt, die niet alleen vleijend, doch tevens een sterke prikkel was, om mij door het onderdrukkend luchtgefel van *Batavia* niet te laten verlammen.

De heer VAN ANGELBEEK ter hoofdplaats teruggekeerd, werd als afgezant naar den sultan van *Lingga* gezonden, om de belangen van het gouvernement en van dien vorst te behartigen. Hij kweet zich van den hem opgedragen last zoo luis-terrijk, dat de gouverneur-generaal hem met de
mces.

meeste onderscheiding bij zijne terugkomst behandelde. Hij had gefchilpunten uit den weggeruimd, den aard van de vorsten van *Lingga* en *Riouw* befchreven, en eene befchrijving van belangrijke perfonen en zaken, mitsgaders van het eiland *Bintang*, van andere eilanden en van de gambierteelt, ingediend, die allermerkwaardigst was. Voorts had hij den onderkoning van *Riouw* zoodanig aan ons belang verbonden, dat dezelve middelen zou aanwenden, om de zeerooverij te ftuiten. Doch, heelaas! op het punt zijnde, zich beloond te zien, werd VAN ANGELBEEK, in den bloei zijner jaren, door den dood weggemaaid. Zijne ouders verloren in hem een' veelbelovenden zoon. Het gouvernement mistte in hem een' kundigen ambtenaar en het departement van inlandfche zaken een gewigtig ftuempunt.

De heer ELOUT, in *Indië* teruggekeerd, bragt eene Javaanfche drukkerij mede, die de werkzaamheden van het inlandfch departement uitbreidde. De oorlog op *Java* riep den heer ELOUT naar de vorftenlanden, en ik werd in de plaats van den heer VAN ANGELBEEK benoemd, en moest alleen de drukkerij, de briefwifeling met de vorften, en de onderhandelingen met de afgezanten waarnemen, terwijl ik tevens als kapitein-adjutant der opgerigte Bataviafche fchutterij, die uit twee bataljons infanterie, twee eskadrons kavallerie en eene compagnie artillerie beftond, zoo veel werk vond, dat mij bijna geene nachtrust ten deel viel.

Voor het gouvernement voerde ik de briefwifeling

ling in de inlandfche talen, met de vorften van *Lingga, Riouw, Ternate, Mampawa, Pontianak, Sambas, Landak, Kotaringan, Borneo Proper, Banjermafjn, Sumanap, Madura, Soerakarta, Djokjokarta, Bantam, Bima, Solo, Siam, Cochín China, Lobo Djambi, Goa, Muskat, Aboe Sjahier, Tidore, Boeton, Boni, Sidenring, Tanette, Bali Badoeng* en *Poelau Lipar*, waardoor ik met de verfchillende fchrijfwijzen der hoven bekend werd, iets, dat voor mij van veel gewigt was.

De heer SCHAAP, een ijverig jongeling, bewees mij groote dienften, zoo, door mij in het vertalen van flukken behulpzaam te zijn, als in het nazien en verbeteren der proeven van de inlandfche drukkerij.

Toen de werkzaamheden der fchutterij minder dringend werden, zette ik mijne ftudiën in het Javaanfch met kracht voort. Ik had drie meesters van verfchillende plaatfen van *Java*, die mij Javaanfche gefchiedeniffen bezorgden, welke vlijtig door mij gelezen en ontleed werden. Na drie jaren arbeid, vervaardigde ik eene Javaanfche fpraak-kunft, en ontwierp een Nederduitsch-Javaanfch woordenboek, in de verfchillende, zoo wel hooge als lage talen, alsmede een Javaanfch-Maleifch, Nederduitsch-Fransch woordenboek, hetwelk ik met aanhalingen van verfchillende fchrijvers verrijkte, zoodat ik zelden een uur van uitfpanning had. In dezen arbeid onderfteunde mij de Javaanfche translateur MOHAMMAD DAIM, de radien ARIA TJOKRO KASOEMO, die

die in *Europa*, door den minister ELOUT, zijne opvoeding had genoten, en den schranderen Javaan, AHMAD WIRIJO WIDJOJO, die uit eene aanzienlijke Soerakartasche familie was gesproten, doch, door omstandigheden, in een' staat van dienstbaarheid te *Batavia* verkeerde, uit welken het mij gelukte hem te ontslaan, en bij het departement van inlandsche zaken te plaatfen.

Het smertte mij, bij de beoefening der Javaansche taal, bijna nimmer edele trekken in de oude handschriften der Javanen te ontdekken. Trotschheid, wreedheid en zucht naar ijdele grootheid waren de grondtrekken, die ik in dezelve aantrof, en zelden maakte eene loffelijke daad hierop eene gunstige uitzondering.

Verscheidene jaren in den omtrek van *Batavia* gewoond hebbende, laat ik hier, als vrucht mijner ondervinding, eene beschrijving dier stad volgen.

BESCHRIJVING

VAN

BATAVIA.

De reede opzeilende ligt *Batavia* te ver, om het duidelijk te kunnen onderscheiden, ook is het eenigzins achter geboomte verscholen; eenige hoofdbouwen zijn echter zichtbaar en trekken de aandacht tot zich. Op de reede, die in de verte door eene menigte eilandjes, die de *Poeloe Sariboe* of duizend eilanden genaamd worden, omgeven is, liggen gewoonlijk veertig à vijftig schepen, van allerlei natiën, doch wel voornamelijk van Nederlanders, Engelschen en Amerikanen, ook vindt men er Chinesche wangkangs of jonken, zijnde groote, logge, morfige vaartuigen, met twee roeren, dienende om Chinesche fortuinzoekers naar *Java* over te brengen, en eenige handelsartikelen aan te voeren.

Het gezigt op de trotsche gebergten, die zich achter *Batavia* verheffen, is zeer statig, zoodat
de

de reede van *Batavia* met regt onder de schoone natuurtafereelen gerangfchikt wordt, terwijl zij in de gefchiedrol eene merkwaardige bladzijde vult. Meer dan twee eeuwen is zij de plaats van aankomst en vertrek onzer rijk beladene fchepen, en zag onzen handel in den grootften bloei op hare vlakte. Meest altijd is zij de plaats, die hoogst belangrijk is voor hen, die hun fortuin gaan beproeven of dezelve bereikt hebben. Na eene moeilijke en lange reis komt men op de reede aan, of vertrekt van haar, na vele jaren met het luchtgeftel en eene reeks van moeilijkheden te hebben geworfteeld. Bij het zien van het uiteinde van eenen dikwerf onaangenamen zeetogt, verheugt men zich den grond te naderen, die het doel der uitlandigheid is. De gewaarwordingen verdringen elkander. Op *Java* toch zal men in rang, aanzien en welvaart toemenen, of er in de vlejendfte droomen teleurgesteld worden, en menigeen weet niet of hij het fchip, dat hem overvoerde, blijde of bekommerd zal verlaten.

De zoete hoop krijgt eindelijk de overhand, en men daalt vergenoegd in de floep, bij het werpen van eenen aandoenlijken blik op den bodem, die ons heeft overgevoerd. Niet zelden ziet men veraarlijke krokodillen in de nabijheid van het strand, welke menigen roeijer of vischer tot hun slagtoffer maken. Even als boomftammen vertoonen zij zich op den rug der wateren, en boezemen den vreemdeling zekeren eerbied in, die met angst gepaard gaat. De modderbank, die veel verminderd is,

voorbij zijnde, komt men aan het trotsche zeehoofd, dat op last van den gouverneur-generaal gebouwd, een meesterstuk van kunst en wijsheid is, daar toch vroeger de rivier, door aanslibbing verzandende, thans bevaarbaar is, hetwelk een te groot voordeel is, om er bij stil te staan. Alleen zij het noodig te melden, dat in vroegere jaren verscheidene lospramen, met de rijkste koopwaren, bij opkomenden storm, op de reede vergingen, omdat zij door de modderbank den haven niet konden bereiken.

Het valt niet te ontkennen, dat de rivier van *Batavia* veelal ongezonde dampen opgeeft, doch dit ligt in den aard der zaak; zij is de trechter van verschillende stroomen, die, zich in een smal punt vereenigende, alle onreinheid met zich voeren, en dus lijken, krenge en andere onreine voorwerpen bevat, die men, of uit afkeer voor dezelve, of uit luiheid, niet wil begraven. De politie waakt hier wel tegen op alle mogelijke wijzen, doch is niet alvermogenend genoeg, om alle misbruiken in dezen te weren; ook is het welligt verkieslijker, dat de pestademende voorwerpen door de zee verzwoegen worden, dan aan de aarde toevertrouwd, die, na zware regens uitdampende, den dampkring zoude besmetten. Door middel van trekpaarden is men in weinige minuten aan de stad, en alzoo spoedig van het onaangename der rivier bevrijd.

Het verlangen van den vreemdeling naar de plaats zijner voorloopige bestemming, neemt hand over hand toe bij het opvaren; een klein oponthoud aan
het

het kantoor der inkomende regten, waar men hem vriendelijk ontvangt en zijnen doortogt bevordert, vertraagt eenigzins zijne reis; doch hij ziet daarentegen ook een fraai en doeltreffend gebouw, dat met de waardigheid van het gouvernement overeenkomt, en geniet veelal de hartelijkste verwelkoming van de ambtenaren, die er in geplaatst zijn, en door hunne wereldkennis een gunstig gevoelen over hunne personen doen ontstaan.

Aan de overzijde ziet men de eenvoudige hutten der inlanders, en hunne kinderen aan den kant der rivier dartelen, hetwelk voor de kracht der gewoonte pleit, die den mensch overal kan doen wonen. Eindelijk komt men aan de werf, waarbij zich de gouvernements-pakhuizen bevinden, die, door de wijze zorg onzer voorvaderen gebouwd, zoo wel door ruimte als hechtheid bewondering verdienen. Zoo men al niet door vrienden of bloedverwanten van boord is afgehaald, wordt men toch veelal, indien men kennissen te *Batavia* heeft, op de werf afgewacht, en ontmoet men elkander aldaar met ware belangstelling.

Bij het betreden van den Aziatischen grond ontwaart men eene mengeling van aandoening, en is men dikwerf tot in de ziel bewogen. Het havenkantoor voorbijgaande, alwaar de schepen in- en uitgeklaard worden, treedt men de stad binnen. Zoo is men dan in de hoofdplaats van *Nederlandsch Indië*, den zetel der hooge regering, de wijd beroemde parel van het Oosten, liggende op de noordkust van *Java*. De eerste aanblik der stad

is zeker teleurstellende, vooral als men tegen den avond aan wal komt, dewijl alsdan de handelhuizen gesloten, en de Europeanen naar hunne buitenplaatsen vertrokken zijn.

Zij, die zich *Batavia* in zijnen vorigen luister voorstellen, vinden zich misleid; vele aanzienlijke grachten zijn vervallen, en voorname gebouwen afgebroken, waaronder het kasteel *Kôta Intan* (juweelen sterkte) de eerste plaats bekleedde, en nog door zijne puinhopen eerbied en bewondering voor de vestigers van onzen roem afvordert. Zelfs spreken de inlanders er met aandoening van, en zeggen, dat het te bejammeren is, dat dit pronkstuk van *Hollands* glorie is geslecht geworden.

De onveiligheid, hierdoor ontstaan, zal ieder gereedelijk bevroeden, daar er thans geene de minste sterkte op *Batavia* of rondom de stad bestaat, waarin men zich, bij onverhoopte, doch ligt mogelijke aanvallen zou kunnen beveiligen. Bij de plaats gehad hebbende onlusten op *Java*, gedurige miltzucht in de residentie *Bantam*, en ligt te verwekken misnoegdheid der Chinesebevolking, vraagt men elkander wel eens, waar men zich zou verdedigen, bijaldien er eens opstand in of buiten de stad uitbarstte. Zoodanige vraag is zeer gegrond, want het garnizoen is veelal elders verplaatst, en de schutterij, hoe dapper zij ook zijn moge, zou zonder vesting, moeilijk eene magt van duizenden oproerlingen kunnen wederstaan. Men heeft wel bevonden, dat in 1740 onze magt de Chinezen kon bedwingen en vernietigen; het is zoo, doch toen
be-

bezaten wij het kasteel en zware batterijen, en de Chinezen waren destijds minder ervaren en vreesden ons te zeer; doch thans kennen zij onze krachten en hulpmiddelen. Jaarlijks komen er nog velen hunner landslieden met de jonken aan, en de bevolking neemt onder hen dermate toe, dat het, bij gebrek aan garnizoen, veel gewaagd is, geene enkele verdedigingsplaats op *Batavia* te hebben.

De ligging van *Batavia* voor den handel is te voordeelig bekend, om er bij stil te staan, en de kanalen van de bovenlanden zoo gunstig als wenschelijk voor denzelfden. Komt men des voormiddags in de stad, dan is alles leven en beweging; honderden rijtuigen van ambtenaren, kooplieden en kantoorbedienden snellen voorbij elkander, en doen, zoo de wegen niet begoten zijn, het stuiwend stof dermate tot wolken vormen, dat men er als door verftikt. Tijdens het bestuur van den gouverneur-generaal VAN DER CAPELLEN werden de wegen dagelijks verscheidene malen begoten, hetwelk de frisheid buitengewoon bevorderde en het stuiven belette. Onder de regering van den commissaris-generaal DU BUS DE GHISIGNIES ging het besprengen minder geregeld, doch leverde te veel onaangenaamheden en nadeelen op, dan dat ten dien opzichte niet reeds eene gunstige verandering zou hebben plaats gehad.

Bij het doorrijden der straten (want zelden wandelt men) ziet men dat ons gouvernement al het mogelijke gedaan heeft, om *Batavia* van ongezonde dampen te zuiveren. Modderpoelen en grachten

zijn gedempt, en in frische pleinen herfschapen; verscheidene straten afgebroken, om de doortrooming der lucht te bevorderen, en al die maatregelen genomen, die eene wijze politie, tot zuivering eener ongezonde stad, voorschrijft. Bij de eerste intrede, vooral des morgens, ziet men geheel vreemde vertooningen. Men hoort de Europeanen met inlanders en Chinezen spreken, zonder dat men er een woord van verstaat. Chinezen, met hunne kennelijke en onaangename trekken, met hunne lange staarten en zijden mutsjes, zijn overal in beweging aan het timmeren, smeden, schilderen, naaien, metfelen en wat dies meer zij. De klontons of marskramers, die hunne zoogenaamde bijouteries uitventen, hebben eenen rammelaar in handen, om hunne aankomst te melden. Rijke Chinezen zitten uitgestrekt in hunne wagens. Politiedienaars, doorgaans Javanen, rijden in kostuum, dat hun wonderlijk staat, door de straten. Arabieren, met scherpe blikken en kromme neuzen, schagcheren in het rond. Javanen, slechts van onderen gekleed, dragen zware lasten. Portugesche klerken gaan kaal en knapjes met een zonnescerm naar hunne kantoren. Hier zitten oude vrouwen met gebak; dáár gebruikt een Indiaan, onder den blooten hemel, zijne smakelijke rijst op een pisangblad; hier eene amfoenkit (herberg, alwaar men heulsap verkoopt), waarin de verslaafde, die bedwelmeling voor het hoogste genot houdt, zich benevelt. Groenteventers, spekflagers, hoenderverkoopers, melkboeren en berglieden, die apen, vogels en andere voorwerpen aanbieden,

men-

mengen zich onder de menigte, en doen de vreemdste groepen ontstaan, die men zich kan voorstellen.

Onder de aanzienlijke straten en grachten komen de binnen en buiten nieuwoortstraat in aanmerking, die zeer fraaije winkels bevatten, en de groote rivier, zijnde eene rij huizen langs dezelve gebouwd, is nog wezenlijk schoon. Groote, schaduwrijke boomen prijken weldadig langs dezelve, en de regelmatig gebouwde groote handelshuizen verlevendigen het denkbeeld aan de buitenkant te *Amsterdam*. De factorij der Nederlandsche handelmaatschappij, aan wier hoofd de achttingwaardige heer RAM staat, munt door ruimte en bouworde uit. Het gewoel der kooplieden en de aan- en afvoer der koopwaren maakt eenen indruk op hem, die de levendigheid van handelsteden weet te waarden.

Onder de gebouwen munten nog uit het stadhuis, de Gereformeerde en Lutherfche kerken, en het plein van het stadhuis, waarop eene groote pomp staat, biedt een fraai gezigt aan op het prachtige hek van het afgebroken kasteel.

De Chinesche buurten zijn waardig bezocht te worden; rijen van winkels van allerlei voorwerpen trekken de aandacht, en de uitoefening van alle ambachten verdient bijzondere opmerkzaamheid. De omliggende streken, in de onmiddellijke nabijheid der stad, zijn, schoon te weinig bezocht, al te fraai, om er van te zwijgen. De wegen van *Anijol* en *Angké* zijn inderdaad bekoorlijke wandelplaatsen. Dorpjes, onder het loof verscholen,

verdienen bezocht te worden, en de puinhoopen van de paleizen onzer voorvaderen zijn wel waardig door den blik van den reiziger te worden begroet. De ruifschende kokosbosfchen geven immer eene aangename aandoening en eenen verkwikkenden drank voor den dorftigen wandelaar. Dikwerf heb ik met mijne familie met genoeg in deze zoo fchaars bezochte en te weinig gewaardeerde oorden gereden en gewandeld, en altoos van de bevolking de beste behandeling ondervonden. De meeste inlanders toch flammen hier af van ouders, die bij onze voorouders op de paleizen hebben gediend, wier puin noch luide de vergankelijkheid der grootheid en rijkdom verkondigt, en zij zijn er door getreeld, een bezoek van de nakomelingen hunner voormalige gebieders te ontvangen.

Batavia is derhalve niet zoo onbelangrijk en onaanzienlijk, als sommige reizigers willen doen voorkomen, en verdient, zoo wel door zijnen handel en zijne bevolking, als door gebouwen en omftrcken, eene waardige plaats onder de handelsteden van den geheelen aardbodem.

Op het fadhuis beftaan nog verfchillende collegiën, als: de raad van justitie, de weeskamer, het kantoor van den hoofdbaljuw, het verwifelingkantoor en de registratie der lijfeigenen. Achter het fadhuis is de groote gevangenis, die honderden misdadigers kan bevatten, doch als zeer ongezond bekend ftaat. Het collegie van boedelmeesteren, dat de goederen en gelden van onmondige inlanders en

Chi-

Chinezen beheert, wordt aan het einde der koe-
straat gehouden, en is van het hoogste gewigt en
voordeel voor de bevolking.

De weg, genaamd *Molenylict*, loopt loodregt
van de stad *Batavia* tot *Tanah Abang*, langs eene
stroomende rivier, en is aan den waterkant met
boomen beplant. Zoo wel aan de regterzijde als
over de rivier gaat men voorbij de ruime, luchtige
en aangename woningen der Europeërs, die
niet in de stad verkiezen te wonen. Deze wonin-
gen liggen ver genoeg van elkander, om er het
buitenleven te genieten, den frisfchen wind door-
toegt te verleenen, en bekoorlijke tuinen, die met
smaak zijn aangelegd, tusfchenbeide te hebben.
Fraaije hekken prijken voor dezelve, en het geheel,
vooral op *Rijswijk*, het *Koningsplein* en *Weltevreden*,
heeft veel overeenkomst met zoodanige dorpen
in ons vaderland, die voornamelijk uit buiten-
plaatsen bestaan. Het vreemdfoortige van planten
en boomen maakt hierin wel een aanmerkelijk ver-
fchil, echter niet zoo groot, of men zal zich een
goed denkbeeld van het geheel kunnen voorstellen,
als men indachtig is, dat de huizen galerijen heb-
ben, van ronde zuilen voorzien, wit gepleisterd en
in den fmaak van nieuwerwetfche landhuizen ge-
bouwd zijn, meestal zonder bovenverdiepingen.

Komt men te *Batavia* met eenig geld, hetwelk
volstrekt noodzakelijk is, dan koope men zich
spoedig rijtuig en paarden, om niet dadelijk in aan-
zienlijke uitgaven aan huurrijtuigen te vervallen.
Heeft men geene kennissen of familiën, dan vindt
men

men zeer goed ingerigte logementen, alwaar men in het etmaal, volgens bepaalden prijs, vijf gulden voor inwoning, ontbijt, middagmaal en bediening betaalt, hetwelk, gemerkt de duurte der levensmiddelen, als zeer matig moet worden beschouwd.

Langs *Molenyriet* rijdende, ziet men eenige moskeën of Moorfsche tempels, die onder het loof als verscholen liggen; hier en daar wonen eenige inlandfsche en Chinefsche werklieden, wier nijverheid hen in welvaart zichtbaar doet toenemen. Aan de regterhand zijn enkele graslanden, en in de verte alom groepjes van tuinen en bosfchaadjen.

Op ruim een half uur van de hoofdstad flaat men links den weg af, en ziet het prachtig gebouw *de Harmonie*, dat voor eene sociëteit en partijen dient, die er fomtijds in gegeven worden, en in luister de meeste partijen overtreffen, welke in *Europa* worden gegeven. Eenmaal woonde ik er eene bij, die duizende guldens kostte, en zeker uit zes honderd personen bestond. Verlichting, muziek, weelde, spijs en drank, alles wedijverde, om dat feest te doen schitteren, en werd zoo wel door den gouverneur-generaal, als door inlandfsche vorsten en Chinefsche grooten bezocht. — Achter *de Harmonie* is de zaal van het Bataviaasch genootfchap van kunsten en wetenschappen, algemeen beroemd, om de werken, door hetzelfde in het licht gegeven.

De vergaderzaal van dit genootfchap maakt een gedeelte uit van het gebouw *de Harmonie*, zij bevat eene keurige bibliotheek, die met merkwaardige hand-

handschriften prijkt en vele kostbare werken bezit. Hoe doeltreffend deze zaal ook moge ingerigt zijn, zoude zij zeer veel winnen, indien aan hare oosten westzijde galerijen werden gebouwd, daar het gebouw thans zoo wel aan den eenen kant des morgens, als aan den anderen kant des namiddags dermate onverhinderd door de zon wordt beschenen, dat het, eene broeierij gelijkt, waarin men het zelfs des avonds naauwelijks kan uithouden.

Het genootschap heeft ook eene kamer, die velelei voorwerpen uit het dieren- en delfstoffenrijk, alsmede inlandsche wapenen en andere merkwaardigheden, bezit.

Het genootschap telt doorgaans twaalf besturende leden, die prijsvragen uitschrijven, de beantwoording beoordeelen, de prijzen uitdeelen en de werkzaamheden regelen. Het doel van dit genootschap heeft eene zeer edele strekking, de verspreiding namelijk van grondige kennis over Indische zaken, met inachtneming vooral, om in het algemeen de welvaart der kolonie te bevorderen. Dit doel heeft bereids gewenschte vruchten gedragen. Vele verdienstelijke leden hebben, door hunne verhandelingen en antwoorden op prijsvragen, ten volle getoond, dat zij, door onvermoeiden ijver en grondige kennis van zaken, den lof verdienen, welke men zoo gaarne aan verdienstelijke mannen toekent.

De staat echter van het genootschap laat nog veel te wenschen over. Het is op verre na niet zoo bloeiend, als het groot aantal van leden wel zou doen vermoeden; de bijeenkomsten worden schaars
be.

bezocht, ja! onder honderd leden, welke in *Indië* aanwezig zijn, worden er weinige aangetroffen, die onmiddellijk al de belangen des genootschaps krachtdadig ondersteunen. Zulks is inderdaad te bejammeren, daar er nog zoo veel in het plantenrijk, tot gezondheid van den mensch; in de talen, tot nut van het algemeen; in de zeden der volken, tot rigtsnoer van het gouvernement, en in de verschillende godsdiensten, tot bespiegeling van den wijsgeer, blijft te onderzoeken.

In vroegere jaren werden er in de voormelde zaal maandelijks voorlezingen gehouden, die wezenlijk eene nuttige strekking hadden. Naderhand is zulks in onbruik geraakt, en het ware te wenschen, dat de uitgesproken redevoeringen door den druk werden algemeen gemaakt, daar zij zulks ten volle verdienden. Verhandelingen toch, die ons met *Japan*, nieuwe kolonifatie, Inlandsche geschriften en andere belangrijke onderwerpen bekend maken, moesten waarlijk niet in de lesfenaren der schrijvers verschimmelen, maar algemeen gekend worden. Mogt er ook al iets op taal of stijl zijn aan te merken, zulks zal volgaarne over het hoofd worden gezien door elk, die de kern van de schors weet te onderscheiden.

Niet ver van het genootschap, op den weg van *Tanah Abang*, ligt het kerkhof der Christenen, dat zeer uitgestrekt, en door een fraai hek omringd is. De meeste graven zijn met tombes versierd, en bewijzen, dat men, in *Indië*, aan de overledenen gaarne een gedenkteeken wijdt.

De

De gezigten op den weg van *Tanah Abang* zijn bekoorlijk Weilanden, bosfchaadjen en gehuchten hebben veel van vaderlandfche groepen; doch de bergen, die zich in de verte vertoonen, zetten aan deze tafereelen kracht en grootheid bij.

Het koningsplein, links van gezegden weg, is een ruim, vierkant veld, dat eene onverbeterlijke oefenplaats voor de troepen is, en waarop menigmaal de heerlijkste spiegelgevechten, alsmede paardenwedloopen, plaats hadden. Rondom dit plein, dat bijna een uur in den omtrek zijn zal, zijn de aangenaamste woningen gebouwd, die, zoo wel door sierlijkheid als luchtigheid, uitmunten, en meest allen fraaije tuinen hebben. Het was voornamelijk onder de regering van den gouverneur-generaal VAN DER CAPELLEN, dat dit plein rondom is bebouwd geworden.

Wanneer men van *Batavia* aan het gebouw *de Harmonie* komt, en links af slaat, komt men op *Rijswijk*, dat door eene rivier van *Noordwijk* gefcheiden is. Langs beide oevers wonen de Europeanen regt gezellig in fraaije huizen, die meest alle tuinen voor of achter hebben, terwijl fommige geheel door lusthoven omgeven zijn.

Op *Noordwijk* prijkt het prachtige hôtél van den gouverneur-generaal, hetwelk door zijne excellentie bij het terugkeeren uit de binnenlanden betrokken wordt. Het is het eigendom van het gouvernement, en heeft verscheidene bijgebouwen voor adjudanten, secretarissen, logeergasten en bedienden, alsmede een' zeer fraaijen tuin, die op het koningsplein uitloopt. Op de bovenste achtergalerij van het

het hôtel heeft men een heerlijk gezigt over het plein op de bergen, en eenen verfrischenden luchtfroom van dezelve.

Op zijde van het gebouw is de eerewacht, die door een' luitenant gekommandeerd wordt, welke de eer heeft het middagmaal bij zijne excellentie te houden.

Naar *Weltevreden* rijdende, gaat men voorbij het hospitaal, zijnde eene verzameling van vele gebouwen, die zoo wel voor de officieren van gezondheid, den directeur en de apotheek, als voor zieke officieren, soldaten en matrozen dienen. Rondom door water en frische lucht omgeven, zijn deze gebouwen ten gunstigste gelegen, en verdienen, door zindelijkheid en doeltreffende inrigting, den hoogsten lof.

Weltevreden is een militair kampement, aan drie zijden door stroomend water omspoeld, en aan den grooten postweg van *Java* gelegen. In het midden van het kampement is een groot plein voor de exercitiën, omringd met officierswoningen en lanen, welke laatste schaduwrijk en uitlokkend voor de wandelaars zijn. De gebouwen voor de officieren zijn ruim, fraai en van stallen en tuintjes voorzien, die van achteren kunnen afgesloten worden. Het plein (*Plein van Waterloo* geheeten) heeft een monument, met een' leeuw, en is door de Willemsbrug, tot veel gemak van de bevolking, aan het koningsplein verbonden. Aan de noordzijde van het plein is eene Roomsche kerk gebouwd, die door netheid en eenvoudigheid uitmunt, en van een

orgel voorzien. Tegenover die kerk zou de loge *La Vertueuse* worden verplaatst, in hoe verre dit reeds is bewerkstelligd, is mij niet gebleken. Beoosten het plein staat het paleis, dat door den maarschalk DAANDELS begonnen en door den commissaris-generaal DU BUS DE GHISIGNIES tot een prachtig gebouw ingerigt is, hetwelk thans de hoofdkantoren in zich sluit. Het bevat groote zalen, voor de vergaderingen van de hooge regering en het hooge gerechtshof, en ruime kamers, voor de algemeene secretarij, hoofddirectie van finantiën, en andere kantoren van algemeen bestuur, hetwelk veel gemak in de behandeling van zaken geeft, en voor kooplieden en schippers van het hoogste belang is, daar zij, door de vereeniging van al die kantoren in één gebouw, hunne belangen ten spoedigste kunnen waarnemen. Onder het opzigt van den kundigen heer TROMP is dit gebouw voltooid, en op de meest doeltreffende wijze ingerigt, zoodat hij, behalve zoo vele andere belangrijke werken, die hij daarfelde, hierdoor alleen eenen blijvenden roem heeft verworven. Mogten er eenmaal rondom dit paleis breede galerijen worden gebouwd, om den zonnegloed af te weren, het zoude niets te wenschen overlaten, en menig fraai Europeesch hoofdgebouw in alle opzigte overtreffen. Achter dit paleis is een plantentuin aangelegd, die den naam *Du Bus* voert, doch, door onvruchtbaarheid van grond, niet aan het doel, om er een' rijken plantenhof van te vormen, beantwoordt.

Een weinig noordwaarts van *Weltevreden* zijn

R

nog

nog drie voorname gouvernementsgebouwen. Het eerste bevat de posterijen, welke met al de posterijen van *Java* in verband staan, en zoo wel door zindelijkheid als luchtige stallen aanmerking verdienen. Het tweede gebouw is de schouwburg, die zeer doeltreffend is ingerigt, zijnde een langwerpig vierkant, dat uiterlijk geene sieraden heeft, behalve eenige kolommen aan den voorgevel, die met het opschrift: *Ut desint vires, tamen est laudanda voluntas*, prijkt. De inwendige inrigting voldoet bijzonder aan het oog. Eene tamelijk breede galerij omgeeft een ovaal rond, dat de zitplaatsen der vrouwen bevat, binnen hetwelk de mannen zich bevinden, die alzoo immer door de dames omringd zijn, hetwelk een schoon en aangenaam gezigt oplevert. De decoratiën zijn fraai en de kleedingstukken der tooneellisten rijk en prachtig. De acteurs, welke alle uit liefhebberij spelen, muntten uit. Zoo wel door smaak, als door uitvoering, overtreffen zij velen, die van het tooneel eene broodwinning maken, en verdienen alzoo de dankbare hulde van het Bataviaasch publiek. Het derde gebouw bevat de school voor het lager onderwijs, die door verscheidene onderwijzers, op eene zeer loffelijke wijze, bestuurd wordt, en van het hoogste gewigt is, vooral voor zoodanige kinderen, wier ouderen hen niet ter ontwikkeling naar *Europa* wenschen te zenden. Behalve in het rekenen, lezen, schrijven, geschied- en aardrijkskunde, ontvangen hier de kweekelingen onderwijs in de Hoogduitsche, Fransche en Engelsche taal, zoodat deze inrigting ten

be-

bewijze strekt, hoezeer het gouvernement zich de belangen der jeugd aantrekt, en door milde belooning de onderwijzers aanmoedigt, die met regt op de algemeene erkentelijkheid en regtmatige hulde, die zij ontvangen, aanspraak maken.

Aan de zuidzijde van *Weltevreden* liggen de koninklijke kazernen, die twee verdiepingen hebben, van steen gebouwd en zeer ruim en luchtig zijn ingerigt, en door galerijen omgeven, die bij regen en zonneschijn aan den soldaat tot eene aangename wandelplaats verstrekken.

Het oord, de lanen, het plein en de sierlijke gebouwen maken van *Weltevreden* een regt aange-naam verblijf, en met het grootste genoegen heb ik, met mijn huisgezin, verscheidene jaren in hetzelfde gewoond.

De frische rivier, welke langs *Weltevreden* stroomt, en niet zeer diep is, biedt de heerlijkste badplaats aan. Echter moet men, bij zware afwatering, zeer omzigtig zijn, want reeds menig pas aangekomen soldaat heeft zijne onkunde en onvoorzigtigheid dienaangaande, in die rivier met den dood betaald.

Des Zondags en Donderdags namiddag is er muziek op het open plein van *Weltevreden*, waarop zich de menigte in rijtuigen begeeft, en een regt genoegelijk uur doorbrengt.

Het schoolgebouw van *Weltevreden* dient des Zondags somtijds tot kerkgebouw, wanneer er in de stad niet gepredikt wordt, ten einde de ver af wonende bevolking en het garnizoen gelegenheid te verschaffen de openbare eerdienst bij te wonen.

De kerken in de stad zijn ruim gebouwd. De Gereformeerde is de grootste en van een groot orgel en sierlijken predikstoel voorzien. De Luthersche, die afgebroken zoude worden, was kleiner, doch immer groot genoeg, om de gemeente gemakkelijk te bevatten, en had insgelijks een orgel. Sedert de Europeische bevolking zich meer en meer naar de bovenlanden ter woon begeben heeft, zijn deze kerken voor vele ledematen, die geen rijtuig bezitten, te ver afgeleggen, om dikwerf bezocht te worden. Het is alzoo noodzakelijk, dat in den omtrek van *Weltevreden* nieuwe kerken worden gebouwd, waartoe reeds lang het plan bestaat, en bereids sommen zijn ingeschreven. In het Nederduitsch wordt des Zondags alleen des voormiddags, en somtijds des avonds ook, en in het Maleisch alleen des namiddags gepredikt.

Onze kolonie heeft sedert de omwenteling vele leeraren verloren, hetwelk zeer nadeelig voor de zaken van de godsdienst was. De weleerwaarde heeren ROS, VAN DEN BIJLAARD, POTTER, MARNSTRA, ROORDA VAN EYSINGA, AUWERDA en KRAMER, die ik allen in *Indië* gekend heb, zijn elkander spoedig ten grave gevolgd. Ook de brave pastoor WEDDING, die, door zijne verlichte denkwijze en buitengewone menschlievendheid, geëerd en bemind werd, stierf tot droefheid van de gansche bevolking, en werd door twee zijner opvoegers spoedig gevolgd. Daarentegen genieten de predikanten LENTING en KAM, gedurende eene reeks van jaren, de beste gezondheid, en dragen ontzettend

tend veel bij, om de Christelijke godsdienst, zoo wel in het Nederduitsch als in het Maleisch, voort te planten.

Achter *Weltevreden*, bij den vierprong (prapatán), staat eene Engelsche kerk, waarin door den achtlingwaardigen zending MEDHURST gepredikt wordt. Deze man verdient, dat hij meer en meer gekend en gewaardeerd worde. Doordrongen van den echten geest van het Christendom, werkt hij op het voetspoor van het Evangelie. Bij algemeene wereld- en menschenkennis kent hij verscheidene talen, die hij immer ten voordeele van verspreiding van waarheid en deugd aanwendt. Des morgens predikt hij in het Engelsch, daarna in het Maleisch en des namiddags begeeft hij zich naar het Chinese kamp, alwaar hij in het Chineesch de grondbeginselen van het Evangelie aan de huisgezinnen mededeelt. In zijnen huisfelijken kring is hij immer nuttig werkzaam. Zijne echtgenoot, die het Maleisch, met Arabisch karakter, zeer goed leest, ondersteunt hem in zijnen arbeid, en zijne zuster had, bij mijn vertrek van *Batavia*, reeds zulke groote vorderingen in de Chinese taal gemaakt, dat zij er reeds met gemak in kon lezen, en het voornemen had, om aan de dochters der Chinezen onderwijs te geven. De heer MEDHURST verzamelt des avonds, zonder eenig opzien te baren, verscheidene Javanen, Bengalezen en anderen in zijne woning, doet een kort gebed, laat zingen, en verklaart een gedeelte van het Nieuwe Testament op de eenvoudigste en voor de toehoorders

ders allergefchiktste wijze, waarna weder gezongen en gedantkt wordt. Nimmer woonde ik eene godsdienstoefening met zoo veel aandoening bij, als in zijne woning, die inderdaad een verblijf des vredes was. Hij bezat veel kennis van ziekten en kwalen, en niet zelden genas hij kranken geheel kosteloos. Na vele inspanningen en proefnemingen was het hem gelukt, met eene steendrukkerij te kunnen werken, zoodat hij zich in de gelegenheid gesteld vond, nuttige geschriften, op eene onkostbare wijze, onder de bevolking te verspreiden. Geve God, dat hij nog lang tot nut en tot sieraad van het Christendom, en tot model van zoodanige zendingen moge versprekken, als welke, helaas! te dikwerf van hunne bestemming afwijken, en zoo veel te wenschen overig laten!

Godsdienst.

De godsdienst verkeert te *Batavia* in eenen kwijnenden staat, hetzij men den Christelijken, Mohammedaanschen of Chineschen bedoelt. Onder de Christenen zijn zekerlijk nog ware en godvruchtige menschen, die zich niet schamen den Verlosser te belijden, doch hun getal is zeer gering, en de algemeene ongodsdienstigheid is zoo aanstootelijk, dat een verstandig Arabier mij verklaarde, dat het den Christenen nooit gelukken zou de Mohammedanen te bekeeren, zoo lang zij zelve, door hun voorbeeld

beeld, die achting en dien eerbied niet verlienden, waarop zij waanden aanspraak te maken.

De leer van MOHAMMED is algemeen op *Batavia* onder den inlander, doch wordt noch verstaan, noch nagekomen. De priesters zijn vadzig en lui, weshalve zij zich de moeite sparen, om het wezenlijk schoone, dat hier en daar in de voorschriften van hunnen profeet voorkomt, den gemeenen man te verklaren. Ook zijn er zelden onder hen, die den koran verstaan, alhoewel de meesten dien lezen, omdat de lezing van het Arabisch, waarin dezelve geschreven is, als eene verdienste gerekend wordt. De koran wordt eigenlijk gezegd niet gelezen, doch op eene half zingende wijze opgezegd, dat *mengadji* genoemd wordt; ook dit wordt als verdienstelijk beschouwd, gelijk uit een Maleisch gedicht, genaamd *Saier ibadat*, duidelijk blijkt, waarin een vader tegen zijnen zoon zegt, dat, indien hij den toon (de wijs) van den koran vat, hem zulks hier namaals ten zegen zal gedijen.

Menigen priester las ik den aanhef van den koran voor, doch trof er zelden een' aan, die er de beteekenis van verstond. Niet wetende, of de uitspraak van den Arabischen tekst, zoo als die bij de Arabieren in zwang is, reeds bekend is onder de liefhebbers der Oosterfche letterkunde, laat ik denzelven hier, zoo als de Arabieren mij dien opgaven, woordelijk volgen: „ *Bismiel lahhir rahh-*
„ *manier rahhimi; elhhamdoellahi rabilaalamien,*
„ *arrahhmanir rahhiemi, maleki jaumidieni;*
„ *iejjdka nabadoe wa iejjdka nastayienoe ihdinat-*

„ *sirâthal moestakhiem, tsirâthal ladziena anân-*
„ *ra aleihim grayril magrdloebi aleihim wa lald-*
„ *lâlien.*”

Dat is: „ In den naam van God, den barmhar-
„ tige, den ontfermer! Eere zij God, den Heer
„ der schepping! Den allerbarmhartigste! den ko-
„ ning van den dag des oordeels! U aanbidden
„ wij, en van U smeeken wij hulp. Leid ons op
„ den regten weg; op den weg van diegenen,
„ die Gij genadig geweest zijt; van hen, die uwen
„ toorn niet hebben verdiend, en niet verdoold
„ zijn.”

Ten einde mijne lezers, welke soms in eene mos-
kée zouden willen treden, voor onaangenaamheden
te bevrijden, laat ik hier het formulier volgen, dat
de Mohammedanen tot rigtsnoer nemen bij het in-
gaan van hunne tempels.

Al wie in den tempel, of *mesdjid*, wil treden,
zal bedenken, dat hij in het huis Gods gaat. Hij
zal zijn ligchaam reinigen van alle onreinheid. Men
zal reine en zoo mogelijk witte kleederen aantrek-
ken, ten einde een verdienstelijk werk te verrigten,
dat niet gevorderd wordt; kunnende echter de zoo-
danigen, welke geene witte kleederen bezitten,
zich van andere bedienen, mits rein zijnde.

Wijders neme men wijwater, waarbij men ver-
plicht is op zes artikels te letten. Vooreerst, dat
men eene goede gemoedsgehalte hebbe, ten twee-
de, dat men het aangezigt wasfche, ten derde,
dat men de armen tot aan de ellebogen toe nat
make, ten vierde, dat men het hoofd wasfche,
ten

ten vijfde, dat men de voeten tot aan de enkels toe nat make, en ten zesde, dat men deftig zij. Ook kan men de ooren nat maken, waardoor men zich verdienstelijk maakt.

Voor wijwater neme men zuiver water, dat eene zuiverende kracht bezit, en dat voldoende zij, om zich behoorlijk te kunnen reinigen; in dat water mag volstrekt niets onreins zijn, zoo als hagedissen en andere dingen.

Al wie het voorschrevene niet nakomt, verrigt geen goed werk, en wordt een slecht mensch genaamd, omdat hij niet ijverig is in het betrachten van het goede, en een al te groote vriend van de wereld is.

Zoodra men de moskée nadert, zal men eerbiedig zijn; aan de deur des tempels gekomen zijnde, zal men zich van de voetzoolen ontdoen, zijnde het echter niet noodig de kousen uit te trekken, dewijl men zelf te *Mekka* in den geheiligden tempel, *Mesdjid Ilhharam* genaamd, somtijds eene foort van kousen, of halve laarzen aanhoudt.

Men treedt met den regter voet in den tempel, men spreekt er nimmer over wereldsche zaken, en men mag er niet eten, drinken of rooken; al wie zulks echter mogt doen, ontsteekt den toorn Gods en van den profeet tegen zich. Men treedt met den linker voet buiten den tempel.

Met inachtneming van het bovenstaande, heb ik mij in eene Mohammedaansche moskée begeven, en ben met allen eerbied behandeld geworden.

De priesters bemoeijen zich met alle zaken, waarbij zij den inlander kunnen uitzuigen. Huwelijken, echtscheidingen, besnijdenissen, begravenissen, openbare feesten, bidden op de graven, bezweringen en andere diergelijke plegtigheden zijn de bronnen, waaraan zij hun bestaan en welgemestheid te danken hebben. Zij zijn zoo schraapzuchtig en heerschend, dat de inlander zelf bekent: Onze priesters zijn duivels, met menschenkleederen, die wij uit gewoonte moeten gehoorzamen. Ja! het is zoo erg, dat onder duizend priesters welligt geen honderd edele menschen zijn. Ik ken een' priester, die, voor eenig geld, zwijnevleesch eet en een' kopelaar van de gemeenste foort is.

Allerlei bijgeloovigheden maken zij den inlander wijs, offchoon zij zelven er zelden iets van gelooven. Zij verduisteren zijn verstand met opzet, om dat zij vreezen, dat, indien hij doordacht, hun val nabij zou kunnen zijn. Zij prediken oproer, haat tegen de Christenen, verdelging der ongeloovigen, zoo als zij ons noemen, en haken naar het tijdstip, om ons te vernielen en op *Java* uit te roeijen, omdat zij duidelijk inzien, dat zij hunnen invloed onder ons bestuur meer en meer verliezen.

Over

*Over een bepaald getal voor een onbepaald
getal.*

Om een onbepaald getal uit te drukken, bezigden vele oude volkeren een zeker bepaald getal, dat, of heilig was, of als geëerbiedigd beschouwd werd.

OSSIAN gebruikt dikwerf het drietal voor herhaalde malen. De Hebreëen bezigden het zevental, dat geheiligd was, dewijl, na de schepping der aarde, God op den zevenden dag rustte, en de Grieken het negental, welligt wegens de zanggodinnen, terwijl zij tien duizend voor eene ontelbare menigte gebruikten.

In dier voege vindt men in oude Maleische geschriften, een groot of wel een onbepaald getal, door *tien* of eene menigte *tienheden* uitgedrukt. *Bebrápa poeloh órang*, zeer veel volk. *Bebrápa poeloh sjawál* ontelbare vragen, en andere voorbeelden staven mijn gezegde, en het zou mij niet bevreemden, indien, voor eenige eeuwen, de Maleijers niet verder dan tot tien hadden kunnen tellen.

*Het huwelijk onder de Mohammedanen te
Batavia.*

Er bestaan onder de inlanders voorschriften voor het huwelijk; dezelve zijn mij door eenen priester ter hand gesteld, en behelzen hoofdzakelijk de volgende punten.

Om te kunnen huwen, moet men een waar geloovige (Islamiet) en geen ongeloovige of Heiden (Kafir) zijn. Degenen, die trouwen zullen, moeten tot jaren van onderscheid gekomen zijn, en den vereischen ouderdom van elf of twaalf jaren bereikt hebben, mits zij reeds liefde voor eene vrouw gevoelen, en liefdedroomden hebben, waaraan hunne rijpheid kenbaar is. Men huwe geene slavinnen of goddelooze vrouwen, welke de bevelen van God niet opvolgen. Indien men aan ziekten onderhevig is, welke het verstand krenken, mag men niet in den echt treden. Indien er geene eenstemmigheid in gevoelens heerscht, of indien men ter bedevaart wil gaan, mag men niet trouwen. Bij de huwelijksplegtigheid moeten twee aanzienlijke getuigen tegenwoordig zijn, tijdens het huwelijksformulier gelezen wordt.

Indien deze voorschriften slijpt werden opgevolgd, zouden er vele gelukkige huwelijken onder de inlanders worden aangetroffen, doch hoe zou men
zulks

durven verwachten, daar onder onze natie zoo onnoemelijk veel huwelijken gevonden worden, die ongelijk en ongelukkig zijn. De inlander, welke berekenen kan, dat zijn zoon weldra huwbaar zal zijn, ziet reeds uit, of hoort rond, waar zich eene goede partij voor denzelfven opdoet, en zoodra hij vermeent er eene te hebben gevonden, kleedt hij zich deftig aan, bedenkt wat hij tegen de ouders van het meisje zal zeggen, en begeeft zich naar derzelve woning. Onderweg herhaalt hij verscheidene malen de inleiding van zijn gesprek, omdat het bij den inlander ontzettend veel afdoet, hoe men zijne rede aanvangt. Indien ik zelf geen getuige van eene koppeling van een huwelijk geweest ware, zou ik met moeite kunnen gelooven, welke omwegen een Maleijer weet te gebruiken, eer hij tot de zaak overgaat, welke het hoofdoogmerk van zijne komst is. De langdradige voorrede is bijna ondragelijk voor een' Europeaan, welke eenig vuur bezit. Dezelve komt veelal hier op neder: „ De „ vrede Gods zij over u, over uwe kinderen, en „ over al uwe betrekkingen. Ik heb eenige woorden over eene zaak te verhandelen. Ik ben hier „ in uw huis gekomen, en hoop dat gij mij zulks „ niet ten kwade zult duiden. Ik wenschte eenige „ woorden voort te brengen, doch ik ben een gering dienaar, die vreesachtig is, dat hij u in „ uwe bezigheden zal storen, doch ik heb mijne „ beschroomdheid afgelegd, en ben thans zoo vermetel, dat ik het wagen zal, indien gij mij zulks „ toestaat, mijne zaak voor te dragen, echter hoop „ ik,

„ ik, dat gij het gebrekkige en onvolledige van
„ mijne woorden zult vergeven, want God ver-
„ geeft toch ook de mislagen zijner dienaren.”
Eiudelijk komt hij ter zake, spreekt over zijnen
zoon en over het meisje, dat hij hem toegedacht
heeft. De ouders van het meisje beraden zich zel-
den lang, zoodra zij bemerken, dat zij eene goede
fom voor hare dochter zullen maken, die maska-
wien (het goud van het huwelijk) genoemd wordt.

Somtjids komt het verloofd wordende meisje te
voerschijn, om zich aan den vader van haren on-
bekenden bruidegom te vertoonen, zijnde het bij
fatsoenlijke inlanders geen gebruik, om hunne doch-
ters op straat te laten gaan, maar om haar zorg-
vuldig voor het oog der mannen te onttrekken,
waardoor men ook bijna altoos zeker kan zijn,
dat zoodanige meisjes hare onschuld nog bewaard
hebben. Zeker inlander vond het meisje, dat hij
voor zijnen zoon gevraagd had, zoo bevallig, dat
hij, in deszelfs plaats tredende, met haar huwde.
Indien de koop gefloten wordt, dat is, wanneer de
huwelijksgift bepaald is, keert de vader terug, en
zegt zijnen zoon: „ Gij zult trouwen, ik heb
„ eene vrouw voor u van goede afkomst en gij
„ moet goed met haar leven.” De zoon bewilligt
blindelings in de geüite bevelen zijns vaders, en
houdt geen gesprek, om zijnen tegenzin of wensch
tot uitsfel te kennen te geven.

Sterf.

Sterfgevallen.

Men staat somtijds verwonderd, onder de inlanders niet alleen bejaarde, maar zelfs zeer oude en tevens vlugge menschen aan te treffen. Strekke hiervan tot bewijs een kapitein, POELAU, die, op zijn zeventigste jaar, nog als afgezant van den sultan van *Boeton* naar *Batavia* gaat, en aldaar bij de Indische regering de belangen van zijnen vorst doet gelden, en in al zijne handelingen nog al het vuur van den oosterling vertoont. Een TONGKOE SEID, een pangéran SEID HASAN en anderen, die reeds bejaard zijn, bevestigen zulks nog nader, daar zij onvermoeid zijn, om alles in werking te brengen, wat zij, ter bevordering hunner oogmerken, dienstig achten.

Wanneer een inlander ophoudt rijst te eten, wordt hij voor zeer gevaarlijk ziek gehouden. „Soe, dah tra boleh mâkan nâsi (kan geen rijst meer eten),” is alsdan het teeken van zijn naderend uiteinde; doch gebruikt hij weder een weinig van dat voedsel, dan is het gevaar als geweken, en ieder houdt hem voor genezen.

Komt het stervensuur, het adjal, of tijdstip, van eeuwigheid door God voor het sterven bepaald, zoo gaat de lijder zeer bedaard nit dit leven, zoo als de Mohammedanen zeggen, naar het genaderijk Gods terug. Over het algemeen is de inlander zelden bedroefd over den dood van zijne bloedverwan-

wanten, vrouwen of kinderen. Het ingewortelde denkbeeld, dat men volgens den ijzeren wil van het noodlot sterft, doet hem het afsterven eens als alle andere gebeurtenissen beschouwen. „Apa bóleh bolwat, toewan Allah poenja foeka, „ wat is er aan te doen, het is Gods wil, ” is de gewone term, om het gesprek over het afsterven af te breken. Ik heb eenen bediende gehad, die zijne vrouw aan zijne zijde liet sterven, terwijl hij insliep bij het uiten van gezegden term.

Het lijk wordt gewasfchen en in wit linnen gewachteld, terwijl alom boden worden uitgezonden, om bloedverwanten te noodigen, toch spoedig te komen mákan en mienom, eten en drinken, want deze voor den inlander zoo geliefkoosde zaligheden moeten volstrekt niet worden vergeten. Men kan zich haast niet verbeelden, welk zot figuur fomtijds de weduenaar maakt. Zoodra er een bloedverwant komt, gaat hij hem te ontmoet, spreekt hem aan en begint dadelijk een akelig gehuil: „ ha, „ ha Allah (ach God) ! ” doch breekt dit terstond af, en noodigt den gast, om toch vooral veel te eten. Deze tooneelkuur wordt bij de komst van iederen gast herhaald en is zeer vervelend. De spijsen bestaan in koffij en gering gebak, rijst en zoetigheden. De onkosten worden of uit den boedel des overledenen, of door de bloedverwanten, of door de beit il mál (zekere schatkist) betaald.

Hoe meer er nu genuttigd wordt, des te meer wordt de overledene in eerbiedige gedachtenis gehouden. Het lijk wordt niet gekist, maar op eenen bam-

bamboezen bank gelegd, onder een karong batang, of een van bamboes gemaakt latwerk, dat een halven cirkel vormt. Het lijk wordt in de aarde gelegd, tusſchen losſe plankjes of bamboezen ſchoeijingen in, naar mate de doode meer of min bemiddeld is. Vooraf worden er door priesters de noodige gebeden opgezonden, hetwelk bij het graf wordt volgehouden; en, indien de fondſen van den overledene of van zijne bloedverwanten zulks gedoogen, gedurende zeven etmalen, in welke het eten en drinken aan het ſterfhuis niet wordt vergeten, voortgezet. Nadat er veertig verlopen zijn, wordt er nogmaals gebanketteerd. Na honderd dagen nog eens, en eindelijk na duizend dagen voor de laaſte maal, zoodat, wanneer een inlander eene uitgebreide familie heeft, hij gedurig, ter eere van afgestorvenen, zich al etende en drinkende vermaakt. Het lezen van den koran, en het opzenden van gebeden en lofzangen, doen den overledene genade bij God verwerven, verwijderen denzelven van de ſtraffen des helſchen vuurs, en van MONKIR en NAKIR (doodsengelen), alsmede van de folteringen in het graf.

Niet zelden worden de lijken met bloemen beſtrooid, en op de graven de kumbodja geplant, terwijl op ruſtplaatſen van aanzienlijke of achtbare inlanders gedurig geofferd wordt. De dood verliest alſoo bij den Ooſterling al dat akelige, dat verſchrikkelijke, dat de Noordsche bewoners van *Europa* er zich van voorſtellen, want in *Italië* is men ook meer aan het denkbeeld van verſcheiden

gewoon, dan in de poolgewesten. In *Italië* doet men, door tombes, standbeelden en platen de overledenen herleven, en gevoelt minder het afzijn der geliefde voorwerpen. In *Indië* is men niet bevreesd voor den dood; het denkbeeld van onder eenen zachten hemel, onder een eeuwig jeugdig groen te rusten, schijnt het graf zekere bekoorlijkheden bij te zetten. De groote sterfte, de gewoonte dagelijks vrienden en bekenden in een oogeblik te zien wegslepen, doet welligt de gewoonte ontstaan van zich minder over het overlijden van dezen of genen te bekommeren. In *Indië* ontwaart men doorgaans, bij het hooren van den dood eens bekenden, dat gevoel, hetwelk men in *Europa* zou hebben, bij het vernemen van het vertrek van iemand, dien men zocht.

De Mohammedanen meenen, dat zij, na hunnen dood, des te rijker en grooter zullen zijn, naar mate zij op aarde arm en gering waren. Sommige der bedienden denken, dat wij hen hier namaals zullen bedienen, en het is welligt door dat denkbeeld, dat zij zich eenen staat van dienstbaarheid getroosten, dien zij, door hunne landerijen te bewerken, zouden kunnen vermijden. Het denkbeeld, dat alles aan het noodlot onderworpen is, doet den inlander gevoelloos voor het naderend sterfuur zijn; ja! er zijn zelfs nog nieuwe voorbeelden, dat eene onbegrijpelijke onderwerping aan het noodlot den inlander pijnigingen doet doorstaan, ja! den dood langzaam ondergaan, zonder blijken van vrees of smart te geven. Mogelijk zal men dit voor eene

fa-

fabel houden, het is echter eene waarheid, door de ondervinding, helaas! al te dikwijls bevestigd, die een streng onderzoek kan doorstaan. Het schijnt, dat de mensch zich kan verharden of versteen, en dat de onbuigzaamheid zijner ziele zich aan het ligchaam mededeelt.

Ten opzigte van het eerbiedigen der graven overtreffen de inlanders ons verre, en het schenden van de rustplaatsen hunner voorvaderen heeft reeds menig duizendtal Europeanen gekost.

Men is uitsluitend genoodzaakt zich van zwarten te laten bedienen, wier taal men niet kent, waardoor de grootste zwarigheden en gevaren geboren worden. Hoe menig Europeaan werd, in de hevigheid van zijne drift, gedurende zijne ziekte, niet zoo oplopend, dat hij zijnen bediende schold of floeg, waardoor die wegliep, en de lijder, van alle hulp verstoken, zonder getuigen den geest gaf. Toevalliglijk bezocht ik een' mijner kennissen; hij kon bijna niet meer spreken, had eenen brandenden dorst, en gaf mij te kennen, dat zijnen jongen hem had laten liggen, omdat hij hem hard had aangesproken. Ik hielp hem, en was gelukkig genoeg hem te zien herstellen.

Dadelijk moet men zich meubelen aanschaffen, en daartoe de openbare verkoopingën bezoeken, weshalve men genoodzaakt is, of om door de brandende hitte te voet te gaan, hetwelk doodelijk is, of om eenen huurwa-

gen te nemen, die *f* 7,00 daags kost. Ten einde te weten, wat er verkocht zal worden, leest men het advertentieblad, en meent nu verzekerd te zijn het noodige te zullen aantreffen. Geenszins, men gaat naar de verkooping, vindt dikwijls het bekend gemaakte niet; toont zich hierover ontevreden, en krijgt tot antwoord: „Men moet zoo iets doen, „om volk te lokken.” Misnoegd, en onverrichter zaak keert men terug, de tijd is verbeuzeld, en het geld voor den huurwagen verloren. Baloorig neemt menigeen, in zijn ledig vertrek, waar geene andere meubelen zijn, dan een reiskoffer en eene hangmat, zijnen toevlugt tot den verpestenden sterken drank; raakt verhit, eet veel ananas en koelt zich met kokos- of vuil rivier water, krijgt krampen en kolieken, ja! blaast somtijds, in de kracht van zijn leven, zonder troost, geheel verlaten, den adem uit.

Wordt men in gouvernementsbetrekking, of op een bureau geplaatst, zoo is men dadelijk verplicht, rijtuig, koetsier en stalknecht aan te schaffen. Men wikkelt zich in schulden, alles is vreeslijk duur, en men heeft jaren noodig, eer men behoorlijk is ingerigt. Niet zelden gebeurt het, dat men, wel gezeten zijnde, verplaatst wordt naar een oord, werwaarts men onmogelijk zijne goederen vervoeren kan; dan moet men met schade de duur betaalde goederen verkoopen, want het publiek weet, dat zulks uit noodzakelijkheid geschiedt. Is men eenmaal goed geplaatst, en blijft men eene reeks van jaren op dezelfde plaats, zoo kan men ruim be-
staan,

staan, en fomtijds eenig geld verzamelen, doch geene algemeene kennis van *Indië* vergaderen.

De ongezondheid van *Batavia* heeft de Europeanen hunne woningen buiten de stad doen bouwen, waardoor, ten opzichte der huisvesting, veel verbetering ontstaan is, terwijl men thans in eene betere lucht en aangenaam oord de huizen ziet bouwen, doch de onveiligheid is hierdoor ook toegenomen. Nog onlangs zijn een' man van rang, ofschoon vele bedienden hebbende, nog eenige duizenden guldens uit zijn kabinet ontstolen, en zoo iets is gansch niet vreemd. Men moet echter niet vermoeden, dat zulks aan eene slechte politie te wijten zij, neen! want als de politie voor al de wijd uiteen liggende woningen waken moest, dat er niet kon gestolen worden, dienden er wel eenige duizenden beambten te zijn, om daarover het toezigt te houden. Het is aan de plaatselijke ligging der woningen, het gemak om te kunnen inbreken en zich spoedig weg te maken, toe te schrijven; want, tot op drie en vier uren afstands zijn de huizen verspreid; tusschen dezelve liggen verscheidene inlandsche dorpen, en soms is het voor de politie onmogelijk, om tijdig de vereischte hulp te kunnen aanbrengeu, zoo als onlangs bij *Tangerang* nog gebleken is, toen de heer WILLEM JOHN SERTIJN vermoord werd, voor dat de politie die reeds tijding van den aanflag op zijn leven bekomen had, hem te hulp kon komen.

Levensmiddelen.

Het rundvleesch is te *Batavia* en in de omstreken zeer mager, dor en taai; het rundvee ziet er even eens uit als de magere koeijen, waarvan *FARAO* droomde. Zelden eet men er een goed stuk osfenvleesch, en men moet zich alzoo altoos met varkensvleesch en kippen voeden, tenzij men hammen of ander vleesch, hetwelk uit *Europa* of *Amerika* aangebragt wordt, met handen vol geld wil betalen, en zich blootstellen, of om bedorven waar te huis te krijgen, of door de zwaarte dier spijsen de maag te bederven, die aan zeer ligte kost gewoon is.

Rondom *Batavia* heeft men goede grochtetuinen, doch de groenten missen dien keurigen en malschen smaak, welken men er in *Holland* in proeft. De aardappelen zijn meestal slecht, doch de visch is in het algemeen zeer goed en dagelijks te verkrijgen.

Om tot mijne eigene lotgevallen terug te keeren, vat ik den draad mijner geschiedenis weder op. Kort na mijne terugkomst van *Palembang* verloor ik mijne gade, na al de gevaren, die wij hadden doorgeworfeld, voorspoedig van eene dochter, en wel juist op haren verjaardag, hetwelk stof tot dubbele vreugde opleverde,

Bij

Bij het departement van inlandfche zaken geplaatst zijnde, was ik in de beste gelegenheid, om mijne ftudiën in de Maleifche taal voort te zetten, en werkte onafgebroken aan dezelve voort. Voor mijn vertrek naar *Palembang* had ik de levensfchets van fultān IBRAHIM en de gefchiedenis van ISMA JATIEM in het licht gegeven, en daarop de goedkeuring van den gouverneur-generaal ontvangen. In 1824 gaf ik mijn Nederduitsch-Maleifch woordenboek, onder begunftiging van de hooge regering, uit, die mij daarvoor een befluit van goedkeuring, benevens eene gratificatie deed toekomen.

Een exemplaar daarvan aan Z. M. den koning aangeboden hebbende, had ik de eer in 1825, van de Indifche regering, mededeeling van de volgende ministeriële misfive te ontvangen.

's *Gravenhage*, 2 Junij 1825.

De ambtenaar P. P. ROORDA VAN EYSINGA, aan den koning gezonden hebbende een exemplaar van een door hem vervaardigd Nederduitsch-Maleifch woordenboek, zoo heeft zijne majesteit mij, bij rescript van den 29ften Mei jl., n°. 43, in last gegeven, uwe excellentie te noodigen, om aan den ambtenaar P. P. ROORDA VAN EYSINGA te doen kennelijk worden 's konings welbehagen op pogingen, die evenzeer frekken, om de zoo nuttige beoefening der Oosterfche talen onder de Indifche ambtenaren te bevorderen, als om, in eenen meer algemeenen zin, den letterkundigen roem van *Neder-*

derland te vermeerderen, en met betuiging voorts, dat, indien de schrijver voortgaat zich op deze wijze verdienstelijk te maken, hij zich het uitzigt op verdere onderscheiding zal verwerven.

De minister voor de marine en koloniën.

(*get.*) ELOUT.

Deze aanmoedigende misfive was meer dan voldoende, om mijnen ijver voortdurend aan te vuren, en het slot van dezelve een sterke prikkel, om, te midden van een verschroeiend luchtgestel, aan de hooggeërbiedigde wenschen van onzen wijzen koning, met al mijn vermogen, te voldoen, en ten dien opzichte kan ik mij gelukkig niet beschuldigen, daar ik alles heb aangewend, om aan die hooge inzigten te beantwoorden, en tevens het genoegen gesmaakt, mijne pogingen nader bekrond te zien.

Ter uitbreiding mijner studiën breidde ik mijne verzameling van inlandsche handschriften meer en meer uit, iets, dat veel moeite en veel geld kost. De inlander bezit weinig geschriften, en ongaarne verkoopt of leent hij dezelve. Dikwerf huurde ik er eenigen, en liet die overschrijven, of bood eene zoodanige som, dat hij aan mijn verlangen voldeed, en mij de begeerde stukken afstond. Door mijne betrekking bij het departement van inlandsche zaken, was ik in de gelegenheid vele inlanders van dienst te zijn, en ontving van hen, uit erkente-
lijk-

lijkheid, wel eens handschriften ten geschenke, waarvoor ik immer een tegengefchenk gaf, ten einde geene verpligting aan hen te hebben.

Onder deze geschriften bevinden zich eenige zeer belangrijke, zoo als de geschiedenis van ALEXANDER den groote, oorspronkelijk in het Maleisch opgesteld, en waarschijnlijk van de vaste kust van Indië afkomstig. Dit werk is belangrijk genoeg, om er de aandacht der geleerden op te vestigen, en bij gelegenheid zal ik het mij tot pligt rekenen er een kort uittreksel van te leveren, om hetzelfde met de mededeelingen van andere geschiedschrijvers te vergelijken. Ook verdient het werk, bekend onder den naam van *Khalielah* en *Damiëna*, bijzondere aandacht, daar hetzelfde, volgens getuigenis van den wijdberoemden HAMAKER, hoogleeraar in de Oosterfche talen, in verschillende Europefche talen is overgebracht. Een uittreksel uit de *Ramajan*, in het Maleisch overgebracht, zal mij insgelijks stof tot vertaling van uittreksels geven, en welligt geef ik, bij gelegenheid, eene bloemlezing van al de geschriften, die ik heb kunnen bekomen.

Mijne letteroefeningen kwamen mij in Indië goed te stude. De centoonigheid toch in een land, alwaar men soms in langen tijd niets uit *Europa* verneemt, en dikwerf slechts ten halve met den loop der gebeurtenissen bekend blijft, vordert, dat men zich met het eene of andere vak bijzonder bezig houdt. Wijders laat de zamenleving nog wel iets te wenschen over. Om nu zoo wel ten dien opzichte als van mijne omstandigheden een denkbeeld

te geven, laat ik hier een' mijner brieven, aan mijne zwagers, in *Holland* wonende, gerigt, volgen:

Is de gezelligheid den redelijken menschi ingescha-
pen, verhoogt dezelve zijne zedelijke genoegens,
en kan hij, buiten haar, weinige zelftreelende aan-
doeningen gevoelen; hoe onaangenaam valt het hem
dan niet, uit die kringen te zijn uitgesloten, waarin
hij zich veredelde, fijner leerde gevoelen en vatbaar
werd voor die gewaarwordingen, welke hem zijn
aanzijn zoo hoog deden schatten. Die onaange-
naamheid moest ik ontwaren. Een zamenloop van
omstandigheden, waarvan ik den leidraad volgde,
verwijderde mij duizenden uren van mijne dierbare,
mijne onvergetelijke betrekkingen in *Europa*. Ik
gevoelde mij als geheel alleen, als verlaten in de
onmeetbare schepping. Niets schein in staat, mij
voor mijne geledene verliezen schadeloos te stellen,
doch de liefderijke Voorzienigheid, welke aan alle
oorden, ten allen tijde voor alle zijne onderdanen
zorgt, deed mij in deze gewesten andere kringen
en betrekkingen vinden, waarin ik veel vergoeding
voor mijne verliezen vond, doch die mij nimmer
mijne dierbaarder vrienden, welke ik achterliet,
deden vergeten. Neen! ik bleef even warm als
voorheen aan dezelve denken, en ik koesterde de
hoop, om zoo goed mogelijk mij in de verlaten
kringen denkbeeldig te plaatsen, en als het ware
onzigtbaar met mijne ware vrienden om te gaan.
Edele, onschatbare schrijfkunst, uitvinding van een
goddelijk vernuft, gij boodt mij de hulpmiddelen
aan,

aan, om mijne gekoesterde hoop te verwezenlijken. Door u ontlastte ik mijne gevoelens in de boezems van hen, die mij beminnen en die ik zoo zeer hoogfchat. Door u deelde ik hen al wat mij wêrvervoer mede, en, o nooitvolprezen, nooit regt te waarden kunst! door middel van uw alvermogen fmaakte ik de reinfte genoegens. Wederkeerig mogt ik, door uwên heilzamen invloed, de mededeeling der gevoelens van mijne dierbaren ontvangen. Ik vond mij in hun midden verplaatst, stortte gevoelige tranen van zielevreugde, en gevoelde mij op nieuw door de banden van gezelligheid aan hen verknocht en vastgeftrengeld.

Is het waar, zoo als . . . . zegt, dat de eerfte gunst der barmhartige godheid aan het gevallen menschdom daarin bestond, dat zij hetzelfde met het vermogen begunftigde om tranen te storten, ten einde den door rampen beknelden boezem lucht te geven? voorzeker zijt gij, eenvoudige, maar verhevene fchrijfkunst! eene tweede zeer hooge gunst der eeuwige liefde, die, bewogen met de finarten, welke door fcheiding geboren worden, door tusfchenkomst van u, een middel wilde daarstellen, om dezelve te lenigen. O! zoo gij niet niet bestondt, waren wij in verwijderde oorden nog veel ongelukkiger; daarom breng ik u, o stomme kunst! de diepe hulde mijner bewondering en erkentenis.

Maar hoe veel te meer breng ik u, mijne waarde broeders! den zuiveren wierook mijner warme en ongekunstelde dankbaarheid, offchoon mij de woorden
ont-

ontbreken, om u mijne reine gevoelens, mijne onbeschrijf bare vreugde mede te deelen voor uwe gevoelvolle, belangstellende en aangename letteren, mij reeds veelmalen, doch immer te weinig toegezonden; zoo zij het genoeg u te melden, dat mijne tranen, bij het lezen derzelve, alle welsprekendheid vervangen hebben, en dat ik nog te zeer door duizenden liefelijke gewaarwordingen en herinneringen gefchokt ben, om u andere woorden toe te voegen, dan dank, hartelijke dank, voor uwe ongeveinsde, onbaatzuchtige belangstelling in het lot van mij en de mijnen in deze afgelegene streken! Ook mijne dierbare gade beseft het groot geluk, zulke waardige leden, die de achting van elken braven, die hen kennen, verdienen en genieten, in hare bloedverwantschap te bezitten. Zij groet u ook regt hartelijk.

Binnen den tijd van eene maand mogt ik uwe brieven van Augustus, September, October en November 1823, en een' van 4 Januarij 1824, ontvangen. Ik zal mij niet ophouden met u te melden, hoe vele genoegelijke oogenblikken dezelve mij verschaft hebben, daar dezelve op elke bladzijde, op elken regel de ondubbelzinnigste kenmerken van uwe vergenoegdheid, tevredenheid en dankbaarheid voor de genietende weldaden dragen. Uwe brieven waren mij hierom bijzonder aangenaam, omdat zij het gerucht logenstraffen, dat ieder in *Holland* achteruit gaat, en dat er alles kwijnt. De trekken in uwe brieven over uw huisfelijk geluk voorkomende, dragen den stempel, dat de ware levenswijsheid door

u gekend en betracht wordt. Ik ben het volkomen met u eens, dat de mensch, die zijne bestemming gevoelt, zich in zijnen huifelijken kring oneindig beter vermaakt, dan in den woedenden maalfroom der ijdele gezelschappen, waarin de hoogmoed een blinkend vernis bezigt, om de afzigtelijke vlekken der ondeugd te pleisteren, en waar de domheid ten troon stijgt, omringd van hare vasfalen, te weten, eigenwaan, trots en praalzucht. Zoodanige gezelschappen zijn gelijk aan de Champagne-wijn, die, voor eenige oogeblikken, het herfengestel in beweging brengt, den geest opwekt, doch geen voedsel, maar suizeling achterlaat.

Onze natuurgenoeten, welke zich in die gezelschappen verheugen, zijn waardig beklaagd te worden. Zij kennen de zuivere, de kosteloze en heilzame vreugde niet, welke liefde, vriendschap en huifelijke genoegens, bij tevredenheid des harten, aanbieden.

Uwe omstandigheden zijn, Gode zij dank! gezegend. Broeder HOLM heeft nu reeds drie kinderen, twee dappere knapen en een lief meisje. Het was mij een streelend genoeg hunnen welstand, alsmede die der kraamvrouw, te vernemen. Met de geboorte der dochter wensch ik u, broeder en zuster HOLM, van harte geluk. De liefderijke Vader, die de vogelen des hemels verzadigt, zegene dit kind; en Hij, die zeide: „Laat de kinderkens „ tot mij komen,“ moge het behoeden en beschermen. Kusch toch die lieve kinderen eens regt hartelijk voor mij, en die kleine SJTZE, die zoo lief
mij-

mijnen naam kan noemen, moet een aardige jongen zijn. Indien ik uwe kleinen thans een aandenken kan zenden, zal het mij aangenaam zijn zulks te doen, anders met eene nadere gelegenheid, hoe gering het ook zij, houd ik mij overtuigd, dat het niet om de waarde, maar om de toegenegenheid mijns harten zal hooggeschat worden. Het moet zeker een aardig en belangrijk tafereel van huifelijkheid opleveren, als die beide jongens zoo aan het spelen zijn, en moeder, met eene zuigeling op de schoot zit; waarlijk! zulks is een onderwerp de hand des schilders en de blik der engelen waardig. Nu het wintervertrek is nog al ruim, er is nog plaats, broeder.

Mijne zuster ALIJD A zal natuurlijk wel verheugd geweest zijn, dat zij ditmaal eens eene dochter ontving. Eene moeder vindt immers meer troost in gezelligheid bij een meisje, dan wel bij eenen jongen, die toch meestal woeliger, woester van aard is; niet dat ik zou willen beweren, dat eene dochter meer dan een zoon zou bemind worden, neen! maar de zachtheid, de fijngevoeligheid streelt de teedere kunne meer dan ons, daar wij uit onzen aard ruwer, sterker en harder zijn moeten, om door de moeilijkheden der levenszee te worstelen, om de boot regt te houden, ten einde vrouw en kinderen zoo veel mogelijk voor klippen en andere gevaren te behoeden. Nogmaals, broeder HOLM en zuster, u zijn van uwen broeder de beste zegeningen toegebeden. Mijn hart is bewogen door uw geluk, en dankt er den hemelschen Vader hartelijk voor,

Thans

Thans zal ik mij eenige genoegelijke oogenblikken verschaffen, om met mijnen broeder DONKER te spreken. Ik wist niet wien van beiden, ik eerst zou kiezen, en hoop, dat het mij niet ten kwade gëduid worde een van beiden toch eerst te hebben moeten nemen, neen! ik gevoel het reeds, DONKER vergeeft zeer ligt deze schikking, te meer daar ik meen, dat, volgens mijne voorgestelde volgorde, zulks thans verkieslijker was.

Nu, waarde broeder DONKER! ik ben u bijzonder verplicht voor uwe hartelijke, minzame brieven; de kleinste, de geringste mededeeling omtrent uwe omstandigheden was mij alleraangenaamst en zeer welkom. Neen, vriend! ik heb het volstrekt niet beuzelachtig gevonden, dat gij daarmede een' brief hebt opgevuld, integendeel heeft mij zulks en mijne vrouw vooral veel genoegen verschaft, wij hebben er uwe vaderliefde en uw gevoelig hart uit ontdekt, en houden ons bij voortduring aanbevolen zulke karakterschetsende trekken van uwen lieveling te vernemen. Het bijzonder vlug en sterk geheugen van uw kind spreekt ten voordeele van hetzelfde, en doet de gegronde hoop voeden, dat het schrander zal worden, iets, hetwelk wij volgaarne wenschen. Ja, broeder en zuster! beleef al die vreugde aan dat kind, welke ik er voor affmeek, en waarlijk uwe harten zullen over hetzelfde voldaan zijn. Kuscht uwen telg eens voor mij, en leert het ook in het jonge geheugen den naam van zijnen oom te bewaren.

Uwe ambtsbetrekkingen gaan goed en voordeelig;
wel,

wel, broeder! dit is waarlijk die zegenrijke bron, in eene familie, waaruit alle huisfelijke genoegens moeten voortvloeijen. Zonder de noodige middelen van bestaan, worden de beurzen ledig, de hoofden berooid en de heiligste betrekkingen ontzenuwd en losgereten. Voortdurend wensch ik u voorspoed en zegen in uw werk, God zal het bekroonen, omdat gij braaf, omdat gij edel zijt. Ik vlei u niet, maar zal u hier melden, hetgeen een zeer achtbaar man mij schrijft: „ Gaarne zoude ik hier „ nog iets bijvoegen over uwe brave familie alhier „ op *Zaandijk*, doch de edele, de alom hoogge- „ achte DONKER schrijft u ook zeker heden; ik „ verheug mij dat het dien besten man zoo goed „ gaat, en hij de achting en liefde van alle braven „ zoo dubbel verdient en ook zoo naar waarde en „ naar zijn genoegens ondervindt.”

Ik zal er niets bijvoegen, ongaarne zou ik uwe zedigheid kwetsen, ik houd mij overtuigd, dat gij, geheel doordrongen van eerbied en nederigheid voor het hoogste Wezen en van het heilig gevoel van uwe hooge bestemming, steeds met dien mannelijken ijver en die standvastigheid zult voortwandelen, welke den man van karakter en onwankelbare deugd kenschetst.

Thans kom ik aan dat teeder punt, hetwelk ik al zoo veel mogelijk verschoven heb, omdat ik mij, in de opvolging mijner gewaarwordingen over uwen gelukstaat, zoo ongaarne verloor. Echter mag ik het niet voorbij slappen, het betreft de ziekelijke gesteldheid van uwe dierbare gade, mijne zeer be-
min-

minde zuster, kwellend en pijnigend verbeelde ik mij uwen haghelijken toestand; in eene gedurige onzekerheid zwevende, en tusfchen vrees en hoop dobberende, was uw ftaat zeer beklagenswaardig, en ik geloof u volgaarne, dat gij weinig in ftaat waart om iets geregelds te kunnen verrigten. Als een speeltuig ontfteemd is, klinkt het niet meer welluidend. Ik heb mij uit de laafte regels van uwen brief durven voorftellen, dat door den gezegenden ftaat van uwe gade hare ziekte eene gunftige wending zal hebben genomen, en mij reeds gevleid, dat gij een blijde vader, en mijne zuster eene blijde moeder geworden zijt. Echter weet ik, dat men wel altijd het beste hopen en wenfchen moet, doch het niet altoos met grond durft vooronderftellen. Ik kan u niet verbergen, dat mij de ake- lige gedachte ook reeds gemarteld heeft, dat uwe gade, door langdurig ziekelijk geweest te zijn, welligt die krachten zou ontbreken, welke in *Holland* zoo zeer tot het ter werelddringen van kinderen vereifcht worden; en ik heb dan ook wel eens die ongunftige vermoedens opgevat, welke ons de verbeeldingskracht aanbiedt, wanneer een door ons bemind perfoon in fukkelende omftandigheden verkeert. Doch, ik heb uwe gade in de befcherming van den wijzen God aanbevolen, en heb daardoor kalmte mogen ontwaren. Zalige vreugde zal het mij verfchaffen, mijn waarde broeder! te mogen vernemen, dat uwe brave en beminde gade weder eene volmaakte gezondheid geniet, daar het tegendeel mijne genoegens zou blijven verftoren.

T

Ik

Ik heb mij tot dus ver bij uwe huisgezinnen bepaald, om nu, ten vervolg van mijnen brief van 23 Februarij 1823, mijn levensverbaal te vervolgen, en u bekend te maken met zoodanige voorvallen, als u welligt belangrijk zullen kunnen schijnen.

Door Gods goedheid genoten wij over het algemeen eene goede gezondheid. Mijne kleine lieveling leed zeker wel aan de tanden, en deed ons ongerust worden, doch zij is thans weder frisch, dik en vet, en een lief vrolijk kind; alle avonden ga ik met haar rijden of wandelen, en gevoel mij rijk en gelukkig. Mijne lieve vrouw, die, hoe meer ik haar leer kennen, des te meer door mij bemind en gewaardeerd wordt, veraangenaamt mij het leven zoodanig, dat ik wel eens benijd word. Waarlijk! zonder de minste vergrooiting gesproken, leef ik zeker zoo gelukkig, als er maar weinigen gevonden worden. Ik heb dus bijzonder veel reden, om dankbaar te zijn. Wat mij zelf betreft, ben ik zoo gezegend, dat ik nimmer ongesteld ben, en de ondervinding overtuigt mij meer en meer, dat eene gematigde levenswijze vooral hier zeer veel tot het behoud der gezondheid toedraagt.

Ik schreef u, in den opgenoemden brief, dat ik een zeker huis dacht aan te koopen; zulks is om zeer gegronde redenen niet geschied. Mijne kennissen, die er in gewoond hadden, verklaarden het voor ongezond, en mijne schoonouders, die in een gezonder lucht op *Weltevreden* wonen, boden mij aan bij hen te blijven, tot er zich eene betere ge-

le-

legenheid zal opdoen. Zulks was niet alleen zeer voordeelig, maar alleraangenaamst, om met eene beminnelijke familie te zamen te wonen, die in alle omstandigheden immer als troosteres, helpster en leidsvrouw zijn kan. Wij leven hier in den huisfelijken kring zeer tevreden en aangenaam. In het begin waren wij wel wat bekrompen gehuisvest; doch sedert mijne zwagers vertrokken zijn, hebben wij overvloedige ruimte. Mijn zwager WILLEM, die gehuwd is en een' zoon heeft, is bij den resident van *Tjanjor*, met het toezigt over de koffijtuinen belast. Deze betrekking kan in het vervolg voordeelig worden, doch is zeer vermoeijend en gevaarlijk. Hij moet soms veertien dagen van huis zijn, om de bewerking en ontginning der gronden alsmede om de inzameling der koffij gade te slaan; zulks geschiedt alles te paard, berg op berg af, door wildernissen, onbewoonde streken en niet zelden door het rijk des bloeddorstigen tijgers. Zijn post is moeilijk, gevaarlijk en kan niet aangenaam zijn, daar hij zoo vele maanden in het jaar van zijne betrekkingen verwijderd is; doch de hoop, om bevorderd te worden, bezielt hem, en doet hem manmoedig zijne pligten vervullen.

Mijn andere zwager, die ongehuwd is en veel belooft, is zeer gunstig geplaatst te *Banjer Masing*, op het eiland *Borneo*, alwaar hij eenen vrijen handel mag drijven in de nabijheid der diamantmijnen. Zijne betrekking brengt mede, dat hij in aanraking komt met de aanzienlijken des lands, en laat ons geen' twijfel over, of hij zal, binnen wei-

nige jaren, welbemiddeld terugkeeren. Zijne reis naar *Sourabaya* was ongelukkig, daar het schip *de Pekin*, op den hoek van *Indramayo*, een lek bekwam, waardoor hij van dat schip op *de Jesfy*, met levensgevaar, overging, en vele van zijne goederen verloren gingen. Zulks valt zeer smertelijk, doch daar hij zich standvastig in alle omstandigheden vertoont, geloof ik, dat hij, met inspanning van nieuwe krachten, dit zijn verlies wel spoedig zal te boven komen.

Mijn schoonvader is luitenant kolonel geworden, en kan des verkiezende een goed pensioen bekomen, doch hij zal welligt nog een paar jaren wachten, ten einde dat pensioen met eene aanzienlijke verhooging te zien vermeederen, om alsdan, indien de hemel hem gezondheid blijft schenken, zijne laatste levensdagen in rust en stilte in *Europa* te slijten en om met genoegen op de afgelegde loopbaan zijne oogen vestigende, de zon zijns levens langzaam ter kimme te zien zinken. Onze familie zou dus nog al geen reden van klagen hebben, indien dezelve niet eenen allerzwaarsten slag had geleden, door het vroegtijdig verscheiden van de eenige zuster mijner echtgenoot, *CHRISTINA*, welke den 16den Junij dezes jaars te *Solo* overleden is. Mijne vrouw en schoonmoeder waren hierover zeer lang ontroostbaar; de eene verloor hare eenige zuster, en de andere haar oudste kind. Zij bereikte slechts den ouderdom van acht en twintig jaren, was een edel en deugdzaam mensch, maar scheen, door van hare familie gescheiden te zijn, een heimwee

te ontwaren. Haar zwak geftel werd geheel uitgeput, en kon weldra geen' regenftand aan de haar aanvallende ziekte bieden. Zij bezweek, en liet eenen diepgetroffen echtgenoot en een klein onnoozel kind, van weinige maanden, na. Het verlies van deze geachte zuster heeft ons zeer getroffen. Een zoodanig verlies is hier oneindig grooter, dan in *Europa*, alwaar men meer bloedverwanten en afleidingen heeft, dan hier. Wij hebben dan ook geen' anderen troost, dan de verwachting, dat de ziel der afgestorvene, na het afleggen van het aardfche omhulfel, na het flaken der tijdelijke kluisters, eenen haren oorsprong waardiger vlugt zal genomen en zuiverder fferen bereikt hebben, alwaar zij, door den engel des levens verwelkomd, onder het bazuingeluid en het triomflied der gezaligde hemelingen, die zich over de behoudenis van elken aardbewoner verheugen, de gewesten der fchitterende onfterfelijkheid zal binnen gezweefd zijn. De hoop des wederziens droogt den traan, die op de tombe vloeit, en doet eenen glimlach van zalige ontwaring in de ziel ontftaan, die over tijd en graf eenen blik in de eeuwigheid werpt, en zich verheugt over het gelukkig lot derzulken, welke den ftrijd van wereldfche moeilijkheden gefreden, en zich op Hem verlaten hebben, die de aarde uit niets fchiep, den tijd daarftelde, den dood zal overwinnen en de graven verwoesten. Koude rilling ruischt dan door mijne aderen, bij het voor gevoel, dat ten jongfte dage, bij de voleinding, de wekbazuin zal flaan, wiens ratelend geluid de

ingewanden van aarde en zee zal doen trillen, al-
len, die eens bestonden, doen opdagen, terwijl
men rondom hoort :

- „ Van 's hemels hoogsten top ,
- „ Gij, doodenheir! sta op!
- „ Het stof gevoelt de klem
- „ Der scheppende Almagtsstem ,
- „ En stroomt als zwellend graan
- „ Op nieuw ten leven aan.
- „ En eer de nagalm zwicht ,
- „ Is zee en afgrond licht ,
- „ En loutre onsterflijkheid
- „ De schepping door verspreid.”

R. FEITH,

Dan zweven de gelouterde geesten in hunnen
oorspronkelijken ether, en juichen over de bittere
teugen, die de kelk van tijdelijke rampen hen deed
smaken. Troost, zalige, onuitsprekelijke troost!
ook mijne moeder zal ik wederzien! Hoe aange-
naam mij zulke denkbeelden ook zijn, moet ik
dezelve niet te veel in mij doen post vatten, want
offchoon zij den mensch veredelen, schokken zij
de ziel en het zenuwgestel al te hevig, ten minste
in dit verzengend klimaat. Mijn wensch is en blijft dan,
om eens weder in kouder lucht vrijer adem te halen,
zuiverder te denken en meer krachten te gevoelen,
ten einde mij meer en meer in die verheffingen des
geestes te verlustigen, welke den mensch zoo zeer
van de dieren onderscheiden, en hem zeker doen
zijn,

zijn, dat deze aardbol niet zijn oorspronkelijk vaderland is! —

Om nu weder tot mijne betrekkingen terug te keeren, zoo moet ik u melden, dat vader nog bij voorduring te *Amboina* zeer welvarende is, doch dat ik zelden tijding van hem ontvang. Het traktement van vader is nu reeds met *f*150,— in de maand verhoogd, dewijl hij reeds over de vijf jaren als werkend leeraar hier in dienst is. Dit is weder zeer voordeelig, en zou in *Holland* al een goed inkomen uitmaken.

Ik meen nu geregtigd te zijn, om tot de beschrijving van mijne eigene bijzondere omstandigheden over te gaan. Zoo als ik u in dezen reeds meldde, was ik bij voortduring gezond, en kon dus ijverig in de betrachting mijner veelvuldige werkzaamheden volharden. Ik schreef u, dat ik veel hoop had om eene schadevergoeding voor mijne verlorene goederen te zullen erlangen; zulks is tot heden mij nog niet te beurt gevallen, echter daarom nog niet geheel ontzegd. Onlangs zijn er ambtenaren geweest, die even ongelukkig met hunne goederen waren, die eene tegemoetkoming van het gouvernement hebben ontvangen. Om deze reden heb ik den moed nog niet verloren, en reken op eene gelijke vergoeding. Zoodra zijne excellentie de gouverneur-generaal terugkomt, zal ik een verzoekschrift, op grond van het aangehaalde, indienen, en geloof, dat de bekende billijkheid van zijne excellentie hetzelve niet zal weigeren.

Gedurende de afwezigheid van zijne excellentie den gouverneur-generaal naar de *Molukkos* is mij het bestuur van het departement van inlandfche zaken opgedragen; er zijn hier zeer belangrijke gezantschappen van verschillende hoven geweest en nog aanwezig, welke over gewigtige onderwerpen te handelen hadden en nog hebben, waardoor ik zeer veel heb moeten arbeiden. Ik vertrouw nog al gelukkig in mijne pogingen ten voordeel van het gouvernement geweest te zijn, en het kon wel gebeuren, dat ik er voor beloond werd. Echter wil ik er niet te zeer op bouwen, want het is beter een goed landhuis te bezitten, dan zeven luchtkasteelen.

De inlandfche drukkerij blijft steeds aan mijne zorg toevertrouwd. Er zijn verscheidene werken van de pers gekomen, welke onder mijn toezigt gedrukt zijn; binnen een of twee maanden zal waarschijnlijk mijn Nederduitsch-Maleisch woordenboek in het licht verschijnen, en ik durf mij vleijen daarvan eenige voordeelen te zullen trekken. Het zal ruim vijf honderd bladzijden beslaan, en het eerste werk zijn, dat dusdanig in het Nederduitsch gedrukt is. Nimmer verscheen er een zoodanig woordenboek, met Arabisch karakter, in onze taal, en er zijn reeds vele liefhebbers om het zich aan te schaffen. Mijn werkring is nog al uitgebreid; doch, zoo ik geloof, ook nuttig, dus arbeid ik met vermaak en lust, in de hoop, dat de regtvaardige Albestuurder mijne pogingen zegenen, en mij niet onbeloond zal laten.

Mijn

Mijn broeder DONKER meldde mij, dat hij steeds gaarne eenige aardrijks- of staatkundige aanteekeningen van mij zou ontvangen; ik ben dan zoo vrij, hiernevens mijne aanteekeningen over het rijk van *Palembang* te voegen; dezelve zijn vroeger door mij aan zijne excellentie den gouverneur-generaal ingediend, die er mij zeer vleijend voor bedankt heeft; dit deed mij vooronderstellen, dat er mogelijk wel iets uwer aandacht waardig in zou kunnen gevonden worden.

Het Bataviaasch genootschap had mij uitgenoodigd eene verhandeling over een Maleisch werk, in te dienen; hoe moeilijk en uitgebreid zulks was, heb ik onlangs eene verhandeling, over de geschiedenis van eenen Maleischen staatsdienaar, ingeleverd, en eenen brief daarover ontvangen, die mij verzekert, dat ik op de eerste algemeene vergadering tot lid zal benoemd worden. Zulks zou voor mij zeer aanmoedigend, en voor u en mijne familie zeker niet onaangenaam zijn.

Nu dunkt mij al meer dan te veel over mij zelven gezegd te hebben, en ik zal dus van die punten afstappen, welke welligt te veel blijken van eigenliefde zouden kunnen dragen; doch durf u plegtig verzekeren, geene pogingen onbeproefd te zullen laten, waardoor ik, op eene geoorloofde wijze, mijne eer en tijdelijk geluk zal kunnen bevorderen.

De heer MUSCH, welke, zoo ik hoop, u dezen gelukkig zal overbrengen, heeft al de hem toevertrouwde brieven met alle naauwkeurigheid bezorgd; hij verdient onzen wederkeerigen dank. Waarlijk!

hij is zeer oplettend, tot in kleinigheden toe, en het was ons zeer aangenaam, vele bijzonderheden betrekkelijk u en uwe lieve kinderen van hem te mogen vernemen. Ik twijfel geenszins, of hij zal u ook wederkeerig met onzen toestand en omstandigheden bekend maken, en zulks zal u immers ook zeer welkom zijn? Hij zal u ook wel verhalen, ten mijnen huize vorsten, prinzen en priesters, zoo Indische als Perzische en Arabische, te hebben aantroffen. Hij is ooggetuige geweest, dat ik nog heden middag met den vorst RADJA AKHL, admiraal tegen de zeeroovers, getoerd heb, en welke achting en liefde de inlanders, wier zaken ik bij het gouvernement behartig, mij toedragen. De inlandsche taal is mij nu even gemakkelijk en zoo eigen, als mijne moedertaal, waardoor ik dagelijks in de beste, ja! eenige gelegenheid ben, om met den toestand der bewoners van den *Indischen Archipel* bekend te raken.

Betrekkelijk onze Oostersche bezittingen wil ik u nog een oogenblik onderhouden, om zoo doende ten slotte te spoeden. Onze beminde gouverneur-generaal, baron VAN DER CAPELLEN, gaat ons binnen kort verlaten, om in zijn geboorteland de vruchten van zijne onvermoeide pogingen te genieten. Het verlies van zijn' persoon zal groot, ja! zeer groot zijn. Een man, met uitmuntende deugden, uitstekende begaafdheden en daarenboven een echt staatsman, vindt men niet zoo spoedig weder. Zijn vertrek wordt dan ook reeds thans voorloopig door Europeaan en inlander betreurd;

de

de gebeden voor zijn behoud zullen hem vergezellen, en de gelukkige volkeren, die aan hem, naast God, hunne vrijheid en de verbreking hunner slaafsche boeijen te danken hebben, zullen hem nimmer vergeten, maar zijnen naam tot de verste nakomelingen overbrengen. Zijne regering was wijs, regtvaardig en voorzigtig, het eenigst, dat men van hem kan zeggen, is, dat hij al te edel was voor die weinige onwaardigen, die in deze oorden gevonden worden.

Den edelen heer MUNTINGHE wachten wij weldra terug. Zijn raad en wijs oordeel zal hier zeer te pas komen. Ik heb onlangs eenen allezins aangename en vereerenden brief van hem ontvangen, en durf mij wel iets goeds van zijne terugkomst voorstellen. Het gerucht loopt hier, dat een der prinsen van het koninklijk huis, als gouverneur-generaal, het bevel over *Oost-Indië* zou voeren, doch zulks is nog geheel onzeker. Hoe het zij, onze luitenant-gouverneur, generaal DE KOCK, is alom geacht, bezit veel standvastigheid en voorzigtigheid, en daarom durven wij hopen, dat zijne excellentie, die waarlijk een braaf hart bezit, deze gewesten voorspoedig zal beheeren.

Alles is thans in rust en vrede; de vorsten hebben met ons gouvernement de schoonste verbindtenissen aangegaan, en het is te hopen, dat zij die gestand zullen doen. Echter weet men niet, wat er, bij verwisfeling van een' gouverneur-generaal, kan voorvallen. Men moet zijne vijanden nimmer te gering achten, en het zou niet te verwonderen zijn,

zijn, dat vorsten, die meermalen blijken van laakbare baatzucht en ontrouw aan den dag hebben gelegd, ook nieuwe pogingen zouden in het werk stellen en plannen beramen, om, door den invloed van hunnen tuimelgeest, de gemoederen der volkeren in beweging te brengen, om, ware zulks mogelijk, hunne grootheid of hun eigenbelang te bevorderen. Er zijn nog zoo vele domme volken, die de waarde van een regtvaardig bestuur nog niet op den regten prijs weten te schatten, en, die gehecht aan voorouderlijke gebruiken, liever den nek voor dwingelanden zouden krommen, dan zich vrij en fier onder een regtvaardig bewind verheffen. Evenwel ben ik niet bevreesd, dat ons gouvernement hierdoor in eenig aanmerkelijk gevaar zou komen, daar onze krijgsmagt vooreerst toereikend, en de luitenant-generaal DE KOCK een dapper en wijs bevelhebber is, welke de samenweeffels der listige aanslagen van de Oosterfche hoven weet te ontwarren en te vernietigen, of krachteloos te maken.

De afgunst tusfchen de verschillende hoven en grooten, wordt tot ons voordeel aangewend; elk wordt wel behandeld, doch verliest van lieverlede zijne magt. De volkeren worden ons meer en meer genegen, waardoor natuurlijk langzamerhand eene gelukkiger toekomst ontstaat. Door de invoering der grondbelastingen en door het nieuwe stelsel der inkomende regten, worden de inkomsten van het gouvernement jaarlijks met eenige millioenen vermeerderd. Echter is de fchatkist niet in eenen voordeeligen staat, doch dit is aan verschillende om-

flan.

ftandigheden te wijten. Er komen hier zoo vele brodelooze menfchen, die men een beftaan zoekt te verfhaffen. Ook heeft de waterftaat veel geld noodig door vele nieuwe en nuttige inrigtingen, en eindelijk heeft de koffij de verwachting te leur gefteld, daar dezelve thans zoo laag in prijs is, dat het gouvernement naauwelijks koopers voor dezelve vindt. Hoe het zij, er zijn millioenen guldens aan promesfes en papier geld in omloop, waarvoor geen zilver in kas is. De uitrustingen voor den oorlog op *Palembang* hebben zeker zes millioenen gekost. *Palembang* en meer andere posten zijn thans nog tot last en kosten zeer veel. Indien de toekomst aan de verwachting beantwoordt, zullen de opbrengften dier pas ontluikende ftaten ons zeker wel fchadeloos ftellen voor de groote opofferingen, welke er thans nog moeten gedaan worden; doch thans worden de financiële betrekkingen daardoor zeer belemmerd en gefremd. De tijd baart rozen, zegt men, en ik wil de hoop blijven voeden, dat de edele bedoelingen van den beminnden baron VAN DER CAPELLEN, die met zoo vele moeilijkheden heeft te worstelen gehad, zullen bereikt, en zijne ftaatkundige uitzigten niet te leur gefteld worden, opdat de tegenwoordige en toekomstige geflachten zeggen mogen, dat het ftelsel van regtvaardigheid en wijsheid zegepraalt over dat van onderdrukking en eigenwaan.

Eer ik dezen brief fluit, moet ik u, tot mijne blijdfchap, melden, dat ik zoo even eenen brief van vader ontvang, waarin hij mij meldt, dat hij,
bin-

binnen twee maanden, alhier hoopt terug te zijn. Reeds had hij zijne afscheidsrede te *Amboina* uitgesproken, zou nog naar *Ternate* en van daar herwaarts vertrekken. Zeer verlangend ben ik hem weder te zien; het is nu bijna drie jaren, dat ik vader niet zag, en zal mij over zijne terugkomst verheugen. Zonder u met vrees te willen vervullen, moet ik u echter melden, dat de reis van *Amboina* naar *Batavia* thans niet zonder groote gevaren is. Er zijn wel honderd rooversschepen, welke de zeeën onveilig maken, vele vaartuigen afloopen, en den grootsten schrik verspreiden. Echter moet ik weder, tot uwe geruststelling aanvoeren, dat vader zeker een groot en wel gewapend schip zal kiezen, en dat er thans middelen beraamd worden, om de roovers uit te roeijen.

Het is hier een land, hetwelk ons leert zich op alles voor te bereiden, en daarom stel ik mij nooit het schoonste voor. Wat vader echter betreft, moet ik zeggen, dat hij den allergunstigsten wind heeft, en daardoor niet ligt door roovers zal aangevallen worden. Ik stel mij derhalve gerust, zonder eigenlijk geheel van dien angst bevrijd te zijn, welke de teederheid soms maar al te spoedig doet ontstaan. Zoodra er eenige nadere tijding van vader komt, of, indien hij zelf ons zijne aankomst meldt, zal ik u onmiddellijk schrijven. Wees dus nog niet ongerust, en denk, dat God, die onzen vader reeds zoo dikwerf beveiligde, hem ook nu op nieuw beschermen, en veilig in de haven van zijne begeerte zal geleiden. Zie *Gezang XX*.

Ik

Ik zou dezen reeds kunnen fluiten, maar ik ga zoo gaarne voort, met u te keuvelen, en wil ongaarne afbreken. Eer de heer MUSCH vertrekt, zal ik er welligt nog iets bijvoegen.

Als gij dezen ontvangt, zal de gestrengte vorst, de wintervorst, die zijnen sceppter over het Noorden en het Zuiden zwaait, uwe vischrijke wateren welligt reeds in schitterende spiegels veranderd hebben. Gave God, dat ik nog eenmaal, gelijk ik thans, op de schitterende en veelkleurige vleugelen der verbeelding, door uwe beminnelijke oorden zweef, over uwe ijsvlakten, op stalen vleugelen, zwieren mogt; dat de koude van eene zuivere lucht mij klappertandend deed bibberen, eene Noordsche huivering mij beving en ik somtijds, aan een' haard gezeten, in uwen beminnelijken vriendenkring door den gloed van uwe vriendschap en liefde, vergoeding mogt vinden voor eene Oosterfche hitte, en voor de hier eeuwig bloeiende en daardoor vervelende lente!

Na eenen lastigen arbeid had ik eindelijk het genoegen, mijn Maleisch-Nederduitsch woordenboek, waaraan ik verscheidene jaren had gearbeid, en hetwelk ik driemaal had omgewerkt, in het licht te geven, en daarvoor een gunstig besluit van de hoo-ge regering te ontvangen. Mijne pogingen, ter uitbreiding van de inlandfche talen, werden met het beste gevolg bekroond, doch de genoegens, wel-

welke ik daardoor smaakte, werden gedurig door sterfgevallen van naauwe bloedverwanten verbitterd. Ik verloor een zoontje, dat naauwelijks vijftien maanden oud was, en ons de grootste blijdschap schonk. Mijne zuster SARA WILHELMINA bezweek te *Japara*, nadat zij door haar kindje was voorafgegaan, en werd spoedig door haren echtgenoot gevolgd. De zuster mijner echtgenoot was, benevens hare kinderen, door den dood weggerukt, en hierna moest ons een nog veel gevoeliger slag treffen. De broeder mijner gade, ANDRIES THILO, een jongeling van de grootste verwachting, werd als ambtenaar naar *Banjer Masing*, op het eiland *Borneo*, geplaatst. Na schipbreuk en andere gevaren doorworfeld te hebben, landde hij op de plaats zijner bestemming aan, en beantwoordde geheel aan het doel zijner zending; doch een noodlottig oproer breekt uit, en alhoewel civiel ambtenaar zijnde, wilde hij niet werkeloos blijven, vat de wapenen op, onderscheidt zich voordeelig, helpt verscheidene batterijen innemen, doch wordt eindelijk het slagtoffer zijner dapperheid. Een kogel doorboort hem de borst, en neemt hem in den bloei der jaren weg. De gansche familie was troosteloos, en alleen het bewustzijn, dat hij voor de eer des vaderlands, als een braaf held, was gesneuveld, verzachtte eenigermate de wonden, door zijnen dood veroorzaakt. Zijn roem werd met lof in de dagbladen vermeld, en eene eervolle nagedachtenis rust op zijne asch!

Mijn zwager, WILLEM THILO, was insgelijks

zeer ongelukkig; binnen weinige jaren verloor hij vier huwelijkspanden, en behield er niet een, om hem eenigzins het verlies der afgestorvenen te vergoeden. Aan alle kanten stierven mijne bloedverwanten mij af, en ik had dikwerf moeite, om mij door de godsdienst te troosten. Mijne kortzigtigheid kon de wijze bedoelingen van den Heer van leven en dood niet doorgronden. Proef op proef moest mij folteren, totdat ik innig overtuigd werd, dat hetgeen God doet, welgedaan is. Het kostte mij veel moeite, dit te betuigen, doch de invloed van het Evangelie bragt dit te weeg, en ik leed mijne verliezen eindelijk met meer gelatenheid, dan te voren.

In 1824 deed zijne excellentie, de gouverneur-generaal, eene inspectiereis naar *Makassar* en *Ambona*, en werd aan mij het bestuur van het departement van inlandsche zaken opgedragen. Nu moest ik onder zijne excellentie, den luitenant-gouverneur, generaal DE KOCK, werkzaam zijn, en had het genoeg in zijne excellentie een' man van veel omvattende kennis en van veel ondervinding aan te treffen. Hierbij gevoegd minzaamheid en waardigheid, zal men wel beseffen, dat ik mij gelukkig achtte, onder zijne bevelen te mogen dienen. Alhoewel het onbetwistbaar zij, dat een ambtenaar de bevelen van zijn opperhoofd getrouw moet opvolgen, zoo is het even zeker, dat hij dezelve met meer deelneming uitvoert, wanneer dezelve op eene waardige wijze en met kennis van zaken worden uitgevaardigd, dan, wanneer zij uit

onkunde voortgevloed, op eene beleedigende manier worden gegeven.

Onder het bestuur van zijne excellentie DE KOCK had ik de eer, verscheidene inlandsche zaken te behandigen, zoo als het ontvangen van afgezanten van *Siam*, *Banjer Masing* en andere hoven, het voeren van briefwisseling met al de vorsten van onzen *Archipel*, alsmede het opzigt over de vertaling van gouvernementswetten, en over de inlandsche drukkerij.

Ten opzigte van de aankomst en het verblijf van zijne excellentie den gouverneur-generaal VAN DER CAPELLEN te *Makassar*, ontving ik zeer naauwkeurige mededeelingen, die hier onmiddellijk volgen.

Zijne excellentie de gouverneur-generaal over *Nederlandsch Indië*, baron VAN DER CAPELLEN, op den 4den Julij 1824, met zijner majesteits fregat *Eurydice*, ter reede van *Makassar* aangekomen zijnde, begaf zich op den volgenden dag, des ochtends te half acht uren, door mevrouw de baronesse VAN DER CAPELLEN, den raad van *Indië*, Mr. J. VAN DE GRAAFF, het gevolg van zijne excellentie en eenige officieren van zijner majesteits fregat, vergezeld, naar wal. De tweede commissaris voor *Makassar*, Mr. J. H. TOBIAS, welke den gouverneur-generaal aan boord deszelfs opwachting had gemaakt, bevond zich bij hoogstdenzelven.

Zijne excellentie het fregat verlaten hebbende, werd

werd door hetzelfde, met een salut van een en twintig schoten, begroet, dat weldra door saluten van de andere ter reede liggende schepen en vaartuigen gevolgd werd.

Het geschut van het fort *Rotterdam* kondigde de komst van zijne excellentie den gouverneur-generaal aan het hoofd aan.

Aldaar bevonden zich, behalve de eerste commissaris, gouverneur van *Makassar*, kolonel VAN SCHELLE, en de luitenant-kolonel, kommandant van het garnizoen, REEDER, de voornaamste ambtenaren, benevens de Chinesche en Inlandsche hoofden, en voorts de gecommitteerden der voornaamste vorsten van *Celebes*, ter receptie van zijne excellentie.

De Inlandsche en Europeesche burgerijen, en verder de troepen van het garnizoen, welke ter wederzijden van den weg, tot aan het huis van den gouverneur, geschaard stonden, bewezen zijne excellentie de militaire eerbewijzingen.

Zijne excellentie de gouverneur-generaal door eene talrijke menigte gevolgd, in het gouvernementshuis aangekomen zijnde, nam, met mevrouw de baronesse VAN DER CAPELLEN, zitting op den aan het hooger einde der zaal geplaatste verheven zetel, onder eenen wit satijnen hemel, en ontving aldaar het compliment van verwelkoming van de civiele ambtenaren. De officieren van het garnizoen werden hoogstdenzelven, door den kolonel kommandant der troepen, VAN SCHELLE, voorgesteld, waarna de Inlandsche en Chinesche hoofden, door den oppertolk, werden binnen geleid.

Zijne excellentie weder gezeten zijnde, werden dadelijk tot hoogstdenzelven ingeleid de gecommiteerden van de koningen van *Boni*, *Goa*, *Sidenring*, *Boeton* enz., welke zijne excellentie en mevrouw de baronesse met derzelve behouden aankomst te *Makasar*, uit naam van hunne vorsten, kwamen gelukwenschen, en bevelen vragen ten opzichte van de door dezelve, bij zijne excellentie den gouverneur-generaal, in perfoon te maken opwachting.

De gouverneur-generaal beantwoordde deze pligtpleging op eene minzame wijze, en gelastte de gecommiteerden aan hunne respectieve supireuren te doen weten, dat hoogstdezelve hun den dag der te zamenkomst nader zoude laten bekend maken.

De gecommiteerden van den koning van *Sidenring*, bestaande uit de kleinzonen van dien vorst, ten getale van tien of twaalf, onder het geleide van twee meer bejaarde personen, trokken de aandacht van zijne excellentie en hoogstdezelfs echtgenootte bijzonder tot zich.

De plegtigheden van den dag, werden des avonds met eene luisterrijke illuminatie en een Chineesch vuurwerk besloten.

Den 6den Julij 1824.

De vertegenwoordiger en zaakgelastigde van de koningin van *Boni*, AROE LOMPOE, broeder van deze vorstin, verscheen dezen ochtend te half negen uren, door eenige voorname raadslieden en eenen talrijken stoet Bonische grooten vergezeld, op het gouvernementshuis, ten gevolge van daartoe, door commissarissen van *Makassar*, op hooger last, gedane aankondiging, om dezen dag zijne opwachting bij zijne excellentie den gouverneur-generaal te komen maken.

De Bonische grooten, op de ter linkerzijde van de verhevene zitplaats, voor den gouverneur-generaal bestemd, gerangschikte stoelen zitting genomen hebbende, gelijk de civiele en militaire personen, ter bijwoning dezer plegtigheid, op de ter rechterzijde geplaatste stoelen, waarachter zich de Inlandsche hoofden, van 's gouvernements onderdanen te *Makassar*, schaarden, verscheen zijne excellentie door den raad van *Indië* VAN DE GRAAFF, de commissarissen van *Makassar* en deszelfs aide de camp gevolgd, in de zaal, en plaatste zich op het voor hoogstdenzelven bestemde gestoelte.

Nadat AROE LOMPOE deszelfs hulde aan zijne excellentie den gouverneur-generaal had bewezen, en zijne excellentie denzelven had verzekerd, dat, alhoewel hoogstdezelve had gehoopt de koningin van *Boni* in persoon te mogen ontmoeten, zijne komst, uit naam van die vorstin, als zijnde haar

broeder, zijne excellentie even aangenaam was, deed hoogstdezelve eene plegtige aanspraak, hoofdzakelijk van den volgenden inhoud:

„ Dat zijne excellentie zich in perfoon naar *Makasar* heeft begeven, om den staat van zaken „ aldaar zelfs na te gaan, en door gepaste maat- „ regelen het wederzijdsch, zoo wel als het bij- „ zonder belang, van het gouvernement en elk der „ Celebische vorsten, te verzekeren.”

„ Dat zijne excellentie voornamelijk ook van „ voornemen is, een nieuw traktaat van vriend- en „ bondgenootschap te sluiten met de vorsten van „ *Celebes*, ter vervanging van dat van *Bonaya*, „ dat, uit hoofde van de veranderde tijdsomstandig- „ heden, tot het welzijn der respectieve bondgenoo- „ ten, daarin begrepen, in vele punten dringend „ verandering vordert ”

„ Dat zijne excellentie twee commissarissen heeft „ benoemd, om de belangen der meergenoemde „ vorsten te onderzoeken, en dezelve op hunne „ wenschen te hooren, opdat zij hoogstdezelven, „ bij deszelfs komst te *Makasar*, van den staat „ van zaken zouden kunnen onderrigten, en alzoo „ het voorgenomen werk spoedig tot stand zou „ kunnen worden gebragt.”

„ Dat deze commissarissen zijn, de gouverneur „ en militaire kommandant van *Makasar* VAN „ SCHELLE en de heer Mr. J. H. TOBIAS. Dat zijne „ excellentie, niet zonder eenig leedwezen, van „ dezelve heeft vernomen de bedenkingen, welke „ door AROE LOMPOE, als gevolmagtigde van de „ ko-

„ koningin en de regering van *Boni*, tegen eenige
„ punten van het voorgestelde nieuwe verbond zijn
„ gemaakt.”

„ Dat deze bedenkingen steunen op ongegronde
„ aanmatigingen van het rijk van *Boni*, welke,
„ door langdurig misbruik, alleen den schijn van
„ wettigheid hebben verkregen. Dat dezelve echter
„ bij geen enig verbond bedongen, noch ergens
„ beschreven zijn, en in wezenlijkheid niets tot de
„ waardigheid van het Bonische rijk toe of afdoen,
„ maar eigenlijk strekken, om de overige vorsten
„ van *Celebes*, bondgenooten van het gouverne-
„ ment, die als zoodanig gelijke regten als *Boni*
„ op de welwillendheid van hetzelfde hebben, in
„ verbeelding te vernederen.”

„ Dat zijne excellentie zoo veel te meer verwon-
„ derd is over deze, van de zijde van *Boni*, in
„ den weg gelegde hinderpalen, dewijl bij het be-
„ doelde tractaat niets dan het algemeen welzijn
„ wordt beoogd, en aan meergenoemd rijk zelfs wel
„ uitdrukkelijk den rang van eersten bondgenoot
„ van het gouvernement wordt toegekend, en van
„ hetzelfde overigens daarbij niets meer wordt ge-
„ vorderd, wat eenigermate voor hetzelfde als nieuw
„ kan worden beschouwd, of niet uit den aard der
„ zaak als van zelven spreekt.”

„ Dat zijne excellentie dit aan de overweging
„ van AROE LOMPOE, als gevolmagtigde en verte-
„ genwoordiger van *Boni*, overlaat, maar denzel-
„ ven tevens indachtig maakt, dat volharding in

„ de voorgegeven eifchen voor het rijk van *Boni*
„ van nadeelige gevolgen kan zijn, dewijl zijne ex-
„ cellentie die nimmer zal billijken, slechts korten
„ tijd te *Makasar* zal verblijven, en voorts vast
„ besloten heeft, voor hoogstdezelfs vertrek naar
„ *Java*, het nieuwe verbond met de vorsten van
„ *Celebes* te sluiten, hetzij dat de koningin van *Boni*
„ al dan niet tot hetzelfde toetreedt. Dat derhalve deze
„ nadeelige gevolgen nimmer aan het Nederlandsche
„ gouvernement, maar aan de aanmatigingen van
„ de regering van *Boni* alleen zullen kunnen wor-
„ den geweten.”

AROE LOMPOE beantwoordde dit adres van zijne
excellentie op de volgende wijze:

Na de verzekering gegeven te hebben, dat het
rijk van *Boni* niets vuriger wenscht dan de trouwe
bondgenoot van het gouvernement te zijn en te
blijven, zeide hij:

„ Dat de koningin van *Boni*, zijne zuster, en
„ alle de grooten van het rijk, als de oudste en
„ trouwe bondgenooten van het gouvernement, op
„ het eiland *Celebes*, zich over de komst van zijne
„ excellentie den gouverneur-generaal te *Makasar*
„ verheugden, en hoopten van hoogstdenzelfden
„ diezelfde milde behandeling te zullen ondervin-
„ den, waaraan het rijk van *Boni* deszelfs welvaart
„ en grootheid te danken heeft gehad, toen de ad-
„ miraal SPEELMAN *Celebes* bezocht, en de Makas-
„ faren, hunne vijanden, den oorlog aandeed en
„ overwon.”

„ Dat

„ Dat het hem leed deed niet gevolmagtigd te
„ zijn tot het contract van vriend- en bondgenoot-
„ schap, zoo als dit is liggende, toe te treden,
„ hoe gaarne hij zulks persoonlijk zoude wenschen
„ te doen, en hoezeer hij ook toestemt in de bil-
„ lijkheid en gegrondheid der wenschen van zijne
„ excellentie den gouverneur-generaal.”

„ Dat hij zich niettemin verplicht gevoelt aan te
„ merken, dat het rijk van *Boni*, door de voor-
„ malige Oost-Indische compagnie, en naderhand
„ door het Nederlandsch gouvernement, als het
„ ware stilzwijgend, het privilegie was toegekend,
„ om de vorsten van *Celebes*, geene uitgezonderd,
„ tot het gouvernement in te leiden; dat dit ge-
„ bruik nu federt meer dan eene en een halve eeuw
„ heeft bestaan, en het volgens hun begrip der
„ Boeginezen heilige plicht is de voorvaderlijke ge-
„ bruiken stiptelijk te onderhouden en te vereeren.”

De gouverneur-generaal verzocht AROE LOMPOE hierop, om vermits hij niet gevolmagtigd was, dit punt te beslissen, naar *Boni* terug te keeren, de koningin en de verdere leden der regering de zaak in persoon voor te stellen, en hun onder bekendstelling van het door hoogstdenzelven aan hem, AROE LOMPOE, te dien aanzien gezegle tot eene spoedige beslissing aan te raden.

AROE LOMPOE nam dit aan; zijne excellentie vergunde denzelven een verlof van vijftien dagen, onder te kennen gave, dat, wanneer hij na verloop van dien tijd niet op de hoofdplaats terug verscheen, het verbond van de Celebische vorsten,

met uitfluiting van *Boni*, zou worden aangegaan, en dat al het alsdan verder zullende gebeuren, voor rekening van dat rijk alleen zal wezen.

Zijne excellentie de gouverneur-generaal verliet hierna de zaal, door den raad van *Indië*, VAN DE GRAAFF, en de heeren commissarissen begeleid wordende.

De Bonifche prins werd daarna, door de daartoe gecommiteerde ambtenaren, in zelve voege als bij zijne komst uitgeleid, en genoot de militaire honneurs van de buiten het hek, ter wederzijde van den weg, geschaarde militairen; hij werd van het fort *Rotterdam* met negen schoten begroet, volgens gebruik.

Den 7den Julij 1824.

De koning van *Goa* verscheen heden, in rang de tweede bondgenoot van het gouvernement zijnde, in de tegenwoordigheid van zijne excellentie den gouverneur-generaal.

Hij was vergezeld van den toemilalang *TORA*, *KRAING KATANGKA* (zijn' zoon), en de verdere grooten van het rijk.

Deze audientie was van dezelfde plegtigheid vergezeld, als die op gisteren aan den Bonifchen gezant *AROE LOMPOE* verleend.

Zijne excellentie maakte den vorst, bij eene korte aanspraak, de redenen van het doelwit van hoogst-deszelfs komst te *Makasar* bekend, en hoopte van

van zijne hoogheid, in de tot standbrenging der heilzame oogmerken, van het gouvernement alle medewerking.

De vorst betuigde zijne excellentie bereid te zijn alles te doen, wat ten beste van het land noodzakelijk is, en dat hij, uit dien hoofde, het zijne hoogheid, door commissarissen van *Makassar*, bereids voorgehouden contract, volgaarne zal aangaan, daarbijvoegende, dat zijne hoogheid de heeren commissarissen reeds met zijne gedachten, te dien opzigte, heeft bekend gemaakt.

De gouverneur-generaal gaf den koning hierover deszelfs goedkeuring te kennen, met bijvoeging:

„ Dat er onder de bondgenooten van het gouvernement evenwel waren, die door hun gedrag be-
„ toonden ongenegen te zijn tot het algemeen wel-
„ zijn mede te werken. Dat dit niet ongestraft
„ kon blijven, en het gouvernement had besloten,
„ door krachtdadige middelen, datgeen te bewer-
„ ken, wat zachtheid niet vermogt.”

„ Dat de koning van *Tanetti* onder anderen niet
„ alleen niet naar *Makassar* is overgekomen, of
„ gezanten derwaarts heeft gezonden, om zijne
„ excellentie te verwelkomen bij hoogstdeszelfs
„ komst aldaar, ingevolge de deswege gedane aan-
„ schrijving door commissaren; maar zelfs den brief,
„ door zijne excellentie aan dien vorst geschreven,
„ heeft onbeantwoord gelaten, en dat zoodanige
„ handelwijs, volgens de oudste instellingen, im-
„ mer als eene oorlogsverklaring is gehouden.”

„ Dat deze vorst derhalve het eerste, het ern-
„ stig

„ftig ongenoegen van het gouvernement zal on-
„dervinden, en er bereids bevelen zijn gegeven,
„tot het vertrek van eene aanzienlijke oorlogsexpe-
„ditie naar *Tanetti*.”

Ten laafte maakte zijne excellentie de gouverneur-generaal den vorst bekend, met de door het Bonifche hof gemaakt wordende aanmatigingen, ten nadeele der Celebifche vorften, die daardoor, indien het gouvernement die vorderingen billijkte, niet als de bondgenooten van het gouvernement, maar als de ondergefchikten van *Boni* zouden worden aangemerkt, voegende zijne excellentie daarbij, dat hoogstdezelve, uit dien hoofde, volftrekt geweigerd heeft daaraan gehoor te verleenen, en AROE LOMPOE, broeder van de koningin van *Boni*, en gevolmagtigde van hare hoogheid, alzoohij verklaarde niet gemagtigd te zijn, dat punt te befliften, heeft verzocht daarvan aan de regering van *Boni* kennis te geven, en nadere bevelen van dezelve te vragen; dat eindelijk AROE LOMPOE heeft beloofd, na verloop van vijftien dagen, op *Oedjong Pandang* te zullen terugkomen; maar dat, ingeval dit niet gebeurde, de zaken evenwel voortgang zullen hebben, en het nieuwe verbond zal worden gefloten, met uitfluiting van *Boni*.

Zijne excellentie verzocht den vorst voorts alle voorftellen, welke zijne hoogheid nog vermeende ten beste van het land te moeten doen, te willen rigten aan de heeren VAN SCHELLE en TOBIAS, welke, als commiffariften van *Makasfar*, van we-

ge hoogstdenzelven gevolmagtigd zijn tot de behandeling van hetgeen dit betreft.

De vorst zeide dit bij gefchripte te zullen doen, voor zoo ver zulks niet bereids mogt zijn gefchied, waarop zijne excellentie van denzelven affcheid nam en de zaal verliet.

Aan den koning van *Goa* werden, bij zijne komst zoo wel als bij het vertrek, de eerbewijzen gegeven, welke AROE LOMPOE op den vorigen dag genoten heeft.

Den 8 Julij 1824.

De gouverneur-generaal verleende dezen ochtend te negen uren gehoor aan den zeer bejaarden koning ADA TOUAN van *Sidenring*.

De aanspraak, welke door zijne excellentie, bij deze gelegenheid, werd gedaan, was in substantie dezelfde, als die, op den vorigen dag, door hoogstdenzelven tot den koning van *Goa* was gerigt, met de bijvoeging alleen, dat zijne excellentie, uit aanmerking van de trouw en verknochtheid van den koning van *Sidenring* aan het gouvernement, had goedgevonden te bevelen, dat zijne hoogheid bij het nieuw te sluiten verbond met de vorften van *Celebes*, zou worden befchouwd in rang gelijk te zijn aan de eerste bondgenooten van het gouvernement *Boni* en *Goa*, gelijk overigens voortaan geen verschil meer zal bestaan tusschen de respec-

ti-

tive bondgenooten, anders dan dat van ouder en jonger broeders.

De vorst betuigde zijne excellentie den gouverneur-generaal zijne dankbaarheid voor de eervolle gunst, hem door zijne excellentie bewezen wordende, gaf de verzekering van zijne opregte gezindheid en de voortdurende trouw, ten aanzien van het gouvernement, en verzocht, ten blijk daarvan, den eed, in tegenwoordigheid van zijne excellentie, te mogen afleggen.

Zijne excellentie stond dit toe. De oude vorst zwoer daarop den eed van getrouwheid, volgens de gewoonte der Boeginezen, met het ontbloten van de kris. Hij was daarbij zeer ontroerd, en de gouverneur-generaal bedankte denzelfden, zeggende, dat hoogstdezelve vertrouwde, dat zijne hoogheid de zoo plegtig bezworen eed steeds zou indachtig blijven, en hoopte, dat de almachtige God zijne hoogheid nog lang in dit leven mogt sparen, tot het welzijn van zijn rijk en zijne onderhoorigen.

Op de aankondiging, dat heeren commissarissen waren belast met de behandeling van alle zaken, *Celebes* betreffende, en zij derhalve bereid waren, den vorst over zijne belangen te hooren, antwoordde zijne hoogheid, dat hij welgemelde commissarissen zijne wenschen in geschrifte zoude mededeelen.

Zijne excellentie hem een blijkbaar teeken van tevredenheid willende geven, vermeerderde het salut, aan de vorsten van *Sidenring* toegekend, met twee schooten, zoodat hij bij zijn vertrek de eer van een salut van zeven schoten van het fort genoot.

Den

Den gden Julij 1824.

De gevolmagtigde en neef van den sultan van *Boeton*, SJAH PATTIE, maakte dezen ochtend zijne opwachting bij zijne excellentie den gouverneur-generaal, en na denzelven de radja's van *Bankala* en *Laikan*, van de provincie *Torotea*.

Zijne excellentie de gouverneur-generaal sprak met den SJAH PATTIE van *Boeton*, over de oogmerken van hoogstdeszelfs komst te *Makassar*, maakte denzelven met den staat van zaken bekend, en verzocht hem, met de heeren commissarisfen voor *Makassar*, over de belangen van den sultan te spreken.

De SJAH PATTIE betuigde zijne excellentie den gouverneur-generaal zijnen dank, en beantwoordde vervolgens de hem door zijne excellentie gedaan wordende vragen, ten opzichte van den toestand van *Boeton*.

De gouverneur-generaal onderzocht bij de twee vorsten van *Torotea* naar de redenen van het niet komen te *Makassar* van den eersten vorst van de genoemde provincie, den radja van *Binamo*, om zijne opwachting bij zijne excellentie te maken, overeenkomstig de hem deswege door heeren commissarisfen gedane aanzegging, verzoekende zijne excellentie dien vorst te doen weten, dat hoogstdezelve verlangt, dat hij zoo spoedig mogelijk herwaarts zal komen, om over de zaken te spreken.

De radja van *Bankala* gaf ongefeldheid van dien vorst

vorst als de reden van zijn wegblijven op; doch nam aan, zendelingen naar *Binamo* te zenden, om genoemden vorst met het verlangen van zijne excellentie bekend te maken.

Verder onderhield zijne excellentie beide deze vorsten, na vooraf breedvoerig met hen over het oogmerk van hoogstdezelfs komst op *Celebes* gesproken te hebben, over hunne onbehoorlijke handelwijze met zeker op de *Toroteafche* kusten gestrand Chinees handelsvaartuig, met last, om de daaraf genomen goederen aan den eigenaar terug te geven.

Den 19den Julij 1824.

Des voormiddags, te negen uren, ontving zijne excellentie de gouverneur-generaal, den radja van *Sanbraeooni*, en na denzelven de kapitein KALANG KANGAN DAING MATOEA, met de gezanten van de vorsten van *Palos*, *Donggola* en *Mothon*, residerende in de baai van *Kayeli* of *Palos*, welke drie zijne excellentie onder anderen verzochten, dat, ter beveiliging van genoemde baai tegen de menigvuldige invallen der *Ilanons*, of *Magondarofche* zeeroovers, door het gouvernement te *Palos* een fort (loge) mogt worden gebouwd.

Zijne excellentie, na zich bij den kapitein KALANG KANGAN verzekerd te hebben, dat dit inderdaad de wensch der vorsten en volkeren van *Kayeli* was, gaf te kennen, dat hoogstdezelve dit

ver-

verzoek in overweging zoude nemen, en niet ongenegen was, daaraan te voldoen.

De kapitein van *Kalang Kangan* bragt bij zijne komst, in de tegenwoordigheid van zijne excellentie, de hoofden van twee, in een gevecht tegen de onlangs ingevallen Magindanoers, te *Palos* gesneu-de *Ilanous*, en zwoer daarbij den eed van getrouwheid aan het gouvernement, op de gebruikelijke landswijze.

Vervolgens werden de dertien regenten van *Salayer*, met den bontobangon of eersten regent van *Salayer*, welke dien titel van den naam van zijn distrikt ontleent, aan het hoofd, zijne excellentie den gouverneur-generaal, door den resident, voorgesteld.

Eindelijk nog maakte de, kortelings geleden, te *Makasfar* aangekomen radja van *Binamo* (landchap *Torotea*), zijne opwachting bij zijne excellentie.

De aanspraken, welke door zijne excellentie den gouverneur-generaal aan elk dezer bereids genoemde vorsten werden gerigt, hadden dezelfde strekking als die, bij vorige audiëntiën gedaan, met uitzondering van die aan den radja van *Binamo*, die het laatste ten gehoor werd toegelaten. Deze werd door zijne excellentie ernstig onderhouden over het misdadig en roofzuchtig gedrag van de ingezetenen van *Binamo*, die zich onder anderen, nog zeer onlangs, niet ontzien hadden, eenen zendeling van het gouvernement om het leven te brengen, en over de ongastvrije wijze, waarop hij, radja van *Binamo*, den tweeden commissaris van het gouvernement,

bij deszelfs komst tot zijnt, korten tijd geleden, had ontvangen.

Zijne excellentie bedankte daarentegen KRAING TARAWANG openlijk voor de hulp, welke hij den heer commissaris voornoemd, bij deszelfs aanwezen te *Tarawang*, heeft bewezen, waarvan die heer hoogstdenzelven allergunstigst heeft rapport gedaan.

Radja BINAMO werd ernstig vermaand, zijne onderhoorigen en zich zelve tot een beter levensgedrag te brengen, zullende hij, in dat geval, als de bondgenoot van het gouvernement, door hetzelfde worden beschermd, en daarvan de beste behandeling ondervinden, doch, integendeel daarin volhardende, zich het stellig ongenoegen van hetzelfde op den hals halen.

Ten laatste maakte zijne excellentie den radja van *Binamo* met den toestand van zaken bekend, en verzocht hem met de heeren commissarissen voor *Makasfar* over zijne belangen te spreken.

Den 1sten Augustus 1824.

Nadat de koningin, die door het volk van *Tanctti* over dat rijk, in plaats van haren broeder, verheven was, welke, op de aannadering van de Nederlandfche magt, onder aanvoering van den luitenant-kolonel DE STEURS, aide de camp van den gouverneur-generaal, de vlucht had genomen, en zijn rijk verlaten, heden ochtend, met heeren commissarissen, een verbond van vrede en vriendschap had

had aangegaan en bezworen, maakte die vorstin hare opwachting bij zijne excellentie den gouverneur-generaal. Zij werd met plegtigheid, maar minzaam ontvangen.

NINEE RANGGA MANGKOEBOEMIE, of rijksbestierder van *Sumbawa*, onlangs van daar aangekomen, verscheen op dezen dag in de tegenwoordigheid van zijne excellentie den gouverneur-generaal, en bewees denzelfen zijne hulde.

Zijne excellentie maakte denzelfen bekend, dat de heeren VAN SCHELLE, gouverneur en militaire commandant, en Mr. TOBIAS, als commissarissen voor *Makassar*, waren belast met het regelen van de zaken, betrekking hebbende tot *Sumbawa*.

Voorts deed zijne excellentie onderzoek naar den tegenwoordigen toestand van het eiland, den handel op hetzelfde, den aard en levenswijze der ingezetenen, enz. Uit de antwoorden van NINEE RANGGA MANGKOEBOEMIE bleek, dat het eiland, door de losbarsting van den berg van *Tambora* in 1815, zeer veel had geleden; dat vele der inboorlingen daarbij zijn omgekomen, en zelfs geheele districten van *Tambora* daardoor ontvolkt zijn geworden; dat die van *Sumbawa* een landbouwend volk zijn, zelf geen' handel drijven, maar dit overlaten aan die Boeginezen, die eene kampong te *Sumbawa* bezitten; dat het eiland onophoudelijk wordt bezocht door de zeeroovers, die de langs de kust vischende ingezetenen trachten te overmeesteren, om dezelve elders als slaven te verkoopen; gedurende de oostmoesfons zijn het de oostwaarts wonende zeeroo-

vers, en gedurende de westmoeson de zeerooven-
de volkeren van het westen, die de Sumbawasche
kusten teisteren.

De gouverneur-generaal gaf den NINEE RANGGA
MANGKOEBOEMIE, ten beste van zijn rijk, den
raad, de inboorlingen van *Sumbawa* tot eigen vaart
en handel aan te moedigen, met bijvoeging, dat
zijne excellentie de schepen van den lande zoude
bevelen, nu en dan langs de kusten van *Sumbawa*
te kruisen, om dezelve van de zeeroovers schoon
te houden.

Den 7den Augustus 1824.

De vrouwelijke naastbestaanden van den koning
van *Goa* legden dezen ochtend hun compliment bij
mevrouw de barones VAN DER CAPELLEN af, elk
hunner bood haar een Makaslaarsch kleedje ten ge-
schenke aan.

Na dezelve verscheen POEAMANE, vrouw van den
koning van *Sidenring* en de verdere vrouwen van
zijn hof, in tegenwoordigheid van mevrouw de
barones VAN DER CAPELLEN. Zij boden haar,
behalve eenige kleine korven, elk een kleedje ten
geschenke aan.

Zijne excellentie de gouverneur-generaal was bij
deze plegtigheid tegenwoordig.

Den

Den 10den Augustus 1824.

De toemilalang TOEA, eerste rijksbestierder van *Goa*, benevens de toemilalang MOEDA, en den aanstaanden troonsopvolger KRAING KATANGKA, des konings zoon, wordende de koning van *Goa* door ongesteldheid verhinderd zelve bij deze plegtigheid te verschijnen, verzeld van de batin falapan of negen rijksraden, maakten dezen ochtend, daartoe door heeren commissarisfen verzocht zijnde, hunne opwachting bij den gouverneur-generaal, om uit handen van zijne excellentie een afschrift te ontvangen, van het op den 7den dezer, tussehen het gouvernement en de vorsten van *Celebes*, gesloten verbond, onder den naam van het contract van *Boengata*, hernieuwd te *Oedjong Pandang*.

Nadat de toemilalang TOEA, en de twee andere boven reeds genoemde grooten, zijne excellentie den gouverneur-generaal, door heeren commissarisfen, als gevolmagtigde van wege den koning van *Goa*, waren voorgesteld, en zijne excellentie zich naar den staat van gezondheid van dien vorst had geïnformeerd, zeide hoogstdezelve: „ Dat de commissarisfen voor *Makassar* zijne excellentie hadden berigt gegeven, dat door hen voor en van wege het Nederlandsch gouvernement, met de vorsten van *Celebes*, was gesloten een verbond, waarop zij hoogstdeszels goedkeuring verzochten.”

„ Dat zijne excellentie, na inzage van het verbond, volgaarne die goedkeuring had verleend,

„alzoo het zijne excellentie was gebleken, dat,
„door dit verbond, eindelijk de grond werd ge-
„legd tot onafgebroken rust en voorspoed in de
„landen en rijken van die vorsten van *Celebes*,
„welke aan dit verbond hadden deel genomen.”

„Dat zijne excellentie, dien ten gevolge, den
„koning van *Goa* een afschrift van het nieuw
„verbond, van hoogsteszelfs handteekening en
„het rijkszegel voorzien, aanbod, met den
„wensch, dat de vorsten van *Goa* aan het daarbij
„beloofde en overeengekomene en met eenen pleg-
„tigen eed bezworene steeds mogen getrouw blij-
„ven, tot het heil en welzijn van het land en
„hen zelve.”

De toemilalang *TOEA* ontving het geschrift, onder dankbetuiging en de verzekering, dat de koning van *Goa* en de grooten van het rijk niets meerder verlangden, dan zich de bescherming en vriendschap van het gouvernement ten allen tijde waardig te maken.

Zijne excellentie gaf den toemilalang *TOEA* en de verdere aanwezige grooten kennis, dat hoogstdezelve binnen korten tijd naar *Java* stond terug te keeren, doch vóór hoogsteszelfs vertrek van *Makassar* een afscheidsbezoek aan den koning van *Goa* zou brengen, wien zijne excellentie hoopte, dat tegen dien tijd in zoo verre zou hersteld wezen, om zijne excellentie te kunnen ontvangen.

Ten laatste zeide zijne excellentie dat hoogstdezelve eenige geschenken had doen in gereedheid brengen voor den koning en rijks grooten van *Goa*,
tot

tot een aandenken van het verblijf van zijne excellentie op *Makasar*, welke hun door heeren commissarissen, namens zijne excellentie, zouden worden toegezonden.

De koningin van *Tanetti* verscheen vervolgens in de zaal, vergezeld van hare twee broeders, den rijksbestierder en de raadslieden van *Tanetti*, en ontving uit handen van zijne excellentie den gouverneur-generaal een afschrift van het op den 7den dezer gesloten contract.

Mevrouw de barones VAN DER CAPELLEN ver-
eerde dit gehoor met hare tegenwoordigheid.

De gouverneur-generaal hield tot de voornoemde vorstin dezelfde reden als vroeger aan den vertegenwoordiger van den koning van *Goa*, eindigende met de vorstin tot een spoedig vertrek naar *Tanetti* aan te raden, dewijl zijne excellentie dit voor het belang van het land, alwaar nog vele zaken te regelen waren, noodzakelijk oordeelde. De vorstin stemde daarin toe, en zeide nog dezen dag derwaarts te vertrekken.

Daarna verschenen dadelijk voor zijne excellentie den gouverneur-generaal de SJAH PATTIE van *Boeton*, met de rijks grooten van dat rijk, als vertegenwoordigers en zendelingen van den sultan, de radja van *Sanraboni* en zijne grooten, en eindelijk de vorsten van *Binamo*, *Bankala* en *Laikan*, van het landschap *Tirotea*.

Elk dezer vorsten ontving een afschrift van het nieuw gesloten verbond, onder tekennegeving van de verwachting, welke de gouverneur-generaal van

hunne beloofde trouw en standvastige nakoming van het overeengekomene had. Zijnde voorts het verdere, door zijne excellentie, aan deze vorsten, elk in het bijzonder, gezegd wordende, in alles gelijk aan hetgeen de ter nedergestelde aanspraak aan den toemilalang TOEA van *Goa* bevat, wordende hun almede bekend gemaakt, dat hun door heeren commissarissen van wege zijne excellentie den gouverneur-generaal eenige geschenken tot een aandenken zouden worden gezonden.

Aan den SJAH PATTIE van *Boeton* gaf zijne excellentie de gouverneur-generaal daarenboven nog berigt, dat het gouvernement de onderdanen van den sultan willende begunstigen, van deszelfs regt, om al de specerijboomen, op *Boeton* en onderhoo-rige eilanden vallende, uit te roeijen, had afgezien, doch niettemin zou voortgaan, de den sultan daarvoor toegestane recognitie jaarlijks te betalen.

De SJAH PATTIE bedankte daarvoor, maar onderzocht tevens, of het bijzonder contract tusschen het Nederlandsch gouvernement en *Boeton* alzoo had opgehouden te bestaan. Hij gaf de vrees te kennen, dat de aloude orde van zaken zou kunnen vervallen, hetgeen hij verzocht, dat zoo veel mogelijk mogt worden voorgekomen.

De gouverneur-generaal verzekerde denzelfden, dat, wel verre van van de voormalige usantiën af te wijken, het bedoelde contract in volle werking was en blijven zou, maar dat het artikel, waarbij het gouvernement de uitroeijing der specerijen bedingt, alleen eene wijziging, ten voordeele van den sultan

en

en zijn rijk, had ondergaan, waarin zijne excellentie hoopt, dat de sultan van *Boeton* een blijk zal zien van de bezorgdheid van hoogstdenzelven, voor het welzijn der trouwe bondgenooten van het Nederlandsch gouvernement.

Zijne excellentie besloot dit gehoor met den *SJAH PATTIE* te verwittigen, dat hem, ingevolge zijn verzoek, wederom eene hoeveelheid kruid en kogels voor den sultan zou worden medegegeven, en zijne excellentie voornemens was zijne hoogheid, van *Batavia*, een aantal geweren te sturen, ter beveiliging van het eiland tegen de invallen der roovers van *Magindano*, en voorts dat aan hem, *SJAH PATTIE*, en de verdere grooten eenige geschenken zouden worden gezonden, tot een aandenken aan de komst van zijne excellentie den gouverneur-generaal op *Celebes*.

Den 11den Augustus 1824.

De *ADA TOEA* van *Sidenring*, van zijne grooten vergezeld, maakte heden zijne opwachting, om een afschrift te ontvangen van het nieuw *Bongaiasch* contract.

Zijne excellentie de gouverneur-generaal stelde denzelven dat geschrift ter hand. Na eene gepaste aanspraak te hebben laten voorafgaan, te kennen gevende het genoegen van zijne excellentie over het sluiten van dit verbond, dat de grondslag zal worden van de toekomstige rust en welvaart van gansch

Celebes en hoogstdezelfs vertrouwen op de standvastige inachtneming van het daarbij overeengekomene, van de verschillende partijen, en in het bijzonder van *Sidenring*, als het middel, om het voorgestelde doel te bereiken: gaf zijne excellentie den vorst te verstaan, dat, ten gevolge van deszelfs verzoek, hoogstdezelve had goedgevonden, des vorsten kleinzoon, PANGOERISANG, tot zijnen aanstaanden opvolger in de regering te benoemen, in het vertrouwen, dat die prins het deugdzaam voetspoor van zijnen grootvader zal volgen.

Zijne excellentie bood daarop den koning deszelfs, door hoogstdenzelven goedgekeurd testament aan, waarbij PANGOERISANG als opvolger voorkomt, en rigtte eene korte aanspraak tot den prins, waarbij hoogstdezelve hem te kennen gaf, dat hem de gunst, van nu reeds tot opvolger van zijnen grootvader te worden benoemd, werd bewezen, omdat men verwachtte, dat hij, door zijn te houden gedrag, zou betoonen zulks waardig te zijn, en dat hij voorts nimmer moest vergeten, dat hij het Nederlandsch gouvernement daarvoor dankbaarheid verschuldigd was.

De koning van *Sidenring* bedankte zijne excellentie den gouverneur-generaal welmeenend voor het gunstbewijs, hem geschonken wordende, en verzocht, dat den erfprins als nu mogt worden toegestaan den eed van getrouwheid aan het Nederlandsche gouvernement, in tegenwoordigheid van zijne excellentie, af te leggen.

De

De erfprins, na zijne dankbaarheid voor de welwillendheid van het gouvernement, ten zijnen aanzien, betuigd en de verzekering gegeven te hebben, dat hij, ten allen tijde, zou trachten, zich het verkregen gunstbewijs waardig te maken, legde den eed van trouw af, met het ontblooten van zijnen kris, volgens 's lands gebruik.

Zijne excellentie gaf den koning van *Sidenring* voorts kennis van hoogstdezelfs op handen zijnde vertrek naar *Java*, en wenschte den vorst voorspoed en een lang leven, zeggende wijders, dat den koning en den KRAING LOLO PANGOERISANG, door heeren commissarisfen, van wege zijne excellentie, eenige geschenken zouden worden toegezonden, tot een aandenken aan hoogstdezelfs aanwezen te *Oedjong Pandang*.

De koning van *Sidenring* vertrokken zijnde, maakte de rijksbestierder van *Sumbawa*, NINEE RANGGA MANGKOEBOEMIE, zijne opwachting voor zijne excellentie, om zijn afscheid van hoogstdezelfen te nemen.

Zijne excellentie maakte denzelfen bekend, dat hoogstdezelve den gouverneur van *Makasar* had opgedragen, 's lands schepen, van tijd tot tijd in de nabijheid van *Sumbawa* te doen kruisen, ter beveiliging van dat eiland tegen de aanvallen der zee-roovers, waarvoor de rijksbestierder zijnen dank betuigde.

Zijne excellentie deed vervolgens onderzoek naar de oorzaak, waarom sedert eenen zoo langen tijd de rijkszetel van *Sumbawa* onvervuld was gebleven.

De

De rijksbestierder beantwoordde dit, met te zeggen, dat de zoon van den laatsten koning van *Sumbawa*, den vereischten ouderdom bereikt hebbende, om den zetel te kunnen beklimmen, overleden was, en dat 's konings tweede zoon nu nog te jong was, dit in plaats van zijnen broeder te doen.

Zijne excellentie berigtte den *Mangkoebemie*, dat hem van wege hoogstdenzelven, tot een aandenken, eenige geschenken zoude worden gegeven, wenschte denzelven een bestendig welzijn, en verliet de zaal.

DAING MATONA, kapitein van *Kalang Kangan*, geleidde dezen dag de zonen van de vorsten van *Palos*, *Donggala* en *Mothon*, liggende in de baai van *Kaëli* (*Kajeli*), almede voor zijne excellentie, om van hoogstdenzelven affcheid te nemen.

De gouverneur-generaal gaf DAING MATONA te kennen, dat hoogstdezelve, ten gevolge van het deswege gedaan verzoek, door de vorsten van *Palos*, *Donggala* en *Mothon*, den gouverneur van *Makassar* had bevel gegeven, in de baai van *Kajeli*, op de meest daartoe geschikte en aan het doeleinde beantwoordende plaats, eene sterkte op te rigten, om dezelve tegen de verdere invallen der Magendanosche zeeroovers te beveiligen.

Op last van zijne excellentie gaf DAING MATONA daarvan kennis aan de reeds genoemde prinsen van *Kajeli*, die daarvoor hunnen dank betuigden.

DAING MATONA gaf *Palos*, als de meest geschikte plaats voor het aanleggen dier sterkte op.

Zij-

Zijne excellentie gaf deszelfs verlangen te kennen, dat de overige vorsten, in de baai van *Kajeli*, de zijde der Magindanoers mogten verlaten, en weldra het voorbeeld volgen, hun door de vorsten van *Palos*, *Donggala* en *Mothon* gegeven, door zich naar *Makassar* te begeven, en het Nederlandsch gouvernement hunne hulde te bewijzen.

DAING MATONA zeide, dat hij dadelijk na zijne terugkomst de Kajelische prinzen tot dit goede werk zou aanmanen, doch hen daarin nalatig bevindende, met krachtdadige middelen, hen daartoe zou pogen te brengen.

Zijne excellentie gaf DAING MATONA deszelfs goedkeuring over dit voornemen te kennen, doch voegde daarbij, dat het hoogstdezelve aangenaam zoude zijn, wanneer die vorsten, door zachtheid en overreding, tot het goede konden worden gebragt.

De gouverneur-generaal vroeg DAING MATONA waarom zijn vader, kapitein LARAGA, te *Wadjo* wonende, niet naar *Oedjong Pandang* was gekomen, om zijne opwachting bij zijne excellentie te maken, betuigende zijne excellentie, dat het hoogstdenzelven leed deed, met denzelven geen kennis te hebben kunnen maken.

DAING MATONA zeide de redenen daarvan niet te weten, daar hem dit zelfs zeer verwonderde. Evenwel meende hij, daar dit alleen aan ziekelijke omstandigheden van zijn' vader was toe te schrijven.

Het behaagde zijne excellentie voorts, aan DAING MATONA te zeggen, dat hoogstdezelve hem van *Batavia* eene medaille zou toezenden, om door hem,

hem, als onderscheidingsteeken, te worden gedragen, ter belooning van zijne bereids, voor het Nederlandsch gouvernement, aan den dag gelegde trouw en verknochtheid.

DAING MATONA betuigde daarvoor welmeenend zijne dankbaarheid, en nam met de meergenoemde Kajelische prinzen zijn afscheid van zijne excellentie, nadat hoogstdezelve hen had verwittigd, dat zij eenige geschenken zouden ontvangen, welke zijne excellentie hun verzocht, tot een aandenken van hoogstdenzelven te willen aannemen.

Ten laatste werden de inlandsche hoofden van 's gouvernements onderdanen, in de noorder en zuider provinciën, die van *Maros* en van *Saleyer*, benevens de kampongshoofden van *Oedjong Pandang*, in tegenwoordigheid van zijne excellentie den gouverneur-generaal toegelaten.

Zijne excellentie maakte hen bekend met hoogstdezelfs op handen zijnde vertrek naar *Java*, en gaf deszelfs tevredenheid te kennen over hunne gedragingen, gedurende hoogstdezelfs aanwezen te *Oedjong Pandang*, met bijvoeging: „Dat hoogst-
„dezelve evenwel afkeurde dien tegenzin, welke
„de hoofden hadden aan den dag gelegd, om ou-
„de, door veranderde tijdsomstandigheden, onnut
„of schadelijk geworden gebruiken, tegen nieuwe,
„meer met het algemeen belang overeenkomende,
„instellingen te verwisfelen.”

„Dat het prijzenswaardig was, de instellingen
„der voorvaderen te onderhouden en in acht te
„nemen, doch dat men, wanneer ondervinding
„leer-

„ leerde , dat dezelve wijziging of verandering vor-
„ deren , om verder nuttig en heilzaam te zijn ,
„ uit eenen verkeerd geplaatsten of bijgeloovigen
„ eerbied voor die aloude inrigtingen , niet moest
„ aarzelen , dezelve te veranderen , of zelfs geheel
„ te laten varen .”

Zijne excellentie noodigde al de hoofden voor den
volgenden dag op een feest , ten huize van den re-
sident van *Boelecomba* en *Bonthain* , BANZE , waar-
mede deze talrijke vergadering scheidde , en de ge-
hoorgevingen een einde namen .

Het hof van *Boni* inziende , dat de regten der
overige vorsten van *Celebes* , die federt lang we-
derregtelijk verkort waren , zouden worden gehand-
haafd , koesterde deswege eenen wrok , die spoedig
zichtbaar werd , door het verzamelen van troepen ,
het aanleggen van sterkten , en het niet zenden van
afgezanten , om nader over het , door de andere ko-
ningen , bereids gesloten verbond te handelen ; zoo-
dat de waardigheid van het gouvernement gebiedend
vorderde , dat hof , over zijne onbillijke aanmati-
gingen en aan den dag gelegde vijandelijke gezind-
heid , te straffen , hetwelk dan ook weldra , door
onze land- en zeemagt , werd bewerkstelligd , die
zich bij deze gelegenheid weder allergunstigst on-
derscheidde .

De intogt van den gouverneur-generaal te *Batavia*, bij de terugkomst uit den *Molukfchen Archipel*, was zoo luisterrijk, als welligt ooit in onze koloniën aanschouwd werd. De hooge regering had voorzeker veel bijgedragen, om den vertegenwoordiger van den koning der *Nederlanden* op eene waardige wijze te ontvangen, doch zij kon de liefde en achting niet bevelen, die bij deze gelegenheid zoo ondubbelzinnig werden aan den dag gelegd. Zijne excellentie keerde van eenen langdurigen en gevaarlijken togt, in het midden der bevolking van de hoofdstad terug, na alom op zijnen weg blijken van regtvaardigheid, van liefde tot heil der bevolking in het algemeen, en van de handhaving der onschendbare regten van het gouvernement te hebben gegeven; waardoor op nieuw bij de Indische vorften dezelfde trouw en eerbied voor ons beftuur was ontftaan, die zij vroeger voor de daden en handelingen van eenen *SPEELMAN* en andere *Nederlanders* hadden gekoesterd. De heillooze oorlogen, in welke wij met Europefche magten gewikkeld waren geweest, hadden het denkbeeld van onze grootheid, bij de Indifche hoven, aanmerkelijk verkleind, en het was voor een' *ftaatsman*, als den *baron VAN DER CAPELLEN*, bewaard, om, zoo wel door zachtheid, als door geftrengheid, onderfteund door eene geduchte oorlogsmagt, den roem onzer natie tot dat hooge ftandpunt te voeren, waarop zij de regtmatigfte aanspraak maakt.

De

De uitkomst beantwoordde aan het waardige doel, en zelfs de tegenkanting van het hof van *Boni* bood de geschiktste gelegenheid aan, om aan al de vorsten van den *Archipel* te bewijzen, dat niemand hunner het gouvernement ongefraft zal kunnen beledigen.

Toen de bodem, die den gouverneur-generaal overvoerde, van den wachttoren gezien werd, kondigde een feinschot de aankomst aan. De geheele bevolking kwam in beweging, ten einde den beminden landvoogd weder te zien. Eene deputatie van hooge ambtenaren begaf zich naar de reede, om zijne excellentie en mevrouw de barones VAN DER CAPELLEN te verwelkomen. Al de troepen kwamen onder de wapenen; alle ambtenaren, officieren, benevens de hoofden van de inlandsche en Chinefche bevolking, fnelden naar de overzijde van de werf. Eene eerewacht te paard, beftaande uit de bloem der Europefche jongelingschap, die zich zelve prachtig had uitgerust, vatte post voor de koets van den landvoogd, die met zes Arabifche fchimmels befpannen was, welke van ongeduld trappelden. Overal werden vlaggen van allerlei kleuren, zoo wel van inlanders, als Mooren, Arabieren en Chinezen, uitgefproken. Alom waren fierlijke eerepoorten met loof en bloemen opgerigt. Donderende kanonfchoten van al de vaartuigen en batterijen kondigden het vertrek van boord aan; als een pijl vloog de begeerde floep langs de vlakte, bereikte het hoofd en werd door drie paarden in

weinig oogenblikken aan wal gebragt. Een verdoovend *hozee* en *hoera!* van al de duizenden deed het aardrijk daveren; de vuurmonden werden naauwelijks gehoord; het *Wilhelmus van Nassawen* mengde er zich onder, doch de tranen van blijdschap blonken het schoonst bij het wederzien van den zoo zeer geachten als beminden gouverneur-generaal, die door den luitenant-gouverneur, generaal DE KOCK, verwelkomd, als op de handen gedragen, met zijne gemalin zijn rijtuig bereikte. Overal hieven de inlandfche speeltuigen aan, en zijne excellentie reed statig, door de eerewacht voorafgegaan, en door kavallerie en honderden rijtuigen gevolgd, in triomf naar zijn hôtél, alom door de dankbare en eerbiedige bevolking met geestdrift begroet wordende. Aan het hôtél werd het gelukkige paar, door eenige lieve meisjes, die een' koorzang aanhieven, met bloemen bestrooid. Des avonds was de illuminatie zoo algemeen en zoo schitterend, als ik nimmer in *Europa* gezien heb. Een prachtig bal besloot dezen merkwaardigen intogt, terwijl alom langs de wegen toepasfelijke dichtstukken, in de verlichte eereboogen geplaatst, den volksgeest uitdrukten.

Met de ambtenaren, die ik op verschillende buitenposten kende, onderhield ik eene gestadige briefwisseling, ten einde met hetgeen buiten *Java* voorviel

viel bekend te blijven. Van *Palembang*, alwaar ik een' tijd lang geweest was, ontving ik, in 1824, de volgende tijding.

Palembang, den 28sten December 1824.

Waarde Vriend!

Gij zult ongetwijfeld den staat van zaken van het Palembangfche rijk, zoo, uit de ingekomen rapporten, als uit de geruchten, die deswege in omloop zijn, vernomen hebben. Wie, mijn waarde vriend! had zulks immer kunnen denken? Wie had zulk een trouweloos gedrag in een der meest begunstigde vorften van het gouvernement immer kunnen vooronderstellen? hetzelfde gaat alle begrip te boven. Welligt verwacht gij van mij een klein tafereel van de plaats gehad hebbende omftandigheden, en ik wil daaraan volgaarne voldoen. Om kort te gaan, hetzelfde beftaat daarin, dat, zonder de minfte voorafgegane omftandigheden, of, dat daartoe van onze zijde de minfte aanleiding was gegeven, wij den 22ften November 11., des morgens te vier uren, door den fultan, met eene geduchte magt, door hem zelve aangevoerd, werden aangevallen. Slechts weinige uren van te voren waren wij onderrigt, dat zulks gebeuren zoude, waardoor de majoor VAN CASTEL juist zoo veel tijd had, om de troepen, onder zijn bevel, onder het geweer te brengen, en zijne positie te nemen buiten de kraton,

vermits de kraton in geen' genoegzamen staat van tegenweer was.

De aanval was hevig, en zonder het beleid en de bedaardheid van den majoor, en den moed der troepen, waren wij zeker het slagtoffer van hunnen euvelmoed geworden. Verbeeld u een' regenachtigen, stikdonkeren nacht, een' woesten hoop volks, zonder schietgeweer, alleen met moordtuigen, als krisfen, houwers en pieken gewapend, onder het donderend geschreeuw van: „ *Sabiel Allah meng-* „ *ngamok* (voor den strijd Gods moorden)!” tegen onze veldstukken, die een helsch vuur braakten, instormen, door dezelve henen dringen, en op een peloton, tot dekking van dezelve, aanrukken, door hetzelfde heenflaan, en zich op den hoofdtroep rigten. De majoor, ziende dat zijn vuur op dezen woesten hoop moordenaars niet baatte, liet zijnen troep, met gevelde bajonetten, door hem zelve aangevoerd, oprukken, hetwelk de muitelingen vooreerst tot staan, en daarna tot wijken bragt. Nu de handen weder een weinig ruim hebbende, begon het vuur op nieuw, hetwelk den vijand zoo geducht teisterde, dat hij weldra, met achterlating van een aantal dooden, waaronder eenige der hoofdaanvoerders, als pangéran TJAKRA WIDJAJA POE-TONG, raden GOBEHR, CHATIEB DJABAROEDIEN en meer andere bekenden, geteld werden. Wij hebben van onze zijde twee dooden en een en twintig geblesfeerden gehad, onder welke laatsten vier officieren, waarvan twee, die de dienst als adjudant bij den ouden heer deden, aan zijne zijde zijn gewond

wond geraakt. Bijna had ik vergeten, nog eene bijzonderheid te dezen aanzien te melden, namelijk, dat de sultan aanvankelijk heeft getracht het garnizoen door vergift te doen omkomen. Zondag middag, den 21sten November 11., werd zulks het eerst, door den onder-inspecteur SCHULTZE, en den luitenant-ingenieur DE STURLER, die daarvan in hunne middagspijze genuttigd hadden, ontdekt, dan door spoedig aangewende geneeskundige hulp werden dezelve van een' anders gewisfen dood gered. In de kaserne bepaalde het getal van vergiftigden zich tot op twintig, welke daarvan almede gelukkig zijn opgekomen. Later heeft men ontdekt, dat zulks op des sultans last, door koelies, zoo wel in de kaserne, als ten huize van den heer SCHULTZE, is geschied; en hiermede, waarde vriend! zullen wij van dit akelig tafereel afzien, en ons tot meer vrolijke bepalen, alhoewel het vooruitzigt ons nog niet zeer vrolijk toelacht, daar de sultan voortvlugtig is, en zich naar de *Kickien* heeft begeven, alwaar hij eene magt tracht bijeen te brengen.

Wij logeren actueel alle binnen den kraton, en des avonds te half zeven uren wordt de poort gefloten, dus kunnen wij ons ten naaste bij als in eene belegerde plaats beschouwen. Hoe het zij, wij zijn allen wel te moede, en dat is in de gegeven omstandigheden nog al veel. De majoor VAN CASTEL, benevens mijne vrouw en ik, hebben onzen intrek bij den resident, en leven aldaar *comme à la guerre*.

Nu over iets anders; gij vraagt mij naar nieuws
Y 3 uit

uit brieven, die ik onlangs van den heer Mr. MUNTINGHE, onzen goeden, braven protecteur, heb ontvangen. Ik geloof niet beter te kunnen doen, dan het triplicaat derzelve over te zenden, hetzelve gaat hiernevens, met verzoek evenwel, om het bij gelegenheid te retourneren.

Ik heb met belangstelling uit uwen brief gezien, dat uw letterarbeid zoo geheel naar wensch geslaagd is, uit de volheid van mijn hart wensch ik u daarmede geluk. Een exemplaar van uw Nederlandsch en Maleisch woordenboek te ontvangen, zou mij zeer aangenaam zijn.

Het zal u denkelijk bekend zijn, dat de majoor VAN CASTEL tot luitenant-kolonel is benoemd, bij de negentiende afdeeling nationale infanterie, en als zoodanig naar *Batavia* zal verplaatst worden; dat deze tijding ons allezins aangenaam is, zal ik u wel niet behoeven te zeggen. Ja, waarde vriend! de afwisselende gewaarwordingen, die geluk en ongeluk staag bij mij te weeg brengen, gaan alle beschrijving te boven. De man van verdiensten wordt niet geschat, dan wanneer het belang zulks vordert. De goede oude grijsaard, weleer alhier in weinig aanmerking komende, hetwelk u te wel bekend is, om daarover verder uit te weiden, geniet thans eene groote mate van aanzien. Al het vorige is vergeten, en de overste, die in de bestaande omstandigheid toont te zijn een' man van ware verdiensten, moed en standvastigheid, wordt in deze dagen alhier alom bemind, en door lieden, die hem te voren verachtten, hoog geschat.

Op

Op *Banka* is het, volgens de geruchten, die ons van daar worden medegedeeld, almede gansch niet gunstig; hier is het de oorlog, die ons verontrust, en dáár is het eene kwade ziekte, (naar men zegt de rotkoorts) die dáár den Europeaan en den inlander naar het leven staat. In den loop van dezen dag hebben wij zijdelingsche berigten, omvangen, dat de kolonel en resident DE LA FONTAINE, zijne echtgenoot en drie kinderen, benevens vele ambtenaren, dezer dagen te *Muntok* zijn overleden, alsmede dat de heer FORSTEN, en de overige ambtenaren, allen zwaar ziek zijn. Hoe dit zij, de tijd zal alles leeren, maar de laatste helft van het jaar 1824 zal mij diep in het geheugen blijven.

UEd. Vriend,

* * *

Eenigen tijd later ontving ik van *Banjer Masng* den volgende brief.

Waarde en Geachte Vriend!

Na herstelling van eene, zoo ik eerst dacht kwaadaardige galkoorts, maar die mij naderheid iets anders, bleek te zijn, waarvan ik hierna zal spreken, en welke mij zeker, zoo geene spoedige hulp werd aangeboden, het leven zou gekost hebben,

Y 4

haast

haast ik mij u, die ik steeds achten zal, en wiens vriendschap ik immer trachten zal waardig te zijn, alweder te schrijven, om u te toonen, dat ik weinige gelegenheden laat voorbijgaan, zonder u tijdingen van mij te doen toekomen.

Ik hoop van herten, dat dezelve u en uwe gansche waardige familie in den besten staat van gezondheid moge aantreffen, en wensch tevens, dat dit groote en onschatbare voorregt, gepaard met eene voortdurende opgeruimdheid van hart, nog lange jaren door u en al de leden van uwe familie en bloedverwanten moge worden genoten. Dit is de wensch van mijn hart!

Alsnu ter zaak. Ik heb den generaal DE KOCK, mijnen edelen weldoener, bij mijne aankomst niet geschreven, gelijk ik mischien had behooren te doen. Ik dacht toen, wat baat een korte brief van eenige regels, hem slechts mijne aankomst alhier en niets meer (want ik wist toen nog niets) te kennen gevende, en besloot derhalve eenigen tijd te wachten, totdat ik eenige kennis, hoe gering ook, van het land had verkregen, en zijne excellentie alsdan een' gedetailleerden brief te schrijven, waarin ik hem mijne geringe kennis van *Banjer Masing* zou mededeelen, en welke hem meer genoegen zou geven, dan een brief van loutere pligtpleging. In nakoming van mijn voornemen zou ik zijne excellentie, ook dadelijk na mijne terugkomst van *Martapoera*, (het verblijf van het opperhoofd en acht uren scheppens de rivier af, ver van *Tatas*, alwaar ik door ZEd. gestrengte genoodigd was,

was enige dagen te komen doorbrengen) geschreven hebben; dan, vele werkzaamheden op het bureau, en andere omstandigheden, beletten mij zulks te doen, en kort daarop verhinderde mijne ziekte mij daarin geheel en al tot nu toe. Doch nu ik convalescent ben, heb ik een' zeer langen brief voor zijne excellentie ingerigt, en die te gelijk met dezen, met andere aan mijne gansche familie, verzonden wordt. Ik vrees, dat zijne excellentie boos zal worden over de lengte, en ook omdat ik hem lastig val met eene zaak, welke ik hier gehad heb, met den onwaardigen N. N., die zich beleedigd heeft geacht, omdat ik zijn' vriend niet wilde worden, daar de man reeds ten ongunstigste bekend is bij den generaal, en door ieder voor een gemeen fujet wordt gehouden; iets, dat ik hem ronduit, als oorzaak mijner weigering, om eenige gemeenzame betrekkingen met hem te hebben, zeide. Het geval is aldus gesteld: N. N. is door het opperhoofd voor den laatsten keer gewaarschuwd, om zijn gedrag te veranderen; gij moet weten, dat het opperhoofd reeds twee keeren klagten over hem heeft ontvangen, en dat zoo hij (opperhoofd) nog iets nadeeligs van hem hoort, hij alsdan zonder verdere confideratie naar *Jaya* zal worden teruggezonden. Ik zou u de geheele zaak, die tusschen hem en mij is gebeurd, kunnen mededeelen, doch zal dit niet doen, daar dezelve te lang en uwer aandacht onwaardig is. Ik heb mij derhalve slechts bepaald bij de hoofdpunten. Deze N. N. is een Vries, doch ik geloof, dat er weinige zulke laag-

Y 5
den-

denkende Vriezen zijn, en hij maakt eene voornamē uitzondering op de natie.

Ik kan nog niet naar het kantoor gaan, en werk derhalve te huis, omdat ik nog altijd om den anderen dag de koorts krijg, waarvan ik zelfs en van de vorige, die veel heviger waren als nu, dikke voeten heb. Ik hoop, dat ik tegen het vertrek van den resident met het opperhoofd naar de groote en kleine *Dajak*, geheel hersteld mag zijn, ten einde het bestier over te nemen, liever dan hetzelfde toe te vertrouwen aan den ondergeschikten ambtenaar, die een zeer onverschillig mensch is, en steeds alles in de war maakt. Het bestieren dezer residentie en het administreren van 's lands gelden is mij in het begin allermoeijelijkst voorgekomen; doch, nadat mij alles volledig uitgelegd is, is alles zeer eenvoudig en gemakkelijk, en de resident verklaart, dat hij de residentie als nu met de grootste gerustheid verlaat.

Ik zal u alsnu mededeelen, welke de oorzaak is geweest mijner zware ziekte, die de doctor alhier altijd voor eene galkoorts hield, en die mij ook als zoodanig voorkwam; doch de zaak heeft, zoo mij verhaald is door mijne huishoudster, betrekking op een' zekeren ambtenaar alhier, en ook zal ik, na mijne volmaakte herstelling, alle middelen in het werk stellen, om te ontdekken, of die zekere ambtenaar werkelijk een deel hieraan gehad heeft.

De heer P., die, uit hoofde van zijn altijd gehouden onverschillig gedrag, eerst gepasfeerd is ge-

WOR-

worden door uwen overledenen zwager, daar er meer in den pink van dien bekwamen en braven jongeling, dan in het geheele lijf van den heer P. zat, iets, dat hem, gelijk ik van de andere op het bureau aanwezige schrijvers gehoord heb, zeer geërgerd heeft, vooral daar hij nu weder onder mijne orders is gesteld, daar hij zeker verwacht had, om hoofdcommies te worden. Deze man nu wordt door mij verdacht, mij te hebben willen verderven, in welke verdenking de geneesheer ook met mij deelt. Te *Soerabaya* had ik reeds van het opperhoofd vernomen, dat P. verklaard had, zijne pen te zullen nederleggen, als een ander ambtenaar voor deze residentie benoemd werd, doch bij mijne aankomst was de heer P. oplettend op het minste, dat ik begeerde, en zoo uitermate vriendelijk in zijnen omgang met mij, dat ik werkelijk ingenomen met hem werd, en ik dacht in hem den besten man, die in de residentie was te ontmoeten, en tot nog toe is hij altijd dezelfde. De Chinezen van mijne kennis alhier, onder anderen een voor- naam opperhoofd der Chinezen, verhaalden mij, dat de heer P. altijd in hun bijzijn verklaard had, het nimmer te zullen dulden, dat er een ander, zoo als al de Chinezen en inlanders mij noemen, secretaris aankwam, en dat hij altijd denzelven zou tegenwerken en steeds zijn best doen, om hem uit den weg te ruimen. Ik verneem alsnu, dat de heer P. vele betrekkingen met en kennissen heeft onder de inlanders alhier, en met oude inlandfche geneesheeren en vrouwen omgaat. De doekon, of
lie-

liever de vrouw, want zij is eigenlijk geene doekon (doctores), een bijzonder braaf mensch, en de beste kennis van mijne huishoudster, kwam haar eens bezoeken, gedurende mijne ziekte, toen ik in een' verschrikkelijken toestand was, door de medicijnen van den inlandschen doctor, die reeds gezegd had aan anderen, dat ik niet van mijne ziekte zou opkomen. Zij zag mij sterk in de oogen, en verklaarde, dat ik iets vergiftigs ingekregen had, en zoo ik mij niet aan hare behandeling overgaf, ik zeker sterven zou. Ik wilde er eerst niets van hooren, uit vrees voor den doctor, met wien ik zou moeten veinzen. Doch het denkbeeld, om zoo jong te sterven, en de sterke aandrang van mijne waardige FATIMAH, die mij, gedurende mijne ziekte, beter en met meer zorg opgepast heeft, dan mischien eene moeder, zuster, of zelfs eene vrouw zou gedaan hebben, en die derhalve daardoor zich mijne opregte liefde en verknochtheid waardig heeft gemaakt, hebben mij mijn' perfoon ter genezing doen overgeven aan de goede doekon. Mijne herstelling werd ook, door middelen tegen het vergift, door haar, in den tijd van omtrent drie à vier dagen, volbragt, en de doctor, wiens medicijnen FATIMAH steeds wegwierp, en die in het denkbeeld verkeerde, dat ik die innam, was zeer verwonderd, en kreeg zelf eene groote verbeelding van de deugd zijner middelen, om mij zoo spoedig hersteld te zien, en een ieder was verwonderd, terwijl hij alle menschen reeds gezegd had, dat ik niet van mijne ziekte zou opkomen, en voornamelijk

de

de heer P., die mij tevens geluk wenschte, en met een' valschen grimlach, *een' grimlach zoo als ik zulks aanzag van satan!* hoopte, dat ik geheel hersteld mogt worden. Ik haat den mensch in zijne kleinheid, en zal een oog op zijne handelingen houden, doch moet nog altijd met hem veinzen. Als ik ontdek, dat hij schuldig is, zal ik hem doen opzenden naar *Java*, als crimineel, en offchoon ik zijnen dood niet wensch, omdat hij een groote zondaar is, en den tijd misfchien nog kan hebben, om tot de deugd terug te komen, wil ik hem nogtans doen beschaamd maken en laten gevoelen, dat ik hem eene grootere straf zou kunnen doen opleggen, en vooral van deze plaats verwijderen.

Banjer Masing is een ellendig nest; men kan er geene halve mijl ver wandelen, en moet derhalve steeds met de prauw overal komen. Ik meen de plaats, daar de residentie op het eiland *Tatas* is, een eilandje, gevormd door de sterke afwateringen van de *Banjer*, die eene zeer groote en breede rivier is. Hier kan men ook niets krijgen, en gelukkig ben ik, dat ik het een en ander nog al heb medegebragt.

UEd. Vriend,

* * *

Mijn vader, wiens aantekeningen ons tot zijn vertrek van *Amboina* bekend zijn, schreef mij, na zijnen overtocht naar *Java*, de volgende brieven.

Soe-

Soerabaya, den 25sten September 1824.

Geliefde Zoon!

Daar zijne excellentie met het aanzienlijk gevolg morgen vertrekt, neem ik die gelegenheid waar, u kortelijk te melden, dat ik hier behouden en gezond ben aangekomen, en alzoo onze briefwisseling nu weder geregeld kan voortgaan. *Sourabaya* is schooner, dan ik verwacht had, maar in de gemeente is veel te verbeteren. Zijne excellentie heeft dan goed gevonden, om mij provifioneel hier nog te laten. Ik moet meer dan drie honderd kinderen doopen, en zeer veel ander werk verrigten. Morgen reeds zal ik prediken. Ik heb eene fraaije pastorij. — Van *Ternate* heb ik een uitfapje naar *Menado* gedaan, en de geheele *Menahasfe* doorgeleid. Ik heb den *Klabat* bestegen, en ben tot in den krater van den *Mahaboe* geweest, waarvan ik eene breedvoerige beschrijving hoop te geven.

Ontvang de betuiging van mijne hoogachting en liefde en leef gezegend en vrolijk.

Uw teeder minnende Vader,

* * * (get.) S. ROORDA VAN EYSINGA.

Soerabaya, den 30sten September 1824.

Geliefde Zoon!

Reeds heb ik mijn werk hier begonnen, en zal mij spoeden, om weldra bij u te zijn. Zijne excellentie hoopte, dat ik met zes weken hier zoude kunnen volstaan, maar het komt mij wat kort voor. Ik reikhals, om u te omhelzen, te meer, daar gij mijne vroegere brieven niet hebt kunnen ontvangen, daar *de Calypso*, die hen medebragt, vergaan is. Ook met dien bodem had ik de brieven voor mijne kinderen, in *Holland*, medegegeven, zoodat zij nu eenigen tijd van tijdingen van mij zullen verstoken zijn. Een geschenk aan uwe beminde gade is ook verloren. Ik heb zijne excellentie naar u gevraagd en weldra zult gij zeer tevreden zijn. Over den dood van *SARA* ben ik zeer getroffen. De brief over haar afsterven is naar de *Molukkos*, maar een officier, die bij haar overlijden en uitvaart geweest is, heeft mij alles verhaald. In hare laatste uren heeft zij aan u en mij met hartelijkheid gedacht. Hoe gaarne had ik haar nog eenige oogenblikken gesproken; maar dit heeft der Voorzienigheid niet behaagd.

Ik ben een paar dagen op *Madura* geweest, en de sultan heeft mij eene luisterrijke partij gegeven. Het was voor mij een groot genoegen, van dien vorst te hooren, dat hij een uwer Maleische gedruk-

drukte werken bezat en daarover met allen lof sprak. Hoe aangenaam dit voor het vaderhart is, kan men slechts in dezelfde omstandigheden ontwaren.

Vervolg, 4 October 1824.

Het is hier afmattend heet, zoodat mijn werk mij moeilijk valt, en ik reeds eenige dagen ongesteld ben. Ook mijne bedienden hebben hier van de warmte zeer veel te lijden, daar de meesten van *Menado* zijn. Ik wil mij spoeden, om van hier te vertrekken en een stil leven te leiden, buiten het gewoel van de groote wereld. Dan kan ik u weder dagelijks zien en er zal nog al wit te keuvelen vallen. Indien de moesfon spoedig kentert, dan ga ik over land.

Ik heb uwen brief ontvangen. Schrijf mij spoedig waar mijn collega LENTING is. Hetgeen zijn eerwaarde geplant heeft te *Kataparang*, is opgekomen en de boomen dragen vrucht, maar in den krater van den *Mahaboe* is alles gestorven.

Uw liefhebbende Vader,

(get.) S. ROORDA VAN EYSINGA.

In het begin van 1825 keerde mijn vader, na eene afwezigheid van vierde half jaar, in mijne armen

men terug. Hoe genoeglijk het was elkander na zoo vele gevaren en bijzondere lotgevallen weder te zien, was het aandenken aan onze overledene bloedverwanten eene te teedere stof, om onze vreugde niet te temperen, zoodat wij zoo wel tranen van blijdschap als van droefheid stortten. Na de eerste sterke aandoeningen deelden wij elkander onze lotgevallen mede, en de avond was reeds gevallen, eer wij hiermede geëindigd hadden. Mijn vader nam zijn' intrek bij den heer PARVÉ, op het reeds meermalen genoemd landgoed *Grogol*, alwaar van eene gulle verkeerung en frische lucht voor zijne ondermijnde gezondheid eene heilzame uitwerking verwacht werd.

Het jaar 1825 toonde de gunstigste vooruitzigten aan. *Palembang* veroorzaakte geenen bijzonderen kommer, want alhoewel de sultan voortvlugtig was, vond hij geenen aanhang en werd eindelijk gevangen genomen. De zaken op *Celebes* werden met het beste gevolg bekroond, echter was de krijgsmagt aldaar nog noodig, om alle maatregelen van het gouvernement klem bij te zetten. *Java* genoot, gedurende 'eene reeks van jaren, eenen gewenschten vrede. Alleen in het Bantamsche hadden onlusten plaats, die echter geene dreigende houding voor het gouvernement aannamen. De woelingen der Chinezen op *Borneo* waren van tijd tot tijd beteugeld, en eindigden met hunne onderwerping.

ping. De regering van den gouverneur-generaal VAN DER CAPELLEN spoedde alzoo onder de schoonste verwachting ten einde; doch welk sterfeling is het gegund eenen enkelen blik in de toekomst te werpen? Wie vermag het, den sluizer van het aanstaande op te ligten? De gouverneur-generaal moest juist in de laatste maanden van zijn bestuur met groote moeilijkheden kampen, die voor de kolonie gevaarlijke gevolgen hadden kunnen hebben. In het midden van 1825 verklaart zich DIPO NEGORO, prins aan het hof van *Djokjokarta*, en voogd van den minderjarigen sultan, tegen het gouvernement, vat de wapenen op, maakt oproer en stelt zich aan het hoofd der beweging, en werd dadelijk door KJAY MODJO, een' geestelijke, en later door BASSA PRAWIRO DIRDJO, bekend onder den naam van SENTOT, ondersteund.

DIPO NEGORO deed alom aan eene ligtgeloovige en tevens vreesachtige menigte bekend maken, dat zij geene belastingen meer behoefde op te brengen, en dat elk nu zijn geld voor den heiligen strijd Gods konde aanwenden, ten einde de godsdienst van den profeet te bevestigen, en rond te gaan, om de landen te veroveren. Hij sprak van het platrollen van de gebergten bewesten den berg *Soembing*, van het verdrijven van alle Heidenen, waardoor hij de Christenen en de Chinezen bedoelde; aan de eersten zwoer hij den dood, aan de tweeden, dat hij hen van hunne goederen zoude berooven, hun de staarten afkappen en befnijden; doch indien

zij

zij MOHAMMED niet wilden vereeren, zou hij hen doen ombrengen.

De gouverneur-generaal droeg den luitenant gouverneur generaal, luitenant-generaal DE KOCK, op, om op het tooneel des opstands kennis van den staat van zaken te nemen en naar omstandigheid te handelen. Deze maatregel was zeer wijs en had op het hof van *Solo* eene goede uitwerking. De verschijning van zijne excellentie aan dat hof boezemde dat vertrouwen op ons gouvernement in, hetwelk zijne excellentie overal en bij alle vroegere gelegenheden had doen ontstaan. De woelingen van dat hof konden nu onmiddellijk worden gadegeslagen, terwijl de bewegingen van ons leger, dat meer en meer versterkt werd, dadelijk door zijne excellentie bestuurd werden.

De werkzaamheden van het departement van inlandsche zaken werden nu van eenen uitgebreider aard; alle onderschepte brieven van muitelingen moesten vertaald en ter kennis der autoriteiten gebragt worden, die er belang bij hadden. Met verschillende bevriende vorsten moest eene briefwisseling gehouden worden, om hen in de gelegenheid te stellen, door ondersteuning van krijgsvolk, in de eer te deelen, tot het geluk der kolonie bij te dragen.

Men zag nu meer en meer in, hoe noodzakelijk het was, dat de ambtenaren zich de kennis der inlandsche talen eigen maakten, en velen hunner gaven mij te kennen, hoe aangenaam het hen wezen zoude, in de gelegenheid gesteld te worden, zich

die kennis eigen te maken. De gouverneur-generaal, die, niettegenstaande het moeilijke en gewigtige van zijne betrekking, de Maleische taal reeds zoo verre had beoefend, dat zijne excellentie dezelve met het Arabisch karakter kon lezen, billijkte den wensch dier ambtenaren ten hoogste, en hoezeer ik ook met werkzaamheden was overladen, aarzelde ik niet aan dien wensch te voldoen, en rigtte een collegie op in de Oostersche talen van onzen *Archipel*. Dadelijk vond dit plan zoodanigen bijval, dat ik binnen weinige dagen meer dan veertig deelnemers aan hetzelfde mogt tellen. De zaal van het Bataviaasch genootschap voor kunsten en wetenschappen werd mij, door het bestuur van hetzelfde, bereidwillig afgeftaan, en ik hield drie malen in de week, des avonds van zes tot acht of negen uren, eenen cursus in dezelve tot voormeld doeleinde. Een priester, twee Maleische en een Javaansche schrijver ondersteunden mij. Als directeur van de inlandsche drukkerij liet ik de lessen voor al de collegianten drukken, waardoor ik mijnen arbeid verligtte. Op een bord gaf ik onderrigt in het vreemde schrift, en zag de lessen na, die te huis uitgewerkt werden. In mijne werkzaamheden werd ik dikwerf door de komst van den gouverneur-generaal aangemoedigd, die *incognito* het collegie bijwoonde. Ik telde onder de ambtenaren leden van het hooge gerechtshof en van andere hooge collegiën, hetwelk voor hunne belangstelling pleitte en mijnen ijver aanvuurde. Het duurde dan ook slechts weinige maanden, of de ijverigsten konden lezen
en

en fchrijven en zich in de lage en hooge taal uitdrukken. Na het vertrek van den gouverneur-generaal vond ik niet meer dezelfde aanmoediging, en vele ambtenaren fchenen ook minder belang dan voorheen in hunne ftudiën te ftellen, zoodat fomigen wegbleven en anderen zich flechts nu en dan vertoonden. Mijn tijd te kostbaar zijnde, om flechts voor enkelen te arbeiden, en de weinigen, die nog overbleven, op eene hoogte gebragt hebbende, dat zij verder zich zelve konden oefenen, ontbond ik het collegie, en had naderhand het genoegen van ambtenaren, die hetzelfde hadden bijgewoond, en op *Java* geplaatst waren, den hartelijkften dank te ontvangen, voor de moeite aan hen befteed.

Inmiddels, onder den kolonel graaf VAN HOGENDORP, tot kapitein-adjutant der Bataviafche fchutterij benoemd, die uit twee bataljons infanterie, een kompagnie artillerie, en twee eskadrons kavalierie beftond, had ik met zeer vele moeilijkheden in die betrekking te worftelen. De fchutterij beftond uit allerlei natiën, als Franfchen, Engelfchen, Duitschers, Amerikanen, Schotten en anderen, die, of door hun geld, of door hunnen ftand in de maatschappij, eenen zekeren invloed hadden verworven, en alzoogaarne wenschten ontzien te worden. Verfcheidene hooge ambtenaren, ja! mijne chefs ftonden onder het geweer, en het viel aan ieder der leden fchutters niet even gemakkelijk, zich aan de militaire discipline te onderwerpen, zoodat ik mij genoodzaakt zag, nu eens met minzaamheid, dan eens met geftrengheid te moeten

handelen, daar ik in den beginne de bataljons in den wapenhandel moest oefenen. Ik had vier luitenants-adjudanten, die mij vervolgens getrouw ondersteunden, en mij het werk gemakkelijker maakten. Met de officieren en onderofficieren moest ik theorie houden, en hen de behandeling van het geweer leeren, en bij de kompagnies exercitiën tien verzamelplaatsen bezoeken, die zeer ver van elkander lagen, want zoo wel te *Batavia* als boven *Weltevreden* lagen kompagnieën, zijnde vijf kwartier uurs van elkander. Al deze toeren deed ik op een bastaard Perziaan, een uitmuntend en zeer snel paard, dat mij van ongelooflijk veel dienst was.

De geestdrift was in den beginne uitmuntend, zoodat de bataljons infanterie, binnen eene maand, behoorlijk de handgrepen, ladingen en vuren konden maken, in kolonne marcheren, van directie veranderen, deployeren, van front veranderen, en het quarré formeren. Nu verminderden de exercitiën, doch dit scheen geen goed gevolg te hebben, ten minste werd de geestdrift flauwer, en ik ondervond vele moeilijkheden, om hen, die voor de verschillende wachten gekommandeerd werden, op parade te zien. Het werd alzo onvermijdelijk noodzakelijk, om de toenemende onverschilligheid, ten minste de onwilligheid, van enkele schutters te keer te gaan, en het gelukte mij, gerugsteund door den gouverneur-generaal en den kolonel-kommandant, de onwilligen, door gestrengte maatregelen, tot hunnen pligt terug te brengen. Dit haalde mij den haat van dezelve op den hals, doch deed mij
de

de achting der weldenkenden verwerven, die, bij den haghelijken staat van *Java*, al te zeer overtuigd waren, dat halve maatregelen volstrekt verderfelijk voor de gansche schutterij zouden geworden zijn. Bij het vertrek van den kolonel-kommandant, had ik het genoeg, van hem de volgende letteren te ontvangen.

Batavia, den 9den October 1827.

Waarde heer VAN EYSINGA!

Ik neem deze gelegenheid te baat, om u welmeenend mijnen warmsten en opregtsten dank te betuigen voor de mij betoonde onafgebroken welwillendheid, dienstijver en vriendschap in de betrekking, waarin wij nu ruim twee jaren te zamen respectievelijk hebben gestaan bij de *Batavia'sche* schutterij.

Ik heb de eer, mij met de meeste onderscheiding, te noemen

UEd. Dw. Dienaar,

(get.) VAN HOGENDORP.

Te midden van al deze woelingen en bemoejingen onderhield ik, als eene uitspanning, eene briefwisseling met eenige kennissen in de vorstenlanden, die met den staat van zaken bekend bleven, eenige dier brieven, welke bijdragen zijn tot de kennis van den jongsten oorlog op *Java* laat ik hier volgen.

Soerakarta, den 14den Augustus 1825.

Wel-Edel Gestrenge Heer!

Ik heb nog geen tijd kunnen vinden, om u te schrijven, en hoewel ik u veel zou hebben mede te deelen, zoo zal ik ook in dezen brief nog kort moeten zijn. Ik zou u eigenlijk behooren te onderhouden over de oorzaak van de onlusten, als zijnde dit van het resort van het departement van inlandsche zaken; doch het komt nu minder op de oorzaken, dan op de gevolgen aan, en daar deze nu militairement moeten worden te keer gegaan, zoo zal ik ook meer over de nu hier genomene maatregelen uitweiden. Aan een oud officier schrijvende, zoo ben ik ook overtuigd, dat hij hierin belang stelt. Ik zal dan later of mondeling of schriftelijk met u over de oorzaak handelen.

De Djocjofche prinsen, DIPO NEGORO en MANGKOEBOEMIE, gevolgd van al de rijks grooten, met uitzondering van den pangéran PAKOE ALAM, en den rijksbestierder, bevinden zich te *Salérong*, zeven palen (twee uren) zuidwest van de hoofdplaats. Van daar rigten zij al de verwoesting uit, onder welke wij hier zuchten en die wij niet te keer kunnen gaan. Geheel *Djocjo* en een goed gedeelte van de *Kadoe* is in formeelen opstand. De roovers verbranden alle dorpen, door welke zij hen trekken, en noodzaken alzo een' ieder, om hen te volgen; dan begeven zij zich, met onoverzienbare masfa's, naar de *Magellaan*, en vallen
tel-

telkens dat punt aan, maar worden dapper terug-
gellagen.

Intusfchen naar mate zij met meer volks daar
aankomen, naar die mate is er ook in de *Magel-
laan* meer versterking noodig. De groote weg
van *Samarang* naar *Solo* te behouden, is nu het
voornaamste doel. Even belangrijk is het, ons fort
op *Djokjokarta* te behouden, in hetwelk ook de
jonge sultan zijn verblijf heeft, kunnende zich al-
daar, waaruit alle oogenblikken de zijnen vlugten,
niet meer veilig rekenen. De weg naar *Djokjokar-
ta*, zoo wel van hier, als van de *Magellaan*, is
met roovers bezaaid, en men kan niet, dan met
sterke detachementen, derwaarts komen. De kraton
is nog niet in de handen der muitelingen, maar
loopt groot gevaar.

Vele aanvallen zijn, zoo wel op dat gebouw, als op
het paleis van den prins *PAKOE ALAM*, door hen
gewaagd. Met verlies komen de roovers er tel-
kens af, maar ook onze krachten op *Djokjokarta*
verminderen. Het is te hopen, dat wij spoedig de
troepen van *Makasar* terug krijgen, en alle be-
velen zijn gegeven, vooral te *Sumanap*, om de-
zelfde herwaarts te dirigeren, dadelijk bij hunne
komst. Op *Djokjokarta* zelve, kan men niets
meer bekomen, alle benoodigdheden moeten dus
van hier gezonden worden. Gisteren is de luite-
nant-kolonel *COCHIUS* van eene dergelijke expeditie
teruggekomen, en binnen kort moet er weder eene
derwaarts vertrekken, want op den 22sten dezer,
zouden de muitelingen, volgens geloofwaardige be-
rig-

rigten, eenen algemeenen aanval weder wagen. Met de toe te zenden levensmiddelen, bekomt het garnizoen dan ook versterking. En dit is alles, wat de luitenant-generaal op dit oogenblik doen kan. Krijgt zijne excellentie binnen kort meerdere magt, dan moet er een coup op *Salérong* beproefd worden, en daar het te voorzien is, dat de prinsen zich niet zullen laten omsingelen, zoo moet er een corps mobiel verklaard worden, om hen te vervolgen. Aan eenen brief, aan hen geschreven, om in onderhandeling te treden, hebben zij geen gehoor gegeven; nu is er een tweede gereed, die morgen met eenen van den soefochoenan afgaat, in welke hij hen aanraadt, om op te houden, overal het land te verwoesten, en in geval van weigering, hen ook met vijandelijkheden van zijnen kant dreigt. De gezindheid van het Solofsche hof *schijnt* goed te zijn. — Wij vinden overigens eenen wezenlijken en grooten steun in den pangéran MANGKO NEGORO, wiens troepen niet alleen, maar wiens dorpsvolkeren ook tegen de roovers optrekken. Zijne troepen worden dan telkens gecombineerd met onze magt, naar *Djokjokarta* gebruikt; maar de muiteelingen worden al stout, en men ziet nu ook bij hen meer schietgeweer, en zelfs kleine stukjes. Zij harasferen onze troepen geweldig, en laten hen geen oogenblik rust. In een geregeld gevecht laten zij zich niet in, maar komen altijd op de voor- en achterhoede aanvallen, en maken op den weg van *defilés* gebruik en in *Djokjokarta* zelfs van muren. Alle inwoners zijn daar des nachts in het fort

fort, terwijl hunne huizen groot gevaar loopen. Ik zie in de zaak nog geene ernstige gevolgen voor omliggende residentien, maar de vorstenlanden en de kadoe worden zoo geteisterd, dat er jaren zullen noodig zijn, om het kwaad te herstellen, en indien de prinsen het hoofd niet in den schoot willen leggen, dan vrees ik, dat wij lang zullen moeten oorloggen, en mischien altijd meer defensief, dan offensief moeten ageren. Gelukkig, dat het nog om de oost stil blijft, doch ik voorzie, dat de roovers, bij door ons te maken attaques op *Salérong*, spoedig derwaarts de vlugt zullen nemen, en zich naar *Madion* en naar *Soekawatie* zullen begeven; de behoefte aan levensmiddelen zou hen daartoe ook al spoedig kunnen dwingen.

Ik zal niet verzuimen u, zoo dikwijls ik kan, tijding van mij te doen geworden, en houd mij aanbevolen, voor dezelfde handelwijze van uwe zijde.

Neem aan de verzekering mijner hoogachting en geloof mij

Uw Dw. Dienaar,

* * *

Soerakarta, den 15den Augustus 1825.

Wel-Edel Gestrenge Heer!

Wij hebben op heden tijding van *Sumanap*, dat de generaal VAN GEEN en de panumbahan van *Su-*
ma-

manap, op die plaats verwacht worden, dat beiden door troepen gevolgd of dadelijk met dezelve naar *Samarang* zullen marcheren, en de resident met twee zonen van den fultan van *Madura* en een schoonzoon van dien vorst, vier duizend gewapende manschappen zal aanvoeren. Met die troepen zullen wij zekerlijk, nu wat meer kunnen uitvoeren, en twee oproerige pangerans nazitten. Hoe goed echter alle maatregelen ook mogten genomen worden, vlei ik mij nooit, dat wij die prinzen zoe zullen kunnen omfingelen, dat wij hen zouden kunnen gevangen nemen. Maar welligt worden zij, als men eens voor goed en bij aanhoudendheid hen najaagt, het onzekere van hun lot moede. Welligt zouden zij, hadden zij daartoe de gelegenheid, kunnen besluiten, om in hunnen fanatieken ijver, eene bedevaart naar *Mekka* te doen.

Wat dunkt u van het zenden van een Arabisc'h vaartuig naar *Patjietan*? Ik houd het niet voor onmogelijk hen in dien strik te doen vallen. De moeilijkheid bestaat in de keus van de Arabieren, welke met die krijgslust zouden moeten belast worden. T. M. zou welligt te gebruiken zijn, doch zou zich niet kunnen vertoonen, voor dat hij de prinzen aan boord had. Zou hij geschikte personen, bij voorbeeld, eenen priester, die zich liet omkopen, en een paar kloeke schippers, benevens eene moedige equipage weten te bezorgen; de groote belooning zou hen en ook hem zelve, daartoe moeten bewegen. Maar is het uitvoerbaar en is zulks geheim te houden? Bedenk en overleg dit al-

alles wel, en ga dan naar den gouverneur-generaal, om zijne excellentie met dat voorstel bekend te maken. De luitenant gouverneur-generaal weet, dat ik er u over schrijf, en meldt zulks zelf aan den gouverneur-generaal. Twee woorden zijn genoeg, om u eene zaak bekend te maken, en ik weid er dus niet verder over uit. Het plan uit te werken, en zoo het gemaakt wordt, verder voor te bereiden, laat ik nu aan u over. De vijand heeft uitmuntende correspondentie, dit is mij dezer dage goed gebleken. Alles is hier wel, op *Djokjokarta* op het oude, in de *Kadoe* zeer goed. De poststations, tusfchen *Pekalongang* en *Samarang*, gedeeltelijk verbrand zijnde, wordt de communicatie moeijelijk.

Het is van het hoogfte belang, het aanvoeren van wapens, kruid, en vooral van amfioen aan de zuidkust, zoo mogelijk, tegen te gaan.

UEd. Dv. Dienaar en Vriend,

* * *

In een Maleisch werk vond ik beschreven, dat SEID ALIE GHREIATZ, met eenige inwoners van *Pafie*, hetwelk aan het oostelijk gedeelte van *Sumatra* ligt, zich op een fchip begaf, en in Arabisch gewaad vermomd, naar het landschap *Sjariahie Noerie* zeilde, den koning van dat land gefchenken aanbod, deszelfs vertrouwen won, zijne
ma-

majesteit aan boord verzocht, om de aangevoerde koopwaren te bezigtigen, dat verzoek zag ingewilligd, en toen de vorst zich in het schip bevond, het anker liet kappen, en zijne majesteit gevanke-lijk naar *Passe* bragt.

Het voorgestelde plan was niet onuitvoerlijk, en er was zeer veel voor, doch ook zeer veel tegen hetzelfde. Gelukte het, dan nam de oorlog waarschijnlijk een einde, doch mislukte het, dan zou de haat en vijandschap der muitelingen versterkt worden, en zij zouden eene poging aanwenden, om den opstand meer en meer uit te breiden, en aan de nog rustige volkeren mededeelen, dat wij door verraad hadden willen zegevieren. En zelfs bij het gelukken van het beraamde plan, zou het gouvernement zich nimmer hebben kunnen vrijwaren van de blaam, dat hetzelfde onder den dekmantel van edele bedoelingen, en onder den schijn van de Mahommedaansche godsdienst te bevorderen, een plan verborg, om de hoofden van den opstand meester te worden, even alsof wij hunne strijdkrachten vreesden; dit zoude onzen zedelijken invloed in *Indië* verminderd en het bewijs onzer zwakheid aan den dag gelegd hebben. Het ontworpen plan werd dan ook niet aangenomen. Wij hebben, ja, lang gestreden, maar ook luisterrijk overwonnen en aan den ganschen *Archipel* eene zoo geduchte les door onze magt, dapperheid en waardigheid gegeven, dat de indruk daarvan te diepe wortelen heeft geschoten, om spoedig te worden uitgeroeid.

Wij

Wij zullen nu onze aandacht eenigen tijd van het tooneel des oorlogs afwenden, en dezelve naar andere oorden vestigen, om ter gelegener tijd, nogmaals eenen blik op den noodlottigen opstand te werpen.

Gaan wij tot de beschouwing van het eiland *Bali* over, eene belangrijke plek gronds, beoosten *Java*, die welligt vroeger daaraan verbonden was. Het bezit hetzelfde luchtsgestel en hetzelfde deifstof-felijk zamenstel, alsmede eenige bergen van eene geëvenredigde hoogte, en stroomen, die geschikt zijn voor het doel van bewatering, ook is er eene gelijke vruchtbaarheid; echter heeft het eene ruwe kust, met weinige havens of ankerplaatsen, zoodat het voor grootē schepen minder toegankelijk is.

Een mijner kennissen eene reis naar *Bali* gemaakt hebbende, deelde hij mij aangaande dien togt het volgende mede.

Langs de kust van *Bali* zeilende, zagen wij, om drie uren des namiddags, eenen schoener, met twee masten, welke op de reede van *Boleténg* ten anker lag; wij achtten het nuttig te vernemen, welk vaartuig het was, en wien het toebehoorde. Regtstreeks zeilden wij naar de ankerplaats, die voor *Boleténg* is, doch door tegenwind, die van *Bali* kwam, konden wij die reede niet bereiken; des nachts bleven wij op zekeren afstand, en des anderen daags waren wij nader bij de schoener. Omstreeks tien uren bleek het, dat dezelve met Eu-

ropezen bemand was. Wij zagen eene boot, die den schoener aan stuurboord naderde en veel volk innam, zich van den schoener verwijderde en naar wal roeide; aan strand werd er een zeildoek over die boot uitgespreid. Wij heeschen de Nederlandsche vlag, en drie padoewakans (grootte vaartuigen) welke zich ook daar bevonden, heeschen insgelijks de Nederlandsche vlag, doch de schoener heesch eene witte vlag aan deszelfs bezaansmast; te gelijktijd kwam er eene kleine boot, waarin zich drie Europezen bevonden, waarvan twee roeiden en een het roer stuurde. Wij zagen, dat die personen met schroom naderden; dicht bij onze brik genaderd zijnde, praaiden wij hen, om bij ons aan boord te komen. Zij vroegen ons van waar wij kwamen, en wat wij op de reede van *Boleleng* kwamen verrieten? wij antwoordden van *Soerabaya* te komen, en *Boleleng* aan te doen, om levensmiddelen in te nemen, ten einde naar *Sumbawa* te gaan. Wijders vroegen wij hun; welke schoener het was, aan wien dezelve behoorde en wat dezelve te *Boleleng* kwam doen, en zij antwoordden: Wij zijn Franschen, de schoener komt van *Bourbon*, benevens eene brik, die thans te *Bali Badong* ten anker ligt. Vervolgens keerden zij terug, om rapport te maken aan de kooplieden, die op de schoener waren; voorts deden zij de boot terug komen, welke vol slaven geladen was, die zij te *Boleleng* gekocht hadden.

Op eenen der volgende dagen kwam de Fransche kapitein bij ons aan boord, en wij vroegen hem,

hem, wat de schoener te *Boleleng* moest uitvoeren, en hij antwoordde: Wij komen van *Bourbon*, alleen om slaven op *Bali* te koopen, die wij op zekere plaats op het eiland *Madagaskar* aan de zuidkust willen brengen, waar het Fransche gouvernement eene volkplanting vestigt. Deze kapitein wilde den naam van zijnen schoener en zijnen eigenen naam niet zeggen, doch naderhand vernamen wij de namen van den schoener en van de brik, alsmede van de beide kapiteins.

Er was een Franschman, genaamd REBEAU, die met twee andere personen eene brik zond, genaamd *Euridice*, kapitein PELIER, en eenen schoener, genaamd *Victoire*, kapitein JAMES DIVILED, welke te *Boleleng* lag. De brik *Euridice* lag bij *Bali Badong*, beide bragten geene koopgoederen, om te verkoopen, maar alleen Spaansche matten, om slaven te koopen. De brik *Euridice* kwam om drie honderd slaven, en de schoener *Victoire* om twee honderd; de brik en schoener waren reeds tien dagen voor ons hier. De schoener *Victoire* had geschenken aan boord voor den koning van *Boleleng*, die zelf op den schoener kwam; eenen ijzeren vierponder, een vat kruid, twee geweren, twee fraaije pistolen en eenige lakens ontving, en zich verbond, om twee honderd koppen, zoo slaven als slavinnen, van negen tot twintig jaren te zullen verkoopen, de jongste voor vijf en de oudste voor dertig Spaansche matten per hoofd. Dit zelfde hoorden wij te *Boleleng* ook. Op den dag, dat wij bij den schoener ankerden, had de kapitein

van denzelven zeventien flaven gekocht, doch de anderen, die hem door den koning beloofd waren, had hij nog niet, en wachtte naar dezelve op de reede van *Boleleng*, alwaar hij dagelijks eenige flaven bij de koningszonen of bij de Chinezen kocht.

De Fransche kapitein ging op eenen zekeren dag naar het huis van den vorst van *Boleleng*; dezelve wilde hem eene vrouw met hare twee kinderen verkoopen; deze vrouw zal veertig jaren geweest zijn. Haar oudste kind, zijnde een meisje, was negen, en haar jongste, zijnde een zoon, was zes jaren. Deze vrouw zeide tegen den koning, als de koning ons verkoopen wil, laat ik dan met mijne kinderen verkocht worden, uit hoofde zij niet van hare kinderen en hare kinderen niet van haar wilden scheiden. Doch de Fransche kapitein die vrouw, om hare bejaardheid, niet wilstende koopen, en slechts hare kinderen wilstende hebben, beval de vorst, die drie flaven naar het zeestrand te brengen. Aan het strand gekomen, beval de kapitein de twee kinderen weg te voeren, en de moeder achter te laten. De beide kinderen wilden niet van hunne moeder scheiden en hielden haar om den hals vast. De moeder wilde hare kinderen ook niet loslaten, en zij omhelsden elkander onder een sterk gehuil, zoodat het volk der andere praauwen, die in de nabijheid geankerd waren, de gebaren van die drie flaven aanschouwden. De Fransche kapitein werd kwaad en gaf aan twee Europefche matrozen last, om de kinderen van hunne moeder af te rukken. De eene matroos hield de

moe-

moeder, en de andere de twee kinderen vast, en rukten zoo met geweld de kinderen van hunne moeder af; vervolgens trokken de beide matrozen de kinderen in de boot en roeiden naar den schoener *Victoire*. De aan strand geblevene moeder viel in onmagt, en bleef langer dan een uur gelijk een doode. De nacht kwam aan en zij weende en sehreeuwde om hare kinderen aan den oever der zee tegenover den Franschen schoener, waarop hare twee kinderen waren. Haar geschreeuw werd op de prauwen, welke daar nabij geankerd waren, gehoord, zij bleef in dien toestand verscheidene dagen; doch wij zagen, dat de harten van hen, die haar in dien staat gebragt hadden, nog harder waren dan ijzer.

Op eenen anderen dag kwam de Fransche kapitein bij ons, en vroeg, of wij geene Balinesche slaven te *Boleleng* wilden koopen. Als er andere prauwen hier komen, zeide hij, zullen de slaven duur worden. Ook zeide hij van *Bourbon* met den schoener *Victoire* en de brik *Euridice* gekomen te zijn, en te *Badong* geankerd te hebben, dat hij vervolgens, toen de slaven aldaar duur werden, te *Boleleng* gekomen was, om dezelve goedkoper te krijgen, of wel om dezelve elders voor minder geld te bekomen. Ik zeide tegen den Franschen kapitein, gij moet volstrekt niet denken, dat wij te *Boleleng* komen, om slaven te koopen, wij hooren te *Java* te huis en zijn wel met de bevelen van het gouvernement bekend, hetwelk ten strengste den slavenhandel verbiedt. Ook zijn er verscheidene be-

velfchriften alom uitgevaardigd, waarin aan alle vaartuigen verboden wordt, om in slaven te handelen, met last, om de prauwen van slavenhandelaars, hetzij op de reede, hetzij door Nederlandfche oorlogsvaartuigen op zee gekregen, te plunderen, te nemen en de manfchappen te straffen. Dat er reeds twee of drie Boeginefche vaartuigen, welke men bevonden had slaven te vervoeren, waren aangehouden en de manfchappen van dezelve geftraft, ingevolge de beftaande wet. Ik zeide vernomen te hebben, dat de Europefche vorften overeengekomen waren den flavenhandel af te fchaffen en te vermoeden, dat de kapitein zulks vooraf ook wel geweten had, hij antwoordde, dat de flavenhandel inderdaad door het Fransche gouvernement verboden was, en dat, indien een flavenhandelaar door een oorlogsvaartuig genomen werd, dezelve, gedurende zijn leven nimmer weder kapitein kon worden, doch ik weet, zeide hij, dat geen oorlogsvaartuig mij kan nemen, dewijl mijn fchoener zeer snel zeilt; dezelve is te *Bordeaux* gebouwd, en nu een jaar geleden, van daar uitgelopen naar *Bourbon*, vervolgens naar *Madagaskar* en toen naar *Boleleng*.

Op gemelden fchoener waren vijf en twintig Franschen; de wapens beftonden in zes ijzeren achtponders, benevens eene genoegzame hoeveelheid geweren, pistolen en fabels. Deze fchoener was zeer gefchikt, om tot eenen oorlogfchoener ingerigt te worden.

Al het voormelde bragt ik ter kennis van het gou-

gouvernement. De vorst van *Boleleng* gaf bevel mij kennis te geven, dat hij op mijne brik wilde komen, en kwam daarna met zijne grooten aan boord, om zich te vermaken. De vorst gaf op eenen anderen dag last, mij kennelijk te maken, dat hij eenen afgezant naar den doorluchtigen goeder-tieren heer met eenen brief wilde zenden.

Ik onderzocht of de vorsten in vroegeren tijd ook verbindtenissen met eenig Europeesch gouvernement hadden aangegaan; doch vond daar geen blijk van, behalve een berigt, dat in het jaar 1810, toen de vorst van *Boleleng*, welke genaamd wordt GOESTIE MOERAH GEDY KARANG, koning werd, er een schip van *Bengalen* kwam, met kooplieden, hebbende meester SMITH tot kapitein, en dat de koning van *Boleleng* zekeren NGOEMAN BAGOES, als afgezant, naar de Engelschen te *Malaka* zond. Op dat tijdstip lag de Engelsche oorlogsvloot te *Malaka*, om naar *Java* te gaan, zoodat gemelde afgezant mede naar *Batavia* ging, en na afloop van den oorlog den rang van majoor door de Engelschen verwierf, waarna hij weder naar *Boleleng* terugkeerde. De koning van *Boleleng* had eenen jongeren broeder, genaamd RADJA MOEDA, welke eenen afgezant had, die in 1814 te *Banjoe-wangie* wilde plunderen. De thans bestaande koning te *Boleleng* is een zoon van dien RADJA MOEDA, en voert den naam van ANAKH AGOONG MADI KARANG.

In 1810 werd GOESTIE MARAH GEDEJ KARANG, vorst van *Boleleng*, vermoord te *Bali Sambrana*,

en door zijnen zoon DEWA PAHANG vervangen, die den dood zijns vaders ging wreken, welke door den vorst van *Sambrana* vermoord was, en wiens dood te *Banjoewangie* bekend was. *Sambrana*, dat door DEWA PAHANG bevochten werd, ging over, en de vorst van *Sambrana* werd door het volk van *Boleleng* vermoord; DEWA PAHANG keerde naar *Boleleng*, om aan het lijk zijns vaders eenige dagen toe te wijden ingevolge de gewoonte der Balinezen. Hij bleef niet lang te *Boleleng* en ging de negorij *Karang Asin* bestrijden, wier vorst vlugtte. *Karang Asin* ging over en DEWA PAHANG bleef er vertoeven. Niet lang aldaar geweest zijnde, bleek de slechtheid van zijne daden, en hij werd door zijn volk verlaten, zoodat hij met zijne zuster alleen bleef, terwijl zijn volk des nachts weder naar *Boleleng* vertrok.

Toen de overwonnen vorst van *Karang Asin*, die GOESTIE SANANG MADEKARANG heette, vernam dat het volk van *Boleleng* zijnen koning verlaten had, en die zonder volk was, beval hij aan zijne dienaren hem te volgen en te middernacht werd DEWA PAHANG, met zijne zuster, in zijne verblijfplaats te *Karang Asin* vermoord; tot heden toe bestaat er vijandschap tusschen *Karang Asin* en *Boleleng*, die nog voortduurt.

Van *Boleleng* vertrok ik naar *Bali Badong*.

Op de reede van *Bali Badong* komende, zag ik de Fransche brik *Euridice*, kapitein PELIER, en ik zond den mij volgenden sebojoyo, dien ik van den resident van *Banjoewangie* gekregen had,

als

als tolk, dewijl hij de taal der Balinezen verftond en meermalen bij de vorften van *Bali* geweest was. Ik gaf hem last, om den vorst van *Badong* kennis te geven, dat ik het eiland *Java* aangedaan had, met oogmerk om naar *Bali* en *Sumbawa* te gaan; dat ik koopwaren bij mij had en handel wilde drijven; dat, toen ik te *Banjoewangie* bij den resident kwam, die een goed vriend van mij was, en die, uit hoofde ik nog onbekend op *Bali* was, wenschte, dat de vorsten van *Bali* mij mogten leeren kennen; dat ik eenen brief met geschenken voor den vorst van *Badong* van hem ontving, die ik thans medebragt, bestaande in twee brillen en vier gongs van *Sourabaya*, dat de vorst van *Badong* welligt behagen in die gongs zou vinden, welke ik hem zou brengen. Op dezen voet was de inleiding bij den vorst van *Badong*, en mijn afgezant ging alzoo eerst naar hem toe, om mijne gemelde woorden aan hem over te brengen.

Na twee dagen kwam mijn afgezant nog niet terug, doch er kwam een gezant van den koning van *Badong*, welke rijst, hoenders, eenden en vruchten van *Bali* medebragt, benevens bevel van den koning, om mij te verzoeken nog een paar dagen te wachten, ten einde mij te laten afhalen en naar *Badong* te doen geleiden.

Op den 13den September ging ik van de brik, om voor den koning van *Bali Badong* te verschijnen. Toen ik aan wal kwam zag ik veel volk met geweren en pieken verzameld, makende wel drie honderd menschen uit. Nog niet aan wal gestapt

zijnde, kwam men met een' draagstoel, om mij af te halen met acht dragers. Voor mij uit gingen acht personen, dragende pikken, die met goud beflagen waren, twee vergulde zonnescermen werden links en regts van mij gedragen, en achter mij volgden twintig ruiters, die hunne geweren langs den weg affchoten. Wij kwamen te *Toeban*, zijnde eene plaats, waar inkomende en uitgaande regten betaald worden. Van daar gingen wij naar *Gesfing*, zes palen noordwaarts, en kwamen te *Koeta*, zijnde eene pleisterplaats voor kooplieden, welke hunne waren te *Badong* gaan verkoopen. Er zijn twee of drie Chineseke winkels, welke vroeger door een' vorst van *Badong* opgericht zijn. Van daar gingen wij noordoostwaarts naar *Badong*. Onder weg zag ik naar de gesteldheid van het land, dat onder het beheer van den vorst van *Badong* stond. De grond was vlak. Er waren geene bergen of wouden, overal waren rijstvelden, waar men padi plantte, en het land was zeer uitgestrekt. Elk bewerkte zijne rijstvelden. Wat de boomen betreft, dezelve droegen alle malsche vruchten. De tuinen der bewoonde dorpen waren in orde en de bewoners der desfa's hielden ook vee, als buffels, rundvee en dergelijke, dat zeer goedkoop was. Een bejaarde buffel kostte tien ropijen, en eene middeljarige koe vier ropijen, en voorts kan men daar nog veel meer bekomen. De buffels en runderen gebruikt men, om de rijstvelden te beploegen, even als op *Java*, en de grond verschilt niet in vruchtbaarheid met die van dat eiland.

Des

Des namiddags om vier uren kwam ik aan de buitenpoort van *Badong*, alwaar mij meer dan twee honderd menschen afwachtten met pikken en geweren, benevens een' draagstoel, die door den koning van *Badong* zelf gebruikt werd, en met goud en zilver beslagen was. Dezelve moest dienen, om mij binnen te brengen, om voor den koning van *Badong* te verschijnen.

Bij mijne intrede in *Badong*, werd in iedere buurt langs mijnen weg, Balisch muzijk aangeheven. Een kampong werd *pamatjoetan* genaamd. Gedurende een' halven paal verder tot aan het huis van den vorst, loste men geweren, en zulks werd door het volk beantwoord, dat aan de groote poort van den koning van *Badong* wachtende was. Hetzelve loste zevenmaal het kanon, zonder te rekenen, de geweer- en de andere schoten, volgens de Balische manier. Er dansten *runggins*, en men was gemaskerd onder groote poppen.

Ik meende, dat de Baliërs eenen feestdag hadden, doch zulks was niet zoo; men wilde mij eer aandoen, omdat ik naar den vorst van *Badong* ging.

Toen ik bij de groote poort was gekomen, bevond zich de koning reeds bij dezelve. Ik vond hem zittende, omringd door vorsten en rijksbestuurders en veel volk, ingeolge de gewoonte der Balische vorsten, die niet van de Javaansche verschilt.

De koning van *Badong*, genaamd GOESTIE NGOERAH PAMATJOETAN, kwam mij zelf binnen zijne plaats brengen, die *Lodjie* genaamd was, en

wij zaten gezamenlijk in de gehoorzaal. Ik vond aldaar de moeder des konings, genaamd GOESTIE POETOE AGOONG, zijnde, naar gisfing, zeventig jaren, benevens de oudste vrouw des konings, genaamd AYOE BAYANG, en al hare dochters, alsmede alle vrouwelijke huisgenooten, die aanspraak hadden, om bij haar te zitten. De spijsen en vruchten waren gereed, en ik at met den koning, zijne moeder en vrouw, in tegenwoordigheid der menigte, die voor den koning verschenen was.

Ik merkte op, dat in de manieren en gewoonten van de vorsten van *Bali*, zoo in hun zitten, als in het bouwen van hunne huizen, derzelve binnenplaatsen en hekken geen verschil is met de manieren der vroegere Javaansche vorsten. Ik herinnerde mij, dat te *Djokjokarta*, het maakfel van de deuren der huizen en de manieren van zitten, nagenoeg overeenkwamen, met hetgeen ik ten huize van den koning van *Badong* zag, alwaar regts en links van de deuren der hekken en huizen beeldwerken stonden, even als men van vroegere tijden nog op *Java* vindt, waaruit men kan opmaken, dat alle gebruiken der voornaamste vorsten op *Bali* herkomstig zijn van de gebruiken der voormalige Javaansche vorsten, of wel omgekeerd.

Toen ik bij den vorst PAMATJOETAN zat, vroeg hij mij door eenen Balineschen tolk, die Maleisch verstond, naar mijne komst, en ik gaf hem te kennen, dat ik te *Bali* gekomen was, om handel te drijven, of, om, indien het den koning behaagde, zijnen vriend te worden. De koning zeide, wel,
aan,

aan, indien gij te *Badong* wilt blijven, kan ik u eene woning geven, waar gij verkiest. Ik antwoordde, dat ik de toegenegenheid van den vorst van *Badong* dankbaar aannam; doch dat ik zelf mijne woonplaats op *Java* had; doch toen ik den koning verliet, was er een verblijf voor mij gereed, benevens bedienden en levensmiddelen, die mij dagelijks, zoo lang ik te *Badong* was, uit den dalem gezonden werden. Mijn verblijf was niet ver van des konings huis, en ik had, gedurende mijne aanwezigheid aldaar aan niets gebrek, om den anderen dag kwam de koning van *Badong* bij mij met zijne vrouw en kinderen, benevens de hem onderhoorige vorsten. De gastvrijheid van dien koning stond gelijk aan die der Javaansche vorsten.

De koningen van *Badong* zijn magtig in hun gebied, om het rijk te regeren. De oude koning heet GOESTIE NGOERAH PAMATJOETAN, en de jonge wordt GOESTIE NGOERAH MADE PAMATJOETAN genaamd. Als men vraagt wat PAMATJOETAN beteekent, en hoe die naam aan de koningen gegeven wordt, terwijl hun rijk *Badong* heet, kan men antwoorden, dat *Pamatjoetan*, eene plaats beteekent, waar de Balinezen hunne dooden verbranden, dat de vorsten van *Badong*, in vroegere tijden, eene zoodanige plaats tot hunne woonplaats verkozen hebben, er huizen lieten bouwen, waardoor eene groote kampong ontstond, en dat de naam van die plaats als een bijnaam, door de vorsten van *Badong* werd aangenomen. Al wie van die vorsten afstamt, draagt den naam van PA-

MATJOETAN, en al zijn de aftammelingen ook in aanzien gedaald, blijven zij echter dien naam behouden.

Ik merkte op, dat de voornaamste vorst te *Badong*, genaamd GOESTIE NGOERAH PAMATJOETAN, zich als een braaf mensch vertoonde. Hij schein vijftig jaren bereikt te hebben, was niet hooghartig, en niet begeerig naar roem of grootheid; doch hij vond behagen in eene menigte vrouwen, en als er iets gewigtigs te doen was, liet hij zulks aan den radja MOEDA (onderkoning) over, die GOESTIE NGOERAH MADE PAMATJOETAN heette, en die het bewind voerde. Hij was het, die voor mijne komst te *Bali Badong* brieven aan zijne excellentie den heer gouverneur-generaal en aan den resident van *Banjoewangie* gezonden had. Ik zag zoo aan zijn gelaat als manieren, dat hij een goed en schrander man was, die overleg in zijn werk had, en die te *Badong* door niemand in verstand overtroffen werd. Hij is zeer vernuftig en het gouvernement genegen, indien het aldaar vriendschapsbetrekkingen aanknoopt. Hij vroeg mij naar berigten van *Jaya*, het bestuur aldaar, naar den foehoenan van *Soerakarta*, en naar den zeer edelen doorluchtigen goedertieren heer van *Batavia*, waarop ik een loffelijk en eervol berigt tot antwoord gaf; wijders overdacht ik den last, mij door zijne excellentie opgedragen, om een middel te vinden, om de bedoelingen van het edele gouvernement ingang te doen vinden op *Bali*. Ik dacht na, welken weg ik zou inslaan, om dezelve aan
de

de vorsten aldaar bekend te maken, uit hoofde ik zoo veel mogelijk mij zelven wilde bemantelen, opdat die vorsten niet vernemen mogten, dat ik als afgezant van het gouvernement naar *Bali*, of naar de vorsten aldaar was gegaan.

Ik meldde hem, dat ik van *Soerabaya* naar den resident van *Banjoewangie* gegaan was, en dat ik uit hoofde hij mijn vriend was, zijne bevelen gaarne aan den koning van *Bali Badong* wilde mededeelen.

Over mijne verrigtingen schreef ik den 26sten September eenen brief aan den resident van *Banjoewangie*, met verzoek daarvan aan den gouverneur-generaal kennis te willen geven.

Ik nam afscheid van den koning van *Badong*, om naar *Java* terug te keeren. De koning bragt een' brief in gereedheid, en liet een' afgezant met mij op de brik gaan, om van *Badong* naar *Banjoewangie* te zeilen.

Bij mijne aankomst te *Banjoewangie* overhandigde ik eenen brief van den koning GOESTIE NGOE-RAH PAMATJOETAN, en eenen van GOESTIE NGOE-RAH MADE PAMATJOETAN aan den resident, met verzoek dezelve aan den gouverneur-generaal, die te *Batavia* zijnen zetel heeft, te doen toekomen.

Bij het zenden van eenen afgezant aan het gouvernement, heeft de vorst van *Badong* ten oogmerk, dat dezelve onderrigt mag worden om de geweren, die in slechten staat zijn, alsmede andere dingen, te herstellen, om als goudsmid te werken, en om den klank der gongs (bekkens) te hooren,
om

om welke het gouvernement verzocht is de noodige bevelen aan de werklieden op *Jaya* te geven.

Toen ik nog niet lang te *Badong* was, kwam er een afgezant van *Gianjar*, om mij af te halen. Ik vroeg aan den vorst van *Badong* of hij er genoeg in nam, dat ik ging, daar ik door den vorst van *Gianjar* geroepen werd, en dat ik dan verder naar *Koloongkong* zou gaan, dat de verblijfplaats van eenen grooten vorst van *Bali* was, genaamd TJAKOORDA DEWA AWONG, doch ik merkte, dat de vorst van *Badong* hierin geen genoegenscheen te nemen, maar kon daarvan de reden niet vernemen; echter vernam ik naderhand, dat de koning van *Badong* eenen wrok voedde tegen de negorijen *Karang Asin* en *Kaloongkong*, en wel om de volgende reden. De overleden koning, genaamd TJAKOORDA DEWA AGOONG, maakte zijn hof bij den koning van *Badong*, en verzocht zijne zuster GOESTIE AYOE RAKA PAMATJOETAN ten huwelijk.

De koning van *Badong* nam hier genoegens in, en TJAKOORDA DEWA AGOONG kwam te *Badong*, en trouwde met haar. Hij had nog eenè oudere vrouw, welke eene zuster was van den koning van *Karang Asin*. Deze vrouw hield zich, gedurende zijne afwezigheid gek, en toen zulks DEWA AGOONG ter oore kwam, nam hij afscheid van den koning van *Badong*, en vertrok naar *Kaloongkong*. Zijne pas gehuwde vrouw was toen zwanger, en hij liet haar weldra van *Badong* afhalen. De koning van *Badong* deed haar behoorlijk vergezellen naar *Kaloongkong*. Zij had haren man nog niet weder ont-

ontmoet, toen zij door eenen afgezant van zijne oudste vrouw gekrist werd, en in de negorij *Kaloongkong* stierf. Van dat tijdstip af hebben de volken en vorsten van *Badong* eenen wrok opgevat tegen de bewoners van *Koloongkong*, en dezelve heeft nog niet opgehouden. Daarenboven zijn de vorsten van *Karang Asin* in vijandschap met de vorsten van PAMATJOETAN te *Badong*.

Niet lang na den dood van GOESTIE AYOE RAKA PAMATJOETAN te *Kaloongkong*, beoorloogde de vorst van *Gianjar*, den vorst van *Taman Banglie*, en hij nam TJAKOORDA DEWA AGOONG mede, om de negorij *Taman Banglie* te bevechten, de troepen van *Kaloongkong* en *Gianjar*, verzamelden zich en omsingelden de inwoners van *Taman Banglie*, waardoor die bevolking zeer benard werd. De negorij *Taman Banglie* ligt op eenen berg, en heeft rondom diepe rotskloven, waarover bruggen gemaakt zijn voor het volk, om uit en in te gaan. De troepen van *Kaloongkong* en *Gianjar* gingen over die bruggen binnen de grenzen van *Taman Banglie*, en liepen de negorij binnen, roofden aldaar, doodden de inwoners en namen de kinderen en vrouwen mede. Nu verzamelde zich de bevolking van *Taman Banglie* bij den koning, en stemde overeen, om tegen den vijand te willen sneuvelen, die hunne goederen geroofd en hunne bloedverwanten gevangen genomen had. Op hetzelfde tijdstip wapenden zich mannen en vrouwen, grooten en kleinen, en stortten zich woedend en moordend onder de vijanden, zoodat onmid-

middellijk de troepen van *Kaloongkong* en *Gianjar* den slag verloren, en vlugten naar de overzijde van de rotskloven. De bruggen overgaande, hoopten zich de vlugtelingen zoodanig op, dat de bruggen braken, en al die menschen in de diepten der rotskloven nederstortten, en aldaar op de verschrikkelijkste wijze hunnen dood vonden. Zelf *TJAKOORDA DEWA AGOONG*, koning van *Kaloongkong*, vond ook zijn graf onder de menigte.

Eerst na den afloop van het gevecht zocht men zijn lijk op, en vond het onder de menigte, die met hem gestorven was. Men bracht het naar *Kaloongkong*, en plaatste het in zijn huis, volgens de manier der Balische vorsten; hetzelfde zou, volgens gerucht, acht jaren in zijn huis bewaard, en daarna verbrand zijn.

Indien men vraagt hoe lang zulks geleden is, en in welk jaar het voorviel, zou ik zulks niet kunnen zeggen, omdat de Balinezen geene tijdrekening hebben.

Naderhand ontstond er een gerucht, dat de koning van *Karang Afn* zeide, dat de dood van *TJAKOORDA DEWA AGOONG* veroorzaakt was, omdat hij door den koning van *Gianjar* bedrogen was. Tot heden toe zijn de inwoners van *Kaloongkong* nog niet goed gezind jegens den koning van *Gianjar*.

Toen ik door den koning van *Gianjar* geroepen werd, en in zijne negorij kwam, was er een rijksbestuurder des konings, die op eene fout betrapt was, en volgens de wet de doodstraf moest ondergaan,

gaan, doch de koning van *Gianjar* zeide tegen dien rijksbestuurder, dat hij, indien hij een van 's konings vijanden kon dooden, en deszelfs hoofd voor hem (den koning) bragt, vergiffenis kon erlangen, De rijksbestuurder begaf zich naar de negorij *Kaloongkong*; vermoorde eenen man uit dezelve; bragt deszelfs hoofd voor den koning van *Gianjar*, die hem dadelijk vergiffenis schonk, en weder, ingevolge zijnen rang, plaatste. Het afgehouden hoofd werd boven de deur des konings geplaatst. Dit had plaats op den 22sten September 1824.

Acht palen van *Badong* beginnen de grenzen van het *Gianjar*sche grondgebied, en men ontmoet eene desfa, genaamd *Watoeboelan*. Van daar ging ik noordoostwaarts van de eene naar de andere desfa, en naar gissing twaalf palen afgelegd hebbende, kwam ik des achtermiddags, om vier uren in *Gianjar*, en begaf mij naar de woning des konings, genaamd *DEWA MANGIE*, en werd met eerbied ontvangen, tusfchen rijen van pieken en geweren. Even zoo als de vorst van *Badong* mij ontvangen had, zoo kwam ook de vorst van *Gianjar* tot mij. Na een uur bij hem gezeten te hebben, ging ik naar mijne woning. Gedurende mijn verblijf te *Gianjar* werd ik door den koning goed onthaald, hetwelk, zoo als ik vermoedde, op last van den koning van *Badong* geschiedde.

Gedurende mijne reis zag ik dat de manieren der inwoners, en het uiterlijke der desfa's, tusfchen *Gianjar* en *Badong*, bijna gelijk zijn aan

hetgeen men op *Java* ziet, zoo ook de rijstvelden en plantaadjen, de vruchtboomen en tuinen.

Doch, daar het aan goede bevelen der hoofden ontbreekt, zoo ontstaat daardoor een verschil met het desfabestuur van *Java*.

Er zijn geene ledige wildernisfen; links en regts van den weg zijn rijstvelden en tuinen. Indien men tegenover eene vlakke staat, aanschouwt men zoo ver als het oog zien kan, de volksvljijt en het bearbeiten der rijstvelden, het padiplanten enz.; indien men bergachtige of steenachtige plaatfen ontmoet, vindt men boomen, gras en alang-alang, dat voor dekriet gebruikt wordt. Ik zag, dat de rijstbouwers het water leidden, hetwelk uit de rotskloven afvloeiende, en dat zij hetzelfde op hooge plaatfen konden brengen. Zij leidden het zoodanig af, dat alle rijstvelden hun aandeel van dat water ontvingen. Over het verdeelen van het water ontstaan er vele oorlogen op *Bali*, tusschen de negerijen, die elkanders water afleiden, om de rijstvelden te drenken. Ik merkte op, dat men de Balinezen niet als kwaadwillig kan beschouwen, dewijl zij de bevelen van hunne vorsten gehoorzamen en de instellingen en gebruiken van vroeger eeuwen bewaren. Ook bedienen zij zich nog van de landswetten, die door de vroegere volken gebruikt worden, en *sastra agama* genaamd zijn. Zij ontleenen uit dezelve de straffen voor misdadigers en bedienen er zich in andere zaken van.

Indien men de inborst en manieren der Balinezen
be-

befchouwt, zoo zijn zij beter dan de Maleijers, omdat zij zeer gehecht blijven aan hunne gewoonten.

Sommigen der verkocht wordende perfonen zijn niet fchuldig, doch worden op eene onregtvaardige wijze van misdaden betigt; zulks doen de vorften en grooten federt onheugelijke tijden; uit hoofde van de groote bevolking van *Bali*, worden er jaarlijks duizenden zoogenaamde misdadigers uit het land verbannen en aan de handelaren verkocht, die hen weder naar andere plaatfen brengen, om hen te verkoopen. Sommigen, die in binnenlandfche oorlogen gevangen gemaakt zijn, worden insgelijks zoo verkocht.

Het is op deze wijze, dat de Balinezen uit hun land naar andere oorden vervoerd worden.

De Balinezen gaan volftrekt niet naar andere plaatfen buiten hun land, gelijk andere volken doen, die handel drijven. Zij gaan nergens anders dan naar de negorijen van hun eigen grondgebied, en indien zij al eens van wal fteken, is het al ver, wanneer zij tot *Banjoewangie* komen.

Alle Balinezen bedienen zich van heufap, zoo mannen als vrouwen, zoo wel vorften als geringe perfonen, en als de defabewoners, die de rijstvelden bewerken en padi planten. De vrouwen verrigten meer werk dan de mannen. Zij bewerken de rijstvelden; koopen en verkoopen; ook verfchaffen zij hunne mannen zakgeld, die, wanneer zij die gift van hunne vrouwen bekomen hebben, zich naar de hanevechterijen begeven, en hetzelfde daarbij ver-

wedden. Als zij van de hanevechterijen terugkeeren staat hun eten gereed; als zij gegeten hebben schuiven zij amfoen, en hun onderhoud komt van den kant der vrouwen.

De vorsten, de grooten en minderen scheppen nergens grooter vermaak in, dan in het hanevechten, waarbij zij hunne goederen verwedden. Sommigen verwedden veel, sommigen weinig, al naar het vermogen van een' ieder. Zulks is algemeen over *Bali*. De verliezer wordt wrevelig en verkoopt zijne goederen en slaven, en die geene slaven heeft, wordt zelfs eens anders slaaf. Wanneer degeen, die zoodanigen perfoon tot slaaf krijgt, zelf verliest, zoo verkoopt hij denzelven aan zijne kameraden, of aan kooplieden. Door het verliezen van weddingfchappen zijn mannen met hunne vrouwen en kinderen verkocht.

Op die plaatsen, alwaar de prauwen van slavenhandelaren stil houden, moet voor iederen slaaf, die uitgevoerd wordt, vier Spaansche matten betaald worden, zijnde dat een tol voor den vorst.

Naar de gesteldheid en ligging van *Bali* te oordeelen, zou het zeer gefchikt zijn, dat er personen van het Nederlandsche gouvernement woonden; vooreerst, om de nabijheid van *Bali* met *Java*; ten tweede, om het kwaad te weren, dat die personen verrigten, welke door het gouvernement als verfoeid worden; en ten derden, voornamelijk, om de slavenhandelaars te weren.

Sedert het door het Nederlandsche gouvernement verboden is, om zoo als voorheen slaven van *Bali*

te koopen, hebben sommigen de slaven naar andere plaatsen gebragt, alwaar geene Nederlandsche ambtenaren zijn. Ik heb vernomen, dat alle jaren Boeginesche prauwen van *Bali* met zoo veel slaven en slavinnen gaan, als in dezelve kunnen geborgen worden, en dat die naar *Bangcoeloe* gebragt worden, alwaar een opkooper woont, die het met de Boeginezen eens is, en al de slaven, die zij aanbrengen, in zijn huis neemt, welke hij aan Europeërs, die dezelve komen koopen, voor zeventig Spaansche matten of daaromtrent afftaat. Zoodanige slaven moeten de tuinen bewerken, koffij of peper planten, of iets anders verrigten. Als die slaven hunnen tijd uitgediend hebben, worden zij vrij. Ik onderzocht bij den ontvanger van het hoofdgeld der te *Badong* verkocht wordende slaven, hoe veel slaven er jaarlijks uitgevoerd werden, die mij zeide, dat er vier honderd ieder jaar uitgebragt worden. Sedert 1819 tot 1824 waren er, zoo mannen als vrouwen, meer dan twee duizend naar *Sumatra* vervoerd, zonder diegenen te rekenen, welke uit *Bali Boelélng*, *Bali Karang Afn* en *Bali Lombok* gevoerd waren, en wier getal wellicht ook zoo groot zal geweest zijn. Op dezelfde wijze brengt men slaven van *Bali* naar *Singa Poera*, alwaar dezelve door iedereen opgekocht worden, doch in dit jaar (1824) is zulks door de regering aldaar verboden, ingevolge het berigt, dat ik daarvan in Augustus en October op *Bali* kreeg.

Uit dien hoofde komt het mij geschikt voor, dat het gouvernement zich met *Bali* bemoeije, ten

einde zoodanige handelingen te verbieden. Men heeft slechts op eene geschikte wijze ambtenaren op *Bali* te plaatsen, en dan zal, volgens mijn oordeel, de slavenhandel gekeerd kunnen worden.

Bij *Bali* zijn twee ankerplaatsen voor de handelaartuigen, die naar *Bali* gaan. Te *Boeleleng* is eene ankerplaats, welke geschikt is voor de oostmoeson van Maart tot ultimo October. Wanneer de westewind waait, kan men daar niet blijven. Gedurende vijf maanden gaat men naar *Badong*, alwaar eene ankerplaats is, die *Toeban* genaamd wordt, die tegenover het zuiden is. Men kan op die ligplaats in de oost- en westmoeson blijven. Andere ligplaatsen heeft men bij *Bali* niet; er is wel eene ankerplaats bij *Karang Asin*, tegenover het oosten, genaamd *Padong*, doch men kan daar in de westmoeson maar even ankeren, dewijl er eene sterke stroom gaat, en daarom kan die plaats niet geschikt voor handelaren beschouwd worden, maar wel voor zoodanige personen, die alleen om eenige nooddrift dezelve aandoen.

De beste plaats is *Boeleleng*, maar alhoewel men met de vorsten of ambtenaren aldaar vriendschappelijk onderhandelde, om er zich te vestigen, geloof ik, dat zij zulks niet zouden toestaan, doch indien door het gouvernement op hunne handelingen gepast werd, ten einde den slavenhandel te doen ophouden, en indien de Balinezen bemerkten, dat zij geene slaven meer mogten verkoopen, maar dat het gouvernement dezelve voor den krijgsdienst begeerde, zouden zij echter over

ge-

geheel *Bali* flaven vinden, en wanneer de Balifche vorften begrepen, dat het gouvernement eene bepaling had daargesteld, om de moeite van hen te beloonen, die foldaten aanwierven, zouden zij daarop hunne hoop vestigen, omdat zij geen ander voordeel kennen, dan het verkoopen van menschen, waarvan zij zich nog niet zouden kunnen onthouden; al wierd hun het verkeerde daarvan te verstaan gegeven, zij zouden die oude gewoonte nog niet kunnen afleeren.

Naar den grond van *Bali*, de manieren van de inwoners, derzelver gewoonten en woonplaatsen te oordeelen, zou het zeer geschikt zijn, om *Bali* met *Java* onder het bestuur van het gouvernement te brengen. De Balinezen rekenen zich met de Javanen van een geslacht, dat door RATOE MADJAPAHIT, een Javaansch vorst, geregeerd werd, en men kan nu nog zien, dat over geheel *Bali* de vroegere gebruiken van *Java* nog in zwang zijn. Indien er al eenig verschil tusfchen dezelve bestaat, komt zulks door de menigte menschen, dewijl *Bali* zeer sterk bevolkt is, en al de menschen er geen werk op hunne landen hebben, om een behoorlijk voordeel te erlangen. De armen worden er onderdrukt en weggevoerd, en ongelukkiglijk verkocht door hunne natuurgenooten.

Indien men de nabijheid van *Bali* met *Java* na gaat, is het zeer gevoegelijk, dat het gouvernement zich aan de zaken van *Bali* laat gelegen liggen, vooral omdat er gronden gevonden worden, die voordeelige voortbrengfels kunnen leveren. *Ba-*

li kan niet als onvoordeelig beschouwd worden, omdat nog niemand beproefd heeft, om er de menschen behoorlijk te onderrigten; welligt zijn er vele menschen, die verlangen hunnen ijver aan den dag te leggen, en niet onvernunftig zijn, zoodat er een voordeel door zou kunnen ontstaan, dat door verstandige menschen op *Java* is daargesteld.

Men kan *Bali* vergelijken bij een jagtperk van het Javaansche woud, waarin allerlei dieren gevonden worden, die door een iegelijk, die van andere oorden komt, genomen worden. De een vindt er veel, de andere weinig, al naar mate hij zich beijvert, om er te jagen. Het gerucht van die jagtplaats is tot verre plaatsen doorgedrongen, van waar men ook komt, om het gedierte dier plaatsen te halen; welligt zal het gebeuren, dat wanneer men begrijpt er geene menschen aan te treffen, die zulks zouden beletten, men zich geheel meester van dat bosch zal maken, dat geen kenmerk van eenen vasten eigenaar draagt.

Als men vraagt, of de Balinesche vorsten verbandtenissen met andere vorsten of Europeesche gouvernementen hebben, moet ik antwoorden, dat die niet bestaan.

Van ouds her tot heden toe helpen de Balinezen elkander onderling in de zaken van hunne vorsten, die weinig doorzigt hebben, en elkander over en weder onbeduidende brieven schrijven. Zij kennen geen ander gouvernement dan dat van *Java*, aan hetwelk zij somtijds iets verzoeken, en wanneer zij in eenige moeilijkheden verkeerden, kunnen zij niet op de hulp van andere landen rekenen, maar alleen op hun-

hunne eigene krachten; zoo als zulks van ouds af tot nu toe bekend is.

Wanneer in binnenlandsche oorlogen op *Bali* de eene vorst eene negorij van den anderen overwint, dan geeft hij dezelve niet terug, zelfs niet als de vrede gesloten is, zulks is de gewoonte der Balinezen.

In het voeren van oorlog is de vorst van *Badong* gelukkiger, dan al de andere vorsten, die hem bevechten. Wijders zegt men, dat van den tijd, toen zijn vader GOESTIE NGOERAH PAMATJOETAN nog leefde, tot nu toe, meer dan de helft van het grondgebied van den koning van *Mangoewie* door den koning van *Badong* genomen is, zoodat die koning zich met al zijne landen aan den tegenwoordigen koning van *Badong* heeft overgegeven.

Bali wordt door acht koningen geregeerd, die alle hun getal manschappen voor den krijgsdienst of voor ander werk hebben. Al die manschappen zijn in een register van hunnen vorst ingeschreven, en daarnaar kan de berekening van de bevolking van *Bali* gegist worden. Ook weet ieder vorst het getal dergenen, die wapens dragen, zoo als pieken, geweren, enz.

De vorst van *Kaluongkong*, genaamd TJA-KOORDA DEWA AGOONG, heeft dertig duizend man. 30,000

De vorst van *Gianjar*, genaamd DEWAS-HANGES, heeft vijftig duizend man. . . 50,000

De vorst van *Badong*, genaamd GOESTIE

Transp. 80,000

	Transp. 80,000
NGOERAH PAMATJOETAN, dertig duizend man.	30,000
De vorst van <i>Mangoewie</i> , genaamd GOESTIE POETOE AGOONG, heeft twintig duizend man.	20,000
De vorst van <i>Toeban</i> , genaamd GOESTIE NGOERAH AGOONG, heeft zeventig duizend man.	70,000
De vorst van <i>Boleleng</i> , genaamd ANAK AGOONG MADIE KARANG, heeft veertig duizend man.	40,000
De vorst van <i>Karang Afn</i> , genaamd ANAKH AGOONG DUNANG, telt vijftig duizend man.	50,000
En de vorst van <i>Taman Bangki</i> heeft acht duizend man.	8,000
	<hr/>
	Transp. 298,000

Onder dit getal zijn alleen die mannen gerekend, welke de wapenen voeren, en niet diegenen, welke nog niet kunnen trouwen, of wier tanden nog niet gevijld zijn.

De geheele bevolking van *Bali* wordt, door menschen, die vroeger op *Bali* geweest zijn, op acht maal honderd duizend menschen geschat, en welligt zal dezelve een millioen belooopen.

P. P. R. v. EYSINGA,

VERSCHILLENDE

REIZEN

EN

LOTGEVALLEN.

III.

THE
LIBRARY
OF THE
MUSEUM
OF
COMPARATIVE ZOOLOGY
AND ANATOMY
HARVARD UNIVERSITY
CAMBRIDGE, MASS.

